

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

**ERGENLİK DÖNEMİNDE SİBER ZORBALIK İLE
İLİŞKİLİ BİLİŞSEL, DUYGUSAL VE SOSYAL
FAKTÖRLERİN BOYLAMSAL OLARAK
İNCELENMESİ**

Doktora Tezi

Burak AKDENİZ

Psikoloji Anabilim Dalı

İZMİR
2024

T.C.
E G E Ü N İ V E R S İ T E S İ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

**ERGENLİK DÖNEMİNDE SİBER
ZORBALIK İLE İLİŞKİLİ
BİLİŞSEL, DUYGUSAL VE SOSYAL
FAKTÖRLERİN BOYLAMSAL
OLARAK İNCELENMESİ**

Doktora Tezi

Burak AKDENİZ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Aysun DOĞAN

Psikoloji Anabilim Dalı
Psikoloji Doktora Program

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “*Ergenlik Döneminde Siber Zorbalık ile İlişkili Bilişsel, Duygusal ve Sosyal Faktörlerin Boylamsal Olarak İncelenmesi*” adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Burak Akdeniz

ÖNSÖZ

Henüz lisans eğitimimi bitirdikten kısa süre sonra görev yapmaya başladığım özel bir eğitim kurumunda ergenlerin gelişimini yakından gözlemleme fırsatı yakaladım. Bu dönemde ergenlerin çevrim içi davranışlarının hayatlarında büyük bir yer kapladığını ve ebeveynleri, öğretmenleri ve akranlarıyla olan ilişkilerini önemli ölçüde etkilediğini fark ettim. Ardından, yüksek lisans tez sürecimde ergenlerin internet bağımlılığı ile ilişkili faktörleri akademik olarak inceleme fırsatı yakaladım. Doktora tez sürecimde ise ergenlerin sosyal ve duygusal gelişimi için büyük risk oluşturan siber zorbalık konusunu araştırmak istedim. Bu tez çalışmasında, ergenlik döneminde siber zorbalık ile ilişkili bilişsel, duygusal ve sosyal faktörleri boylamsal olarak incelemeye çalıştım. Bu alana olan ilgim ile danışmanım Prof. Dr. Aysun Doğan'ın bu alandaki deneyimi birleşince önemli bir çalışmaya imza attığımı düşünüyorum. Çalışmanın ilgili alanyazına ve siber zorbalığı önlemeye yönelik çalışmalara katkı sunması dileğiyle.

İzmir, Mayıs 2024

Burak AKDENİZ

ÖZET

Bu çalışmanın amacı ergenlere ilişkin bilişsel, duygusal ve sosyal faktörler ile siber zorbalık yapma ve siber kurban olma arasındaki ilişkilerin boylamsal olarak incelenmesidir. Siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilişkili faktörler Ekolojik Sistemler Kuramı çerçevesinde, birey, aile, okul ve akran bağlamlarında incelenmiştir. Çalışma kapsamında, katılımcılardan bir yıl arayla iki kez ölçüm alınmıştır. Birinci zaman çalışmasının örneklemini, Türkiye'nin 54 ilindeki 125 farklı okulda (62 ortaokul, 63 lise) 5. - 11. sınıf arasında öğrenim gören 3912 ergen oluşturmaktadır. Ergenlerin %54.8'i kız ($n = 2142$), %45.2'si ise erkektir ($n = 1770$). İkinci zaman çalışması ise, birinci zaman çalışmasına katılmış olan 2314 ergen (%54.1'i kız; %45.9'u erkek) ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma kapsamında, ergenlerden Demografik Bilgi Formu, Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri II, Çocuklar için Bilişsel Duygu Düzenleme Ölçeği, Minnesota Yönetici İşlevler Ölçeği, Ebeveyn Kabul ve Red Ölçeği, Ebeveynin Davranışsal Kontrolü Ölçeği, Psikolojik Kontrol Ölçeği, Çocuk ve Ergenler için Okula Bağlanma Ölçeği, Okula Uyum Ölçeği ve Akran Kabulü-Reddi Ölçeği - Çocuk Formu aracılığıyla veriler toplanmıştır. Ayrıca, katılımcıların anneleri demografik bilgileri içeren anketi doldurmuşlardır. Çalışmanın kesitsel bulgularına göre; ergenlerde son üç ay içerisinde en az bir kez siber zorbalık yapma yaygınlığının %43.2, siber kurban olma yaygınlığının ise %49.4 olduğu gözlenmiştir. Erkeklerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma oranlarının kızlardan; lise öğrencilerinin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma oranlarının ise ortaokul öğrencilerinden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca, çalışmadaki bireye, aileye, okula ve akranlara ilişkin faktörlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilişkili olduğu saptanmıştır. Çalışmanın boylamsal bulgularına göre; ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma durumlarının bir yıl sonrasında da kararlı şekilde devam ettiği bulunmuştur. Ayrıca, ergenlerin siber zorbalık yapmaları bir yıl sonrasında siber kurban olma risklerini arttırırken; ergenlerin siber kurban olmaları bir yıl sonrasında siber zorbalık yapma olasılıklarını arttırmıştır. Siber zorbalık rolleri arasındaki ilişkilerde okul düzeyi ve cinsiyete göre farklılıklar olduğu gözlenmiştir. Yapısal eşitlik modeli sonuçları, aileye, okula ve akranlara ilişkin faktörler ile ergenlerin bir yıl sonraki siber zorbalık yapmaları ve siber kurban olmaları

arasında doğrudan ve dolaylı ilişkiler olduğunu ve bu ilişkilerin cinsiyet ve okul düzeyine göre farklılaştığını göstermektedir. Çalışma bulgularının ulusal ve uluslararası alanyazına katkı sunması ve siber zorbalığı önleyici müdahale çalışmalara ışık tutması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siber zorbalık yapma, siber kurban olma, ergenlik, risk faktörleri ve koruyucu faktörler, Ekolojik Sistemler Kuramı

ABSTRACT

The goal of this study is to investigate the longitudinal relationships between cognitive, emotional, and social factors related to adolescents' cyberbullying and cyber victimization. Factors associated with cyberbullying and cyber victimization are examined within the framework of Ecological Systems Theory, encompassing individual, family, school and peer contexts. In the study, measures were taken from participants twice with a one-year interval. The first wave of the study included 3912 adolescents from 125 different schools (62 middle schools, 63 high schools) across 54 different provinces in Turkey, ranging from grades 5 to 11. Of the adolescents, 54.8% were female ($n = 2142$), and 45.2% were male ($n = 1770$). The second wave included 2314 adolescents (54.1% female; 45.9% male) who also had participated in the first wave. Data were collected from adolescents using the Demographic Information Form, Revised Cyberbullying Inventory II, Children's Cognitive Emotion Regulation Scale, Minnesota Executive Function Scale, Parental Acceptance-Rejection Scale, Parental Behavioral Control Scale, Psychological Control Scale, School Attachment Scale for Children and Adolescents and Peer Acceptance-Rejection Scale - Child Form. Also, demographic information was collected from the mothers. According to the cross-sectional findings of the study, it was observed that the prevalence of engaging in cyberbullying perpetration at least once in the past three months was 43.17% among adolescents, while the prevalence of being a cyberbullying victim was 49.41%. It was found that the rates of cyberbullying and cyber victimization were higher among males compared to females and among high school students compared to middle school students. Additionally, it was determined that the factors related to individual, family, school and peers used in the study were associated with cyberbullying and cyber victimization. According to the longitudinal findings of the study, it was found that adolescents' cyberbullying and cyber victimization roles continued one year later. Furthermore, adolescents' engagement in cyberbullying perpetration increased their risk of being cyberbullying victims one year later, while adolescents' victimization increased their likelihood of engaging in cyberbullying perpetration one year later. Differences in cyberbullying roles were observed based on school level and gender. The results of the structural equation model indicate direct and

indirect relationships between factors related to family, school and peers and adolescents' engagement in cyberbullying perpetration and cyber victimization one year later, and these relationships vary by gender and school level. It is expected that the findings of the study will contribute to the national and international literature and shed light on preventive efforts against cyberbullying.

Keywords: Cyberbullying, cyber victimization, adolescence, risk factors and protective factors, Ecological Systems Theory

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ	xv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xix
1. GİRİŞ	1
2. KURAMSAL ÇERÇEVE	7
2.1. Siber Zorbalığın Tanımı.....	7
2.1.1. Siber Zorbalığın Tanımına İlişkin Tartışmalar	7
2.2. Siber Zorbalık Türleri	9
2.3. Siber Zorbalık ile Geleneksel Zorbalık Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar.....	9
2.4. Siber Zorbalığın Tarihçesi	12
2.5. Siber Zorbalığın Yaygınlığı	13
2.6. Siber Zorbalığın Etkileri	15
2.7. Ekolojik Sistemler Kuramı Çerçevesinde Siber Zorbalık.....	15
2.7.1. Bireysel özellikler	17
2.7.2. Mikrosistem	17
2.7.3. Mezosistem	18
2.7.4. Ekzosistem	18
2.7.5. Makrosistem.....	19
2.7.6. Kronosistem.....	19
2.8. Ekolojik Sistemler Kuramını Temel Alan Siber Zorbalık Çalışmaları.....	19

2.9. Siber Zorbalık Deneyimine İlişkin Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler	26
2.9.1. Bireysel Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler	26
2.9.1.1. Yaş	26
2.9.1.2. Cinsiyet	28
2.9.1.3. Yönetici İşlevler	29
2.9.1.4. Duygu Düzenleme Stratejileri	31
2.9.1.5. Geçmiş Siber Zorbalık Deneyimi	32
2.9.2. Aileye İlişkin Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler	33
2.9.2.1. Ebeveyn Reddi	33
2.9.2.2. Ebeveynin Davranışsal Kontrolü	35
2.9.2.3. Ebeveynin Psikolojik Kontrolü	37
2.9.2.4. Ebeveynin Eğitim ve Sosyoekonomik Düzeyi	39
2.9.3. Okula İlişkin Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler	40
2.9.3.1. Okula Bağlanma	40
2.9.3.2. Öğretmenlere Bağlanma	41
2.9.3.3. Akademik İlgi	42
2.9.4. Akranlara İlişkin Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler	43
2.9.4.1. Akran Reddi	43
2.10. Amaç	45
2.11. Araştırmanın Sınırlılıkları	48
2.12. Araştırmanın Sayıltıları	49
2.13. Araştırmanın Önemi	49
3. YÖNTEM	51
3. 1. Araştırma Modeli	51
3.2. Örneklem	51

3.2.1. Örnekleme Yöntemi.....	51
3.2.2. Örneklem Sayıları ve Dağılımı	52
3.2.2.1. Birinci Zaman Çalışmasının Örneklem Bilgileri	52
3.2.2.1.1. Ergenlere İlişkin Demografik Bilgiler	52
3.2.2.1.2. Ebeveynlere İlişkin Demografik Bilgiler.....	57
3.2.2.2. İkinci Zaman Çalışmasının Örneklem Bilgileri.....	59
3.3. Veri Toplama Araçları	64
3.3.1. Ergenler Tarafından Doldurulan Ölçekler	64
3.3.1.1. Demografik Bilgi Formu	64
3.3.1.2. Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri II.....	64
3.3.1.3. Çocuklar için Bilişsel Duygu Düzenleme Ölçeği	65
3.3.1.4. Minnesota Yönetici İşlevler Ölçeği	66
3.3.1.5. Ebeveyn Kabul ve Red Ölçeği.....	67
3.3.1.6. Ebeveynin Davranışsal Kontrolü Ölçeği	68
3.3.1.7. Psikolojik Kontrol Ölçeği	68
3.3.1.8. Çocuk ve Ergenler için Okula Bağlanma Ölçeği.....	69
3.3.1.9. Okula Uyum Ölçeği	69
3.3.1.10. Akran Kabulü-Reddi Ölçeği - Çocuk Formu.....	69
3.3.2. Anneler Tarafından Doldurulan Ölçek	70
3.3.2.1. Demografik Bilgi Formu	70
3.4. İşlem.....	70
3.4.1. Türkiye Aile, Çocuk ve Ergen Projesi	70
3.4.2. Birinci Zaman Veri Toplama Süreci.....	71
3.4.3. İkinci Zaman Veri Toplama Süreci	72
3.5. Verilerin Analizi	73

4. BULGULAR	77
4.1. Tez Çalışmasının Birinci Zaman Bulguları	77
4.1.1. Tanımlayıcı İstatistikler	77
4.1.1.1. Çalışmada Kullanılan Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler	77
4.1.1.2. Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Yaygınlığına İlişkin Bulgular	78
4.1.1.3. Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Maddelerine İlişkin Frekans ve Yüzdelikler	80
4.1.2. Karşılaştırmaya Dayalı Analiz Bulguları.....	83
4.1.2.1. Okul Düzeyi ve Cinsiyete Göre Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Puanlarının Karşılaştırılması.....	83
4.1.2.2. Ebeveynin Eğitim ve Sosyoekonomik Düzeyine Göre Ergenlerin Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Puanlarının Karşılaştırılması	86
4.1.3. Korelasyonel Bulgular	86
4.1.3.1. Siber Zorbalık Yapma ile Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyon	86
4.1.3.2. Bireysel Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar	87
4.1.3.3. Aileye İlişkin Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar	87
4.1.3.4. Okula İlişkin Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar	88
4.1.3.5. Akran Reddi ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar	89
4.1.4. Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olmaya İlişkin Hiyerarşik Regresyon Modellerinin İncelenmesi	89
4.1.4.1. Siber Zorbalık Yapmaya İlişkin Hiyerarşik Regresyon Modellerinin İncelenmesi	89

4.1.4.2. Siber Kurban Olmaya İlişkin Hiyerarşik Regresyon Modellerinin İncelenmesi	94
4.2. Tez Çalışmasının İkinci Zaman Bulguları	99
4.2.1. Tanımlayıcı İstatistikler	99
4.2.1.1. Çalışmada Kullanılan Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler	99
4.2.1.2. Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Yaygınlığına İlişkin Bulgular	100
4.2.1.3. Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Maddelerine İlişkin Frekans ve Yüzdelikler	102
4.2.2. Karşılaştırmaya Dayalı Analiz Bulguları.....	105
4.2.2.1. Okul Düzeyi ve Cinsiyete Göre Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Puanlarının Karşılaştırılması.....	105
4.2.2.2. Ebeveynin Eğitim ve Sosyoekonomik Düzeyine Göre Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Puanlarının Karşılaştırılması.....	106
4.2.3. Korelasyonel Bulgular	107
4.2.3.1. Birinci ve İkinci Zaman Siber Zorbalık Yapma ile Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar	107
4.2.3.2. Bireysel Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar	108
4.2.3.3. Aileye İlişkin Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar	109
4.2.3.4. Okula İlişkin Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar	110
4.2.3.5. Akran Reddi ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar	110

4.2.4. Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Değişkenleri Arasındaki İlişkilerin Zaman İçerisindeki Değişimlerinin Çapraz Gecikmeli Panel Modeli ile İncelenmesi	111
4.2.5. Ergenlerin Bireysel, Aile, Okul ve Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Doğrudan ve Dolaylı İlişkileri Boylamsal Olarak İnceleyen Ölçüm ve Yapısal Eşitlik Modelleri.....	117
4.2.5.1. Ergenlerin Bireysel, Aile, Okul ve Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki Doğrudan ve Dolaylı İlişkileri Boylamsal Olarak İnceleyen Ölçüm ve Yapısal Eşitlik Modelleri	118
4.2.5.1.1. Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapması Arasındaki İlişkilerin Yapısal Eşitlik Modeli ile İncelenmesi.....	119
4.2.5.1.1.1. Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli.....	120
4.2.5.1.1.2. Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Yapısal Eşitlik Modeli.....	127
4.2.5.1.2. Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapması Arasındaki İlişkilerin Yapısal Eşitlik Modeli ile İncelenmesi.....	132
4.2.5.1.2.1. Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli.....	133
4.2.5.1.2.2. Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Yapısal Eşitlik Modeli.....	141

4.2.5.2. Ergenlerin Bireysel, Aile, Okul ve Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki Doğrudan ve Dolaylı İlişkileri Boylamsal Olarak İnceleyen Ölçüm ve Yapısal Eşitlik Modelleri	146
4.2.5.2.1. Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin Yapısal Eşitlik Modeli ile İncelenmesi	147
4.2.5.2.1.1. Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli.....	148
4.2.5.2.1.2. Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Yapısal Eşitlik Modeli.....	156
4.2.5.2.2. Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin Yapısal Eşitlik Modeli ile İncelenmesi	161
4.2.5.2.2.1. Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli.....	162
4.2.5.2.2.2. Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Yapısal Eşitlik Modeli.....	170
5. TARTIŞMA	176
5.1. Ergenlerin Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Yaygınlığına İlişkin Bulguların Tartışılması	176
5.2. Ergenlerin Demografik Özelliklerine Göre Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olmanın Karşılaştırılmasına İlişkin Bulguların Tartışılması	177
5.2.1. Ergenlerin Cinsiyetine Göre Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olmanın Karşılaştırılmasına İlişkin Bulguların Tartışılması.....	177

5.2.2. Ergenlerin Okul Düzeyine Göre Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olmanın Karşılaştırılmasına İlişkin Bulguların Tartışılması.....	179
5.2.3. Ebeveynin Eğitim ve Sosyoekonomik Düzeyine Göre Ergenlerin Siber Zorbalık Yapması ve Siber Kurban Olmasının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulguların Tartışılması	182
5.3. Ergenlerin Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Durumlarının Zaman İçerisindeki Değişimini İncelemeye Yönelik Gerçekleştirilen Çapraz Gecikmeli Panel Modeli Bulgularının Tartışılması	183
5.4. Ergenlerin Bireysel, Aile, Okul ve Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine Yönelik Gerçekleştirilen Korelasyon, Hiyerarşik Regresyon ve Yapısal Eşitlik Modellerine İlişkin Bulguların Tartışılması	187
5.4.1. Ergenlerin Siber Zorbalık Yapması ile İlişkili Bireysel Faktörlere İlişkin Bulguların Tartışılması	187
5.4.2. Ergenlerin Siber Zorbalık Yapması ile İlişkili Aile Faktörlerine İlişkin Bulguların Tartışılması	190
5.4.3. Ergenlerin Siber Zorbalık Yapması ile İlişkili Okul Faktörlerine İlişkin Bulguların Tartışılması	194
5.4.4. Ergenlerin Siber Zorbalık Yapma ile İlişkili Akran Faktörlerine İlişkin Bulguların Tartışılması	195
5.5. Ergenlerin Bireysel, Aile, Okul ve Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine Yönelik Gerçekleştirilen Korelasyon, Hiyerarşik Regresyon ve Yapısal Eşitlik Modellerine İlişkin Bulguların Tartışılması	197
5.5.1. Ergenlerin Siber Kurban Olması ile İlişkili Bireysel Faktörlere İlişkin Bulguların Tartışılması	197
5.5.2. Ergenlerin Siber Kurban Olması ile İlişkili Aile Faktörlerine İlişkin Bulguların Tartışılması	199

5.5.3. Ergenlerin Siber Kurban Olması ile İlişkili Okul Faktörlerine İlişkin Bulguların Tartışılması	201
5.5.4. Ergenlerin Siber Kurban Olması ile İlişkili Akran Faktörlerine İlişkin Bulguların Tartışılması	203
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	206
7. KAYNAKÇA.....	215
8. EKLER.....	246
Ek A. Tezin Birinci Zaman Çalışmasına Katılan Ergenler ile Hem Birinci Hem de İkinci Zaman Çalışmasına Katılan Ergenlerin Birinci Zaman Verilerinin Karşılaştırılması	246
Ek B. Okul Düzeyi x Cinsiyete Göre Yapısal Eşitlik Modeline Eklenen Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar	255
Ek C. Tüm Örneklemde ve 12 Yaş Üstü Örneklemde Yönetici İşlevler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi.....	259
Ek D. Veri Toplama Araçları	260
TEŞEKKÜR	274
ÖZGEÇMİŞ.....	275

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1 Birinci Zamanda 12 İstatistiksel Bölge Birim Sınıflandırmasına Göre Örneklem Dağılımı.....	54
Tablo 2 Birinci Zamanda Ergenlerin Okul Düzeyi ve Cinsiyete Göre Dağılımı	55
Tablo 3 Birinci Zamanda Ergenlerin Sınıf Düzeyine Göre Dağılımı	56
Tablo 4 Birinci Zamanda Okul Türüne Göre Öğrencilerin Dağılımı.....	57
Tablo 5 Birinci Zamanda Ebeveynlerin Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı	58
Tablo 6 Birinci Zamanda Örneklem Aile Yapısına Göre Dağılımı	59
Tablo 7 İkinci Zamanda 12 İstatistiksel Bölge Birim Sınıflandırmasına Göre Örneklem Dağılımı.....	62
Tablo 8 İkinci Zamanda Ergenlerin Okul Düzeyi ve Cinsiyete Göre Dağılımı	63
Tablo 9 İkinci Zamanda Ergenlerin Sınıf Düzeyine Göre Dağılımı	64
Tablo 10 Uyum İndekslerinin Eşik Değerleri	76
Tablo 11 Birinci Zaman Çalışmasındaki Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler	78
Tablo 12 Birinci Zaman Çalışmasında Okul Düzeyi ve Cinsiyete Göre Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Yaygınlığı	80
Tablo 13 Birinci Zaman Çalışmasında Siber Zorbalık Yapma Maddelerinin Frekansları ve Yüzdelikleri	81
Tablo 14 Birinci Zaman Çalışmasında Siber Kurban Olma Maddelerinin Frekansları ve Yüzdelikleri	82
Tablo 15 Okul Düzeyi*Cinsiyete Göre Ergenlerin Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Puanları.....	84
Tablo 16 Birinci Zaman Çalışmasında Okul Düzeyi*Cinsiyete Göre Ergenlerin Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Puanlarının Karşılaştırılması	85
Tablo 17 Birinci Zaman Çalışmasında Bireysel Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar	87
Tablo 18 Birinci Zaman Çalışmasında Aileye İlişkin Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar	88
Tablo 19 Birinci Zaman Çalışmasında Okula İlişkin Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar	89

Tablo 20 Siber Zorbalık Yapmayı Yordayan Bireysel, Olumsuz Aile, Okul ve Akran Faktörlerinin İncelenmesi	91
Tablo 21 Siber Zorbalık Yapmayı Yordayan Bireysel, Olumlu Aile, Okul ve Akran Faktörlerinin İncelenmesi	93
Tablo 22 Siber Kurban Olmayı Yordayan Bireysel, Olumsuz Aile, Okul ve Akran Faktörlerinin İncelenmesi	96
Tablo 23 Siber Kurban Olmayı Yordayan Bireysel, Olumlu Aile, Okul ve Akran Faktörlerinin İncelenmesi	98
Tablo 24 İkinci Zaman Çalışmasındaki Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler.....	100
Tablo 25 İkinci Zaman Çalışmasında Okul Düzeyi ve Cinsiyete Göre Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Yaygınlığı	101
Tablo 26 İkinci Zaman Çalışmasında Siber Zorbalık Yapma Maddelerinin Frekansları ve Yüzdelikleri.....	103
Tablo 27 İkinci Zaman Çalışmasında Siber Kurban Olma Maddelerinin Frekansları ve Yüzdelikleri	104
Tablo 28 İkinci Zaman Çalışmasında Okul Düzeyi*Cinsiyete Göre Ergenlerin Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Puanları	106
Tablo 29 İkinci Zaman Çalışmasında Okul Düzeyi*Cinsiyete Göre Ergenlerin Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Puanlarının Karşılaştırılması	106
Tablo 30 Birinci ve İkinci Zaman Siber Zorbalık Yapma ile Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar.....	108
Tablo 31 İkinci Zaman Çalışmasında Bireysel Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar	108
Tablo 32 İkinci Zaman Çalışmasında Aileye İlişkin Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar	109
Tablo 33 İkinci Zaman Çalışmasında Okula İlişkin Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar	110
Tablo 34 Bütün Örneklemde Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin Zaman İçerisindeki Değişimlerine İlişkin Çapraz Gecikmeli Panel Modeli	111

Tablo 35 Okul Düzeyi ve Cinsiyete Göre Bölünmüş Örneklemde Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin Zaman İçerisindeki Değişimlerine İlişkin Çapraz Gecikmeli Panel Modeli	113
Tablo 36 Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri, Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modelinin Faktör Yükleri ve Açıklanan Varyanslar.....	123
Tablo 37 Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modelinde Yer Alan Örtük Değişkenler Arası Yapısal Korelasyonlar .	125
Tablo 38 Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Yapısal Eşitlik Modelinin Doğrudan ve Dolaylı Yol Katsayıları.....	130
Tablo 39 Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modelinin Faktör Yükleri ve Açıklanan Varyanslar.....	137
Tablo 40 Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modelinde Yer Alan Örtük Değişkenler Arası Yapısal Korelasyonlar .	139
Tablo 41 Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Yapısal Eşitlik Modelinin Doğrudan ve Dolaylı Yol Katsayıları.....	144
Tablo 42 Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modelinin Faktör Yükleri ve Açıklanan Varyanslar.....	152
Tablo 43 Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modelinde Yer Alan Örtük Değişkenler Arası Yapısal Korelasyonlar.....	154
Tablo 44 Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Yapısal Eşitlik Modelinin Doğrudan ve Dolaylı Yol Katsayıları	159

Tablo 45 Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modelinin Faktör Yükleri ve Açıklanan Varyanslar.....	166
Tablo 46 Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modelinde Yer Alan Örtük Değişkenler Arası Yapısal Korelasyonlar.....	168
Tablo 47 Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Yapısal Eşitlik Modelinin Doğrudan ve Dolaylı Yol Katsayıları	173

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 Ekolojik Sistemler Kuramı (Bronfenbrenner, 1979)	17
Şekil 2 Papatraianou ve arkadaşlarının (2014) Ekolojik Siber Zorbalık Modeli.....	20
Şekil 3 Cross ve arkadaşlarının (2015) Ekolojik Siber Zorbalık Modeli	21
Şekil 4 Görzig ve Machackova'nın (2015) Ekolojik Siber Zorbalık Modeli	23
Şekil 5 Patel ve Quan-Haase 'nin (2023) Ekolojik Siber Zorbalık Modeli.....	25
Şekil 6 Baldry ve arkadaşlarının (2015) Ekolojik Siber Zorbalık Modeli.....	26
Şekil 7 Birinci Zaman Veri Toplama Sürecinde Gidilen İller	53
Şekil 8 İkinci Zaman Veri Toplama Sürecinde Gidilen İller	61
Şekil 9 Birinci Zaman Çalışmasında Okul Düzeyi*Cinsiyete Göre Ergenlerin Siber Kurban Olma Puanlarının Karşılaştırması	85
Şekil 10 Bütün Örneklemede Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin Zaman İçerisindeki Değişimlerine İlişkin Çapraz Gecikmeli Panel Modeli	112
Şekil 11 Ortaokuldaki Ergenlerde Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin Zaman İçerisindeki Değişimlerine İlişkin Çapraz Gecikmeli Panel Modeli	114
Şekil 12 Lisedeki Ergenlerde Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin Zaman İçerisindeki Değişimlerine İlişkin Çapraz Gecikmeli Panel Modeli	114
Şekil 13 Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilere İlişkin Yapısal Eşitlik Modeli.....	119
Şekil 14 Ortaokuldaki Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli	121
Şekil 15 Lisedeki Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli	122

Şekil 16 Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Yapısal Eşitlik Modelinin Yol Katsayıları ve Açıklanan Varyanslar	129
Şekil 17 Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilere İlişkin Yapısal Eşitlik Modeli.....	133
Şekil 18 Ortaokuldaki Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli	135
Şekil 19 Lisedeki Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli	136
Şekil 20 Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Yapısal Eşitlik Modelinin Yol Katsayıları ve Açıklanan Varyanslar	143
Şekil 21 Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilere İlişkin Yapısal Eşitlik Modeli	148
Şekil 22 Ortaokuldaki Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli	150
Şekil 23 Lisedeki Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli	151
Şekil 24 Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Yapısal Eşitlik Modelinin Yol Katsayıları ve Açıklanan Varyanslar	158
Şekil 25 Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilere İlişkin Yapısal Eşitlik Modeli	162

Şekil 26 Ortaokuldaki Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli	164
Şekil 27 Lisedeki Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli	165
Şekil 28 Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Yapısal Eşitlik Modelinin Yol Katsayıları ve Açıklanan Varyanslar	172

1. GİRİŞ

İnternet, ortaya çıkışından kısa süre sonra hayatımızın önemli bir parçası haline gelmiştir. Çevrim içi ortamlar, bilgi edinme, eğlenceli içeriklere erişim ve iletişim açısından kolaylıklar sağladığı için insanlar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır (Kim ve ark., 2017). Özellikle ergenler arasında internet kullanımının oldukça yaygın olduğu bilinmektedir. İnternet kullanımının yaygınlaşması bir yandan insanlara pratik yoldan sosyalleşme, iletişim kurma, bilgi edinme ve boş zamanlarını değerlendirme imkanı sağlarken; diğer yandan, siber zorbalık gibi problematik davranışların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Englander ve ark., 2017; Kim ve ark., 2017; Spada, 2014). Siber zorbalık, bilgisayar, cep telefonu veya diğer elektronik cihazlar kullanılarak gerçekleştirilen kasıtlı, tekrarlayıcı ve zarar verici davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Hinduja ve Patchin, 2015). Siber zorbalık; kaba mesajlar gönderme, başkalarının uygunsuz resimlerini yayınlama, birini gruptan dışlama veya bir kişiye ait özel bilgileri başkalarıyla paylaşma gibi farklı şekillerde meydana gelebilmektedir (Giumetti ve Kowalski, 2022; Li, 2007; Willard, 2007).

Siber zorbalık yapma ve siber kurban olma, bireylerin gelişimini bilişsel, duygusal, sosyal ve akademik yönden kısa veya uzun vadede olumsuz yönde etkilemektedir (Kowalski ve ark., 2019). Siber zorbalık, geleneksel zorbalığa kıyasla, herhangi bir yerde ve zamanda gerçekleşebilme potansiyeli olması, anonim hesaplarla uygulanabilmesi, bir kere gerçekleştirildikten sonra defalarca görüntülenebilmesi, kurbanın ve izleyicilerin tepkilerine doğrudan maruz kalınmadığı için zorbalık davranışının kolayca sergilenebilmesi gibi kendine özgü özelliklerinden dolayı ergenler üzerinde daha fazla olumsuz etkiye neden olmaktadır (Bussey ve ark., 2015; Kim ve ark., 2017; Kowalski ve ark., 2019).

Araştırmalar, siber kurban olma ile içe yönelim ve dışa yönelim problemleri (Chudal ve ark., 2021), kendine zarar verme davranışı (Wiguna ve ark., 2018), riskli davranışlar (Graham ve Wood, 2019), fiziksel ve psikolojik şikayetler (Albdour ve ark., 2019), somatik problemler (Rey ve ark., 2020), intihar riski (Bai ve ark., 2021; Van Geel ve ark., 2014), düşük akademik başarı (Torres ve ark., 2020; Watts ve ark., 2017) ve yeme bozuklukları (Marco ve Tormo-Irun, 2018) arasındaki ilişkileri ortaya koymuştur.

Benzer şekilde, siber zorbalık yapma ile depresyon, düşük benlik saygısı, yalnızlık (Varghese ve Pistole, 2017), fiziksel ve psikolojik şikayetler (Albdour ve ark., 2019) arasında anlamlı ilişki olduğu gözlenmiştir.

Siber zorbalık özellikle ergenler arasında oldukça yaygındır (Brody ve Vangelisti, 2016). On sekiz Avrupa ülkesinde geleneksel ve siber zorbalık üzerine yapılan kapsamlı bir araştırma, Avrupa ülkelerinde siber kurban olma oranlarının %3 ile %15 arasında değiştiğini ortaya koymuştur (Görzig ve ark., 2017). On üç ülkede (Japonya, Yunanistan, Norveç, Çin, Hindistan, Finlandiya, Singapur, Vietnam, İsrail, İran, Litvanya, Rusya, Endonezya) 13-15 yaş aralığındaki katılımcılarla gerçekleştirilen bir çalışmada ise tüm örneklem için herhangi bir zorbalığın kurbanı olma yaygınlığının %28.1, yalnızca geleneksel zorbalık kurbanı olma yaygınlığının %17.5, yalnızca siber kurban olma yaygınlığının ise %4.7 olduğu bulunmuştur. Katılımcıların %5.8'i ise hem geleneksel hem de siber zorbalığa maruz kaldıklarını ifade etmiştir (Chudal ve ark., 2021). Brochado ve arkadaşları (2017) gerçekleştirdikleri derleme çalışmasında, siber zorbalık yapma oranının %1.9 ile %79.3 arasında, siber kurban olma oranının ise %1.6 ile %56.9 arasında değiştiğini raporlamışlardır. Bir diğer derleme çalışmasında ise, siber zorbalık yapma yaygınlık oranlarının %6 ile %46 arasında; siber kurban olma oranlarının ise %13.9 ile %57.5 arasında değiştiği gözlenmiş ve incelenen 5 yıllık dönemde siber zorbalık yaygınlık oranlarının önemli ölçüde arttığı saptanmıştır (Zhu ve ark., 2021). Görüldüğü gibi farklı çalışmalarda, siber zorbalığın yaygınlığına ilişkin bildirilen oranlar büyük ölçüde değişkenlik göstermektedir. Farklı yaygınlık oranlarının, kültürel faktörlerden, araştırmalarda değişkenlik gösteren siber zorbalık kriterlerinden, örneklemin gelişimsel döneminden ve kullanılan farklı ölçüm araçlarından kaynaklandığı belirtilmektedir (Brochado ve ark., 2017; Kowalski ve ark., 2019).

Siber zorbalık yapma ve siber kurban olmanın yaygınlığıyla ilgili ülkemizde yapılan çalışmalarda da oranların büyük ölçüde değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Türkiye’de 11-18 yaşları arasındaki 6202 öğrenci ile gerçekleştirilen bir çalışmada, siber kurban olma yaygınlığı %17; siber zorbalık yapma yaygınlığı ise %10 olarak bulunmuştur (Eyüboğlu ve ark., 2021). Ayrıca, Baştürk-Akca ve arkadaşlarının (2015) 7. ve 8. sınıf öğrencileriyle gerçekleştirdiği çalışmada, öğrencilerin %9.5’inin siber kurban, %7’sinin siber zorba, %7.5’inin siber zorba/kurban olduğu bulunmuştur. Yüksek yaygınlık oranları

ve ergenlerin interneti sosyalleşme için kullanmaya devam etme olasılıkları göz önüne alındığında, siber zorbalığın gün geçtikçe artan bir problem olarak karşımıza çıkmaya devam edeceği belirtilmektedir (Elsaesser ve ark., 2017).

Ergenlerde siber zorba ve kurban olma yaygınlığını azaltmaya yönelik önleyici çalışmaların geliştirilmesi için siber zorba ve kurban olma ile ilişkili risk faktörlerinin ve koruyucu faktörlerin belirlenmesi oldukça önemlidir. Ekolojik Sistemler Kuramı, ergenlerin geleneksel ve siber zorbalık davranışlarına etki eden bu faktörleri incelemek için sıklıkla kullanılan bir kuramsal çerçevedir (Espelage, 2014; Zhu ve ark., 2021). Bu çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan Ekolojik Sistemler Kuramına göre, çocuk ve ergenlerin gelişimi hem yakın hem de uzak çevrelerindeki sosyal sistemler tarafından yönlendirilmektedir. Bronfenbrenner'a (1979) göre, çocuk ve ergenlerin davranışları yalnızca kendi özelliklerinden değil, aynı zamanda etkileşimde bulundukları ekolojik bağlamlardan da etkilenmektedir. Bu süreç, karşılıklı, aktif ve değişken şekilde gerçekleşmektedir. Çocuk ve ergenler ile çevreleri arasındaki karmaşık etkileşimler, çocuk ve ergenlerde prososyal ve antisosyal davranışların ortaya çıkmasına veya engellenmesine katkıda bulunmaktadır. Bu kurama göre, çocuk ve ergenlerin merkezde bulunduğu ve onları çevreleyen, birbirleriyle etkileşim halinde bulunan ekolojik sistemler bulunmaktadır. Mikrosistem, mezosistem, ekzosistem, makrosistem ve kronosistem adı verilen bu sistemler, çocuk ve ergenlerin gelişimi ve davranışları üzerinde oldukça etkilidir. Ayrıca, çocuk ve ergenlerin bireysel özellikleri de bu sistemlerle etkileşime girerek, çocuk ve ergenlerin gelişimine ve davranışlarına etki etmektedir (Bronfenbrenner, 1979).

Ekolojik Sistemler Kuramı, geleneksel zorbalık çalışmalarına sıkça uyarlanmıştır (örn., Swearer ve Espelage, 2004). Bu yaklaşıma göre zorbalık davranışları, ergenlerin gelişimsel süreçlerini etkileyen ve onlardan etkilenen iç içe geçmiş sosyal sistemler içinde ortaya çıkmaktadır (Bouchard ve Smith, 2017). Ergenler kendi sosyal çevrelerinde başkalarıyla etkileşime girmekte ve bu etkileşim zorba ve/veya kurban olma olasılıklarını güçlendirmekte veya zayıflatmaktadır (Swearer ve Espelage, 2004). Daha sonraki yıllarda, Ekolojik Sistemler Kuramı siber zorbalık ile ilişkili faktörleri inceleyen çalışmalarda da kullanılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları nicel (örn., Görzig ve Machackova, 2015; Hong ve ark., 2018; Hong ve ark., 2023), bazıları nitel (örn.,

Papatraianou ve ark., 2014), bazıları ise derleme çalışmalarıdır (örn., Baldry ve ark., 2015; Cross ve ark., 2015; Patel ve Quan-Haase, 2023).

Araştırmacılar, Ekolojik Sistemler Kuramını temel alan çalışmalarda, siber zorbalığa ilişkin risk faktörlerini ve koruyucu faktörleri farklı bağlamlarda ele almıştır. Papatraianou ve arkadaşlarının (2014) gerçekleştirdiği nitel çalışmada, siber zorbalığa ilişkin faktörler kişisel bağlam, ev bağlamı, okul bağlamı, kamusal bağlam ve siber bağlam olmak üzere beş bağlam altında incelenmiştir. Cross ve arkadaşları (2015) ise gerçekleştirdikleri derleme çalışmasında, siber zorbalık yapmaya ilişkin faktörleri birey, aile, akran, çevrim içi ve toplum düzeyinde incelemişlerdir. Hong ve arkadaşlarının (2016) ABD'li ergenler ile gerçekleştirdikleri kesitsel bir çalışmada, siber kurban olmaya ilişkin risk faktörleri ve koruyucu faktörler birey, aile, okul ve akran bağlamında ele alınmıştır. Avrupalı çocuk ve ergenlerle yapılan bir çalışmada, siber zorbalık yapma ve siber kurban olmaya ilişkin faktörler birey, sosyal çevre ve kültür düzeyinde incelenmiştir (Görzig ve Machackova, 2015). Baldry ve arkadaşlarının (2015) gerçekleştirmiş olduğu bir derleme çalışmasında ise siber zorbalık yapma ve siber kurban olmaya ilişkin risk faktörleri ve koruyucu faktörler birey, aile (mikrosistem), akranlar (mikrosistem), okul (mezosistem), topluluk (mezosistem) ve kültür/toplum (makrosistem) bağlamında incelenmiştir.

Bu tez çalışmasında, 10-17 yaş arasındaki ergenlere ilişkin bilişsel, duygusal ve sosyal faktörler ile siber zorbalık yapma ve siber kurban olma arasındaki ilişkilerin Ekolojik Sistemler Kuramı çerçevesinde boylamsal olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, siber zorbalık yapma ve siber kurban olmaya ilişkin faktörler birey, aile, okul ve akran bağlamlarında incelenmiştir. Ayrıca, iki farklı zamanda ölçüm alınarak zamanın siber zorbalık yapma ve siber kurban olma üzerindeki etkisi de araştırılmıştır. Alanyazındaki çalışmaların bulguları ışığında boylamsal ilişkileri incelemek için oluşturulan Ekolojik Sistemler Kuramı temelli yapısal modelde; cinsiyet ve okul düzeyine bölünmüş örnekleme (ortaokul kız, ortaokul erkek, lise kız, lise erkek) birinci zamanda ölçülen siber zorbalık yapma değişkeni kontrol edilerek, aileye ilişkin faktörlerden anne reddi, baba reddi, annenin davranışsal kontrolü, babanın davranışsal kontrolü, annenin psikolojik kontrolü ve babanın psikolojik kontrolünün; okula ilişkin faktörlerden okula bağlanma, öğretmenlere bağlanma ve akademik ilginin; akranlara ilişkin faktörlerden

akran reddinin ikinci zamanda ölçülen siber zorbalık yapma değişkeni ile doğrudan ve dolaylı ilişkileri incelenmiştir. Benzer şekilde, cinsiyet ve okul düzeyine bölünmüş örnekleme (ortaokul kız, ortaokul erkek, lise kız, lise erkek) birinci zamanda ölçülen siber kurban olma değişkeni kontrol edilerek, aileye ilişkin faktörlerden anne reddi, baba reddi, annenin davranışsal kontrolü, babanın davranışsal kontrolü, annenin psikolojik kontrolü ve babanın psikolojik kontrolünün; okula ilişkin faktörlerden okula bağlanma, öğretmenlere bağlanma ve akademik ilginin; akranlara ilişkin faktörlerden akran reddinin ikinci zamanda ölçülen siber kurban olma değişkeni ile doğrudan ve dolaylı ilişkileri incelenmiştir.

Bu çalışmanın bazı özgün yönleri bulunmaktadır. İlk olarak, bu çalışma Türkiye temsili örneklem ile gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, 12 İstatistiksel Bölge Birim Sınıflandırmasına (İBBS) göre belirlenen 54 ilden 125 farklı okulda öğrenim gören ergenlerden veri toplanmıştır. İkinci olarak; bu çalışma boylamsal niteliktedir. Aynı örneklem grubundan bir yıl arayla iki kez ölçüm alınmıştır. Üçüncü olarak; bu çalışma siber zorbalık yapma ve siber kurban olmaya ilişkin bilişsel, duygusal ve sosyal faktörleri içeren kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Bilgilerimize göre, ulusal ve uluslararası alanyazında siber zorbalık yapma ve siber kurban olmaya ilişkin faktörleri Ekolojik Sistemler Kuramı çerçevesinde kapsamlı ve boylamsal olarak inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle, çalışmanın siber zorbalığa ilişkin alanyazına önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, çalışmanın siber zorbalığa ilişkin farkındalık kazandırması ve bu alanda çalışan uzmanlara rehber olması beklenmektedir. Diğer yandan, Birleşmiş Milletlerin 2030 yılına kadar ulaşılması hedeflenen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından biri olan “Nitelikli Eğitim” amacının hedefleri arasında “Çocuklara, engellilere, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı eğitim olanaklarının yaratılması ve geliştirilmesi ve herkes için güvenli, şiddete dayalı olmayan, kapsayıcı ve etkili öğrenme ortamlarının oluşturulması” yer almaktadır (Birleşmiş Milletler Gelişim Programı [BMGP], 2016). Çalışmanın bu hedefin gerçekleştirilmesine katkı sağlayacağı ve siber zorbalıkla ilgili geliştirilmesi planlanan önleyici müdahale programları için temel oluşturacağı düşünülmektedir.

Son olarak, bu çalışmada siber zorbalığa ilişkin sıkça kullanılan bazı kavramlar aşağıda tanımlanmıştır:

Siber zorbalık: Siber zorbalık, bilgisayar, cep telefonu veya diğer elektronik cihazlar kullanılarak gerçekleştirilen kasıtlı, tekrarlayıcı ve zarar verici davranışlardır (Hinduja ve Patchin, 2015). Alanyazında, siber zorbalık kavramı yerine ‘sanal zorbalık’, ‘siber suç’, ‘‘çevrim içi zorbalık’’, ‘‘çevrim içi taciz’’, ‘‘elektronik saldırganlık’’, ‘‘İnternet zorbalığı’’, ‘‘İnternet tacizi’’ veya ‘‘elektronik mağduriyet’’ gibi bir dizi farklı kavram kullanılmaktadır (Chan ve ark., 2021; Selkie ve ark., 2016).

Siber zorba: Siber zorbalık yapan kişidir. Alanyazında, siber zorba kavramı yerine ‘sanal zorba’ kavramı da kullanılmaktadır (Horzum ve Ayas, 2014).

Siber kurban: Siber zorbalığa maruz kalan kişidir. Alanyazında, siber kurban kavramı yerine ‘sanal kurban’ (Köse ve ark., 2018), ‘sanal mağdur’ (Horzum ve Ayas, 2014), ‘siber mağdur’ (Bingöl ve Tanrikulu, 2014) gibi bir dizi farklı kavram kullanılmaktadır.

İzleyici: Siber zorbalık olayının uygulayıcısı veya mağduru olmayıp yalnızca siber zorbalık olayına tanık olan kişilerdir (Doumas ve Midgett, 2021).

Geleneksel zorbalık: Bireyin zaman içerisinde tekrarlayan şekilde, bir veya daha fazla kişinin şiddet içerikli davranışlarına (örn., fiziksel, sözel, ilişkisel) maruz kaldığı, güç dengesizliğinin olduğu bir durumdur (Olweus, 1993). Alanyazında, geleneksel zorbalık kavramı yerine ‘akran zorbalığı’ kavramı da kullanılmaktadır (Doğan, 2010).

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Siber Zorbalığın Tanımı

Siber zorbalığın en yaygın kullanılan tanımına göre, “siber zorbalık, iki veya daha fazla kişi arasında elektronik yollarla gerçekleştirilen, kasıtlı, tekrarlayan ve güç dengesizliği içeren saldırgan bir davranıştır” (Smith ve ark., 2008, s.376). Hinduja ve Patchin’e (2015) göre ise siber zorbalık, bilgisayar, cep telefonu veya diğer elektronik cihazlar kullanılarak gerçekleştirilen kasıtlı, tekrarlayıcı ve zarar verici davranışları ifade etmektedir. Diğer bir tanıma göre de siber zorbalık, başkalarına rahatsızlık veya zarar verme niyetiyle, düşmanlık veya saldırganlık içeren mesajları elektronik veya dijital medya yoluyla tekrarlayıcı şekilde bireylere veya gruplara ileterek gerçekleştirilen davranışlardır (Elsaesser ve ark., 2017).

Alanyazında, siber zorbalığın tanımına ilişkin bazı tartışmalar bulunmaktadır (Alipan ve ark., 2015; Peter ve Petermann, 2018). Bazı çalışmalar, siber zorbalığı geleneksel zorbalığın çevrim içi ortamda gerçekleşen bir türü olarak tanımlarken (örn., Hinduja ve Patchin, 2015); bazıları siber zorbalığın geleneksel zorbalıktan farklı mekanizmalara sahip bir kavram olduğunu savunmaktadır (örn., Menesini ve Nocentini, 2009). Bir sonraki bölümde, siber zorbalığın tanımına ilişkin tartışmalara değinilecektir.

2.1.1. Siber Zorbalığın Tanımına İlişkin Tartışmalar

Bazı çalışmalar siber zorbalığı geleneksel zorbalığın bir türü olarak tanımlamaktadır (Hinduja ve Patchin, 2015). Bu tanımlar, Olweus’un (1993) geleneksel zorbalık tanımından üretilmiştir. Geleneksel zorbalık, öğrencinin zaman içerisinde tekrarlayan şekilde, bir veya daha fazla öğrencinin şiddet içerikli davranışlarına (örn., fiziksel, sözel, ilişkisel) maruz kaldığı, güç dengesizliği veya asimetrik güç ilişkisinin olduğu bir durum olarak tanımlanmıştır. Olweus’un tanımı zorbalığın üç önemli kriterine işaret etmektedir: zorbanın saldırgan davranışa girişmeye yönelik niyeti; kalıplaşmış davranışlar yoluyla zorbalığın tekrarı ve zorba ile kurban arasında bir güç dengesizliğinin bulunması. Olweus’un tanımı, geleneksel zorbalığa yönelik ölçümlerin ve müdahalelerin geliştirilmesinde kilit bir rol oynamıştır. Sonrasında, çevrim içi ortamlarda zorbalık davranışlarının artmasıyla birlikte, geleneksel zorbalıktaki niyet, tekrarlama ve güç

dengeşizliği kriterleri siber zorbalığın tanımına uyarlanmıştır (Hinduja ve Patchin, 2015; Olweus ve Limber, 2018).

Diğer yandan, bazı çalışmalar siber zorbalığı geleneksel zorbalıktan farklı mekanizmalara sahip bir kavram olarak tanımlamaktadır (Menesini ve Nocentini, 2009). Bu çalışmalara göre, siber zorbalığın meydana geldiği dijital medya platformlarının dolaylı doğası, akranlar arasındaki saldırgan etkileşimleri yorumlamayı zorlaştırmaktadır (Menesini ve Nocentini, 2009). Ayrıca, siber zorbalıktaki tekrar ve g dengeşizliği, geleneksel zorbalıktan farklıdır (Dooley ve ark., 2009). Siber zorbalık davranışı bir kere sergilendiğinde bile sürekli görüntülenebildiği için siber kurbanlar üzerinde uzun süreli etkiye sahip olabilmektedir. Diğer yandan, siber zorbalıkta g dengeşizliğinin meydana gelme şekli de teknolojik yeterlilikler ve anonimlik ile ilgili olduğundan zgndr (Menin ve ark., 2021). Bu farklı nitelikleri sebebiyle, siber zorbalık geleneksel zorbalıktan ayrışmaktadır.

Siber zorbalık ile ilgili araştırmacılar tarafından kabul edilen tutarlı bir tanımın olmaması, siber zorbalığın ortaya çıkarılması, ölçümü, yaygınlık oranlarının belirlenmesi gibi konularda bazı problemlere yol açmaktadır. İlk olarak, siber zorbalığın tutarlı bir tanımının olmaması, bu kavramın ölçümünü zorlaştırmaktadır. Bu durum araştırmaların yönteminde zayıflığa yol açmakta ve geçerliliğini azaltmaktadır (Leduc ve ark., 2022). İkinci olarak, bu durum siber zorbalığın yaygınlığına ilişkin tutarsız sonuçların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Siber zorbalığın yaygınlığını ölçmeye yönelik çalışmalarda, siber zorbalık tanımlarının ve kriterlerinin farklı olması, yaygınlık sonuçlarında oldukça geniş bir ranjın oluşmasına yol açmaktadır (Sheanoda ve ark., 2021). Bu nedenle, siber zorbalık tanımlarının tutarlı olması oldukça önemlidir.

Siber zorbalığın tanımına ilişkin tartışmalar bulunmasına rağmen, siber zorbalığın iki ya da daha fazla kişi arasında geerekleşmesi, çevrim içi ortamda meydana gelmesi, kasıtlı olması, tekrarlayıcı olması ve g dengeşizliği nitelikleri araştırmacıların büyük bölümü tarafından kabul edilmektedir (Elsaesser ve ark., 2017; Hinduja ve Patchin, 2015; Smith ve ark., 2008). Bu çalışmada, yukarıda belirtilen siber zorbalık niteliklerini kapsayan ve alanyazında yaygın olarak kullanılan Hinduja ve Patchin'in (2015) siber zorbalık tanımı temel alınmıştır. Bu tanıma göre siber zorbalık, bilgisayar, cep telefonu

veya diğerk elektronik cihazlar kullanılarak gerçekleştirilen kasıtlı, tekrarlayıcı ve zarar verici davranışları ifade etmektedir.

2.2. Siber Zorbalık Türleri

Siber zorbalık, kaba mesajlar gönderme veya başkalarının uygunsuz resimlerini yayınlama gibi farklı şekillerde gerçekleştirilebilir (Giumetti ve Kowalski, 2022). Li (2007) ve Willard (2007) bazı siber zorbalık türlerini tanımlamıştır: *Alevlenme (flaming)*, bir kişi hakkında, bir gruba veya o kişiye özel olarak öfkeli, saygısızca ya da kaba mesajlar göndermeyi içermektedir. *evrim içi taciz (online harassment)*, tekrarlayıcı bir şekilde saldırganlık içeren mesajlar gönderme şeklinde gerçekleşmektedir. *Siber taciz (cyberstalking)*, çevrim içi tacizi biraz daha ileriye taşıyarak, zorbanın kurbanı tehdit edici mesajlar göndermesidir. *Ktleme/iftira (denigration)*, zorbanın bir kişi hakkında başkalarına doğru olmayan veya zedeleyici mesajlar göndermesidir. *Maskelme/olduğundan farklı görünme (masquerading)*, zorbanın başka biriyymiş gibi davranıp birisi hakkında başkalarına tehdit edici veya zararlı bilgiler göndermesini veya yayınlamasını içermektedir. *Hile (trickery)*, zorbanın birini kandırarak elde ettiği utandırıcı, özel veya hassas bilgileri görüntülemeleri için başkalarına göndermesi veya yayınlamasıdır. *Dışlama (exclusion)* ise, zorbanın kasıtlı olarak birini çevrim içi bir grubun dışında bırakmasını ve böylece dışlanan kişiyi küçük düşürmesini/damgalamasını içermektedir.

2.3. Siber Zorbalık ile Geleneksel Zorbalık Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar

Siber zorbalık ile geleneksel zorbalık, bazı benzerliklere ve farklılıklara sahiptir. Benzer zellikler açısından incelediğimizde; her iki zorbalık türünde de temel kriterler, davranışın kasıtlı olması, tekrarlayıcılığı ve taraflar arasındaki g dengesizliğidir. Siber zorbaların ve siber kurbanların çoğu, aynı zamanda geleneksel zorbalık yapmakta veya geleneksel zorbalığın kurbanı olmaktadır (Hinduja ve Patchin, 2017; Smith ve ark., 2008). Farklı çalışmalarda, siber zorbalık ile geleneksel zorbalık arasındaki örtüşme oranının %50 ile %90 arasında değiştiği gözlenmiştir (Burnukara ve Uçanok, 2012; Olweus ve Limber, 2018). Örneğin, Türkiye’deki 12-18 yaş arasındaki ergenlerle gerçekleştirilen bir araştırmada, geleneksel zorbalık ile siber zorbalık arasında %63’lk bir örtüşme gözlenmiştir (Burnukara ve Uçanok, 2012). Ayrıca, hem geleneksel hem de siber

zorbalığı yordayan benzer değişkenler (örn., olumsuz ebeveyn ve okul faktörleri) vardır. Bu iki zorbalık türü benzer risk faktörlerine ve koruyucu faktörlere sahiptir (Kowalski ve Limber, 2007).

Siber zorbalık ve geleneksel zorbalığın benzer özellikleri olmakla birlikte, siber zorbalığı geleneksel zorbalıktan ayıran ve onu geleneksel zorbalıktan potansiyel olarak daha zararlı hale getiren bir dizi özgül özellik bulunmaktadır (Kim ve ark., 2017). Anonimlik, siber zorbalık ile geleneksel zorbalığı ayıran temel özelliklerden biridir. Anonimlik, zorbanın tanımadığı birini hedef alması veya zorbanın yakalanma şansını azaltmak için sahte hesap açması anlamına gelmektedir. Çevrim içi ortamlar, siber zorbalığın herhangi bir zamanda anonim olarak gerçekleşmesine izin vermektedir. Geleneksel zorbalıkta, zorbanın kimliği açıkça belliyken, siber zorbalıkta zorbanın kimliği belirsiz olabilmektedir (Watts ve ark., 2017). Kowalski ve Limber (2007) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, ortaokul öğrencilerinin yaklaşık yarısı siber kurbanın kimliğini bilmediklerini ifade etmiştir. Diğer yandan, çevrim içi ortamlarda anonim hesapları kullanmaya yönelik olumlu algıları olan ergenlerin siber zorbalığa yönelik olumlu tutumları artmakta ve bu da ergenlerin siber zorbalık davranışlarının artmasına yol açmaktadır (Barlett, 2023).

Siber zorbalıkta, bireylerin kendilerini kolayca savunamayacakları bir güç dengesizliği meydana gelebilmektedir. Geleneksel zorbalıktan farklı olarak, siber zorbalıktaki güç dengesizliği teknoloji kullanım becerisi ve anonimlik ile karakterizedir (Dooley ve ark., 2009; Rose ve Tynes, 2015). Siber zorbaların gücü fiziksel güçten ziyade psikolojik güç ve teknik becerilerle ilişkilidir (Campbell ve ark., 2012). Estonya, İtalya, Almanya ve Türkiye'deki 12-20 yaş aralığındaki ergenlerle gerçekleştirilen kültürlerarası bir çalışmada, güç dengesizliği, kasıtlılık, anonimlik ve tekrarlanma kriterlerinin, siber zorbalığın ciddiyetini tanımlamak için en önemli kriterler olduğu bulunmuştur. Özellikle Türk ergenlerin diğer ülkelerdeki ergenlere kıyasla, güç dengesizliğine daha duyarlı olduğu bulunmuştur (Palladino ve ark., 2017). Diğer yandan, siber zorbalıkta zorbalar kurbanın duygusal tepkilerine doğrudan tanık olmadıkları için zorbalık davranışını kolayca gerçekleştirebilirler (Bussey ve ark., 2015). Geleneksel zorbalıkta, zorba davranışıyla ilgili başka kişilerin tepkilerinden korkabilirken; siber zorbalıkta, zorbaların davranışlarıyla ilgili tepkilerden korkma olasılığı daha düşüktür. Ayrıca, siber kurbanlar

maruz kaldıkları zorbalık davranışlarını çevrim içi olarak kime bildirmeleri gerektiğini açık bir şekilde bilemeyebilirler (Peebles, 2014).

Siber zorbalıkta, “tekrar” unsuru özgül bir biçim almaktadır. Çevrim içi ortamdaki bir mesaj tekrarlayıcı biçimde görüntülenebilmekte ve uzun süreli etkiler meydana getirebilmektedir. Çevrim içi mesajların kolay paylaşılabilir olması ve kalıcılığı nedeniyle, bir siber zorbalık davranışı sergilendikten sonra başkaları tarafından tekrar tekrar görüntülenebilir veya paylaşılabilir (Fahy ve ark., 2016; Tokunaga, 2010). Siber zorbalık davranışı bir kere bile meydana gelse, sürekli görüntülenebildiği için siber kurbanlar üzerinde uzun süreli etkilere yol açabilmektedir (Menin ve ark., 2021).

Geleneksel zorbalık sınırlı zaman dilimleri içerisinde gerçekleşirken, siber zorbalık doğası gereği günün herhangi bir saatinde ve herhangi bir yerde meydana gelebilmektedir (Watts ve ark., 2017). Geleneksel zorbalık genellikle okul ortamında gerçekleşirken, siber zorbalık okul ortamında veya okul dışında gerçekleşebilmektedir (Englander ve ark., 2017; Kowalski ve ark., 2019). Örneğin, geleneksel zorbalık okulda meydana geliyorsa, kurban eve geldiğinde zorbalığa maruz kalmaktan kurtulmuş olmaktadır. Ancak, günümüzde akıllı telefon, bilgisayar, tablet gibi teknolojik cihazların kullanımı oldukça yaygın olduğundan, bu cihazlar aracılığıyla çevrim içi ortamlara erişim neredeyse her an mümkün olmaktadır. Bu sebeple, siber zorbalık her yerde ve her zaman meydana gelebilmekte, kurbanlar 7 gün 24 saat boyunca herhangi bir ortamda siber zorbalığa maruz kalabilmektedir. Ayrıca geleneksel zorbalıkta, zorbanın etki alanı çevresindeki kişilerle sınırlıyken; siber zorbalıkta, zorba çevrim içi erişimi olan herhangi bir kişiye zorbalık davranışı sergileyebilir (Watts ve ark., 2017).

Yüz yüze etkileşimden farklı olarak, çevrim içi ortamda sosyal ipuçlarının olmaması hem başkalarına zorbalık yapmayı hem de zorbalığa maruz kaldığında aynı şekilde karşılık vermeyi kolaylaştırabilir (Schultze-Krumbholz ve ark., 2015). Örneğin, siber zorbaların sonrasında siber kurban olma olasılığı da yüksektir. Benzer şekilde, siber kurbanlar, yaşadıkları stresle başa çıkmak ve zorbadan intikam almak için zorbalık davranışı sergileyebilirler (Martínez-Monteagudo ve ark., 2020).

Özetle, siber zorbalık ve geleneksel zorbalık bazı benzer özelliklere sahiptir. Ancak, herhangi bir yerde ve zamanda gerçekleşebilme potansiyeli, anonim hesaplarla uygulanabilmesi, bir kere gerçekleştirildikten sonra defalarca görüntülenebilmesi,

kurbanın ve izleyicilerin tepkilerine doğrudan maruz kalınmadığı için zorbalık davranışının kolayca sergilenebilmesi gibi bazı özgül özelliklere sahip olması, siber zorbalığı geneleksenel zorbalıktan ayırmakta ve onu ergenler için daha riskli hale getirmektedir (Bussey ve ark., 2015; Kim ve ark., 2017). Aşağıdaki bölümde, siber zorbalık çalışmalarının tarihsel gelişimine değinilmiştir.

2.4. Siber Zorbalığın Tarihçesi

Günümüzde, dünyanın birçok farklı ülkesinde geleneksel zorbalık ve siber zorbalık çalışmaları gerçekleştirilmektedir. Zorbalık konusundaki bu çalışmaların başlangıcı 1970'lere dayanmaktadır ve yaklaşık 50 yıllık bu zaman diliminde, geleneksel zorbalığın ve siber zorbalığın doğası ve dinamikleri hakkında çok sayıda bilgiye ulaşılmıştır (Zych ve ark., 2017).

Saldırgan davranışlarla ilgili çalışmalar daha eskiye dayanmakla birlikte, zorbalıkla ilgili ilk sistematik çalışmalar 1970'li yılların başlarına dayanmaktadır. 1973 yılında İsveç'te Dan Olweus, zorbalıkla ilgili yazılan ilk kitap olan "Okullarda Saldırganlık: Zorba ve Kurban Çocuklar (Whipping Boys)" isimli kitabını yayınlamıştır. 1980'li yılların başında, Norveç'te erkek çocukların intihar vakalarında artışlar meydana gelmiş ve Norveç medyası intihar vakalarını zorbalık ile ilişkilendirmiştir (Zych ve ark., 2017). Bunun üzerine, Norveç Eğitim Bakanlığı'nın desteğiyle, Olweus ve Limber (1983) ilk zorbalık karşıtı müdahale programı olan "Olweus Zorbalığı Önleme Programı"nı geliştirmiştir. Bu programın başarılı olmasıyla birlikte, 1990 ve 2000'lerde birçok farklı ülkede, çok sayıda zorbalığı önlemeye yönelik programlar geliştirilmiş ve uygulanmıştır (Zych ve ark., 2017).

Geleneksel zorbalık yaklaşık 50 yıldır çalışılmakla birlikte; siber zorbalığa yönelik çalışmaların başlangıcı, 1990'lı yılların sonu ile 2000'li yılların başına dayanmaktadır. Bu yıllardaki teknolojik gelişmelerle birlikte, siber zorbalık vakaları görülmeye başlamış, bu olgunun ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra ise bu alanda çalışmalar yapılmıştır. Siber zorbalıkla ilgili gerçekleştirilen ilk çalışmalarda, siber zorbalığın doğası ve risk faktörleri araştırılmıştır. (örn., Patchin ve Hinduja, 2006; Ybarra ve Mitchell, 2004). Bu ilk çalışmaların ardından, siber zorbalık alanındaki çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmıştır. Günümüzde geleneksel zorbalık ve siber zorbalık konusunda dünya çapında yayınlanan birçok çalışma bulunmaktadır. Dünyada, teknoloji

kullanımının giderek yaygınlaşması ve çocukların çok küçük yaşta teknolojik aletlerle (örn., cep telefonu, tablet) tanışmaya başlamasıyla birlikte, siber zorbalık yapma ve siber kurban olma oranlarında meydana gelen artış, araştırmacıları siber zorbalık yapma ve siber kurban olma yaygınlığını belirlemeye yönelik çalışmalara yöneltmiştir. Sonrasında, araştırmacılar siber zorbalığı önlemeye yönelik müdahale programları geliştirmeye başlamıştır (örn., Cross ve ark., 2015; Gradinger ve ark., 2015; Ortega-Ruiz ve ark., 2012).

Türkiye’de siber zorbalık ile ilgili ilk çalışmalar 2000’li yılların başlarında gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu çalışmalarda siber zorbalığın doğası ve risk faktörleri araştırılmıştır (örn., Burnukara ve Uçanok, 2010; Erdur Baker, 2010; Şahin ve ark., 2010; Topcu ve ark., 2008). Ayrıca, siber zorbalıkla ilgili ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmalarına odaklanmıştır (örn., Ayas ve Horzum, 2010; Topcu ve Erdur Baker, 2010). Daha sonraki yıllarda ise, siber zorbalığı önleyici müdahale programları geliştirilmeye başlanmıştır (örn., Nedim Bal ve Kahraman, 2015; Peker ve İskender, 2015). Aşağıdaki bölümde, siber zorbalığın dünyadaki ve Türkiye’deki yaygınlığını belirlemeye yönelik gerçekleştirilen çalışmalara değinilmiştir.

2.5. Siber Zorbalığın Yaygınlığı

Siber zorbalık yaştan bağımsız olarak her dönemde görülmekle birlikte, özellikle ergenler arasında oldukça yaygındır (Brody ve Vangelisti, 2016). Meter ve arkadaşları (2021) tarafından üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilen bir çalışmada, hemen hemen tüm katılımcılar, üniversite yıllarında daha fazla sosyal medya platformuna üye olduklarını belirtse de en fazla siber zorbalık deneyimini (zorba, kurban veya izleyici olarak) ergenlik döneminde yaşadıklarını raporlamışlardır.

Araştırmalar, ülkeler arasında siber zorbalık yapma ve siber kurban olma yaygınlığına ilişkin oranlardaki farklılıklara işaret etmektedir. Örneğin, bir araştırmaya göre, siber kurban olma oranları farklı ülkelerde %13’ten %60’a kadar uzanan geniş bir ranja sahiptir (Chudal ve ark., 2021). Brochado ve arkadaşlarının (2017) derleme çalışmasında, siber zorbalık yapma oranının %1.9 ile %79.3 arasında, siber kurban olma oranının ise %1.6 ile %56.9 arasında değiştiği rapor edilmiştir. Altmış üç çalışmanın incelendiği bir derleme çalışmasında ise, siber zorbalık yapma yaygınlık oranlarının %6 ile %46.3 arasında; siber kurban olma oranlarının ise %13.9 ile %57.5 arasında değiştiği

gözlenmiş ve incelenen beş yıllık dönemde siber zorbalık yaygınlığının önemli ölçüde arttığı saptanmıştır (Zhu ve ark., 2021).

Siber zorbalığın yaygınlığına ilişkin bulunan oranlar büyük ölçüde değişkenlik göstermektedir. Farklı yaygınlık oranlarının kültürel farklılıklardan, araştırmalarda değişkenlik gösteren siber zorbalık kriterlerinden, örneklemin gelişimsel döneminden ve kullanılan farklı ölçüm araçlarından kaynaklandığı belirtilmektedir (Brochado ve ark., 2017; Kowalski ve ark., 2019). Özellikle, siber zorbalık çalışmalarında, siber zorbalık yapma ve siber kurban olmanın yaygınlığı belirlenirken kullanılan zaman kriteri oldukça değişkendir. Örneğin, bazı çalışmalarda katılımcılara son 30 gün içerisinde siber zorbalık yapma veya kurban olma durumu yaşayıp yaşamadıkları sorulurken, bazı çalışmalarda bir okul yılında, bazılarında ise son bir yıldaki deneyimleri sorulmuştur. Ayrıca, siber zorbalığın araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanması ve ölçülmesi, yaygınlık oranlarında tutarsızlıklara yol açmaktadır (Selkie ve ark., 2016).

Siber zorbalık yapma ve siber kurban olmanın Türkiye'deki yaygınlığıyla ilgili çalışmalarda da oranların büyük ölçüde değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Türkiye'de 11-18 yaşları arasındaki 6202 öğrenci ile gerçekleştirilen bir çalışmada, siber kurban olma yaygınlığı %17; siber zorbalık yapma yaygınlığı %10.4 olarak bulunmuştur (Eyüboğlu ve ark., 2021). Ayrıca, Baştürk-Akca ve arkadaşlarının (2015) 7. ve 8. sınıf öğrencileriyle gerçekleştirdiği çalışmada, öğrencilerin %9.5'i siber kurban, %7'si siber zorba, %7.5'i siber zorba/kurban olduğu bulunmuştur. Çalışkan-Pala ve arkadaşlarının (2021) lise öğrencileriyle gerçekleştirdiği çalışmada ise, ergenler arasında siber zorbalık yapma yaygınlığının %65.3 olduğu gözlenmiştir. Lise öğrencileri ile gerçekleştirilen bir diğer çalışmada, katılımcıların siber kurban olma yaygınlığının %51.3 olduğu rapor edilmiştir (Gedik ve ark., 2021). COVID-19 pandemi sürecinde Türkiye'deki psikiyatri kliniğine başvuran 12-18 yaş arasındaki ergenlerle gerçekleştirilen bir araştırmada, ergenlerin %69'unun pandemi döneminde en az bir kez siber kurban olduğu saptanmıştır (Çimen ve ark., 2024). Diğer yandan, siber zorbalık ile geleneksel zorbalık arasındaki ilişkilerin incelendiği bir araştırmada, 14-18 yaşları arasındaki ergenlerin, %26'sının hem geleneksel hem de siber zorbalık yaptığı; %32'sinin hem geleneksel hem de siber kurban olduğu belirtilmiştir (Erdur-Baker, 2010). Ek olarak, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki 11-17 yaşları arasındaki 952 öğrenci ile gerçekleştirilen bir çalışmada,

katılımcıların %44.5'i daha önce en az bir kez siber kurban olduğunu, %22.5'i daha önce en az bir kez siber zorbalık yaptığını belirtmiştir (Kalender ve ark., 2019). Yüksek yaygınlık oranları ve ergenlerin interneti sosyalleşme için kullanmaya devam etme olasılıkları göz önüne alındığında, siber zorbalık gün geçtikçe artan bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.6. Siber Zorbalığın Etkileri

Siber zorbalık, zorbalar ve kurbanlar üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır. Araştırmalar, siber kurban olma ile kaygı (Campbell ve ark., 2012), depresyon (Gámez-Guadix ve ark., 2013; Varghese ve Pistole, 2017), olumsuz duygular (Hinduja ve Patchin, 2017; Price ve Dalgleish 2010), içe yönelim ve dışa yönelim problemleri (Chudal ve ark., 2021), kendine zarar verme davranışı (Wiguna ve ark., 2018), sigara ve alkol kullanımı (Wiguna ve ark., 2018), psikoaktif madde kullanımı (Kim ve ark., 2019; Zsila ve ark., 2018), problematik internet kullanımı (Gámez-Guadix ve ark., 2013), riskli davranışlar (Graham ve Wood, 2019), fiziksel sağlık şikayetleri ve psikolojik sıkıntı (Albdour ve ark., 2019), somatik problemler (Rey ve ark., 2020), intihar riski (Bai ve ark., 2021; Van Geel ve ark., 2014), düşük akademik performans (Torres ve ark., 2020; Watts ve ark., 2017) ve yeme bozuklukları (Marco ve Tormo-Irun, 2018) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Zorbalık yapan birden fazla kişinin olması, tekrarlama ve zorbayla çevrimdışı temas gibi stres faktörlerinin sayısı arttıkça, siber kurban olmanın olumsuz sonuçları artmaktadır (Mitchell ve ark., 2016).

Siber zorbalık yapmanın olumsuz etkilerini inceleyen çalışma sayısı görece daha kısıtlıdır (Giumetti ve Kowalski, 2022). Araştırmalar, siber zorbalık yapma ile depresyon, düşük benlik saygısı, yalnızlık (Varghese ve Pistole, 2017), fiziksel sağlık şikayetleri ve psikolojik sıkıntı (Albdour ve ark., 2019) arasındaki pozitif ilişkileri ortaya koymuştur. Diğer yandan, siber zorbalık yapma ile psikolojik problemler arasında ilişki olmadığını bildiren çalışmalar da bulunmaktadır (Giordano ve ark., 2021).

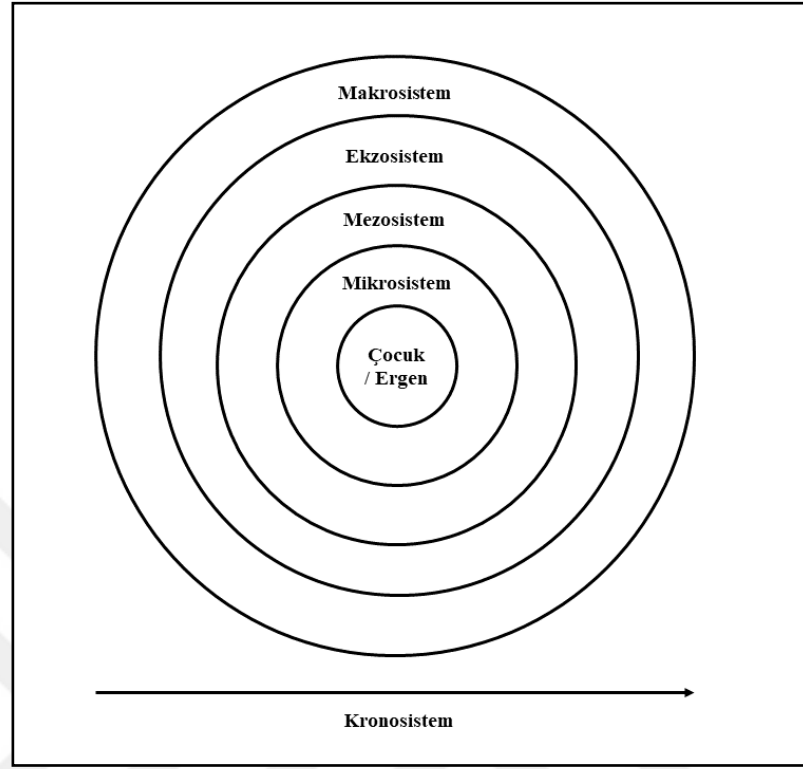
2.7. Ekolojik Sistemler Kuramı Çerçevesinde Siber Zorbalık

Siber zorbalığın önlenmesine yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi için siber zorbalık yapma ve siber kurban olmaya ilişkin risk faktörlerinin ve koruyucu faktörlerin belirlenmesi oldukça önemlidir. Bu tez çalışmasının kuramsal çerçevesini oluşturan

Ekolojik Sistemler Kuramı, ergenlerin geleneksel ve siber zorbalık davranışlarının altında yatan risk faktörlerini ve koruyucu faktörleri incelemek için sıklıkla kullanılan bir kuramdır (Espelage, 2014).

Ekolojik Sistemler Kuramına göre, çocuk ve ergenlerin gelişimi hem yakın hem de uzak çevrelerindeki sosyal sistemler tarafından yönlendirilmektedir. Bronfenbrenner'a (1979) göre, çocuk ve ergenlerin davranışları yalnızca bireysel özelliklerinden değil, aynı zamanda etkileşimde bulundukları ekolojik bağlamlardan da etkilenmektedir. Bu süreç, karşılıklı, aktif ve değişken şekilde gerçekleşmektedir. Çocuk ve ergenler ile çevreleri arasındaki karmaşık etkileşimler, çocuk ve ergenlerde prososyal ve antisosyal davranışların ortaya çıkmasına veya engellenmesine yol açmaktadır. Sonraki yıllarda, Bronfenbrenner'ın Ekolojik Sistemler Kuramı (1979), geleneksel zorbalığa uyarlanmış ve geleneksel zorbalıkla ilgili faktörleri belirlemeye yönelik çalışmalarda sıklıkla kullanılmıştır (örn., Swearer ve Espelage, 2004). Bu kurama göre, zorbalık davranışları, ergenlerin gelişimsel süreçlerini etkileyen ve onlardan etkilenen iç içe geçmiş sosyal sistemler içinde ortaya çıkmaktadır (Bouchard ve Smith, 2017). Ergenler kendi sosyal çevrelerinde başkalarıyla etkileşime girmekte ve bu etkileşim zorbalık yapma ve/veya kurban olma olasılıklarını güçlendirmekte veya zayıflatmaktadır (Swearer ve Espelage, 2004). Ekolojik Sistemler Kuramı siber zorbalık ile ilişkili faktörleri inceleyen çalışmalarda da kullanılmıştır (örn., Baldry ve ark., 2015; Cross ve ark., 2015; Görzig ve Machackova, 2015; Hong ve ark., 2016; Hong ve ark., 2018; Hong ve ark., 2023; Papatraianou ve ark., 2014; Patel ve Quan-Haase, 2023).

Ekolojik Sistemler Kuramına göre, çocuk ve ergenlerin merkezde bulunduğu ve onları çevreleyen, birbirleriyle etkileşim halinde bulunan ekolojik sistemler bulunmaktadır (Bkz. Şekil 1). Mikrosistem, mezosistem, ekzosistem, makrosistem ve kronosistem adı verilen bu sistemler, çocuk ve ergenlerin gelişimi üzerinde oldukça etkilidir. Ayrıca, çocuk ve ergenlerin bireysel özellikleri de bu sistemlerle etkileşime girerek, çocuk ve ergenlerin gelişimine ve davranışlarına etki etmektedir (Bronfenbrenner, 1979). Aşağıdaki bölümde, siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilişkili bağlamlar Ekolojik Sistemler Kuramı çerçevesinde incelenecektir.

Şekil 1 *Ekolojik Sistemler Kuramı (Bronfenbrenner, 1979)*

2.7.1. Bireysel özellikler

Bronfenbrenner'a (1979) göre çocuk ve ergenler, ekolojik çevreleriyle etkileşime giren gelişimlerini sürdürmektedir. Çocuk ve ergenlerin davranışlarına çevrelerindeki ekolojik sistemler etki etmekle birlikte, ekolojik sistemin merkezinde çocuk ve ergenlerin kendisi yer almaktadır. Bu sebeple, çocuk ve ergenlerin bireysel özellikleri hem davranışlarını hem de çevreleriyle kurdukları etkileşimleri etkilemektedir. Diğer bir deyişle, çocuk ve ergenlerin kişisel geçmişleri ve biyolojik özellikleri çocukların nasıl davrandıklarını etkilemektedir ve bu özellikler, çocuk ve ergenlerin siber zorba veya kurban olma olasılığını arttırabilmektedir (Baldry ve ark., 2015). Yaş, cinsiyet, etnik köken, mizaç, kişilik özellikleri, dürtüsellik, duygu düzenleme, bilişsel beceriler, teknoloji kullanımı, internet bağımlılığı ile siber zorbalık arasındaki ilişkileri ortaya koyan birçok çalışma bulunmaktadır (Kowalski ve ark., 2019).

2.7.2. Mikrosistem

Mikrosistem, çocuk ve ergenlerin birebir ilişki içinde olduğu kişilerle olan etkileşimlerini içermektedir (Bronfenbrenner, 1979). Mikrosistem için en önemli kavram kişilerarası ilişkilerdeki deneyimlerdir (Lee, 2011). Bu nedenle Bronfenbrenner (1979),

deneyimin, psikolojik büyümenin gidişatını şekillendirmede en güçlü etken olduğunu savunmuştur. Aile, akranlar ve öğretmenler ile ergenler arasındaki ilişkileri mikrosistem içerisinde değerlendirilebilir. Bu faktörler, siber zorba veya kurban olma risklerini etkileyebilmektedir (Baldry ve ark., 2015). Örneğin, ebeveyn çocuk ilişkisinin kalitesi, siber zorbalık davranışları açısından oldukça önemlidir. Ebeveyn ve ergen arasındaki pozitif ilişki, ebeveyn sıcaklığı, ebeveynin ilgisi ve kontrolü, ergenlerin siber zorbalık davranışı için koruyucu etki göstermektedir (Hinduja ve Patchin, 2013; Zurcher ve ark., 2018). Diğer yandan, çocuk ve ergenlerin okul ve öğretmenleri ile olan etkileşimleri siber zorbalığa etki etmektedir (Hellfeldt ve ark., 2020). Benzer şekilde, ergenlerin yapacağı davranışsal tercihlerde, akranları önemli bir rol oynamaktadır. Akran desteği olmayan ergenlerin, akran desteğine sahip olan ergenlere göre zorbalık kurbanı olma olasılığı daha yüksektir (Baldry ve ark., 2015; Kowalski ve ark., 2019).

2.7.3. Mezosistem

Mezosistem, çocuk ve ergenlerin hayatındaki farklı mikrosistemler arasındaki etkileşimlerden oluşmaktadır (Bronfenbrenner, 1988). Örneğin, ergenin ailesi ile öğretmenleri arasındaki ilişki veya ergenin ailesi ve akranları ile olan ilişkisi mezosistem içerisinde yer almaktadır. Katı ve sert kurallarla ve cezalandırıcı kontrol yöntemleriyle karakterize olan otoriter ebeveynlik siber zorbalık yapma ve siber kurban olma için risk oluşturmaktadır. Otoriter ebeveynlerin çocukları, akran ilişkilerinde ve akademik kariyerlerinde daha fazla problem yaşamaktadır. Yapılan çalışmalar, otoriter ebeveynliğin hem siber zorbalık yapma hem de siber kurban olma için risk faktörü oluşturduğunu göstermektedir (Garaigordobil ve Machimbarrena, 2017; Moreno–Ruiz ve ark., 2019).

2.7.4. Ekzosistem

Ekzosistem, çocuk ve ergenlerin dolaylı ilişkide bulunduğu sistemlerden oluşmaktadır (Bronfenbrenner, 1988). Güvensiz mahalle ortamı, ebeveynin iş yaşantısı gibi faktörler, siber zorba veya kurban olmayı etkileyebilmektedir (Espelage, 2014). Örneğin, ebeveynin iş yaşantıları, refahlarını etkileyebilir ve bu durum dolaylı olarak çocukları ile evdeki etkileşimlerine etki edebilir. Benzer şekilde, okul yönetiminin kararları, okul iklimini etkileyebilir ve bu durum ergenin okul ve akranları ile olan etkileşimlerine dolaylı olarak etki edebilir (Bouchard ve Smith, 2017).

2.7.5. Makrosistem

Makrosistem, çocuk ve ergenlerin içinde yaşadığı toplumun değerleri, kuralları ve kültür gibi sistemleri kapsamaktadır (Bronfenbrenner, 1988). Diğer saldırganlık biçimlerine benzer şekilde, siber zorbalık da kültürler ve bağlamlar arasında farklılık göstermektedir. Saldırganlığa ilişkin toplumsal inançlar, çocuk yetiştirmeye ilişkin inançlar, okul kuralları gibi faktörler, siber zorba veya kurban olmayı dolaylı olarak etkileyebilmektedir (Espelage, 2014). Siber zorbalık ve kurban olmayı önlemeye yönelik makrosistem düzeyinde gerçekleştirilecek politikalar ve programlar oldukça önemlidir.

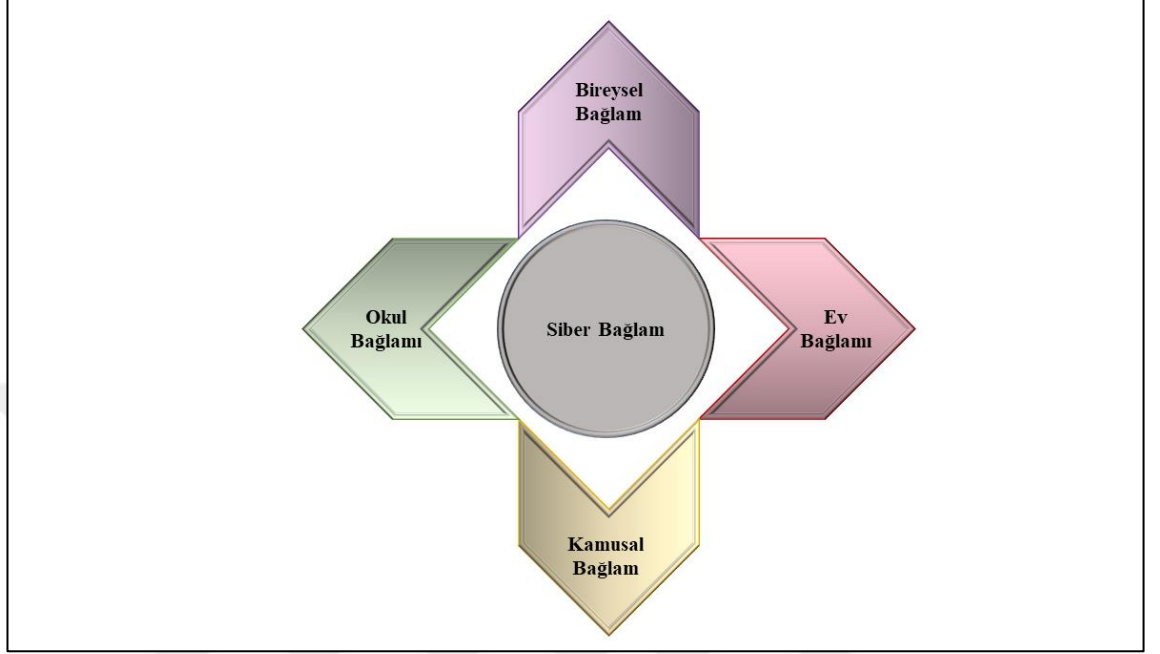
2.7.6. Kronosistem

Kronosistem, zamana bağlı olarak meydana gelen değişimleri kapsamaktadır. Sistemlerden herhangi birinde meydana gelen değişim, tüm sistemleri etkilemekte ve bu durum çocuğun davranışlarına etki edebilmektedir (Bronfenbrenner, 1988). Örneğin, ebeveynin iş değişikliği nedeniyle farklı bir şehre taşınması, ergen üzerinde travmatik etki yaratabilir ve bu durum ergenin uyum sorunları yaşamasına yol açabilir (Aksel ve Irmak, 2012). Yapılan çalışmalar, yaşam olaylarındaki değişikliklerin (örn., boşanma) akran zorbalığına yol açabileceğini göstermiştir (Breivik ve Olweus, 2006). Aşağıdaki bölümde, Ekolojik Sistemler Kuramı temel alınarak yapılan siber zorbalık çalışmalarına değinilecektir.

2.8. Ekolojik Sistemler Kuramını Temel Alan Siber Zorbalık Çalışmaları

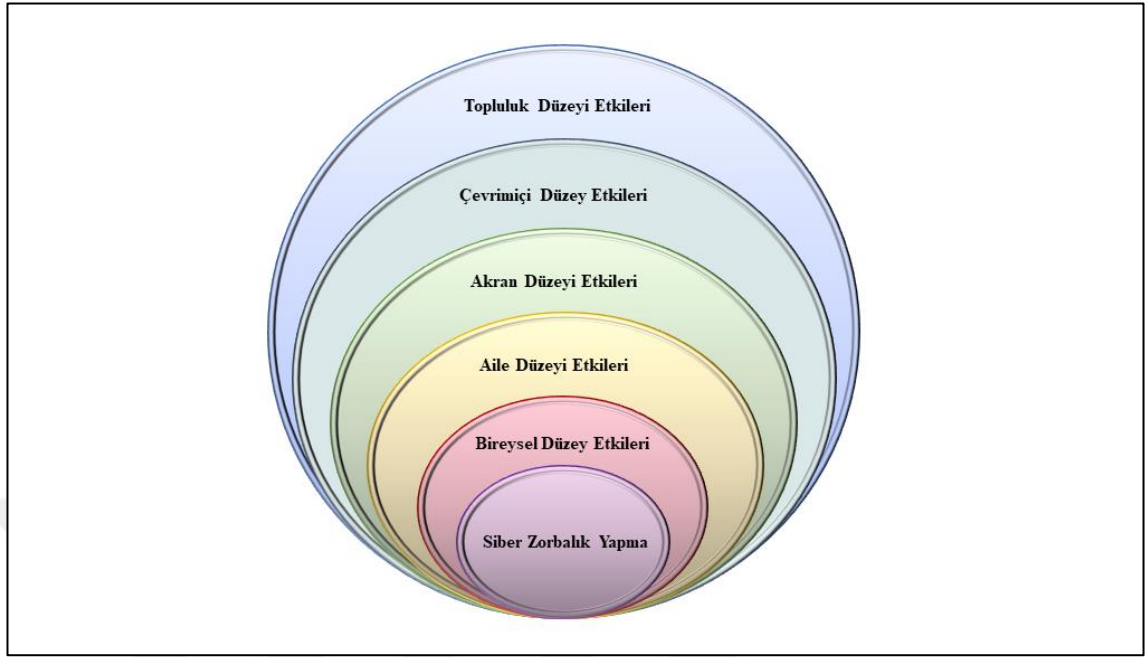
Papatraianou ve arkadaşlarının (2014) ergen kızlarla gerçekleştirdikleri nitel bir çalışmada, katılımcıların siber zorbalıkla başa çıkmalarını etkileyen faktörler Ekolojik Sistemler Kuramı çerçevesinde beş bağlama göre incelenmiştir: kişisel bağlam, ev bağlamı, okul bağlamı, kamusal bağlam ve siber bağlam. Kişisel bağlam, içsel faktörleri, bireysel eğilimleri, biyolojik ve psikolojik faktörleri ve geçmiş deneyimleri; ev bağlamı, ergenlerin kardeşleri, ebeveynleri, geniş ailesi ve ailenin sosyal statüsü gibi evdeki bireylerle olan ilişkileri, etkileşimleri ve evde işleyen kural ve prosedürleri; okul bağlamı, ergenlerin akranları ve öğretmenleri ile ilişkilerini, sınıf ve okul bahçesindeki etkileşimlerini ve okul kurallarını; kamusal bağlam, toplumdaki sosyal grupları, hükümet politikalarını ve siyasi ve ekonomik faktörleri; siber bağlam ise, ergenlerin akıllı telefon, internet ve sosyal ağ siteleri dahil olmak üzere çeşitli elektronik iletişim araçlarını kullanmalarına ilişkin faktörleri içermektedir. Araştırmacılar, ergenlerde siber zorbalığa

yönelik dayanıklılığın geliştirilmesi için beş farklı bağlamdaki faktörlere odaklanılması gerektiğini savunmuştur (Bkz. Şekil 2).

Şekil 2 Papatraianou ve arkadaşlarının (2014) Ekolojik Siber Zorbalık Modeli

Avustralya'daki ortaokul öğrencileri ile gerçekleştirilen ve Ekolojik Sistemler Kuramını temel alan bir önleme programı öncesinde, araştırmacılar siber zorbalığa ilişkin risk faktörlerini ve koruyucu faktörleri derlemişlerdir (Cross ve ark., 2015). Çalışmada, siber zorbalık yapmaya ilişkin faktörler, bireysel düzeyde (demografik özellikler, empati eksikliği, ahlaki çözülme, düşük problem çözme becerileri, zorbalık deneyimi), aile düzeyinde (ebeveyn izlemesi, ebeveynin çevrim içi çevreyi anlaması, ebeveyn-ergen ilişkileri), akran düzeyinde (siber zorbalık yapmış veya zorbalığı destekleyen arkadaşlara sahip olma, siber zorbalığa ilişkin akran normları ve beklentileri, okul iklimi), çevrim içi düzeyde (çevrim içi olma sıklığı, teknolojiye bağlılık, çevrim içi ortamda öz-kontrol eksikliği, çevrim içi olmayla ilgili yüksek beklentiler) ve toplumsal düzeyde (ilkokuldan ortaokula geçiş, siber zorbalığı önlemeye yönelik eylemlerle ilgili farkındalık) incelenmiştir. Araştırmacılar, önleyici programların hedefine ulaşabilmesi için siber zorbalığa ekolojik yaklaşımın önemini vurgulamışlardır (Bkz. Şekil 3).

Şekil 3 Cross ve arkadaşlarının (2015) Ekolojik Siber Zorbalık Modeli

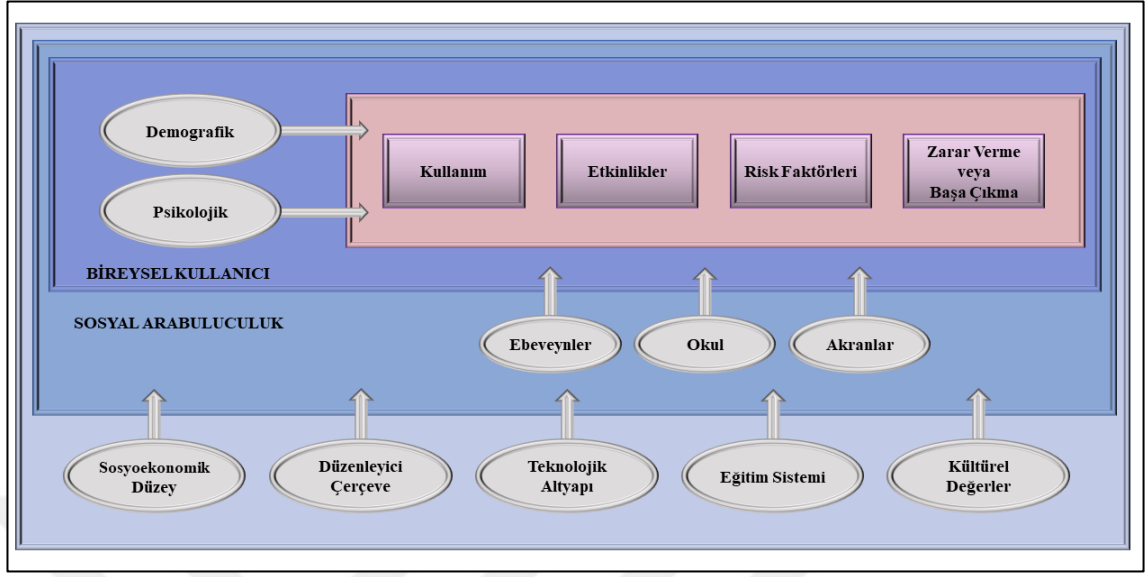
Hong ve arkadaşlarının (2016), 6. - 10. sınıf arasında öğrenim gören 7533 ABD'li ergen ile gerçekleştirdikleri kesitsel bir çalışmada, geleneksel ve siber kurban olma ile ilişkili faktörler Ekolojik Sistemler Kuramı bağlamında incelenmiştir. Risk faktörleri ve koruyucu faktörler birey, aile, okul ve akran bağlamında ele alınmıştır. Sonuçlar, bireysel bağlamda, küçük yaş/sınıf, erkek olmak, sosyal medyada geçirilen süre ve ailenin sosyoekonomik durumunun; aile bağlamında, ebeveyn ilişkileri ve ebeveyn gözetiminin; okul bağlamında, okula ilişkin olumlu duygular ve okulda algılanan akran desteğinin geleneksel ve siber kurban olma ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Avrupa'daki farklı ülkelerden 9-16 yaş arasındaki 25142 çocuk ve ergen ile gerçekleştirilen EU Kids Online II Projesinin verileri kullanılarak gerçekleştirilen kesitsel bir araştırmada, siber zorbalık yapma ve siber kurban olmaya ilişkin faktörler Ekolojik Sistemler Kuramına göre incelenmiştir. Araştırmada, risk faktörleri ve koruyucu faktörler bireysel, sosyal çevre ve kültürel düzeyde ele alınmıştır (Görzig ve Machackova, 2015; Bkz. Şekil 4). Bireysel düzeyde, kız olmak, büyük yaş, internette günlük olarak geçirilen zaman, sosyal medya platformlarında geçirilen zaman, çevrim içi verinin kötüye kullanımı, çevrim içi bağlamda intihar ve kendine zarar verme içeriklerinin görüntülenmesi, geleneksel zorbalık kurbanı olma, siber zorbalık yapma, psikolojik

zorluklar, öz yeterlilik, heyecan arama ve dışlanmanın siber kurban olma için risk oluşturduğu; büyük yaş, sosyal medya platformlarında geçirilen zaman, riskli çevrim içi etkinlikler, internet becerisine ilişkin inançlar, aşırı internet kullanımı, çevrim içi bağlamda kendine zarar verme içeriklerinin görüntülenmesi, çevrim dışı riskler, geleneksel zorbalık yapma, siber kurban olma, psikolojik zorluklar, öz yeterlilik ve heyecan aramanın ise siber zorbalık yapma için risk oluşturduğu bulunmuştur.

Sosyal çevre düzeyinde, sosyoekonomik düzeyin düşük olması, evde azınlık dilini konuşma, ayrımcılığa uğrayan bir grubun üyesi olma, engellilik durumu, ebeveynin kaygılı olması ve ebeveynin internet kullanımı davranışlarının siber kurban olma için risk oluşturduğu; ebeveyn kontrolünün ise koruyucu etki gösterdiği bulunmuştur. Benzer şekilde, sosyoekonomik düzeyin düşük olması, evde azınlık dilini konuşma, ayrımcılığa uğrayan bir grubun üyesi olma ve engellilik durumu siber zorbalık yapma için risk oluşturmaktadır.

Kültürel düzeyde ise yaş, cinsiyet, psikolojik zorluklar, çevrim içi geçirilen süre, riskli çevrim içi aktivite ve siber zorbalık yapma yaygınlığı, suç oranları, doğal olmayan çocuk ölümleri, mobil telefon kullanımı yaygınlığı siber kurban olma için risk oluştururken; ülkelerdeki eşitsizliğe karşı tutumlar ve dini inanca bağlılığın ise koruyucu etki gösterdiği bulunmuştur. Benzer şekilde, ülkeler arasındaki riskli çevrim içi aktivite ve siber kurban olma yaygınlığının siber zorbalık yapma için risk oluşturduğu bulunmuştur.

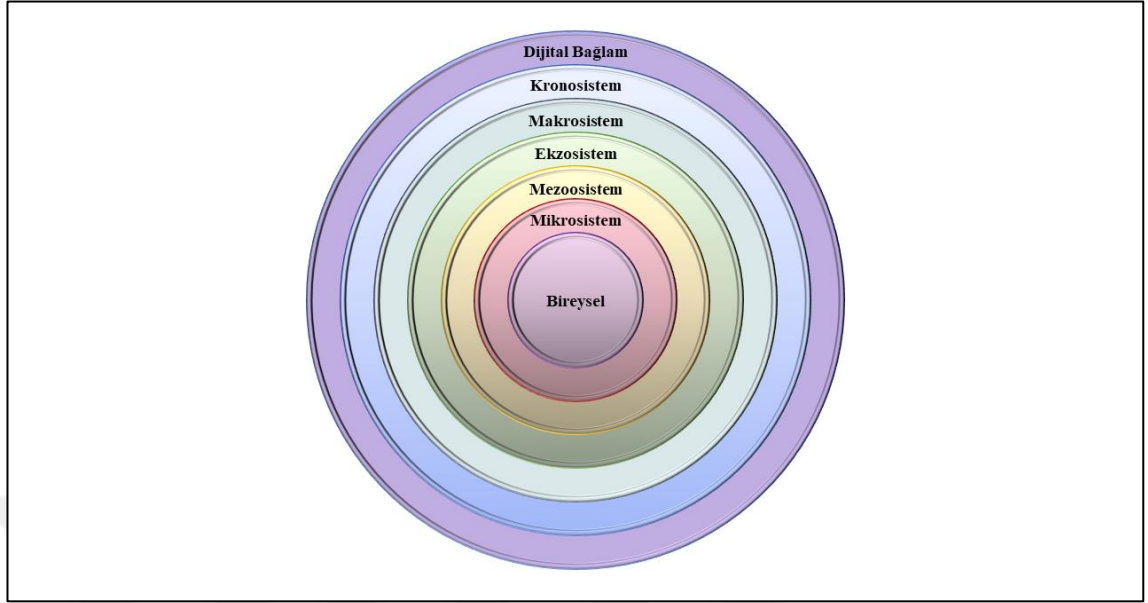

Şekil 4 Görzig ve Machackova'nın (2015) Ekolojik Siber Zorbalık Modeli

Güney Kore'deki 11-19 yaşları arasındaki ergenlerle gerçekleştirilen kesitsel bir çalışmada, siber kurban olmaya ilişkin doğrudan ve dolaylı ilişkiler Ekolojik Sistemler Kuramı bağlamında incelenmiştir. Çalışmada, siber kurban olma ile ilgili risk faktörleri ve koruyucu faktörler bireysel özellikler, mikrosistem, mezosistem ve makrosistem düzeylerinde incelenmiştir. Bireysel özellikler düzeyinde, erkek olmanın ve depresyon düzeyi; mikrosistem düzeyinde, ebeveynin ergeni istismarı ve ihmali, aile işlev bozukluğu, zayıf akran ilişkileri, öğretmen'in ergeni istismarı, algılanan mahalle güvenliğinin; mezosistem düzeyinde, ebeveyn istismarı, aile işlev bozukluğu ve zayıf akran ilişkilerinin etkileşimlerinin siber kurban olma ile ilişkili olduğu gözlenmiştir (Hong ve ark., 2018).

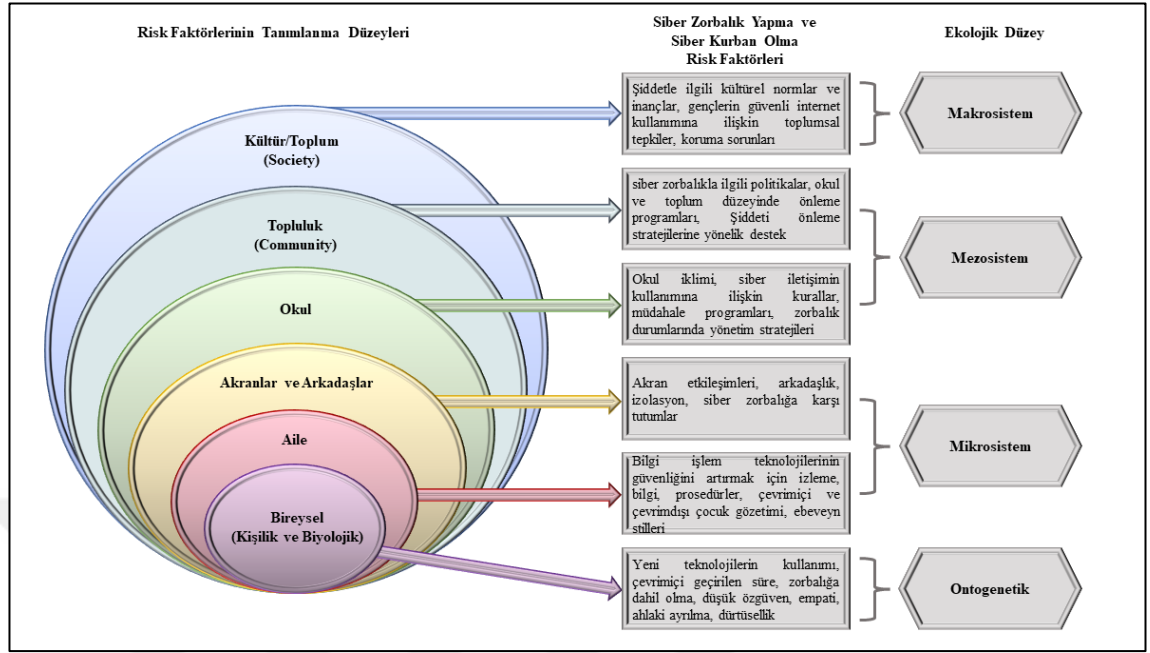
Siber kurban olmanın ekolojik öncüllerinin incelendiği kesitsel bir çalışmada, siber kurban olmaya etki eden faktörler demografik özellikler, mikrosistem, mezosistem ve ekzosistem bağlamında incelenmiştir. Araştırmacılar, demografik özelliklerden yaş ve cinsiyetin; mikrosistem bağlamında ebeveyn, kardeş ve akranlar ile ilişkilerin ve ailenin sosyoekonomik düzeyinin; mezosistem düzeyinde ebeveyn-akran ilişkilerinin; ekzosistem düzeyinde, ebeveynin çalışma koşullarının siber kurban olmaya etki ettiğini ifade etmiştir (Hong ve ark., 2023).

Patel ve Quan-Haase (2023), siber zorbalık ile ilişkili faktörleri Ekolojik Sistemler Kuramı çerçevesinde inceleyen çalışmalarda dijital bağlamın göz ardı edildiğini ifade etmiş ve gerçekleştirmiş oldukları derleme çalışmasında, bireysel, mikrosistem, mezosistem, ekzosistem, makrosistem, kronosistem ve dijital bağlamı içeren bir ekolojik model önerisinde bulunmuştur. Araştırmacılara göre, tüm bağlamlar dijitale özgü bazı faktörlerle etkileşim halindedir. Bu modelde; bireysel bağlamda, dijital medya kullanımı, dijital yetenekler ve siber güven, dijital yönetim stratejileri, siber zorbalıkla ilgili farkındalık ve eğitim yer almaktadır. Mikrosistem bağlamında, siber zorbalığa yönelik tutumlar, empati, dijital risklerle ilgili konuşmalar, grup normları ve rol model olarak akranlar yer almaktadır. Mezosistem bağlamında, siber zorbalık ve dijital medyaya yönelik algı ve tutumlar arasındaki uyum yer almaktadır. Ekzosistem bağlamında, siber zorbalıkla ilgili kurallar, yasalar ve kaynaklar, servis ve kaynaklara erişim, sektörle iş birliği, medya ve haberlerdeki siber zorbalık deneyimlerine ilişkin içerikler yer almaktadır. Makrosistem bağlamında, siber zorbalıkla ilgili sosyal normlar, siber zorbalıkla ilgili yerel kültürdeki ve kültürlerarası alandaki görüşler yer almaktadır. Kronosistem bağlamında, dijital medya kullanımı ve çevrim içi platformların günlük yaşamla bütünleşmesi, yaşam geçişleri, tarihsel olaylar ve krizler yer almaktadır. Dijital bağlamda ise, dijital medya türleri, özellikleri ve düzenlemeleri, dijital medya ile ilgili sosyal olanaklar, dijital medyayla ilgili bilgi olanakları ve dijital kültür ve normlar yer almaktadır (Bkz. Şekil 5).

Şekil 5 Patel ve Quan-Haase 'nin (2023) *Ekolojik Siber Zorbalık Modeli*

Benzer şekilde, Baldry ve arkadaşları da (2015) gerçekleştirmiş oldukları derleme çalışmasında, siber zorbalığa ilişkin faktörleri Ekolojik Sistemler Kuramı bağlamında incelemişlerdir. Araştırmacılar siber zorbalık yapma ve siber kurban olmaya ilişkin risk faktörlerini ve koruyucu faktörleri bireysel, aile (mikrosistem), akranlar/arkadaşlar (mikrosistem), okul (mezosistem), topluluk (mezosistem) ve kültür/toplum (makrosistem) bağlamında incelemiştir. Bireysel bağlamda, yeni teknolojilerin kullanımı, çevrim içi geçirilen süre, zorbalığa dahil olma, düşük özgüven, empati, ahlaki çözülme ve dürtüsellik; aile bağlamında, ebeveyn izlemesi ve kontrolü, ebeveynlik stilleri; akranlar ve arkadaşlar bağlamında, akran etkileşimleri, sosyal izolasyon ve siber zorbalığa yönelik tutumlar; okul bağlamında, okul iklimi, siber iletişim kullanımına ilişkin kurallar, zorbalık durumlarındaki yönetim stratejileri; topluluk düzeyinde, siber zorbalıkla ilgili politikalar, okul ve toplum düzeyinde önleme programları ve şiddeti önleme stratejilerine yönelik destek; kültür/toplum düzeyinde, şiddetle ilgili kültürel normlar ve inançlar, güvenli internet kullanımına ilişkin toplumsal tepkiler ve koruma sorunları ele alınmıştır (Bkz. Şekil 6).

Şekil 6 Baldry ve arkadaşlarının (2015) Ekolojik Siber Zorbalık Modeli

Bir sonraki bölümde, siber zorbalık ve kurban olmaya etki eden risk faktörleri ve koruyucu faktörler, Ekolojik Sistemler Kuramı çerçevesinde, birey, aile, akran ve okul bağlamlarına göre incelenecektir.

2.9. Siber Zorbalık Deneyimine İlişkin Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler

2.9.1. Bireysel Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler

2.9.1.1. Yaş

Siber zorbalık yapma oranları, çocukluktan ergenliğe doğru artma eğilimindedir. Ergenlik döneminde risk alma davranışları arttığından, ergenlerin siber zorbalık yapma oranları yüksektir (Baldry ve ark., 2015). Pichel ve arkadaşlarının (2021) İspanya'daki 10-17 yaş arasındaki ergenlerle gerçekleştirdiği bir çalışmada, siber zorbalık yapma oranlarının yaşla birlikte artış gösterdiği bulunmuştur. Benzer şekilde, 9-16 yaş arasındaki ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada, ergenlerin yaşı arttıkça, siber zorbalık yapma oranlarının yükseldiği gözlenmiştir (Görzig ve Machackova, 2015). Öte yandan, Avusturalya'daki lise öğrencileri ile gerçekleştirilen bir çalışmada ise, siber zorbalık yapma ile yaş arasında anlamlı ilişki olmadığı bildirilmiştir (Hood ve Duffy, 2018).

Ülkemizde, siber zorbalık yapma ile yaş arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalardaki bulguların tutarsız olduğu görülmektedir. Ortaokul ve lise öğrencileriyle gerçekleştirilen bir çalışmada, siber zorbalık yapma oranının en yüksek olduğu sınıf düzeyinin lise son sınıf olduğu bulunmuştur (Eyüboğlu ve ark., 2021). Süslü ve Oktay'ın (2018) çalışmasında ise 16 yaşındaki ergenlerin siber zorbalık yapma oranlarının, 14, 15 ve 17 yaşındaki ergenlerden anlamlı derecede yüksek olduğu gözlenmiştir. Taştekin ve Bayhan'ın (2018) 14-17 yaşları arasındaki 895 ergen ile gerçekleştirdiği çalışmada, 17 yaşındaki ergenlerin siber zorbalık yapma oranlarının 14 yaşındakilerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Diğer yandan, lise öğrencileriyle gerçekleştirilen iki farklı çalışmada ise siber zorbalık yapma oranlarının yaşa göre farklılaşmadığı bildirilmiştir (Dalmaç Polat ve Bayraktar, 2016; Ünver ve Koç, 2017).

Ergenlik döneminde, siber kurban olma ile yaş arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmaların bulguları da genellikle tutarsızdır (Chan ve ark., 2021). Avrupalı ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada, ergenlerin yaşı arttıkça, siber kurban olma oranlarının yükseldiği gözlenmiştir (Görzig ve Machackova, 2015). Benzer şekilde, Ybarra ve Mitchell'in (2004) 10-17 yaşları arasındaki ergenlerle gerçekleştirdikleri çalışma, ergenlik döneminde yaşla birlikte siber kurban olma oranlarının arttığını ortaya koymuştur. Pichel ve arkadaşlarının (2021) İspanya'daki 10-17 yaş arasındaki ergenlerle gerçekleştirdiği bir çalışmada ise, siber kurban olma oranlarının, 10-15 yaşları arasında yaşla birlikte artış gösterdiği (%3.7'den %12.5'e), 16-17 yaşlarında ise düşüş eğiliminde (%9.7) olduğu gözlenmiştir. Diğer bir çalışmaya göre erken ergenlik dönemi (12-15 yaş), siber kurban olmanın en yaygın görüldüğü dönemdir (Kowalski ve ark., 2014). Diğer yandan, Avusturalya'daki lise öğrencileri ile gerçekleştirilen bir çalışmada ise, siber kurban olma ile yaş arasında anlamlı ilişki olmadığı bildirilmiştir (Hood ve Duffy, 2018).

Türkiye'de, siber kurban olma ile yaş arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda da tutarsız bulgular olduğu görülmektedir. Ortaokul ve lise öğrencileriyle gerçekleştirilen bir çalışmada, siber kurban olma oranlarının sırasıyla 8. ve 12. sınıfta en yüksek olduğu bulunmuştur (Eyüboğlu ve ark., 2021). Diğer yandan, lise öğrencileriyle gerçekleştirilen farklı çalışmalarda ise siber kurban olma oranlarının yaşa göre farklılaşmadığı bulunmuştur (Dalmaç Polat ve Bayraktar, 2016; Süslü ve Oktay, 2018; Taştekin ve Bayhan, 2018).

2.9.1.2. Cinsiyet

Cinsiyetin siber zorbalık yapma üzerindeki etkilerine ilişkin bulgular tutarsızdır (Chan ve ark., 2021). Araştırmaların çoğunda, erkeklerin siber zorbalık yapma oranlarının daha yüksek olduğu raporlanırken (De Pasquale ve ark., 2021; Guo ve ark., 2021; Huang ve ark., 2021; Wang ve ark., 2019; Zhong ve ark., 2021), bazı çalışmalar ise kızların siber zorbalık yapma oranlarının daha yüksek olduğunu bulmuştur (Balakrishnan, 2015). Ayrıca birçok araştırma, cinsiyete göre siber zorbalık yapma oranlarının farklılaşmadığını bildirmiştir (Hinduja ve Patchin, 2008; Kasahara ve ark., 2019).

Guo ve arkadaşları (2021) tarafından ABD'deki 5. sınıf ile 10. sınıf arasında öğrenim gören 12.642 öğrenciyle gerçekleştirilen bir çalışmanın bulgularına göre, erkeklerin siber zorbalık yapma oranları kızlardan daha yüksektir. Benzer şekilde, Palermi ve arkadaşlarının (2017) İtalya'daki 10-20 yaş arasındaki ergenlerle gerçekleştirdiği çalışmada da erkeklerin siber zorbalık yapma oranlarının kızlardan yüksek olduğu bulunmuştur. Erkeklerin %14'ünün, kızların ise %9'unun siber zorbalık yaptığı gözlenmiştir. İtalya'daki ergenlerle gerçekleştirilen diğer bir çalışmada, erkeklerin siber zorbalık davranışı sergileme oranlarının kızlardan yüksek olduğu bulunmuştur (De Pasquale ve ark., 2021). Ayrıca, Çin'de öğrenimine devam eden ergenlerle gerçekleştirilen üç farklı çalışmada da erkeklerin siber zorbalık yapma riskinin kızlardan yüksek olduğu bulunmuştur (Huang ve ark., 2021; Zhong ve ark., 2021).

Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmalarda da genellikle erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla siber zorbalık yaptığı tespit edilmekle birlikte (örn., Ayas ve Horzum, 2012; Baştürk-Akça ve ark., 2015; Dalmaç Polat ve Bayraktar, 2016; Erdur-Baker, 2010; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Eyüboğlu ve ark., 2021; Özdemir ve Akar, 2011; Süslü ve Oktay, 2018; Taştekin ve Bayhan, 2018); aksi yönde bulgular da bulunmaktadır (örn., Eroğlu ve ark., 2015).

Diğer yandan, siber kurban olma ile cinsiyet arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda da tutarsız sonuçlara ulaşılmıştır (Chan ve ark., 2021). Bazı araştırmalar, erkeklerin siber kurban olma oranlarının daha yüksek olduğunu raporlarken (De Pasquale ve ark., 2021; Wong ve ark., 2018; Zhong ve ark., 2021), bazıları ise kızların siber kurban olma oranlarının daha yüksek olduğunu bulmuştur (Bayraktar, 2015; Guo, 2016). Ayrıca

birçok araştırma, cinsiyete göre siber kurban olma oranlarının farklılaşmadığını bildirmiştir (Hinduja ve Patchin, 2008; Kasahara ve ark., 2019).

Huang ve arkadaşlarının (2021) Çin'deki 15-25 yaş arasındaki katılımcılarla gerçekleştirdiği çalışmada, erkeklerin siber kurban olma riskinin kızlardan yüksek olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde, İtalya'daki 11-18 yaş arası ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada, erkeklerin siber kurban olma oranlarının kızlardan yüksek olduğu bulunmuştur (De Pasquale ve ark., 2021). Diğer yandan, Bayraktar ve arkadaşlarının (2015) 12-18 yaş arası 2092 Çek öğrenciyle gerçekleştirdiği çalışmada, kızların siber kurban olma oranlarının daha yüksek olduğu bildirilmiştir. Guo'nun (2016) gerçekleştirdiği metaanaliz çalışmasında da kızların siber kurban olma olasılığının erkeklerden yüksek olduğu bulunmuştur.

Uluslararası alanyazına benzer şekilde, Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmalarda da cinsiyet ile siber kurban olma arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara ilişkin bulgular tutarsızdır. Bazı çalışmalarda erkeklerin kızlara kıyasla daha fazla siber kurban olduğu (Erdur-Baker, 2010; Taştekin ve Bayhan, 2018); bazı çalışmalarda, kızların erkeklere kıyasla daha fazla siber kurban olduğu (Eyüboğlu ve ark., 2021); bazılarında ise, siber kurban olma oranlarının cinsiyete göre farklılaşmadığı bulunmuştur (Dalmaç Polat ve Bayraktar, 2016; Eroğlu ve ark., 2015; Süslü ve Oktay, 2018).

2.9.1.3. Yönetici İşlevler

Yönetici işlevler, genellikle hedef belirleme ve problem çözme süreçlerinde yer alan öz düzenleme mekanizmalarını ifade etmektedir (Diamond, 2013; Miyake ve Friedman, 2012). Bunlar, davranışı ketleme, duyguları kontrol etme, düşünce ve eylemleri planlama ve organize etme yeteneğidir (Séguin ve Zelazo 2005). Miyake ve arkadaşları (2000), yönetici işlevlerin ketleyici kontrol, çalışan bellek ve dikkati kaydırma (bilişsel esneklik) işlevlerinden meydana geldiğini belirtmektedir. Yönetici işlevler ile siber zorbalık yapma arasındaki ilişkilere dair alanyazındaki bulgular tutarlı değildir. Gutiérrez ve Solís (2011), yönetici işlevlerin düzenlendiği prefrontal korteksin gelişimini en son tamamlayan beyin bölgelerinden biri olduğunu ve ergenlik döneminde henüz olgunluk seviyesine erişmediğini bildirmiştir. Bu durum dürtüsel davranışlarda artışa yol açabilmektedir. Bazı araştırmalarda, yönetici işlevleri zayıf olan ergenlerin siber zorbalık yapma risklerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur (Morea ve Calvete, 2022). Örneğin,

Fernandez ve arkadaşlarının (2022) gerçekleştirdiği bir derleme çalışmasında, çocuk ve ergenlerde düşük ketleme, öz-kontrol ve problem çözme kapasitesinin siber zorbalık yapma ile ilişkili olduğu belirtilmiştir.

Alanyazında, siber zorbalık yapma ile yönetici işlevler arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmaların oldukça sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Geleneksel zorbalık yapma ile yönetici işlevler arasındaki ilişkileri inceleyen bir çalışmada ise yönetici işlevleri zayıf olan ergenlerin geleneksel zorbalık yapmaya daha yatkın olduğu gözlenmiştir (Medeiros ve ark., 2016). Çalışmada, geleneksel zorbalık yapan ergenlerin duygusal karar verme, motivasyon ve sosyal biliş ile ilgili olan sıcak yönetici işlevlerinin zayıf olduğu bulunmuştur. Diğer yandan, Potard ve arkadaşlarının (2021) gerçekleştirdiği çalışmada ise, geleneksel zorbalık yapanlarda yönetici işlevleriyle ilgili bir bozukluk gözlenmemiştir.

Yönetici işlevler ile siber kurban olma arasındaki ilişkilere dair alanyazındaki bulgular da tutarsızdır. Bazı çalışmalar yönetici işlevleri zayıf olan ergenlerin siber kurban olma olasılığının daha yüksek olduğunu bildirmektedir (Fernandez ve ark., 2022; Morea ve Calvete, 2022); bazı çalışmalar yönetici işlevlerin siber kurban olma riskini arttırabileceğini bulmuştur (Morea ve Calvete, 2022). Örneğin, İspanya'daki 12 - 17 yaşları arasındaki 698 ergen ile gerçekleştirilen boylamsal bir çalışmada, bilişsel esnekliğin, siber kurban olma ile depresif semptomlar arasındaki ilişkilerin zayıflamasına ve siber kurban olma sıklığının azalmasına destek olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte, aynı çalışmada seçici dikkatin kızlarda siber kurban olma riskini arttırdığı saptanmıştır. Erkeklerde ise seçici dikkat koruyucu etki göstermektedir (Morea ve Calvete, 2022).

Alanyazında, siber kurban olma ile yönetici işlevler arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar sınırlı sayıdadır. Geleneksel zorbalık kurbanı olma ile yönetici işlevler arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar ise, yönetici işlevleri zayıf olan ergenlerin geleneksel zorbalık kurbanı olma risklerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Jenkins ve ark., 2018; Medeiros ve ark., 2016; Potard ve ark., 2021). Medeiros ve arkadaşları (2016) tarafından 10-11 yaşındaki çocuklarla gerçekleştirilen bir çalışmada, geleneksel zorbalık kurbanlarının bilişsel ve mantıksal üst düzey düşünme ve bilişsel kontrol ile ilgili olan soğuk yönetici işlevlerinin zayıf olduğu bulunmuştur. Yapılan bir diğer çalışmada, 3. - 8. sınıf öğrencilerinde yönetici işlevlerin geleneksel zorbalık kurbanı

olma ile negatif yönde anlamlı ilişkiye sahip olduğu ifade edilmiştir (Jenkins ve ark., 2018). Benzer şekilde, Fransa'da ortaokul öğrencisi ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada, dürtü kontrol problemleri olan ergenlerin geleneksel zorbalık kurbanı olmaya daha yatkın oldukları bulunmuştur. Ayrıca, çalışma belleği, organizasyon ve izleme problemlerinin kızlarda geleneksel zorbalık kurbanı olma riski ile ilişkili olduğu görülmüştür (Potard ve ark., 2021).

2.9.1.4. Duygu Düzenleme Stratejileri

Duygu düzenleme stratejileri, duyguları belirlemeye, nasıl yaşayacağını ve ifade edeceğini kontrol etmeye yardımcı olan içsel süreçleri ifade etmektedir (Gross, 2002). Uyumsuz duygu düzenleme stratejileri, başkalarını veya kendini suçlamayı, sürekli stres yaratan durumdan bahsetmeyi (ruminasyon) ya da bir olayın ne kadar korkunç olduğunu düşünmeyi (felaketleştirme) içermektedir. Uyum sağlayıcı duygu düzenleme stratejileri ise durumu kabul etmeyi, perspektif almayı, olumlu şeylere odaklanmayı, bir durumu olumlu yeniden değerlendirmeyi ve bundan sonra ne yapacağına odaklanmayı içermektedir (Den Hamer ve Konijn, 2016).

Uyumsuz duygu düzenleme stratejileri siber zorbalık yapma riskini arttırmaktadır (Arato ve ark., 2022; Baroncelli ve Ciucci, 2014; Gül ve ark., 2019; Turliuc ve ark., 2020; Quintana-Orts ve ark., 2023). Den Hamer ve Konijn (2016) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, öfke ile başa çıkmaya çalışırken uyum sağlayıcı duygu düzenleme stratejileri kullanılmasının siber zorbalık davranışları üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı; uyumsuz duygu düzenleme stratejileri kullanılmasının ise siber zorbalık davranışını arttırdığı gözlenmiştir. Ergenler, olumsuz bir deneyim yaşadıklarında başkalarını veya kendilerini suçlarsa ya da sürekli olarak olumsuz deneyimi düşünürlerse, siber zorbalık yapma eğilimleri artmaktadır. Macaristan'da 11-19 yaşları arasındaki ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada, duygu düzenleme güçlüklerinin siber zorbalık yapma riskini arttırdığı bildirilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre; dürtüsel davranışlardan kaçınma ve duyguları anlama konusundaki güçlükler, siber zorbalık yapma ile ilişkilidir (Arato ve ark., 2022). Ayrıca, siber zorbalık yapan ergenlerin, duygu düzenleme ve dürtü kontrolü konusunda zorluklar yaşadıkları görülmektedir (Baroncelli ve Ciucci, 2014). Turliuc ve arkadaşlarının (2020) ergenlerle gerçekleştirdikleri boylamsal bir çalışmada ise siber zorbalık yapmanın altı ay sonraki depresyon semptomlarıyla anlamlı ilişkiye sahip

olduğu, bilişsel yeniden değerlendirme duygu düzenleme stratejisinin ise siber zorbalık yapma ile depresyon arasındaki ilişkinin gücünü zayıflattığı bulunmuştur.

Diğer yandan, araştırmalara göre uyumsuz duygu düzenleme stratejileri siber kurban olma riskini arttırmaktadır. Siber kurbanlar, duygu düzenleme ve dürtü kontrolü konusunda zorluklar yaşamaktadırlar (Baroncelli ve Ciucci, 2014). Örneğin, Macaristan'da ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada, duygu düzenleme güçlüklerinin siber kurban olma riskini artırdığı bildirilmiştir (Arato ve ark., 2022). Vranjes ve arkadaşlarının (2018) 1715 ergen ve 1426 yetişkin ile gerçekleştirdiği bir çalışmada, siber kurbanların, akranlarına göre duygularını daha sık gizlediği ve uyum sağlayıcı duygu düzenleme stratejilerini daha az kullandığı gözlenmiştir. Ayrıca, İspanya'daki ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada, siber kurban olmanın somatik şikayetlere yol açtığı, uyumsuz bilişsel duygu düzenleme stratejilerinden başkalarını suçlama, kendini suçlama, felaketleştirme ve ruminasyonun bu ilişkide kısmi aracılık etkisi gösterdiği bulunmuştur (Rey ve ark., 2020). Jenkins ve arkadaşlarının (2018) yaptığı çalışmada ise erkeklerde uyum sağlayıcı duygu düzenleme ile kurban olma arasında negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu gözlenirken, kızlarda uyum sağlayıcı duygu düzenleme ile kurban olma arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı bulunmuştur.

Quintana-Orts ve arkadaşlarının (2023) 12-18 yaş arasındaki ergenlerle gerçekleştirdikleri boylamsal bir çalışmada, duygu düzenleme stratejilerinin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma üzerindeki rolü incelenmiştir. Birinci zamanda ölçülen uyumsuz bilişsel duygu düzenleme stratejilerinden kendini suçlama, başkalarını suçlama, ruminasyon ve felaketleştirmenin ikinci zamanda ölçülen siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile pozitif yönlü ilişkiye sahip olduğu gözlenmiştir. Başkalarını suçlama, siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile en güçlü ilişkiye sahip duygu düzenleme stratejisidir. Ayrıca, Türkiye'deki 12-18 yaşları arasındaki ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada, duygusal farkındalık eksikliğinin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma için risk oluşturduğu belirlenmiştir (Gül ve ark., 2019).

2.9.1.5. Geçmiş Siber Zorbalık Deneyimi

Geçmiş siber zorbalık deneyimine sahip olmak, siber zorbalık yapma için önemli bir risk faktörüdür (Zhong ve ark., 2021). ABD'de gerçekleştirilen boylamsal bir çalışmada, katılımcıların ilk yıl ölçülen siber zorbalık yapma deneyiminin, bir yıl sonraki

siber zorbalık davranışlarını anlamlı şekilde yordadığı gözlenmiştir (Giumetti ve ark., 2022). Diğer yandan, siber zorbalık rollerinde zaman içinde değişimler olabilmektedir. Örneğin, siber kurban olan ergenler, intikam alma motivasyonu ile siber zorbalık davranışları sergileyebilmektedir (Cao ve Lin, 2015; Tokunaga, 2010). Bu da siber zorbalık yapma riskini arttırmaktadır. Yapılan çalışmalara göre, geçmişte siber kurban olan ergenlerin siber zorbalık yapma olasılıkları daha yüksektir (Lee ve Lee, 2013). Kore'deki 7-12 yaş arası 4000 öğrenci ile gerçekleştirilen bir çalışmada, siber kurban olma deneyiminin siber zorbalık yapmayı önemli ölçüde arttırdığı belirlenmiştir (Lee ve Shin, 2017).

Benzer şekilde, Zsila ve arkadaşlarının (2019) gerçekleştirdiği bir çalışmada, geçmiş dönemde siber zorbalık deneyimi olan bireylerin siber zorbalık yapma olasılıklarının daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Araştırmacılar, cinsiyetin bu ilişkide düzenleyici rol oynadığını ifade etmiştir. Buna göre, geçmişte siber kurban olan erkeklerin, siber zorbalık yapma olasılıklarının kızlardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Erkeklerde, siber kurban olma sonucunda yüksek öfke ruminasyonu olması halinde, siber zorbalık yapma olasılığı yükselirken; kızlarda, tekrarlayıcı şekilde geleneksel zorbalık kurbanı olmak, siber zorbalık yapma olasılığını arttırmaktadır.

Diğer yandan, ergenlerin geçmiş siber zorbalık deneyimine sahip olması, siber kurban olmaları açısından da risk oluşturmaktadır (Zhong ve ark., 2021). ABD’de gerçekleştirilen boylamsal bir çalışmada, katılımcıların ilk yıl ölçülen siber kurban olma deneyiminin, bir yıl sonraki siber kurban olma deneyimini anlamlı şekilde yordadığı gözlenmiştir (Giumetti ve ark., 2022). Benzer şekilde, Seul’de gerçekleştirilen bir çalışmada da geçmiş siber zorbalık deneyiminin siber kurban olma riskini artırdığı bulunmuştur (Yoo, 2021).

2.9.2. Aileye İlişkin Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler

2.9.2.1. Ebeveyn Reddi

Ergenlik dönemiyle birlikte, bireylerin karar ve davranışlarında akranların etkisi artmakla birlikte, ergenin yaşamında ailesi ile olan ilişkileri önemini sürdürmektedir. Ebeveynler, çocuklarının davranışları üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Ergenler ile aile üyeleri arasındaki ilişkilerin sıcak ve destekleyici olmadığı, aileden algılanan sosyal

desteğin düşük olduğu durumlarda, ergenlerin siber zorbalık yapma riski önemli ölçüde artmaktadır (Cross ve ark., 2015; Ybarra ve Mitchell, 2004).

Aile hayatından memnun olan ergenlerin siber zorbalık davranışı sergileme riski daha düşüktür (Guo, 2016). Araştırmalar, destekleyici ve sıcak ebeveyni olan ergenlerin suça daha az meyilli olduklarını göstermektedir (Elsaesser ve ark., 2017). Ebeveyn ile ergen arasındaki sıcak ve açık bir iletişimin olması, ergenlerin siber zorbalık yapma riskini azaltırken (Accordino ve Accordino, 2011; Bayraktar ve ark., 2015; Larranaga ve ark., 2016; Ybarra ve Mitchell, 2004); ebeveyn ile ergen arasındaki iletişimin zayıf olması siber zorbalık yapma riskinin artmasına katkı sağlamaktadır (Rahman ve ark., 2020; Zhu ve ark., 2021).

Benzer şekilde, anne ve baba reddi, siber zorbalık yapmayı anlamlı şekilde yordamaktadır (Rahman ve ark., 2020). Bangladeş'teki 12-19 yaşları arasındaki ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada, ebeveyn reddi arttıkça ergenlerin siber zorbalık yapma olasılıklarının arttığı gözlenmiştir. Ayrıca, Çin'deki 699 ortaokul öğrencisi ile yapılan bir araştırmada ise, ebeveynleri tarafından önemli ölçüde ihmal edildiğini düşünen öğrencilerin, siber zorbalık yapma oranlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca, ebeveynlerin çocuk ihmali ile siber zorbalık yapma arasındaki ilişkide siber kurban olma aracı rol oynamaktadır (Gan ve ark., 2023). Diğer yandan, Tayvanlı ortaokul öğrencileri ile gerçekleştirilen bir çalışma, düşük ebeveyn bağlılığına sahip ergenlerin siber zorbalık yapma risklerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir (Chang ve ark., 2015). İspanya'daki 9 ile 13 yaşları arasındaki çocuk ve ergenlerle gerçekleştirilen bir araştırmada ise, siber zorbaların ebeveynlerinin ebeveynlik yeterliliklerinin düşük olduğu bulunmuştur (Garaigordobil ve Machimbarrena, 2017).

Diğer yandan, ebeveyn reddi arttıkça ergenlerin siber kurban olma olasılıkları da artmaktadır (Rahman ve ark., 2020). Güney Kore'de ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada, ebeveynleri tarafından çocuk istismarına ve ihmaline maruz kalan öğrencilerin siber kurban olma olasılıklarının daha yüksek olduğu bulunmuştur (Hong ve ark., 2018). Benzer şekilde, Çin'de ortaokul öğrencileri ile yapılan bir araştırmada, ebeveynleri tarafından yüksek düzeyde ihmale maruz kalan öğrencilerin, siber kurban olma oranlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca, ebeveynlerin çocuk ihmali ile siber

zorbalık yapma arasındaki ilişkide siber kurban olma aracı rol oynamaktadır (Gan ve ark., 2023).

Ebeveynlerle sorunlu ilişkiler, ergenlerin zorba veya kurban olarak siber zorbalığa katılımının habercisidir (Cross ve ark., 2015). Ebeveyn ile çocuğu arasındaki iletişimin zayıf olması siber kurban olma riskinin artmasına katkıda sağlarken (Ybarra ve Mitchell, 2004; Zhu ve ark., 2021); ebeveyn ile çocuğu arasında açık iletişimin olması ergenlerin siber kurban olma riskini azaltmaktadır (Bayraktar ve ark., 2015; Kowalski ve ark., 2014; Larranaga ve ark., 2016). Accordino ve Accordino (2011) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada, ebeveynle kurulan yakın ilişki ile siber kurban olma arasında negatif yönlü ilişki olduğu bulunmuştur. Ayrıca, ergenlerin ebeveynlik algıları da siber kurban olma deneyimleri ile ilişkilidir. Örneğin, Dehue ve arkadaşlarının (2012) Hollanda'da ilkokul ve ortaokul öğrencileriyle gerçekleştirdikleri bir çalışmada, ebeveynini otoriter ve ihmalkâr olarak algılayan ergenlerin siber kurban olma riskinin, ebeveynini demokratik ve izin verici olarak algılayanlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ek olarak, çocuk ve ergenlerle gerçekleştirilen bir diğer araştırmada, siber kurbanların ebeveynlerinin yüksek ebeveynlik stresine sahip oldukları ve daha izin verici bir yaklaşıma sahip olduğu bulunmuştur (Garaigordobil ve Machimbarrena, 2017). Ülkemizdeki 15-18 yaş aralığındaki ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada da ebeveynle zayıf iletişimin siber kurban olma oranlarını arttırdığı bulunmuştur (Özdemir, 2014).

2.9.2.2. Ebeveynin Davranışsal Kontrolü

Ebeveynlerin çocuklarının davranışlarını izlemesi ve kontrol etmesi, siber zorbalığı önlemede kritik bir öneme sahiptir (Aoyama ve ark., 2012; Bayraktar ve ark., 2015; Kowalski ve ark., 2014; Zhong ve ark., 2021). Ebeveynin davranışsal kontrolü, çocuklarını çevrim içi ortamda riskli faaliyetlere ve tehlikelere maruz kalmaktan korumayı amaçlayan ebeveyn etkinlikleri olarak tanımlanabilir. Çevrim içi ortamlardaki ebeveyn izlemesi, ergenlerin erişim sağladıkları çevrim içi ortamların, davranışlarının ve arkadaşlıklarının izlenmesini içermektedir (Elsaesser ve ark., 2017). Ebeveynler çocuklarının çevrim içi etkinliklerini farklı şekillerde düzenleyebilmektedirler. Bazı ebeveynler, çocuklarının çevrim içi faaliyetleri ile ilgili sınırlamalar ve kurallar koyarken;

diğerleri ise çocuklarına çevrim içi faaliyetler konusunda rehberlik etmekte ve onlara uygun davranışları öğretmektedir (Sasson ve Mesch, 2017).

Çocuk ve ergenler teknoloji kullanımı konusunda genellikle ebeveynlerinden daha yetkindirler. Ebeveynler, çevrim içi ortamları kullanma ve anlama konusunda yeterli beceriye sahip olmadıkları zaman çocuklarının çevrim içi davranışlarını kontrol etmekte, siber zorbalık ve siber kurban olma ile başa çıkma konusunda yetersiz kalabilmektedirler (Ybarra ve Mitchell, 2004). Baldry ve arkadaşları (2019) tarafından 13-18 yaş arası 4390 İtalyan ergenle gerçekleştirilen bir çalışmada, katılımcıların %35.9'u ebeveynlerinin çevrim içi ortamlarda kendilerini denetlemediğini ve %43.6'sı ise ebeveyninin güvenli internet kullanımı hakkında kendilerine hiçbir eğitim vermediğini belirtmiştir.

Siber zorbalık yapan ergenlerin ebeveyni, genellikle çocuklarının gündelik yaşamlarını ve çevrim içi etkinliklerini izleme yönünden zayıftır (Kowalski ve ark., 2014). Ebeveyn izlemesinin yetersiz olması ergenlerin siber zorbalık yapma riskinin artmasına katkıda bulunurken (Bayraktar ve ark., 2015; Zhu ve ark., 2021); ebeveynin çocuklarının çevrim içi davranışlarını izlemesi ve kontrol etmesi siber zorbalık yapma riskini azaltmaktadır (Elsaesser ve ark., 2017; Kokkinos ve ark., 2016; Mesch, 2018). ABD'deki 5.-10. sınıf arasında öğrenim gören 12642 öğrenciyle gerçekleştirilen çalışmada, ebeveyn izlemesinin ve farkındalığının eksik olması durumunda siber zorbalık yapma riskinin arttığı bulunmuştur (Guo ve ark., 2021). Benzer şekilde, Yunanistan'daki 10-12 yaşları arasındaki 220 öğrenci ile gerçekleştirilen bir çalışmada, ebeveynin davranışsal kontrolü arttıkça, ergenlerin siber zorbalık yapma riskinin azaldığı gözlenmiştir (Kokkinos ve ark., 2016). Türkiye'deki ortaokul ve lise öğrencileriyle gerçekleştirilen bir çalışmada da ebeveyn izlemesinin ergenlerin siber zorbalık davranışlarını azalttığı bulunmuştur (Türkileri ve ark., 2021). Ayrıca, interneti kısıtlama gibi ebeveyn kontrolüne odaklanan izleme stratejileri, ergenlerin siber zorbalık yapmasını engelleme konusunda daha az etkili olurken; iş birliğine dayalı stratejiler daha etkili olmaktadır (Elsaesser ve ark., 2017). Diğer yandan, Baldry ve arkadaşları (2019), ebeveynin davranışsal kontrolünün, erkeklerin siber zorbalık yapmalarını azalttığını; ancak, kızların siber zorbalık yapmalarına anlamlı şekilde etki etmediğini bildirmiştir.

Ergenler, ilişkilerini geliştirmek, profillerini genişletmek ve popülerlik kazanmak için sosyal medya platformlarında kişisel bilgilerini paylaşma eğilimindedir. Çevrim içi ortamlarda paylaşılan kişisel bilgilerin kontrolünün kaybedilmesi ve bu bilgilerle şantaja uğrama olasılığı, ergenlerin siber kurban olma riskini arttırmaktadır (Lareki ve ark., 2017). Bu nedenle, ergenlerin çevrim içi davranışlarının kontrol edilmesi konusunda ebeveynlere önemli bir görev düşmektedir (Kramer ve Schawel, 2020; Martin-Criado ve ark., 2021). Yapılan çalışmalara göre; ebeveynin çocuklarının çevrim içi etkinliklerini izlemesi ve internet kullanımı ile ilgili kurallar belirlemesi, ergenlerin siber kurban olma riskini azaltmaktadır (Elsaesser ve ark., 2017). Siber kurban olan ergenlerin ebeveynleri, genellikle çocuklarının gündelik yaşamlarını ve çevrim içi etkinliklerini izleme yönünden zayıftır ve bu durum ergenlerin siber kurban olma riskinin artmasına katkıda bulunmaktadır (Larranaga ve ark., 2016; Zhu ve ark., 2021). Örneğin, Endülüs'te 10-16 yaşları arasındaki siber kurban öğrencilerle gerçekleştirilen bir çalışmada, ebeveyn denetimi ile siber kurban olma arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu gözlenmiştir (Martin-Criado ve ark., 2021). Benzer şekilde, ABD'deki 5.-10. sınıf arasında öğrenim gören 12642 öğrenciyle gerçekleştirilen çalışmada, ebeveyn izlemesinin ve farkındalığının eksik olması durumunda siber kurban olma riskinin arttığı bulunmuştur. Ebeveyn izlemesinin düşük olması siber kurban olma riskini önemli ölçüde arttırmıştır (Guo ve ark., 2021). Hong ve arkadaşlarının (2016), 6.-10. sınıf arasında öğrenim gören 7533 ergen ile gerçekleştirdiği çalışmada da ebeveyn izlemesi ile siber kurban olma oranları arasında negatif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir. Ayrıca, akran grupları ebeveyni tarafından onaylanan ergenlerin, siber kurban olma riskinin daha düşük olduğu bulunmuştur. Uluslararası alanyazına benzer şekilde, Türkiye'de ortaokul ve lise öğrenimine devam eden ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada da ebeveyn izlemesinin siber kurban olmayı azalttığı bulunmuştur (Türkileri ve ark., 2021). Ek olarak, internet etkinlikleri konusunda ebeveyninin daha fazla farkındalığa sahip olduğunu düşünen ergenlerin, siber kurban olduklarında bu durumu ebeveyniyle konuşma olasılıkları daha yüksektir (Görzig ve Machackova, 2015).

2.9.2.3. Ebeveynin Psikolojik Kontrolü

Ergenlerin siber zorbalık yapmasına etki eden ebeveyn faktörlerinden biri de ebeveynin psikolojik kontrolüdür. Ebeveynin psikolojik kontrolü, müdahaleci,

manipülatif ve uyumsuz bir ebeveynlik davranışıdır. Bu kavram, bağımlılığı teşvik etmek ve bireyselleşmeyi engellemek için çocuklarını psikolojik taktiklerle kontrol etmeye çalışan ebeveyn davranışlarını ifade etmektedir (Scharf ve Goldner, 2018). Ebeveynin psikolojik kontrolünün yüksek olması, ergenlerin yaşadıkları uyumsuz davranışları ve psikolojik problemleri arttırmaktadır (Soenens ve Vansteenkiste, 2010). Ebeveynin psikolojik kontrolü, ebeveyn eleştirisi ve ebeveynin koşullu ilgisi, çocukların özerklik, yeterlilik ve ilişki kurma ihtiyaçlarını engellemekte ve sosyal uyumu daha da bozarak siber zorbalık yapma gibi çeşitli dışa yönelim sorunlarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Scharf ve Goldner, 2018).

Ebeveyninden algılanan psikolojik kontrolün yüksek olması, ergenlerin siber zorbalık yapma olasılığını arttırmaktadır (Fousiani ve ark., 2016; Geng ve ark., 2022; Gomez-Ortiz ve ark., 2018; Hsieh, 2020). Güney Kıbrıs'taki lise öğrencileriyle gerçekleştirilen bir araştırmanın bulguları da bu sonuçları desteklemektedir (Fousiani ve ark., 2016). Benzer şekilde, Tayvan'daki ortaokul ve lise öğrencisi ergenlerle gerçekleştirilen çalışmada, ebeveynin psikolojik kontrolünün siber zorbalık yapma ile pozitif yönde ilişkili olduğu gözlenmiştir. Ayrıca, bu çalışmada ergenlerin intikam alma motivasyonlarının psikolojik kontrol ile siber zorbalık yapma arasındaki ilişkide tam aracı rol oynadığı gözlenmiştir (Hsieh, 2020). Geng ve arkadaşlarının (2022) 804 Çinli ergen ile gerçekleştirdiği bir çalışmada da ebeveynin psikolojik kontrolünün ergenlerin siber zorbalık davranışlarını arttırdığı gözlenmiştir. Ergenlerin psikolojik direnci yüksekse, ebeveynin psikolojik kontrolü ile ergenlerin siber zorbalık davranışları arasındaki ilişki zayıflamaktadır. Diğer yandan, Endonezya'daki 13-17 yaşları arasındaki ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada, babanın psikolojik kontrolünün ergenlerin siber zorbalık davranışlarını anlamlı bir şekilde yordadığı, annenin psikolojik kontrolünün ise ergenlerin siber zorbalık davranışlarını anlamlı bir şekilde yordamadığı bildirilmiştir (Rahmaputri ve ark., 2022).

Benzer şekilde, ebeveynin psikolojik kontrolü ergenlerin siber kurban olmasına da etki etmektedir (Gomez-Ortiz ve ark., 2018; Hsieh, 2020). İspanya'daki 12-19 yaş arasındaki ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada, anne ve babalarından yüksek düzeyde psikolojik kontrol algılayan ergenlerin siber kurban olma oranlarının, siber zorbalık deneyimi yaşamamış akranlarından daha yüksek olduğu bulunmuştur (Gomez-

Ortiz ve ark., 2018). Benzer şekilde, Tayvan'daki ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada, ebeveyniden algılanan psikolojik kontrol arttıkça, ergenlerin siber kurban olma olasılıklarının arttığı gözlenmiştir. Ayrıca, ergenlerin kaçınma motivasyonları arttıkça, psikolojik kontrol ile siber kurban olma arasındaki ilişki zayıflamaktadır (Hsieh, 2020).

2.9.2.4. Ebeveynin Eğitim ve Sosyoekonomik Düzeyi

Ebeveynin eğitim düzeyi ile ergenlerin siber zorbalık yapması arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda, bulguların tutarsız olduğu görülmektedir. Örneğin, Toraman ve Usta'nın (2018) Türkiye'deki ergenlerle gerçekleştirdiği çalışmada, ebeveynin eğitim düzeyine göre siber zorbalık davranışlarında anlamlı bir farklılık bulunmadığı bildirilmiştir. Diğer yandan, Çiftçi'nin (2018) lise öğrencisi ergenlerle gerçekleştirdiği bir çalışmada, anne eğitim düzeyine göre ergenlerin siber zorbalık yapma oranlarının farklılaşmadığı, ancak baba eğitim düzeyine göre bu oranların farklılaştığı bulunmuştur. Çalışmada, babası yüksek lisans veya doktora mezunu olan ergenlerin, babası ortaokul ve lise mezunu olan ergenlerden daha fazla siber zorbalık yaptığı saptanmıştır. Sakarya'daki ortaokul öğrencileri ile gerçekleştirilen bir çalışmada ise anne ve baba eğitim düzeyi arttıkça, ergenlerin siber zorbalık davranışlarının arttığı gözlenmiştir (Akbaba ve Eroğlu, 2013).

Ergenlerin algıladıkları sosyoekonomik düzey ile siber zorbalık davranışları arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalarda genellikle, sosyoekonomik düzey ile siber zorbalık yapma arasında anlamlı ilişki olmadığı rapor edilmiştir. Örneğin, Erdur-Baker ve Kavşut'un (2007) Türkiye'deki lise öğrencisi ergenlerle gerçekleştirdiği bir çalışmada, ergenlerin siber zorbalık yapma durumlarının sosyoekonomik düzeyle ilişkili olmadığı rapor edilmiştir. Aynı şekilde, Guo ve arkadaşlarının (2021) ABD'deki 5. - 10. sınıf arasında öğrenim gören 12642 ergenle gerçekleştirdiği çalışmada da sosyoekonomik düzeye göre ergenlerin siber zorbalık davranışlarının farklılaşmadığı bulunmuştur. Diğer yandan, ergenlerin sosyoekonomik düzeyi arttıkça, siber zorbalık davranışlarının arttığını bildiren çalışmalar da vardır. Örneğin, Türkiye'deki ortaokul öğrencileri ile gerçekleştirilen bir çalışmada, sosyoekonomik düzeyi yüksek olan öğrencilerin siber zorbalık yapma oranlarının akranlarından daha yüksek olduğu gözlenmiştir (Toraman ve Usta, 2018).

Ebeveynin eğitim düzeyinin ergenlerin siber kurban olması ile ilişkilerini inceleyen çalışmalarda genellikle ergenlerin siber kurban olma durumunun ebeveynin eğitim düzeyine göre farklılaşmadığı saptanmıştır. Örneğin, İspanya'daki 765 ortaokul öğrencisiyle gerçekleştirilen bir çalışmada, ergenlerin siber kurban olma durumlarının anne ve baba eğitim durumuna göre farklılaşmadığı bulunmuştur (Rodriguez-Enriquez ve ark., 2019). Benzer şekilde, Türkiye'deki ortaokul öğrencileri ile gerçekleştirilen bir çalışmada, ergenlerin siber kurban olma oranlarının anne ve baba eğitim düzeyi ile anlamlı ilişkiye sahip olmadığı gözlenmiştir (Akbaba ve Eroğlu, 2013). Ayrıca, Çiftçi'nin (2018) lise öğrencileri ile gerçekleştirdiği bir çalışmada da anne ve baba eğitim düzeyine göre ergenlerin siber kurban olma oranlarının farklılaşmadığı bulunmuştur.

Benzer şekilde, ergenlerin algıladıkları sosyoekonomik düzey ile siber kurban olma arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalarda da genellikle sosyoekonomik düzeyi ile siber kurban olma arasında anlamlı ilişki olmadığı rapor edilmiştir. Örneğin, Erdur-Baker ve Kavşut'un (2007) Türkiye'deki lise öğrencisi ergenlerle gerçekleştirdiği bir çalışmada, ergenlerin siber kurban olma durumlarının sosyoekonomik düzeyle ilişkili olmadığı bulunmuştur. Ayrıca, ABD'deki ortaokul ve lise öğrencisi ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada da benzer bulgulara ulaşılmıştır (Guo ve ark., 2021). Diğer yandan, Kore'deki ortaokul ve lise öğrencileri ile gerçekleştirilen bir araştırmada ise siber kurban olma ile sosyoekonomik düzey arasında negatif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir (Lee ve ark., 2023).

2.9.3. Okula İlişkin Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler

2.9.3.1. Okula Bağlanma

Ergenler günlerinin büyük bir bölümünü okulda geçirirler. Bu sebeple, eğitim aldıkları okula ilişkin faktörler ergenlerin gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Siber zorbalık davranışları, okula ve öğretmenlere bağlanma gibi okula ilişkin faktörlerden etkilenmektedir. Öğretmenlerden ve akranlardan algılanan ilginin bir sonucu olarak okula bağlılığın yüksek olması, ergenleri siber zorbalığa karşı koruyan önemli faktörlerden biridir. Okula yönelik olumlu duygulara sahip olmak, siber zorbalık yapma riskini azaltmaktadır (Guo ve ark., 2021). Diğer yandan, ABD'deki ergenlerle yapılan çalışmalarda da düşük okul bağlılığının siber zorbalık yapma riskini arttırdığı bulunmuştur (Kowalski ve Limber, 2013; Ybarra ve Mitchell, 2004). Okula bağlılık ve

okul doyumunun düşük olması, öğrencilerin uyumsuzluk yaşamasına ve daha fazla siber zorbalık davranışları sergilemesine yol açabilmektedir (Yoo, 2021). Algılanan okul güvenliği ve memnuniyeti yüksek olduğunda ise, siber zorbalık yapma oranlarının azaldığı görülmektedir (Kowalski ve ark., 2019).

Ergenlerin öğrenim gördükleri okula ilişkin faktörler olan okula ve öğretmenlere bağlanma ergenlerin siber kurban olma durumunu da etkilemektedir. Okula bağlılığı yüksek olan ve okulları hakkında olumlu duygular bildiren ergenlerin siber kurban olma olasılığı daha düşüktür (Guo ve ark., 2021; Hellfeldt ve ark., 2020; Hong ve ark., 2018). Hong ve arkadaşlarının (2016) 6. - 10. sınıf arasında öğrenim gören 7533 ergen ile gerçekleştirdikleri bir çalışmada, ergenlerin okula ilişkin olumlu duygulara sahip olması ile siber kurban olma oranları arasında negatif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir. Okul doyumunu yüksek olan öğrenciler okula daha kolay uyum sağlayabilmekte ve akademik stresle daha kolay başa çıkabilmektedir. Okul doyumunun düşük olması ise öğrencilerin uyumsuzluk yaşamasına ve siber kurban olmasına yol açabilmektedir (Yoo, 2021). Diğer yandan, siber kurban olmak da duygusal ve bilişsel yönden ergenlerin okul bağlılıklarını önemli ölçüde azaltmaktadır. Siber kurbanların kendilerini okula bağlı hissetme ve/veya okul faaliyetlerine katılma olasılıkları daha düşüktür (Li ve ark., 2020). Güney Koreli ergenlerle gerçekleştirilen bir araştırmada, siber kurban olan ergenlerin okula bağlılıkları düşükse, intihar düşüncelerinin arttığı gözlenmiştir (Lee ve ark., 2021). Benzer şekilde, Çin'deki 12-15 yaşları arasındaki ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada da siber kurban olma ile intihar girişimi arasındaki ilişkide okula bağlılığın aracı rol oynadığı bulunmuştur (Yu ve ark., 2020).

2.9.3.2. Öğretmenlere Bağlanma

Siber zorbalık davranışlarında öğretmenlerin rolü de oldukça önemlidir. Uyumsuz öğretmen-öğrenci ilişkileri, ergenlerin siber zorbalık yapma riskinin artmasına yol açmaktadır (Zhu ve ark., 2021). Öğretmen desteği düşük olduğunda ve siber zorbalığa ilişkin kurallar net olmadığında siber zorbalık yapma oranları artmaktadır (Casas ve ark., 2013). Diğer yandan, ortaokul ve lise öğrencilerinde, öğretmenlerden alınan desteğin yüksek olması, siber zorbalık davranışlarının azalması ile ilişkilendirilmiştir (Giumetti ve ark., 2022). Ayrıca, algılanan öğretmen desteğinin yüksek olması, siber zorbaların depresyon ve anksiyete semptomlarında azalmaya yol açmaktadır (Hellfeldt ve ark.,

2020). Türkiye’de ortaokul ve lise öğrencileri ile gerçekleştirilen bir çalışmada, siber zorbalık yapan öğrencilerin siber zorbalığa karışmamış akranlarına kıyasla okullarını ve öğretmenlerini daha olumsuz olarak algıladıkları bulunmuştur (Bayar ve Uçanok, 2012).

Ergenlerin öğretmenleri ile olan ilişkileri siber kurban olma açısından da önemlidir. Ergenlerin öğretmenlerinden ve ailelerinden aldığı destek arttıkça, siber kurban olma riskinin azaldığı gözlenmiştir (Giumetti ve ark., 2022). Diğer yandan, öğretmen desteğinin düşük olması ve siber zorbalığa ilişkin açık kuralların olmaması, siber kurban olma oranlarında artışa yol açmaktadır (Casas ve ark., 2013). Ek olarak, akranlarıyla kötü ilişkilere sahip olan, öğretmenin istismar davranışlarına maruz kalan ve okulda geleneksel zorbalık kurbanı olan ergenlerin siber kurban olma olasılığı daha yüksektir (Hong ve ark., 2018).

2.9.3.3. Akademik İlg

Ergenlerin akademik ilgilerinin yüksek olması, siber zorbalık yapma için koruyucu bir faktörken; akademik ilgilerinin düşük olması, siber zorbalık yapma için risk oluşturmaktadır. Güney Kıbrıs’taki 7. - 9. sınıf arasında öğrenim gören ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada, siber zorbalık yapma ile akademik ilgi arasında negatif yönlü ilişki bulunmuştur (Solomontos-Kountouri ve ark., 2017). Benzer şekilde, Kowalski ve Limber’in (2013) ABD’deki 6. - 12. sınıf arasında öğrenim gören ergenlerle yaptığı bir araştırmada, siber zorbalık yapma ile okula gitmeme, okuldan erken ayrılma ve düşük akademik başarı arasında pozitif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir. Ayrıca, Tayland’daki gerçekleştirilen bir çalışmada da siber zorbalık yapan ergenlerin akademik başarılarında düşüş meydana geldiği bildirilmiştir (Charoenwanit, 2019).

Benzer şekilde, ergenlerin akademik ilgilerinin yüksek olması siber kurban olma risklerini azaltmaktadır (Solomontos-Kountouri ve ark., 2017). Gardella ve arkadaşlarının (2017) 12-17 yaşları arasındaki ergenlerle gerçekleştirilen 12 çalışmayı inceledikleri meta-analiz çalışmasında, siber kurban olma ile okula devam sorunları ve akademik başarısızlık arasındaki pozitif yönlü ilişkiler ortaya konmuştur. Kowalski ve Limber’in (2013) ABD’deki ergenlerle gerçekleştirdiği bir araştırmada, siber kurban olma ile okula gitmeme, okuldan erken ayrılma ve düşük akademik başarı arasında pozitif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir (Kowalski ve Limber, 2013). Türkiye’deki ortaokul öğrencileriyle gerçekleştirilen nitel bir çalışmada da siber kurban olma ile derse katılımın

azalması ve ders motivasyonunun azalması arasında pozitif yönde güçlü ilişki olduğu gözlenmiştir. Özellikle siber zorbalığın uzun süre devam ettiği durumlarda, akademik başarıdaki düşüş daha da artmaktadır (Kestel ve Akbıyık, 2016).

2.9.4. Akranlara İlişkin Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler

2.9.4.1. Akran Reddi

Çocukluk döneminde, çocukların davranışları üzerinde ebeveynin ve öğretmenlerin rolü baskın konumdayken, ergenlikle birlikte akranların etkisi ön plana çıkmaktadır. Ergenler sosyal etkileşimlerinde hem kendi davranışlarını hem de akranlarının davranışlarını gözlemlemekte, çıkarımlar yapmakta ve buna göre davranışlarını şekillendirmektedir. Olumsuz akran ilişkilerinin siber zorbalık deneyimi için risk oluşturduğu gösterilmiştir (Kowalski ve ark., 2019; Zych ve ark., 2019).

Akran reddi, ergenlerin siber zorbalık davranışlarını etkileyen önemli bir risk faktörüdür (Sevcikova ve ark., 2015; Wright ve Li, 2013). Çekya'daki lise öğrencileri ile gerçekleştirilen bir çalışmada, akran reddinin siber zorbalık yapmayı anlamlı şekilde yordadığı saptanmıştır (Bayraktar ve ark., 2015). Benzer şekilde, akran reddi ergenlerin siber kurban olmasını da etkilemektedir (Sevcikova ve ark., 2015; Wright ve Wachs, 2019). Güney Kore'deki 11-19 yaşları arasındaki ergenlerle yapılan bir araştırmada, akranlarıyla ilişkileri zayıf olan ergenlerin siber kurban olma olasılıklarının daha yüksek olduğu bulunmuştur (Hong ve ark., 2018).

Ortaokul öğrencileri ile gerçekleştirilen boylamsal bir araştırmada, birinci zamandaki akran reddinin 6 ay sonraki siber zorbalık davranışlarını ve siber kurban olmayı anlamlı şekilde yordadığı gözlenmiştir. Akran reddi yüksek olan ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma oranları akranlarından yüksektir. Ayrıca, ergenler yüksek düzeyde akran reddi yaşadıklarında, siber zorbalık yapma ile siber kurban olma arasındaki ilişki de güçlenmektedir (Wright ve Li, 2013). Ayrıca, siber zorbalık kurbanı olan ergenlerin akran reddi yüksekse, siber zorbalık yapma riskleri de artmaktadır.

Yukarıdaki bölümde öncelikle siber zorbalığın tanımı, türleri, geleneksel zorbalık ile benzerlik ve farkları, tarihsel gelişimi, yaygınlığı ve etkileri aktarılmıştır. Ardından, Ekolojik Sistemler Kuramı çerçevesinde siber zorbalık çalışmaları ele alınmıştır. Son olarak, siber zorbalık yapmaya ve siber kurban olmaya ilişkin bireysel, aileye, okula ve akranlara ilişkin risk faktörleri ve koruyucu faktörler özetlenmiştir. Siber zorbalığın

yaygınlığı ve ergenler üzerindeki olumsuz etkileri göz önüne alındığında, ergenlerin gelişimlerini sağlıklı şekilde sürdürebilmeleri için siber zorbalığı önlemeye yönelik çalışmaların kritik öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Önleyici çalışmaların gerçekleştirilebilmesi için öncelikle siber zorbalık yapma ve siber kurban olmaya ilişkin risk faktörlerinin ve koruyucu faktörlerin belirlenmesi gerekmektedir. Alanyazındaki bilgiler ışığında; bu araştırmada, 10-17 yaş arasındaki ergenlere ilişkin bilişsel, duygusal ve sosyal faktörler ile siber zorbalık yapma ve siber kurban olma arasındaki ilişkiler Ekolojik Sistemler Kuramı çerçevesinde boylamsal olarak incelenmiştir. Çalışmada, siber zorbalık yapma ve siber kurban olmaya ilişkin faktörler birey, aile, okul ve akran bağlamlarında ele alınmıştır.

2.10. Amaç

Bu çalışmanın temel amacı, ergenlerin siber zorbalık yapmaları ve siber kurban olmaları ile ilişkili bilişsel, duygusal ve sosyal faktörlerin Ekolojik Sistemler Kuramı çerçevesinde incelenmesidir. Bu çalışmada, siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilişkili faktörler, birey (cinsiyet, okul düzeyi [yaş], yönetici işlevler, uyumsuz duygu düzenleme stratejileri), aile (anne reddi, baba reddi, annenin psikolojik kontrolü, babanın psikolojik kontrolü, annenin davranışsal kontrolü ve babanın davranışsal kontrolü), okul (okula bağlanma, öğretmenlere bağlanma, akademik ilgi) ve akran (akran reddi) bağlamlarında ele alınmaktadır. Ayrıca, bir yıl arayla iki farklı ölçüm alınarak, zamana ilişkin faktörlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Ek olarak bu çalışmada, boylamsal ilişkileri incelemek için gerçekleştirilen yapısal eşitlik modellemeleri ile cinsiyet ve okul düzeyine bölünmüş örnekleme (ortaokul kız, ortaokul erkek, lise kız, lise erkek) birinci zamanda ölçülen siber zorbalık yapma ve siber kurban olma kontrol edilerek modele dahil edilen değişkenlerin ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilişkileri incelenmiştir. Modellerde, birinci zamanda ölçülen aileye ilişkin faktörlerden anne reddi, baba reddi, annenin davranışsal kontrolü, babanın davranışsal kontrolü, annenin psikolojik kontrolü ve babanın psikolojik kontrolünün; okula ilişkin faktörlerden okula bağlanma, öğretmenlere bağlanma ve akademik ilginin; akranlara ilişkin faktörlerden akran reddinin ikinci zamanda ölçülen siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile doğrudan ve dolaylı ilişkileri incelenmektedir.

Alanyazında, ergenlik döneminde siber zorbalık yapma ve siber kurban olmaya ilişkin çalışmalar bulunmakla birlikte, siber zorbalık yapma ve siber kurban olmaya etki eden bilişsel, duygusal ve sosyal faktörleri kapsamlı bir şekilde ele alan çalışmaların oldukça kısıtlı sayıda olduğu görülmektedir. Ayrıca, siber zorbalıkla ilgili çalışmaların büyük bölümünü kesitsel çalışmalar oluşturmaktadır. Bu nedenle, siber zorbalık yapma ve siber kurban olmaya etki eden bilişsel, duygusal ve sosyal faktörlerin, Türkiye temsili bir örnekleme, bütüncül bir bakış açısıyla ve boylamsal olarak araştırılması planlanmıştır. Bilgilerimize göre, siber zorbalık yapma ve siber kurban olmaya etki eden faktörleri bu şekilde inceleyen başka bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmanın hem

alanyazına katkı sağlayacağı hem de geliştirilecek politikalar ve önleyici müdahale çalışmaları için bir temel oluşturacağı düşünülmektedir.

Araştırmının bu temel amacı çerçevesinde farklı alt amaçlar ve araştırma soruları belirlenmiştir:

Amaç 1. Türkiye’deki ergenler arasında siber zorbalık yapma ve siber kurban olma yaygınlık oranlarını belirlemek ve siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanlarını demografik bilgilere göre karşılaştırmak.

Soru 1. Birinci ölçüm zamanında ve ikinci ölçüm zamanında ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma oranları nedir?

Soru 2. Ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanları cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?

Soru 3. Ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanları okul düzeyine göre farklılaşmakta mıdır?

Soru 4. Ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanları ebeveynin eğitim düzeyine ve sosyoekonomik düzeyine göre farklılaşmakta mıdır?

Amaç 2. Siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanlarının zaman içerisindeki değişimlerini incelemek.

Soru 5. Birinci zaman ölçümlerindeki siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanları ile ikinci zaman ölçümlerindeki siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanları arasındaki otoregresif ve çarpaz gecikmeli yollar anlamlı mıdır?

Amaç 3. Ergenlerin bireysel özelliklerinin, aileye, okula ve akranlara ilişkin faktörlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilişkilerini incelemek.

Amaç 3. a. Ergenlerin bireysel özelliklerinin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilişkilerini incelemek.

Soru 6. Ergenlerin sınıf düzeyi ile siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanları arasında anlamlı ilişki var mıdır?

Soru 7. Ergenlerin yönetici işlevleri ile siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanları arasında anlamlı ilişki var mıdır?

Soru 8. Ergenlerin uyumsuz duygu düzenleme stratejileri ile siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanları arasında anlamlı ilişki var mıdır?

Amaç 3. b. Ergenlerin ailelerine ilişkin faktörlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilişkilerini incelemek.

Soru 9. Olumsuz ebeveynlik faktörleri (anne reddi, baba reddi, annenin psikolojik kontrolü ve babanın psikolojik kontrolü) ile ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanları arasında anlamlı ilişki var mıdır?

Soru 10. Olumlu ebeveynlik faktörleri (annenin davranışsal kontrolü ve babanın davranışsal kontrolü) ile ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanları arasında anlamlı ilişki var mıdır?

Amaç 3. c. Ergenlerin okullarına ilişkin faktörlerin (okula bağlanma, öğretmene bağlanma ve akademik ilgi) siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilişkilerini incelemek.

Soru 11. Ergenlerin okullarına ilişkin faktörler (okula bağlanma, öğretmenlere bağlanma, akademik ilgi) ile siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanları arasında anlamlı ilişki var mıdır?

Amaç 3. d. Ergenlerin akranlarına ilişkin faktörlerin (akran reddi) siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilişkilerini incelemek.

Soru 12. Ergenlerin akran reddi ile siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanları arasında anlamlı ilişki var mıdır?

Amaç 4. Ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olması ile ilişkili bilişsel, duygusal ve sosyal faktörleri incelemek için Ekolojik Sistemler Kuramı temelli olarak oluşturulan kesitsel modeli test etmek.

Soru 13. Birinci zamanda ölçülen bireysel, aile, okul ve akranlara ilişkin faktörler ergenlerin siber zorbalık yapmasını anlamlı şekilde yordamakta mıdır?

Soru 14. Birinci zamanda ölçülen bireysel, aile, okul ve akranlara ilişkin faktörler ergenlerin siber kurban olmasını anlamlı şekilde yordamakta mıdır?

Amaç 5. Ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olması ile ilişkili bilişsel, duygusal ve sosyal faktörleri incelemek için Ekolojik Sistemler Kuramı temelli olarak oluşturulan boylamsal modeli test etmek.

Soru 15. Birinci zamanda ölçülen siber zorbalık yapma kontrol edildiğinde, birinci zamanda ölçülen bireysel, aile, okul ve akranlara ilişkin faktörler ile ikinci

zamanda ölçülen ergenlerin siber zorbalık davranışları arasında doğrudan ve dolaylı ilişkiler var mıdır? (Bkz. Şekil 13 ve Şekil 17)

Soru 16. Birinci zamanda ölçülen siber kurban olma kontrol edildiğinde, birinci zamanda ölçülen bireysel, aile, okul ve akranlara ilişkin faktörler ile ikinci zamanda ölçülen ergenlerin siber kurban olması arasında doğrudan ve dolaylı ilişkiler var mıdır? (Bkz. Şekil 21 ve Şekil 25)

2.11. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır:

1. Katılımcılardan (MEFS uygulaması hariç) öz-bildirime dayalı veri toplanmıştır. Katılımcıların sorulara içtenlikle yanıt verdiği varsayılmaktadır. Ancak, siber zorbalık gibi olumsuz davranışları ölçmeye yönelik maddelerde, katılımcılar kendileri ile ilgili olumlu izlenim bırakabilmek için gerçekte olduğundan daha olumlu cevaplar verme (sosyal beğenirlik) eğiliminde olabilmektedir.
2. Örneklem seçiminde bazı dışlama kriterleri uygulanmıştır. Buna göre; annesi hayatta olmayan, öz annesiyle yaşamayan, annesi anketleri dolduramayacak derecede ciddi psikolojik veya fiziksel hastalığa sahip olan, annesi Türkçe bilmeyen ergenler, kaynaştırma öğrencileri, soruları anlayıp cevaplayacak düzeyde Türkçe yeterliliği olmayan ergenler, mülteci ergenler araştırmaya dahil edilmemiştir. Bu sebeple, çalışma bulguları dışlama kriterleri nedeniyle araştırmaya dahil edilemeyen bireylere genellenememektedir.
3. Çalışmanın birinci zaman verileri 12 İstatistiksel Bölge Birim Sınıflandırmasına (İBBS) göre belirlenen 54 ildeki 125 okuldan toplanmıştır. Türkiye’de 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen deprem felaketi nedeniyle, depremden etkilenen 11 il afet bölgesi ilan edilmiştir (Kahramanmaraş, Hatay, Adıyaman, Osmaniye, Gaziantep, Adana, Kilis, Malatya, Diyarbakır, Şanlıurfa, Elazığ). Bu illerde bulunan okullarda, ikinci zaman uygulamaları gerçekleştirilememiştir. Bu durum ikinci zaman uygulamalarında katılımcı kaybına yol açmıştır.
4. Çalışmaya katılım gönüllülük esasına göre olduğundan, çocuğunun çalışmaya katılmasını kabul eden ebeveynler, kabul etmeyenlere kıyasla çocuklarıyla daha ilgili ve olumlu ebeveynlik davranışlarını daha fazla sergileyen ebeveynler olabilir. Bu durum, sonuçlara etki etmiş olabilir.

5. Akran faktörü olarak yalnızca olumsuz akran faktörü olan akran reddi incelenmiştir. Dolayısıyla, olumlu akran faktörlerinin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilişkilerini gözlemleme fırsatı olmamıştır.

2.12. Araştırmanın Sayıltıları

Çalışmanın bazı sayıltıları bulunmaktadır:

1. Katılımcıların anketlerdeki soruları ve yönergeleri doğru olarak anladıkları ve soruları içtenlikle yanıtladıkları varsayılmıştır.
2. Çalışmanın örneklemini, Türkiye'deki tüm ortaokul ve lise öğrencisi ergenleri temsil etmektedir.

2.13. Araştırmanın Önemi

Siber zorbalık davranışları ergenlik döneminde yaygın olarak görülmekte ve ergenler üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır (Brody ve Vangelisti, 2016; Kowalski ve ark., 2019). Siber zorbalığı önleyici çalışmaların gerçekleştirilebilmesi için öncelikle siber zorbalık olaylarının yaygınlığının, risk faktörleri ve koruyucu faktörlerin uygun şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Bu çalışma kapsamında Türkiye'deki 12 İBBS'ye göre belirlenen 54 ildeki 125 farklı okuldan öğrencilere ulaşılmıştır. Çalışmanın Türkiye temsili örnekleme gerçekleştirilmesi ile çalışma sonuçlarının Türkiye'deki tüm ortaokul ve lise öğrencilerine genellenebilmesi hedeflenmiştir. Böylece, Türkiye'de ergenler arasında hem siber zorbalık yapma ve siber kurban olma yaygınlığına hem de siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilişkili faktörlere ilişkin kapsamlı sonuçlar raporlanmıştır.

İkinci olarak, Türkiye'de ve uluslararası alanyazında yapılan çalışmaların büyük bölümü siber zorbalık davranışları ile ilişkili sınırlı sayıdaki faktörü incelemiş ve genellikle kesitsel desen kullanılmıştır. Bu çalışmada ise siber zorbalık yapma ve siber kurban olmaya ilişkin bilişsel, duygusal ve sosyal faktörler Ekolojik Sistemler Kuramı çerçevesinde boylamsal olarak incelenmektedir. Üçüncü olarak, bu çalışma kapsamında hem kesitsel hem de boylamsal analizler gerçekleştirilmiştir. Bu durum, siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilişkili faktörlere ilişkin kesitsel ve boylamsal ilişkileri karşılaştırma olanağını sağlamıştır. Dördüncü olarak, ergenlerden veri toplama sürecinde elektronik tabletler kullanılmıştır. Bu durum, ergenlerin çalışmaya katılım motivasyonlarının artmasını sağlamıştır. Ek olarak, veri toplama sürecinde tabletlerin

kullanılması, bilişsel becerileri ölçmek için uygulama temelli olarak geliştirilen ve Türkiye’de ilk kez kullanılan MEFS’in uygulanabilmesini mümkün kılmıştır. Bu açıdan, veri toplama sürecinde tablet kullanılmasının yenilikçi bir bakış açısı sunduğu düşünülmektedir.

Tüm bu sebeplerle, bu çalışmanın ulusal ve uluslararası alanyazına önemli katkı sunması ve bundan sonra yapılacak olan çalışmalara ve önleyici müdahale programlarına ışık tutması beklenmektedir. Ayrıca, bu çalışmanın alanda çalışan ruh sağlığı uzmanlarına rehber olması beklenmektedir. Araştırma sonuçları Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ile de paylaşılacağından, sonuçların MEB’deki politika ve müfredat geliştirme çalışmalarına da katkı sağlaması beklenmektedir.

3. YÖNTEM

3. 1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada, ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olmalarına ilişkin bilişsel, duygusal ve sosyal faktörlerin Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramı çerçevesinde incelenmesi amaçlanmaktadır. Ergenlerin siber zorbalık yapması ve siber kurban olması ile ilişkili faktörler, mikrosistem düzeyinde birey, aile, okul ve akran bağlamında incelenmiştir. Ayrıca, kronosistem düzeyinde boylamsal ilişkiler analiz edilmiştir. Boylamsal bir desen kullanılarak yürütülen çalışma, çok değişkenlidir ve ilişkisel tarama modeline dayanmaktadır (Karasar, 2008).

3.2. Örneklem

3.2.1. Örnekleme Yöntemi

Çalışmanın evrenini Türkiye'de 5.-11. sınıf arasında öğrenim gören ortaokul ve lise öğrencisi ergenler oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemi ise TÜİK ve HÜNEE ile yapılan toplantılar sonucunda belirlenmiştir. Türkiye temsili örneklemeye ulaşabilmek için Türkiye'deki 12 İBBS'ye göre belirlenen her bölgeden ortaokul ve lise düzeyi için beşer okul ve toplam 120 okul olmak üzere, 4200 ergenin çalışmaya dâhil edilmesi planlanmıştır. Ayrıca, belirlenen okullarda yeterli katılımcıya ulaşılamaması durumunda, ikame okullardan da veri toplanması kararlaştırılmıştır. Araştırma boylamsal bir desene sahip olduğundan, bir sonraki yıl da aynı öğrencilerden veri toplanacağı için birinci zaman ölçümlerine 12. sınıflar dâhil edilmemiştir.

Örneklem grubunun belirlenmesi sürecinde, öncelikle Milli Eğitim Bakanlığı'ndan (MEB) Türkiye'deki tüm ortaokul ve liselerin listesi ve öğrenci sayıları talep edilmiştir. Ardından, MEB'den gelen listeler incelenmiş ve gündüz bakım evleri, kuran kursları, yurt dışındaki Bakanlık okulları, özel eğitim ve uygulama okulları listeden çıkarılmıştır. Ardından, listede yer alan okullar ortaokul ve lise olmak üzere tabakalara ayrılmıştır. Sonrasında, okul listeleri TÜİK'e gönderilmiştir. TÜİK tarafından, 12 İBBS'ye göre belirlenen her bölgeden ortaokul ve lise düzeyi için 5'er okul seçkisiz olarak seçilmiştir. Belirlenen okulların yanı sıra, çeşitli sebeplerle seçilen okullardan birinde uygulama yapılamaması durumunda gidilebilmesi için TÜİK tarafından seçilen her okul için birer tane de ikame okul belirlenmiştir. Buna göre, 2021-2022 Eğitim Öğretim yılında her bölgeden 5 ortaokul ve 5 lise olmak üzere, toplamda 60 ortaokul ve

60 lise uygulama okulları olarak belirlenmiştir. Benzer şekilde, ikame okul listesi için de toplamda 60 ortaokul ve 60 lise belirlenmiştir.

Okulların belirlenmesinin ardından, okullar ziyaret edilerek veya okul yöneticileriyle telefon yoluyla iletişime geçilerek çalışma hakkında bilgi verilmiştir. Okulların müdür, müdür yardımcısı ve rehber öğretmenleri ile görüşülüp şube sayıları ve sınıf mevcudu ile ilgili bilgiler alınmıştır. İlgili okulda ölçüm alınacak olan her sınıf düzeyinden bir şube, sayı atama programı yardımıyla seçkisiz olarak seçilmiştir. Uygulama yapılacak olan şubeler belirlendikten sonra, ilgili okulun rehber öğretmenine dışlama kriterleri (annesi hayatta olmayan, öz annesiyle yaşamayan, annesi anketleri dolduramayacak derecede ciddi psikolojik veya fiziksel hastalığa sahip olan, annesi Türkçe bilmeyen ergenler, kaynaştırma öğrencileri, soruları anlayıp cevaplayacak düzeyde Türkçe yeterliliği olmayan ergenler, mülteci ergenler) sunulmuş ve çalışma için uygun olmayan öğrencilerin belirlenmesi istenmiştir. Dışlama kriterlerini karşılayan ergenler araştırmaya dâhil edilmemiştir.

Dışlama kriterlerine göre eleme yapıldıktan sonra, seçilen şubelerdeki annelere Whatsapp ve e-posta ile onam formları gönderilmiştir. Onam formları gönderildikten sonra, her şube için annelerden gelen onam sayısı 10'dan fazla ise, annesi onam verenler arasından 10 ergen seçkisiz olarak belirlenerek çalışmaya dâhil edilmiştir. Ancak, nadiren 10'dan fazla ergenin uygulamaya katıldığı okullar da olmuştur.

3.2.2. Örneklem Sayıları ve Dağılımı

3.2.2.1. Birinci Zaman Çalışmasının Örneklem Bilgileri

Tezin birinci zaman çalışmasının örneklemine 2021-2022 Eğitim Öğretim yılında 5. - 11. sınıf arasında öğrenim gören 3929 ergen oluşturmaktadır. Ancak, çalışmanın bağımlı değişkenleri olan siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilgili maddeleri doldurmayan ergenler istatistiksel olarak veri setinden çıkarılmıştır. Böylece, birinci zaman analizleri 3912 ergen ile gerçekleştirilmiştir.

3.2.2.1.1. Ergenlere İlişkin Demografik Bilgiler

Tezin birinci zaman verileri, 54 farklı ildeki 125 farklı okuldan toplanmıştır (Şekil 7; Tablo 1). Bu okullardan 62'si ortaokul, 63'ü lisedir.

Tablo 1*Birinci Zamanda 12 İstatistiksel Bölge Birim Sınıflandırmasına Göre Örneklem Dağılımı*

İBBS	İl	<i>n</i>	%
TR1	İstanbul	324	8.3
TR2	Balıkesir	25	.6
	Çanakkale	47	1.2
	Edirne	44	1.1
	Tekirdağ	188	4.8
TR3	Afyonkarahisar	38	1.0
	Denizli	36	.9
	İzmir	157	4.0
	Kütahya	22	.6
	Manisa	64	1.6
TR4	Bursa	236	6.0
	Eskişehir	42	1.1
	Kocaeli	31	.8
	Sakarya	39	1.0
TR5	Ankara	244	6.2
	Konya	63	1.6
TR6	Adana	51	1.3
	Antalya	83	2.1
	Burdur	29	.7
	Hatay	29	.7
	Isparta	38	1.0
	Mersin	42	1.1
	Kahramanmaraş	64	1.6
TR7	Kayseri	129	3.3
	Nevşehir	30	.8
	Niğde	36	.9
	Sivas	38	1.0
	Kırıkkale	79	2.0
TR8	Amasya	76	1.9
	Çorum	33	.8
	Kastamonu	30	.8
	Samsun	43	1.1
	Tokat	56	1.4
	Zonguldak	89	2.3
TR9	Artvin	102	2.6
	Giresun	36	.9
	Ordu	127	3.2
	Trabzon	64	1.6
TRA	Ağrı	55	1.4

TRB	Erzincan	44	1.1
	Erzurum	119	3.0
	Kars	88	2.2
	Bayburt	30	.8
	Bingöl	74	1.9
	Bitlis	38	1.0
	Elazığ	55	1.4
	Malatya	66	1.7
	Muş	68	1.7
	Van	26	.7
TRC	Diyarbakır	107	2.7
	Gaziantep	71	1.8
	Siirt	31	.8
	Şanlıurfa	71	1.8
	Batman	65	1.7

Çalışmaya katılan ergenlerin yaş ortalaması 13.69'dur (SS. = 2.08). Ergenlerin %54.8'i kız ($n = 2142$) ve %45.2'si erkek ($n = 1770$) öğrencilerden oluşmaktadır. Ergenlerin %56.3'ü ortaokula ($n = 2201$) ve %43.7'si liseye ($n = 1711$) devam etmektedir (Tablo 2). Ergenlerin %15'i ($n = 586$) 5. sınıfa, %14.2'si ($n = 556$) 6. sınıfa, %14.1'i ($n = 551$) 7. sınıfa, %13'ü ($n = 508$) 8. sınıfa, %15.3'ü ($n = 600$) 9. sınıfa, %14.8'i ($n = 579$) 10. sınıfa ve %13.6'sı ($n = 532$) 11. sınıfa devam etmektedir (Tablo 3).

Tablo 2

Birinci Zamanda Ergenlerin Okul Düzeyi ve Cinsiyete Göre Dağılımı

	Kız		Erkek		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Ortaokul	1201	30.7	1000	25.6	2201	56.3
Lise	941	24.1	770	19.6	1711	43.7
Toplam	2142	54.8	1770	45.2	3912	100

Tablo 3*Birinci Zamanda Ergenlerin Sınıf Düzeyine Göre Dağılımı*

Sınıf Düzeyi	<i>n</i>	%
5. sınıf	586	15.0
6. sınıf	556	14.2
7. sınıf	551	14.1
8. sınıf	508	13.0
9. sınıf	600	15.3
10. sınıf	579	14.8
11. sınıf	532	13.6

Ortaokul öğrencisi ergenlerin %82.1'i normal ortaokula ($n = 1806$), %17'si imam hatip ortaokuluna ($n = 375$) ve %0.9'u yatılı bölge ortaokuluna ($n = 19$) gitmektedir. Lise öğrencisi ergenlerin %49.6'sı anadolu lisesine ($n = 849$), %3.8'i fen lisesine ($n = 65$), %13.1'i imam hatip lisesine ($n = 224$), %27.5'i mesleki ve teknik liseye ($n = 471$), %3.8'i güzel sanatlar lisesine ($n = 65$) ve %2.2'si spor lisesine ($n = 37$) gitmektedir (Tablo 4). Ek olarak, ergenlerin %93.2'si devlet okuluna ($n = 3646$), %6.8'i özel okula ($n = 266$) devam etmektedir.

Tablo 4*Birinci Zamanda Okul Türüne Göre Öğrencilerin Dağılımı*

Ortaokul Türü	<i>n</i>	%
Normal ortaokul	1806	82.1
İmam hatip ortaokulu	375	17.0
Yatılı bölge ortaokulu	19	.9
Lise Türü	<i>n</i>	%
Anadolu lisesi	849	49.6
Fen lisesi	65	3.8
İmam hatip lisesi	224	13.1
Mesleki ve teknik lise	471	27.5
Güzel sanatlar lisesi	65	3.8
Spor lisesi	37	2.2

3.2.2.1.2. Ebeveynlere İlişkin Demografik Bilgiler

Çalışmaya katılan ergenlerin annelerinin yaş ortalaması 39.96'dır (SS. = 5.50). Annelerin %2.9'u ($n = 101$) okuryazar olmadığını, %3.8'i ($n = 131$) bir eğitim düzeyini tamamlamamasına rağmen okuryazar olduğunu, %30.5'i ($n = 1053$) ilkokul mezunu, %17.1'i ($n = 591$) ortaokul mezunu, %28.7'si ($n = 991$) lise mezunu, %15.7'si ($n = 543$) üniversite mezunu, %1.1'i ($n = 37$) yüksek lisans mezunu ve %0.2'si ($n = 7$) doktora mezunu olduğunu bildirmiştir. Diğer yandan, çalışmaya katılan ergenlerin babalarının yaş ortalaması 44.15'tir (SS. = 5.90). Anneler tarafından, babaların %0.7'sinin ($n = 24$) okuryazar olmadığı, %1.3'ünün ($n = 46$) bir eğitim düzeyini tamamlamamasına rağmen okuryazar olduğu, %25.1'inin ($n = 867$) ilkokul mezunu, %18.1'inin ($n = 628$) ortaokul mezunu, %33'ünün ($n = 1143$) lise mezunu, %18.1'inin ($n = 627$) üniversite mezunu, %3.1'inin ($n = 107$) yüksek lisans mezunu ve %0.5'inin ($n = 19$) doktora mezunu olduğu bildirilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5*Birinci Zamanda Ebeveynlerin Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı*

Anne Eğitim Düzeyi	<i>n</i>	%
Okuryazar değil	101	2.9
Bir eğitim düzeyini tamamlamamış, fakat okuryazar	131	3.8
İlkokul mezunu	1053	30.5
Ortaokul mezunu	591	17.1
Lise mezunu	991	28.7
Üniversite mezunu	543	15.7
Yüksek Lisans mezunu	37	1.1
Doktora mezunu	7	.2
Baba Eğitim Düzeyi	<i>n</i>	%
Okuryazar değil	24	.7
Bir eğitim düzeyini tamamlamamış, fakat okuryazar	46	1.3
İlkokul mezunu	867	25.1
Ortaokul mezunu	628	18.1
Lise mezunu	1143	33.0
Üniversite mezunu	627	18.1
Yüksek Lisans mezunu	107	3.1
Doktora mezunu	19	.5

Birinci zamanda, örneklemin aile yapısına göre dağılımı incelendiğinde, ergenlerin %83.5'inin ($n = 2881$) çekirdek aileye, %7.8'inin ($n = 269$) geniş aileye ve %8.7'sinin ($n = 300$) ise tek ebeveynli aileye sahip olduğu gözlenmiştir (Tablo 6). Ailenin sosyoekonomik düzeyi incelendiğinde, katılımcılardan yaşadıkları topluma kıyasla algıladıkları sosyoekonomik düzeyi 1 ile 10 arasında puanlamaları istediğinde, ergenlerin sosyoekonomik düzeylerini ortalama 5.90 (SS. = 1.91), annelerin ise 4.18 (SS. = 1.92) olarak puanladıkları gözlenmiştir.

Tablo 6*Birinci Zamanda Örneklemen Aile Yapısına Göre Dağılımı*

	<i>n</i>	%
Çekirdek aile	2881	83.5
Geniş aile	269	7.8
Tek ebeveynli aile	300	8.7

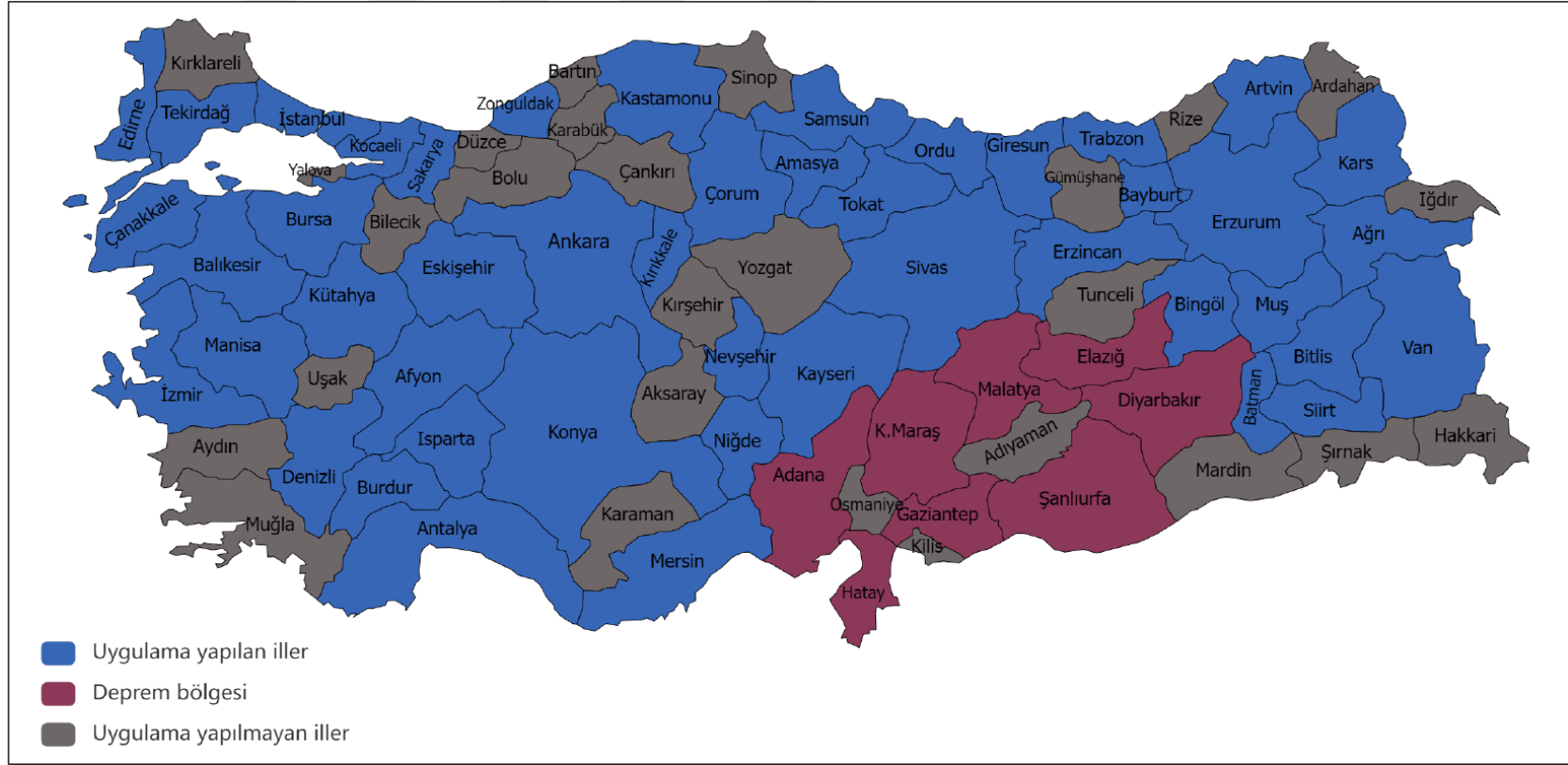
3.2.2.2. İkinci Zaman Çalışmasının Örneklem Bilgileri

Tez çalışmasının birinci zaman analizleri 3912 ergen ile gerçekleştirilmiştir. Ancak, Türkiye’de 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen deprem felaketi nedeniyle, depremten etkilenen 11 ilde (Kahramanmaraş, Hatay, Adıyaman, Osmaniye, Gaziantep, Adana, Kilis, Malatya, Diyarbakır, Şanlıurfa, Elazığ) ikinci zaman çalışması gerçekleştirilmemiştir. İkinci zaman çalışmasına katılmayan ergenlerin %37.2’si ($n = 502$) deprem felaketi nedeniyle, %62.8’i ($n = 847$) ise diğer sebeplerle (örn., hastalık, veri toplanan zamanda spor müsabakasında olma, okulu bırakma) çalışmaya katılmamıştır. Sonuç olarak, tezin birinci zaman çalışmasına katılan 1349 ergen, ikinci zaman çalışmasına katılamamıştır. Kayıp verilerin sonuçlara etkisine ilişkin bulgular Ek A’da sunulmuştur.

Tezin ikinci zaman çalışmasında, birinci zaman çalışmasında veri toplanan ve deprem bölgesi dışında kalan 46 ildeki okullardan veri toplanmıştır (Şekil 8; Tablo 7). Ayrıca, okul değişikliği nedeniyle, birinci zamanda veri toplanan okuldan farklı bir okula geçmiş olan katılımcıların büyük bölümünden yeni okullarında yüz yüze veri toplanmış, bir kısmından ise çevrim içi olarak veri toplanmıştır. Sonuç olarak, tezin ikinci zaman çalışmasının örneklemi 2022-2023 Eğitim Öğretim yılında 6. - 12. sınıf arasında öğrenim gören 2563 ergen oluşturmaktadır. Ancak, çalışmada kullanılan bağımsız ve bağımlı değişkenlerden herhangi biri ile ilgili maddeleri bütünüyle boş bırakan ergenler istatistiksel olarak veri setinden çıkarılmıştır. Böylece, ikinci zaman analizleri 2314 ergen ile gerçekleştirilmiştir. Örtük değişkenlerle gerçekleştirilen yapısal eşitlik modelleri için örneklem büyüklüğünün belirlenirken kestirilecek olan her parametre için 20 katılımcının yeterli olacağı belirtilmektedir (Jackson, 2003). Örneğin, 10 parametrenin kestirileceği

bir modelde $20 \times 10 = 200$ katılımcıya ihtiyaç olacaktır. Kline (2016) ise yapısal eşitlik modelleri için ortalama örneklem büyüklüğünün 200 olabileceğini, ancak karmaşık modeller için daha büyük bir örnekleme ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Buna dayanarak, bu çalışmadaki örneklem sayısının oluşturulan modeller için yeterli olduğu görülmektedir.

Şekil 8 İkinci Zaman Veri Toplama Sürecinde Gidilen İller

Tablo 7*İkinci Zamanda 12 İstatistiksel Bölge Birim Sınıflandırmasına Göre Örneklem Dağılımı*

İBBS	İl	<i>n</i>	%
TR1	İstanbul	163	7.0
TR2	Balıkesir	18	.8
	Çanakkale	37	1.6
	Edirne	30	1.3
	Tekirdağ	110	4.8
TR3	Afyonkarahisar	27	1.2
	Denizli	33	1.4
	İzmir	111	4.8
	Kütahya	14	.6
	Manisa	47	2.0
	Bursa	122	5.3
TR4	Eskişehir	24	1.0
	Kocaeli	30	1.3
	Sakarya	27	1.2
	Ankara	157	6.8
TR5	Konya	56	2.4
TR6	Antalya	59	2.5
	Burdur	14	.6
	Isparta	27	1.2
	Mersin	29	1.3
	Kayseri	73	3.2
TR7	Nevşehir	27	1.2
	Niğde	25	1.1
	Sivas	33	1.4
	Kırıkkale	51	2.2
	Amasya	62	2.7
TR8	Çorum	23	1.0
	Kastamonu	25	1.1
	Samsun	33	1.4
	Tokat	44	1.9
	Zonguldak	77	3.3
TR9	Artvin	79	3.4

	Giresun	25	1.1
	Ordu	87	3.8
	Trabzon	50	2.2
TRA	Ağrı	43	1.9
	Erzincan	35	1.5
	Erzurum	87	3.8
	Kars	68	2.9
	Bayburt	26	1.1
TRB	Bingöl	51	2.2
	Bitlis	31	1.3
	Muş	49	2.1
	Van	19	.8
TRC	Siirt	18	.8
	Batman	38	1.6

Çalışmaya katılan ergenlerin yaş ortalaması 14.43'tür (SS. = 2.02). Ergenlerin %54.1'i kız ($n = 1252$) ve %45.9'u erkek ($n = 1062$) öğrencilerden oluşmaktadır. Ergenlerin %48.9'u ortaokula ($n = 1131$) ve %51.1'i liseye ($n = 1183$) devam etmektedir (Tablo 8). Ergenlerin %17.2'si ($n = 398$) 6. sınıfa, %16.9'u ($n = 390$) 7. sınıfa, %14.8'i ($n = 343$) 8. sınıfa, %10.5'i ($n = 242$) 9. sınıfa, %15.3'ü ($n = 355$) 10. sınıfa, %14'ü ($n = 324$) 11. sınıfa ve %11.2'si ($n = 260$) 12. sınıfa devam etmektedir. İki öğrenci ise lise hazırlık sınıfına gitmektedir (Tablo 9). Ergenlerin %83.3'ü ($n = 1919$) geçen sene gittiği okula devam ederken, %16.7'sinin ($n = 385$) ise okulu değiştirmiştir.

Tablo 8

İkinci Zamanda Ergenlerin Okul Düzeyi ve Cinsiyete Göre Dağılımı

	Kız		Erkek		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Ortaokul	598	25.8	533	23.0	1131	48.9
Lise	654	28.3	529	22.9	1183	51.1
Toplam	1252	54.1	1062	45.9	2314	100.0

Tablo 9*İkinci Zamanda Ergenlerin Sınıf Düzeyine Göre Dağılımı*

	<i>n</i>	%
6. sınıf	398	17.2
7. sınıf	390	16.9
8. sınıf	343	14.8
Hazırlık	2	.1
9. sınıf	242	10.5
10. sınıf	355	15.3
11. sınıf	324	14.0
12. sınıf	260	11.2

3.3. Veri Toplama Araçları

3.3.1. Ergenler Tarafından Doldurulan Ölçekler

3.3.1.1. Demografik Bilgi Formu

Demografik bilgi formu, ergenlerden cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, anne-babanın eğitim durumu ve ailenin sosyoekonomik düzeyi gibi konularda bilgi almak amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır.

3.3.1.2. Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri II

Siber zorbalık yapma ve siber kurban olma durumlarını ölçmek amacıyla Topcu ve Erdur-Baker (2010) tarafından geliştirilen Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri, daha sonra aynı araştırmacılar tarafından revize edilmiştir (Topcu ve Erdur-Baker, 2018). Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri II (YSZE-II), siber zorbalık yapma ve siber kurban olma şeklinde iki paralel formdan oluşmaktadır. YSZE-II, her bir formda 10 madde olmak üzere, toplam 20 maddeden oluşmaktadır. Envanter, 4'lü Likert tipi derecelendirmeye sahiptir (1=Hiç, 2=Bir kez, 3=İki üç kez, 4=Üçten çok). Siber zorbalık yapma formundan alınan puanlar arttıkça, siber zorbalık yapma artmakta; siber kurban olma formundan alınan puanlar arttıkça, siber kurban olma artmaktadır. Siber zorbalık yapma formunda, katılımcıların son üç ay içerisinde yaptığı siber zorbalık davranışlarına ilişkin maddeler bulunmaktadır (örn. “Sosyal medyada birisine hakaret ettin mi?”). Siber kurban olma

formunda ise, katılımcıların son üç ay içerisindeki siber kurban olmalarına ilişkin maddeler bulunmaktadır (örn. “Sosyal medyada başkası sana hakaret etti mi?”). Orijinal çalışmada siber zorbalık yapma ve siber kurban olma formlarının Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları sırasıyla .82 ve .75 olarak bulunurken; revize edilen ikinci versiyonunda (YSZE-II), sırasıyla .79 ve .80 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada, siber zorbalık yapma ve siber kurban olma formlarının Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları sırasıyla birinci zamanda .87 ve .87; ikinci zamanda .89 ve .89 olarak bulunmuştur.

3.3.1.3. Çocuklar için Bilişsel Duygu Düzenleme Ölçeği

Bireylerin bilişsel duygu düzenleme stratejilerini ölçmek amacıyla Garnefski ve arkadaşları (2001) tarafından geliştirilen Bilişsel Duygu Düzenleme Ölçeği’nin, daha sonra Garnefski ve arkadaşları (2007) tarafından çocuk formu da geliştirilmiştir. Ölçeğin, 9-11 yaş arası ve 12 yaş üstü örneklem için oluşturulmuş iki ayrı formu bulunmaktadır. Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenirlik çalışması, TAÇEP proje ekibindeki araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Türkçeye uyarlama çalışmasında, ölçeğin çocuk ve yetişkin formu birleştirilerek tek bir form oluşturulmuş ve bu form 8-18 yaş aralığındaki çocuk ve ergenlere uygulanmıştır. Çocuklar için Bilişsel Duygu Düzenleme Ölçeği’nin (ÇBDDÖ) orijinali, kendini suçlama, başkasını suçlama, kabullenme, planlama, olumlu yeniden odaklama, ruminasyon, olumlu yeniden değerlendirme, perspektife koyma ve felaketleştirme olmak üzere 9 alt ölçekten oluşmaktadır. Uyarlama çalışması ise 5 alt ölçek ile gerçekleştirilmiştir. Bu alt ölçekler; kendini suçlama (örn., “Başıma kötü bir şey geldiğinde, suçlanması gereken kişinin ben olduğumu düşünürüm.”), ruminasyon (örn., “Başıma kötü bir şey geldiğinde, bu durumda nasıl hissettiğimi tekrar tekrar düşünürüm.”), felaketleştirme (örn., “Başıma kötü bir şey geldiğinde, bunun başkalarının başına gelenden çok daha kötü olduğunu düşünürüm.”), olumlu yeniden değerlendirme (örn., “Başıma kötü bir şey geldiğinde, bu durumdan bir şeyler öğrenebileceğimi düşünürüm.”) ve olumlu yeniden odaklanmadır (örn., “Başıma kötü bir şey geldiğinde, daha iyi şeyler düşünürüm.”). Her alt ölçekte 4 madde olmak üzere (olumlu yeniden odaklama; olumlu yeniden değerlendirme; felaketleştirme; ruminasyon kendini suçlama), ölçekte toplam 20 madde bulunmaktadır. ÇBDDÖ, 5’li Likert tipi derecelendirmeye sahiptir (1=Hiçbir zaman, 5=Her zaman). Alanyazın ile tutarlı olarak (örn., Garnefski ve ark., 2001), olumlu yeniden değerlendirme ve olumlu yeniden odaklanma alt ölçekleri

‘uyum sağlayıcı duygu düzenleme stratejileri’; ruminasyon, felaketleştirme ve kendini suçlama ise ‘uyumsuz duygu düzenleme stratejileri’ olarak adlandırılmıştır. Olumlu yeniden değerlendirme ve olumlu yeniden odaklanma alt ölçeklerinden alınan puanların yüksek olması, yüksek düzeyde uyum sağlayıcı duygu düzenleme stratejilerinin kullanılmasına işaret ederken; ruminasyon, felaketleştirme ve kendini suçlama alt ölçeklerinden alınan puanların yüksek olması, yüksek düzeyde uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin kullanılmasına işaret etmektedir. Bu çalışmada yalnızca, uyumsuz duygu düzenleme stratejileri ölçülmüştür. Ölçeğin uyarlama çalışmasında, uyumsuz bilişsel duygu düzenleme stratejilerinin Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı .83 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada, uyumsuz bilişsel duygu düzenleme stratejilerinin Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı birinci ve ikinci zamanda .88 olarak bulunmuştur.

3.3.1.4. Minnesota Yönetici İşlevler Ölçeği

Bireylerin yönetici işlevlerinin ölçülmesi amacıyla Carlson ve Zelazo (2014) tarafından geliştirilen Minnesota Yönetici İşlevler Ölçeği’nin (MEFS), Türkçe geçerlilik ve güvenirlik çalışması, TAÇEP araştırmacıları tarafından gerçekleştirilmiştir. MEFS, dokunmatik ekranlı tabletler aracılığıyla, iki yaşından büyük tüm bireylere uygulanabilen kart sıralamaya dayalı görevler içeren çevrim içi bir uygulamadır. MEFS, çalışma belleği, ketleyici kontrol ve bilişsel esnekliğin bütünleşik olarak ölçümünü içermektedir. Katılımcılardan, uygulamada gösterilen bir kartı belirli bir özelliğine göre (örn., şekil veya renk) hedef ile eşleştirmeleri istenir. Ardından, katılımcılardan aynı kartları karşıt veya çelişen bir kural kullanarak yeniden eşleştirmeleri istenir. Uygulamada, yaş grubuna ve zorluk seviyesine göre düzenlenmiş 7 farklı seviye bulunmaktadır. Başlangıç seviyesi yaşa göre belirlenmektedir. Bu çalışmadaki tüm katılımcılar uygulamaya 5. seviyeden başlamıştır. Seviyeler ilerledikçe, karmaşıklık ve zorluk derecesi artmaktadır. Katılımcıların bir sonraki seviyeye geçebilmesi için bulunduğu seviyedeki görevlerin en az %80’ini doğru şekilde tamamlaması gerekmektedir. Katılımcılar, belli bir seviyeyi geçemedikleri takdirde, geçme eşiğini karşılayana kadar daha kolay bir seviyeye geçmektedir. Uygulama süresi ortalama 4 dakikadır. Uygulama tamamladıktan sonra, katılımcıların vermiş olduğu cevapların hem doğruluğunu hem de süresini dikkate alan bir algoritma tarafından katılımcılara 0 ile 100 arasında bir puan verilir. Bu puanın yüksek olması, katılımcının yönetici işlevlerinin yüksek olduğuna işaret etmektedir.

MEFS uygulaması tüm katılımcılar için bireysel olarak gerçekleştirilmektedir. Katılımcılar tabletin karşısına, ekranı rahatça görebilecekleri bir şekilde oturmaktadır. Araştırmacı, katılımcıların yanına oturmaktadır. Tüm uygulamalar, MEFS uygulayıcı eğitimi almış araştırmacıların gözetiminde gerçekleştirilmektedir. Uygulamanın gerçekleştirileceği salonun sessiz ve dikkat dağınık materyallerden arınmış olmasına dikkat edilmektedir. MEFS uygulama sürecinde yaşa göre bazı farklılıklar bulunmaktadır. On iki yaşından küçük katılımcılar için tüm yönergeler araştırmacı tarafından okunmuş ve alıştırma uygulamaları araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Bu katılımcıların cevaplarının yalnızca doğruluğu değerlendirilmektedir. On iki yaşından büyük katılımcılar ise tüm yönergeleri kendileri okumakta, alıştırma ve test uygulamalarını kendileri gerçekleştirmektedir. Bu katılımcıların hem cevaplarının doğruluğu hem de cevaplama süreleri değerlendirilmektedir.

Bu çalışmanın örnekleminde hem 12 yaş altı hem de 12 yaş üstü katılımcılar bulunduğundan, yönergeleri uygulayıcının okuma durumunun sonuçlara etki edip etmediğini incelemek için ek analizler gerçekleştirilmiştir (Bkz. Ek C). Analizler sonucunda hem tüm örnekleme hem de 12 yaş üstü örnekleme yönetici işlevler ile siber zorbalık yapma ve siber kurban olma arasındaki ilişkilerin benzer örüntüye sahip olduğu görülmüştür.

3.3.1.5. Ebeveyn Kabul ve Red Ölçeği

Çocuk ve ergenlerin ebeveynlerine yönelik algıladıkları kabul ve reddi ölçmek için Rohner ve Khaleque (2005) tarafından geliştirilen Ebeveyn Kabul ve Red Ölçeği'nin (EKRÖ), Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Anjel (1993) ve Varan (2003) tarafından yapılmıştır. EKRÖ, anne ve baba formu olmak üzere iki paralel formdan oluşmaktadır. Her iki paralel form, sıcaklık/şefkat (örn. "Annem/babam benim hakkımda güzel şeyler söyler."), saldırganlık/düşmanlık (örn. "Annem/babam kızdığı zaman beni cezalandırır."), ihmalkârlık/ilgisizlik (örn. "Annem/babam bana hiç ilgi göstermez.") ve ayrışmamış reddetme (örn. "Annem/babam beni bir baş belası olarak görür.") olmak üzere 4 alt ölçekten oluşmaktadır. Her paralel formda 24 madde olmak üzere, ölçekte toplam 48 madde bulunmaktadır. Ölçek 4'lü Likert tipi derecelendirmeye sahiptir (1=Hiçbir zaman, 4=Her zaman). Ölçekten alınan puanların yüksek olması, yüksek düzeyde ebeveyn reddine işaret etmektedir. Ölçeğin uyarlama çalışmasında, Cronbach

Alfa güvenilirlik katsayıları anne ve baba için sırasıyla .88 ve .89 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları anne ve baba için sırasıyla birinci zamanda .93 ve .93; ikinci zamanda .93 ve .93 olarak bulunmuştur.

3.3.1.6. Ebeveynin Davranışsal Kontrolü Ölçeği

Çocuk ve ergenlerin ebeveynlerinden algıladıkları davranışsal kontrolü ölçmek amacıyla Stattin ve Kerr (2000) tarafından geliştirilen Ebeveynin Davranışsal Kontrolü Ölçeği'nin (EDKÖ), Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması, TAÇEP araştırmacıları tarafından gerçekleştirilmiştir. EDKÖ, anne ve baba formu olmak üzere iki paralel formdan oluşmaktadır. Ölçeğin orijinal hali izleme, çocuğun kendini açması ve ebeveyn bilgisi olmak üzere üç alt ölçekten oluşmakta olup uyarlama çalışması izleme (örn. "Annem/babam evde olmadığım zamanlarda nereye gittiğimi bilir.") ve çocuğun kendini açması (örn. "Anneme/babama kendiliğimden arkadaşlarımın nasıl kişiler olduğunu anlatırım.") olmak üzere iki alt ölçek ile gerçekleştirilmiştir. EDKÖ, 4'lü Likert tipi derecelendirmeye sahiptir (1=Hiçbir zaman, 4=Her zaman). Ölçekten alınan puanların yüksek olması, yüksek düzeyde ebeveyn davranışsal kontrolüne işaret etmektedir. Ölçeğin uyarlama çalışmasında Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları anne ve baba için sırasıyla .86 ve .88 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları anne ve baba için sırasıyla birinci zamanda .87 ve .88; ikinci zamanda .86 ve .88 olarak bulunmuştur.

3.3.1.7. Psikolojik Kontrol Ölçeği

Çocuk ve ergenlerin ebeveynlerinden algıladıkları psikolojik kontrolü ölçmek amacıyla Barber (1996) tarafından geliştirilen Psikolojik Kontrol Ölçeği'nin (PKÖ), Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Sayıl ve Kındap (2010) tarafından yapılmıştır. PKÖ, anne ve baba formu olmak üzere iki paralel formdan oluşmaktadır. PKÖ, her bir formda 10 madde olmak üzere, toplam 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, 4'lü Likert tipi derecelendirmeye sahiptir (1=Hiçbir zaman, 4=Her zaman). Ölçekten alınan puanların yüksek olması, ebeveynlerin yüksek düzeyde psikolojik kontrol uyguladığına işaret etmektedir. Ölçekte, katılımcıların ebeveynlerinden algıladıkları psikolojik kontrole ilişkin maddeler bulunmaktadır (örn. "Eğer annemi/babamı utandıracak bir şey yaparsam, beni görmezden gelir."). Ölçeğin uyarlama çalışmasında, Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları anne ve baba için sırasıyla .77 ve .79 olarak bulunmuştur. Bu

çalışmada ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları anne ve baba için sırasıyla birinci zamanda .83 ve .81; ikinci zamanda .82 ve .81 olarak bulunmuştur.

3.3.1.8. Çocuk ve Ergenler için Okula Bağlanma Ölçeği

Çocuk ve ergenlerin okula bağlanma düzeylerini ölçmek amacıyla Hill ve Werner (2006) tarafından geliştirilen Çocuk ve Ergenler için Okula Bağlanma Ölçeği'nin (ÇEOBÖ), Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Savi (2011) tarafından yapılmıştır. ÇEOBÖ, 5'li Likert tipi derecelendirme (1=Hiçbir zaman, 5=Her zaman) içermektedir. Ölçek, okula, öğretmene ve arkadaşla bağlanma olmak üzere üç alt ölçekten oluşmaktadır. Ancak, bu çalışmada yalnızca okula bağlanma (örn. "Okulumu seviyorum.") ve öğretmene bağlanma (örn. "Öğretmenlerimi seviyorum.") alt ölçekleri kullanılmıştır. Alt ölçeklerden alınan puanların yüksek olması, yüksek düzeyde okula bağlanma veya öğretmene bağlanmaya işaret etmektedir. Ölçeğin uyarlama çalışmasında, Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları okula bağlanma ve öğretmene bağlanma için sırasıyla .82 ile .74 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada, ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları okula bağlanma ve öğretmene bağlanma için sırasıyla birinci zamanda .91 ve .84; ikinci zamanda .91 ve .83 olarak bulunmuştur.

3.3.1.9. Okula Uyum Ölçeği

Çocuk ve ergenlerin okula uyumlarını ölçmek amacıyla Fredericks ve arkadaşları (2005) tarafından geliştirilen Okula Uyum Ölçeği'nin (OUÖ), Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Çengel ve arkadaşları (2017) tarafından yapılmıştır. Ölçek, 19 maddeden ve üç alt ölçekten (duygusal, davranışsal ve bilişsel) oluşmaktadır. Ancak, bu çalışmada çocuk ve ergenlerin akademik ilgilerini ölçmek amacıyla, OUÖ'nün yalnızca bilişsel alt ölçeği (örn. "Sınavım olmadığında bile ders çalışırım.") kullanılmıştır. Ölçek 4'lü Likert tipi derecelendirmeye sahiptir (1=Hiçbir zaman, 4=Her zaman). Alt ölçekten alınan puanların yüksek olması, yüksek düzeyde akademik ilgiye işaret etmektedir. Ölçeğin uyarlama çalışmasında, akademik ilgi için Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı .80 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada, akademik ilginin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı birinci zamanda .86; ikinci zamanda .85 olarak bulunmuştur.

3.3.1.10. Akran Kabulü-Reddi Ölçeği - Çocuk Formu

Çocuk ve ergenlerin algıladıkları akran kabul ve reddini ölçmek amacıyla Harter (1985) tarafından geliştirilen Akran Kabulü-Reddi Ölçeği – Çocuk Formu'nun (AKRÖ),

Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Erel-Gözağaç (2018) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin akran kabulü (örn. “Benim yaşımdaki çocuklar arasında popülerimdir.”) ve akran reddi (örn. “Diğer çocuklar beni etkinliklere sokmaz.”) olmak üzere iki alt ölçeği bulunmaktadır. AKRÖ, 4’lü Likert tipi derecelendirmeye sahiptir (1=Hiçbir zaman, 4=Her zaman). Akran kabulü ve akran reddi alt ölçeklerinde 6’şar madde olmak üzere, ölçek toplam 12 maddeden oluşmaktadır. Alt ölçeklerden alınan puanların yüksek olması, yüksek düzeyde akran kabulüne veya akran reddine işaret etmektedir. Ölçeğin uyarlama çalışmasında, Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları akran reddi için .72 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada akran reddinin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları birinci zamanda .83; ikinci zamanda .83 olarak bulunmuştur.

3.3.2. Anneler Tarafından Doldurulan Ölçek

3.3.2.1. Demografik Bilgi Formu

Demografik bilgi formu, annelerden aile bireylerinin yaşları, eğitim durumları, ailenin yapısı, ailenin sosyoekonomik düzeyi gibi konularda bilgi almak amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır.

3.4. İşlem

Bu çalışma, Türkiye Aile, Çocuk ve Ergen Projesi (TAÇEP) isimli TÜBİTAK 1003 projesinin bir bölümünden oluşmaktadır. Öncelikle, çalışmanın gerçekleştirilebilmesi için Orta Doğu Teknik Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu’ndan gerekli izinler alınmıştır. Ayrıca, okullarda çalışmanın yürütülebilmesi için MEB’den gerekli izinler alınmıştır. Ek olarak, Türkiye temsili örnekleminin belirlenmesi için TÜİK ve HÜNEE ile iş birliği yapılmıştır. Tez çalışmasında, örneklem grubundan bir yıl arayla iki ölçüm alınmıştır.

3.4.1. Türkiye Aile, Çocuk ve Ergen Projesi

Bu tez çalışması, “Ebeveyn Tutumlarının ve Ebeveyn-Çocuk İletişim Özelliklerinin Çocuk ve Ergen Gelişimine Etkisi” başlıklı Tübitak 1003 projesinin bir bölümünden oluşmaktadır. Boğaziçi Üniversitesi, Ege Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi ortaklığında ve Milli Eğitim Bakanlığı iş birliği ile yürütülen projenin kısa ismi, proje ekibi tarafından “Türkiye Aile, Çocuk ve Ergen Projesi (TAÇEP)” olarak belirlenmiştir.

Projenin evrenini 6-17 yaş arasındaki (1.-11. sınıf) çocuk ve ergenler ve bu çocuk ve ergenlerin ebeveynleri oluşturmaktadır. Projenin örnekleme ise Türkiye temsili örneklem olacak şekilde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) iş birliği ile belirlenmiştir. TÜİK ve HÜNEE ile yapılan toplantılar sonucunda, Türkiye temsili örnekleme ulaşabilmek için Türkiye’de 12 İBBS’ye göre belirlenen her bölgeden ilkokul, ortaokul ve lise düzeyi için 5’er okul ve toplam 180 okul olmak üzere, toplamda 6600 çocuk-anne çiftinin çalışmaya dâhil edilmesi planlanmıştır. Araştırma boyamsal bir desene sahip olduğundan, bir sonraki yıl da aynı öğrencilerden veri toplanacağı için birinci zaman ölçümlerine 12. sınıflar dâhil edilmemiştir.

Proje kapsamında, örneklem grubunda yer alan öğrenciler ve annelerinden bir yıl arayla iki kez ölçüm alınmıştır. Birinci zaman uygulamaları 2021-2022 Eğitim Öğretim yılında, ikinci zaman uygulamaları ise 2022-2023 Eğitim Öğretim yılında gerçekleştirilmiştir. Proje yürütücüleri ve araştırmacılar tarafından veri toplama sürecinde görev alan tüm saha asistanlarına ve bursiyerlere kapsamlı eğitimler verilmiştir. Eğitim sürecini tamamlayan saha asistanları, ebeveynlerle iletişim kurma, okullar ile iletişim kurma, çevrim içi ve yüz yüze veri toplama süreçlerinde aktif olarak görev almıştır.

3.4.2. Birinci Zaman Veri Toplama Süreci

İlk olarak, TÜİK tarafından belirlenen okulların müdürü, ilgili müdür yardımcıları ve rehber öğretmenleriyle tanışma görüşmesi yapılmıştır. Bu görüşmede, çalışmanın amaçları hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca, okul yönetiminden çalışmanın sağlıklı yürütülebilmesi için uygun bir sınıf veya salon talep edilmiştir. Ardından, çalışmanın örneklem grubunun belirlenmesi için “3.3.2.1 Örnekleme Yöntemi” başlığının altında belirtilen prosedürler uygulanmış ve katılımcı olarak belirlenen öğrencilerin annelerine bilgilendirilmiş onam formları çevrim içi olarak gönderilmiştir.

Bilgilendirilmiş onam formlarında, çocuklarının çalışmaya katılmasına izin verdiğini belirten annelerle iletişime geçilmiş ve kendilerine çalışma hakkında detaylı bilgi sunulmuştur. Ardından, çocuklar hakkında demografik bilgileri almak için bu annelere Whatsapp, Bip veya e-posta yoluyla demografik bilgi formları gönderilmiştir. Çevrim içi veri toplama süreci Qualtrics programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Demografik bilgi formunu çevrim içi olarak dolduramayacağını bildiren anneler ise

ergenlerle uygulama yapmak için okula gidilen tarihlerde okula davet edilmiş ve saha asistanlarının yardımıyla demografik bilgi formlarını doldurmuştur.

Annelerden çocuklarının çalışmaya katılımı ile ilgili onam alındıktan sonra, ilgili okullarla tekrar iletişime geçilmiş ve ergen uygulamaları için uygun tarihlerin planlaması gerçekleştirilmiştir. Ergen uygulamaları için okullara gitmeden önce bazı saha hazırlıkları gerçekleştirilmiştir. Saha hazırlıklarının ilk aşamasında, okullarda uygulama yapmaya gidecek saha asistanları belirlenmiştir. Sonrasında, tüm saha asistanları eğitim sürecinden geçirilmiştir. İkinci aşamada, gidilecek olan okulun bulunduğu ilin şartlarına göre ulaşım ve konaklama planlaması yapılmıştır. Ardından, ergen uygulamaları için tablet ve MEFS hazırlıkları gerçekleştirilmiştir. Son olarak, çalışmaya katılan ergenlere çalışmaya katılım sağladıkları için verilecek olan hediyeler hazırlanmıştır.

Okulda gerçekleştirilen ergen uygulamalarında, tüm ergenlere öncelikle MEFS uygulaması gerçekleştirilmiş, ardından ölçekler doldurtulmuştur. Tüm uygulamalar elektronik tabletler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

3.4.3. İkinci Zaman Veri Toplama Süreci

Öncelikle MEB'den okullarda uygulama yapabilmek için tekrar izin alınmıştır. Ardından, ikinci zaman veri toplama sürecinde görev alacak olan tüm saha koordinatörlerinin ve saha asistanlarının eğitimleri gerçekleştirilmiştir. Veri toplama sürecine başlamadan önce, veri toplanacak olan okulların yetkilileriyle (müdür, müdür yardımcısı veya rehber öğretmen) iletişim kurulmuş ve ikinci zaman veri toplama süreci hakkında bilgi aktarılmıştır. Okullarla iletişime geçilmesinin ardından, birinci zamanda çalışmaya katılan annelerle tekrar iletişime geçilmiş, ikinci zaman veri toplama süreci hakkında bilgi aktarılmış ve çocuklarının çalışmaya katılımıyla ilgili onam alınmıştır. Ardından, ilgili okullarla tekrar iletişime geçilmiş ve ergen uygulamaları için uygun tarihlerin planlaması gerçekleştirilmiştir. Ergen uygulamaları için okullara gitmeden önce bazı saha hazırlıkları gerçekleştirilmiştir. Saha hazırlıklarının ilk aşamasında, okullarda uygulama yapmaya gidecek saha asistanları belirlenmiştir. Sonrasında, tüm saha asistanları eğitim sürecinden geçirilmiştir. İkinci aşamada, gidilecek olan okulun bulunduğu ilin şartlarına göre ulaşım ve konaklama planlaması yapılmıştır. Ardından, ergen uygulamaları için tablet ve MEFS hazırlıkları gerçekleştirilmiştir. Son olarak, çalışmaya katılan ergenlere çalışmaya katılım sağladıkları için verilecek olan hediyeler

hazırlanmıştır. Okulda gerçekleştirilen ergen uygulamalarında, tüm ergenlere öncelikle MEFS uygulaması gerçekleştirilmiş, ardından ölçekler doldurtulmuştur. Tüm uygulamalar tabletler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Birinci zamanda uygulama yapılan ergenlerden bazıları, ikinci zaman uygulamaları öncesinde okul değiştirmiştir. Örneğin, birinci zamanda 8. sınıfta öğrenim gören ergenler, uygulama yapılan eğitim öğretim yılının sonunda ortaokuldan mezun oldukları için liseye geçmiştir. Diğer sınıf düzeyindeki öğrencilerden bazılarının okulları da çeşitli sebeplerle (örn. taşınma, okulun tadilata girmesi) değişmiştir. İkinci zaman uygulamaları öncesinde, bu öğrencilerin güncel okul bilgileri eski okul yönetimlerinden ve annelerinden öğrenilmiştir. Ardından, ikinci zaman uygulamalarında tüm katılımcılar için uygulanan süreçler, bu öğrenciler için de devam ettikleri yeni okulda benzer şekilde yürütülmüştür.

Birinci zamanda uygulama gerçekleştirmiş ve ikinci zamanda uygulama yapılmak üzere annesinden onam alınmış olup okul değişikliği, hastalık gibi sebeplerle ikinci zamanda yüz yüze uygulama gerçekleştirilemeyen ergenlere anket formları Whatsapp ve e-posta gibi çevrim içi iletişim araçları aracılığıyla gönderilmiştir. Bu ergenlerin MEFS uygulaması ise gerçekleştirilmemiştir.

3.5. Verilerin Analizi

Çalışmanın analizleri SPSS.24 ve AMOS.24 istatistik programları ile gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizine geçilmeden önce, veri temizleme ve birleştirme işlemleri yapılmıştır. Veri temizleme işlemleri kapsamında öncelikle, hatalı veri girişleri incelenmiştir ve tespit edilen hatalar düzeltilmiştir. Hatalı veri girişlerinin tespiti için verilerin maksimum-minimum değerleri incelenmiştir. Ayrıca, demografik veriler için anne ve ergen yanıtları karşılaştırılmıştır. Ardından, annelerden alınan demografik bilgiler ile birinci zaman ve ikinci zaman ergen verileri tek bir veri setinde birleştirilmiştir.

Birleştirme işleminden sonra, veri setindeki kayıp veriler incelenmiştir. Veri toplama süreci Qualtrics programı üzerinden gerçekleştirildiğinden ve sistem tarafından maddelerin boş bırakılarak geçilmesine izin verilmediğinden ölçek maddelerinde kayıp veri bulunmadığı gözlenmiştir. Çalışmanın hipotezlerinde yer alan değişkenlere ilişkin

ölçeklerden herhangi birini bütünüyle doldurmayan (örn., çalışmayı yarıda bırakmış) katılımcılar ise istatistiksel olarak analizlere dahil edilmemiştir.

Kayıp veri incelemesinin ardından, veri seti normallik varsayımlarına göre incelenmiştir. Z puanları incelenirken ± 3.29 eşik değeri dikkate alınmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2013). West ve arkadaşlarına (1995) göre, çarpıklık ve basıklık puanları ± 7 aralığında olması normal dağılıma işaret etmektedir. Kline (2016) ise basıklığın mutlak değerinin 10'dan yüksek olmasının normallik için sorun oluşturabileceğini, 20'den yüksek olmasının ise daha ciddi sorun oluşturabileceğini bildirmiştir. Normallik varsayımları test edildikten sonra, değişkenler arası çoklu bağlantısallık (multicollineraty) olup olmadığını incelenmiştir. Değişkenler arası çoklu bağlantısallık durumu incelenirken, tolerans ve VIF değerleri dikkate alınmıştır. Çoklu bağlantısallık varsayımının karşılanması için tolerans değerlerinin .1'in altında ve VIF değerinin 10'un altında olması gerekmektedir (Field, 2009). Veri setinde yer alan değişkenler belirtilen eşik değerlere göre incelendiğinde, değişkenler arasında çoklu bağlantısallık probleminin olmadığı gözlenmiştir.

Veri temizleme ve birleştirme işlemlerinin ardından, veri analizlerine geçilmiştir. İlk olarak; tanımlayıcı istatistikler için değişkenlerin frekans, yüzdelik, ortalama, standart sapma puanları incelenmiştir. Ayrıca, ölçeklerin Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları hesaplanmıştır. Değişkenlere ilişkin iç tutarlılığı ölçmek için kullanılan Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları 0 ile 1 arasında değişebilmektedir. Hair ve arkadaşlarına (2009) göre, sosyal bilimler için Cronbach Alfa güvenirlik katsayılarının .60'ın üstünde olması gerekmektedir.

Siber zorbalık yapma ve siber kurban olmaya ilişkin yaygınlık oranları incelenirken, siber zorbalık yapma ve siber kurban olma sürekli değişkenleri yeniden kodlanarak dikotomik (evet/hayır) yapıya dönüştürülmüştür. Yeniden kodlama işleminde, alanyazındaki çalışmalara benzer şekilde (örn., Uludaşdemir ve Küçük, 2019), son üç ay içerisinde en az bir kez siber zorbalık yapmış olan katılımcılar siber zorba grubuna; son üç ay içerisinde en az bir kez siber zorbalığa maruz kalan katılımcılar ise siber kurban grubuna atanmıştır. Siber zorbalık yapma ve siber kurban olma değişkenleri yalnızca yaygınlık oranları incelenirken dikotomik formda kullanılmıştır. Diğer

analizlerde ise siber zorbalık yapma ve siber kurban olma değişkenleri sürekli formda kullanılmıştır.

Çalışmanın amaç ve hipotezlerini test ederken; gruplar arası karşılaştırmalar için ki kare, bağımsız örneklem t testi, bağımlı örneklem t testi, tek yönlü varyans analizi (One-way ANOVA) ve çok yönlü varyans analizi (two-way ANOVA) kullanılmıştır. Değişkenler arası ilişkileri incelemek için ise Pearson Korelasyon Analizi ve çok değişkenli hiyerarşik regresyon analizi kullanılmıştır. Çalışmanın ikinci alt amacı kapsamında siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanlarının zaman içerisindeki değişimini incelemek için oluşturulan çapraz gecikmeli model (cross-lagged model) kullanılmıştır. Ayrıca, tezin beşinci amacı doğrultusunda siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilişkili faktörlerin Ekolojik Sistemler Kuramı çerçevesinde boyamsal olarak incelenmesi için yapısal eşitlik modeli analizleri gerçekleştirilmiştir.

Yapısal eşitlik modellerini test etme sürecinde Anderson ve Gerbing'in (1988) iki aşamalı model test etme (two-step modeling) yaklaşımı benimsenmiştir. İlk aşamada ölçüm modelleri test edilmiştir. İkinci aşamada ise oluşturulan yapısal modeller test edilmiştir. Modelleri analiz etmek için kovaryans matrisleri elde edilmiş ve modeller, en yüksek olasılık tahminleme (maximum likelihood estimation) yöntemi ile tahminlenmiştir. Oluşturulan yapısal modellerin istatistiksel uyumunun değerlendirilmesinde genel uyum iyiliği indeksi olan Ki Kare Uyum Testi (χ^2 ve χ^2/df) kullanılmıştır. Ayrıca, RMSEA (Root-Mean-Square Error of Approximation), SRMR (Standardized Root Mean Square Residual), CFI (Comparative Fit Indices), NFI (Normed Fit Index) ve GFI (Goodness of Fit Index) değerleri incelenmiştir. Uyum indekslerinin kabul edilebilir ve iyi uyum eşik değerleri Tablo 10'da sunulmuştur (Gürbüz, 2021; Kline, 2016). Yapısal modellerdeki dolaylı ve aracı etkilerin incelenmesinde ise %95 Güven Aralığı ile Bootstrapping Yöntemi (5.000) kullanılmıştır. Güven aralığı 0 değerini içermiyorsa aracı değişken anlamlı olarak kabul edilmiştir (MacKinnon ve ark., 2004).

Tablo 10*Uyum İndekslerinin Eşik Değerleri*

İndeks adı	İyi uyum	Kabul edilebilir uyum
χ^2	$p > .05$	$p > .05$
χ^2/df	< 3	$3 < \chi^2/df < 5$
RMSEA	$< .05$	$< .08$
SRMR	$< .05$	$< .08$
CFI	$> .95$	$> .90$
NFI	$> .95$	$> .90$
GFI	$> .95$	$> .90$

Yapısal eşitlik modellemesinde, tek boyuta sahip değişkenler (siber zorbalık yapma, siber kurban olma, akran reddi) için parselleme yöntemi kullanılmıştır. Parselleme yöntemi, tek boyuta sahip ölçme araçlarında ölçme hatalarını azaltmak için kullanılmaktadır (Little, ve ark., 2002; Yang, ve ark., 2010). Tek boyutlu yapılarda parsel oluşturma tekniklerinin en basit biçimi parsellere rastgele madde atanmasıdır (Güler ve Çetin, 2020). Bu yöntemde, parsellerin yaklaşık olarak dengeli ortak faktör varyansı içermesi önerilmektedir (Little ve ark., 2002). Değişkenlerin parsellere bölünmesinde, Little ve arkadaşlarının (2002) önerdiği şekilde, maddeler rastgele biçimde parsellere dahil edilmiştir. Parselleme yöntemiyle siber zorbalık yapma ve siber kurban olma değişkenleri üçer parsel olarak, akran reddi değişkeni ise iki parsel olarak modellere dahil edilmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Tez Çalışmasının Birinci Zaman Bulguları

4.1.1. Tanımlayıcı İstatistikler

4.1.1.1. Çalışmada Kullanılan Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Tez çalışmasında kullanılan değişkenlere ilişkin aritmetik ortalama, standart sapma, maksimum, minimum ve Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları (α) Tablo 11’de sunulmuştur. Değişkenlere ilişkin Cronbach Alfa güvenirlik katsayılarının tüm değişkenler için yeterli düzeyde olduğu görülmektedir (α ’lar > .60). Çalışmaya katılan ergenlerin siber zorbalık yapma ortalaması 1.19 (SS. = .38), siber kurban olma ortalaması 1.26 (SS. = .44), yönetici işlevler ortalaması 70.55 (SS. = 17.22), uyumsuz duygu düzenleme stratejileri ortalaması 3.11 (SS. = .82), anne reddi ortalaması 1.50 (SS. = .46), baba reddi ortalaması 1.59 (SS. = .49), annenin psikolojik kontrolü ortalaması 1.69 (SS. = .52), babanın psikolojik kontrolü ortalaması 1.60 (SS. = .49), annenin davranışsal kontrolü ortalaması 3.20 (SS. = .51), babanın davranışsal kontrolü ortalaması 2.84 (SS. = .58), okula bağlanma ortalaması 2.96 (SS. = .89), öğretmene bağlanma ortalaması 3.15 (SS. = .75), akademik ilgi ortalaması 2.68 (SS. = .70) ve akran reddi ortalaması 1.60 (SS. = .57)’dir.

Tablo 11*Birinci Zaman Çalışmasındaki Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler*

Değişken	Ort.	SS.	Min.	Maks.	α
Siber zorbalık yapma	1.19	.38	1.00	4.00	.87
Siber kurban olma	1.26	.44	1.00	4.00	.87
Yönetici işlevler	70.55	17.22	1.00	95.00	-
Uyumsuz duygu düzenleme stratejileri	3.11	.82	1.00	5.00	.88
Anne reddi	1.50	.46	1.00	4.00	.93
Baba reddi	1.59	.49	1.00	4.00	.93
Annenin psikolojik kontrolü	1.69	.52	1.00	4.00	.83
Babanın psikolojik kontrolü	1.60	.49	1.00	4.00	.81
Annenin davranışsal kontrolü	3.20	.51	1.00	4.00	.87
Babanın davranışsal kontrolü	2.84	.58	1.00	4.00	.88
Okula bağlanma	2.96	.89	1.00	4.00	.91
Öğretmene bağlanma	3.15	.75	1.00	4.00	.84
Akademik ilgi	2.68	.70	1.00	4.00	.86
Akran reddi	1.60	.57	1.00	4.00	.83

Not: α = Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı

4.1.1.2. Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Yaygınlığına İlişkin

Bulgular

Katılımcıların siber zorbalık yapma ve siber kurban olma yaygınlıklarını belirlemek için siber zorbalık yapma ve siber kurban olma sürekli değişkenleri yeniden kodlanarak dikotomik (evet/hayır) yapıya dönüştürülmüştür. Yeniden kodlama işleminde, alanyazındaki çalışmalara benzer şekilde (örn., Uludaşdemir ve Küçük, 2019), son üç ay içerisinde en az bir kez siber zorbalık yapmış olan katılımcılar siber zorba grubuna; son üç ay içerisinde en az bir kez siber zorbalığa maruz kalan katılımcılar ise siber kurban grubuna atanmıştır. Okul düzeyine ve cinsiyete göre katılımcıların siber zorbalık yapma ve siber kurban olma oranları Tablo 12’de sunulmuştur. Yukarıdaki

kriterler temel alındığında, katılımcıların %43.17'si ($n = 1689$) siber zorba, %49.41'i ($n = 1933$) ise siber kurban olarak tanımlanabilir. Okul düzeyine göre incelendiğinde; ortaokul düzeyinde, katılımcıların %35.07'si ($n = 772$) siber zorba, %43.53'ü ($n = 958$) siber kurban; lise düzeyinde ise, katılımcıların %53.59'u ($n = 917$) siber zorba, %56.98'i ($n = 975$) siber kurbandır. Cinsiyete göre incelendiğinde; kızların %37.02'si ($n = 793$) siber zorba, %47.39'u ($n = 1015$) siber kurban; erkeklerin %50.62'si ($n = 896$) siber zorba, %51.86'sı ($n = 918$) siber kurbandır.

Okul düzeyi ve cinsiyet aynı anda incelendiğinde ise, ortaokulda kızların %28.73'ü ($n = 345$) siber zorba, %40.05'i ($n = 481$) siber kurban; erkeklerin %42.70'i ($n = 427$) siber zorba, %47.70'i ($n = 477$) siber kurbandır. Lisede ise kızların %47.40'ı ($n = 446$) siber zorba, %56.75'i ($n = 534$) siber kurban; erkeklerin %61.17'si ($n = 471$) siber zorba, %57.27'si ($n = 441$) siber kurbandır.

Diğer yandan, katılımcıların %41.3'ü ($n = 1616$) son üç ay içerisinde siber zorbalık yapma veya siber kurban olma deneyimi yaşamadığını, %24.8'i ($n = 970$) siber zorbalık yapma veya siber kurban olma deneyimlerinden birini yaşadığını, %33.9'u ($n = 1326$) ise hem siber zorbalık yapma hem de siber kurban olma deneyimi yaşadığını bildirmiştir.

Tablo 12

Birinci Zaman Çalışmasında Okul Düzeyi ve Cinsiyete Göre Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Yaygınlığı

Okul düzeyi	Cinsiyet	Siber zorbalık yapma				Siber kurban olma			
		Evet		Hayır		Evet		Hayır	
		<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Ortaokul	Kız	345	28.73	856	71.27	481	40.05	720	59.95
	Erkek	427	42.70	573	57.30	477	47.70	523	52.30
	Toplam	772	35.07	1429	64.93	958	43.53	1243	56.47
Lise	Kız	446	47.40	495	52.60	534	56.75	407	43.25
	Erkek	471	61.17	299	38.83	441	57.27	329	42.73
	Toplam	917	53.59	794	46.41	975	56.98	736	43.02
Toplam	Kız	793	37.02	1349	62.98	1015	47.39	1127	52.61
	Erkek	896	50.62	874	49.38	918	51.86	852	48.14
	Toplam	1689	43.17	2223	56.83	1933	49.41	1979	50.59

4.1.1.3. Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Maddelerine İlişkin Frekans ve Yüzdelikler

Siber zorbalık yapmayı ölçen maddelerin frekans ve yüzdelik değerleri Tablo 13'te sunulmuştur. Siber zorbalık yapma oranlarının en yüksek olduğu maddeler sırasıyla 4 ("Sosyal medyada birine hakaret ettim"), 5 ("Sosyal medyada bir başkasına utandırıcı veya kırıcı mesajlar gönderdim"), 8 ("Sosyal medyada bir başkası hakkında dedikodu yaydım"), 1 ("Sosyal medyada birisine ait hesap şifresini ele geçirdim") ve 3 ("Sosyal medyada birisini tehdit ettim") numaralı maddelerdir.

Siber kurban olmayı ölçen maddelerin frekans ve yüzdelik değerleri Tablo 14'te sunulmuştur. Siber zorbalık yapma oranlarının en yüksek olduğu maddeler sırasıyla 4 ("Sosyal medyada başkası bana hakaret etti"), 5 ("Sosyal medyada başkası bana utandırıcı veya kırıcı mesajlar gönderdi"), 1 ("Sosyal medyada başkası benim hesap şifremi ele geçirdi"), 3 ("Sosyal medyada başkası beni tehdit etti") ve 8 ("Sosyal medyada başkası benim hakkımda dedikodu yaydı") numaralı maddelerdir.

Tablo 13

Birinci Zaman Çalışmasında Siber Zorbalık Yapma Maddelerinin Frekansları ve Yüzdelikleri

	Hiç		Bir kez		İki üç kez		Üçten çok	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
1. Sosyal medyada birisine ait hesap şifresini ele geçirdin mi?	3338	85.33	310	7.92	152	3.89	112	2.86
2. Sosyal medyada başkasının hesabını izinsiz kullanarak onu küçük düşürecek paylaşımlar yaptın mı?	3727	95.27	112	2.86	48	1.23	25	.64
3. Sosyal medyada birisini tehdit ettin mi?	3426	87.58	270	6.90	117	2.99	99	2.53
4. Sosyal medyada birisine hakaret ettin mi?	2909	74.36	485	12.40	275	7.03	243	6.21
5. Sosyal medyada bir başkasına utandırıcı veya kırıcı mesajlar gönderdin mi?	3225	82.44	400	10.22	168	4.29	119	3.04
6. Sosyal medyada sahibinin görülmesinden rahatsızlık duyacağı bir fotoğrafı veya videoyu başkalarıyla paylaştın mı?	3648	93.25	162	4.14	62	1.58	40	1.02
7. Sosyal medyada bir sırrı sahibinin izni olmadan başkalarıyla paylaştın mı?	3643	93.12	175	4.47	56	1.43	38	0.97
8. Sosyal medyada bir başkası hakkında dedikodu yaydın mı?	3283	83.92	325	8.31	178	4.55	126	3.22
9. Sosyal medyada bir başkası adına sahte profil açıp o kişi gibi davrandın mı?	3521	90.01	234	5.98	88	2.25	69	1.76
10. Sosyal medyada bir başkası hakkında küçük düşürücü internet sitesi/sayfası oluşturdu mu?	3759	96.09	85	2.17	41	1.05	27	.69

Tablo 14

Birinci Zaman Çalışmasında Siber Kurban Olma Maddelerinin Frekansları ve Yüzdelikleri

	Hiç		Bir kez		İki üç kez		Üçten çok	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
1. Sosyal medyada başkası senin hesap şifreni ele geçirdi mi?	3060	78.22	608	15.54	170	4.35	74	1.89
2. Sosyal medyada başkası senin hesabını kullanarak seni küçük düşürecek paylaşımlar yaptı mı?	3569	91.23	223	5.70	79	2.02	41	1.05
3. Sosyal medyada başkası seni tehdit etti mi?	3190	81.54	415	10.61	186	4.75	121	3.09
4. Sosyal medyada başkası sana hakaret etti mi?	2756	70.45	511	13.06	330	8.44	315	8.05
5. Sosyal medyada başkası sana utandırıcı veya kırıcı mesajlar gönderdi mi?	2861	73.13	499	12.76	286	7.31	266	6.80
6. Sosyal medyada başkası senin görülmesinden rahatsızlık duyacağın bir fotoğrafını veya videonu başkalarıyla paylaştı mı?	3452	88.24	290	7.41	103	2.63	67	1.71
7. Sosyal medyada başkası sana ait olan bir sırrı senin iznin olmadan başkalarıyla paylaştı mı?	3407	87.09	310	7.92	118	3.02	77	1.97
8. Sosyal medyada başkası senin hakkında dedikodu yaydı mı?	3258	83.28	340	8.69	180	4.60	134	3.43
9. Sosyal medyada başkası senin adına sahte profil açılıp senmişsin gibi davrandı mı?	3490	89.21	279	7.13	87	2.22	56	1.43
10. Sosyal medyada başkası seninle ilgili küçük düşürücü internet sitesi/sayfası oluşturdu mu?	3743	95.68	94	2.40	47	1.20	28	.72

4.1.2. Karşılaştırmaya Dayalı Analiz Bulguları

4.1.2.1. Okul Düzeyi ve Cinsiyete Göre Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Puanlarının Karşılaştırılması

Okul düzeyine göre kız ve erkek öğrencilerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını incelemeye yönelik bağımsız örneklemeler için iki yönlü varyans analizleri (Two-way ANOVA) gerçekleştirilmiştir (Tablo 15 ve Tablo 16).

Okul düzeyinin temel etkilerine ilişkin bulgular incelendiğinde; ergenlerin siber zorbalık yapma puanları okul düzeyine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır, $F(1, 3908) = 55.79, p < .001$. Lise öğrencilerinin siber zorbalık yapma puanları (Ort. = 1.25, SS. = .41), ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık yapma puanlarından (Ort. = 1.16, SS. = .35) daha yüksektir. Diğer yandan, ergenlerin siber kurban olma puanları da okul düzeyine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır, $F(1, 3908) = 18.43, p < .001$. Lise öğrencilerinin siber kurban olma puanları (Ort. = 1.30, SS. = .44), ortaokul öğrencilerinin siber kurban olma puanlarından (Ort. = 1.23, SS. = .44) daha yüksektir.

Cinsiyetin temel etkilerine ilişkin bulgular incelendiğinde; ergenlerin siber zorbalık yapma puanları cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır, $F(1, 3908) = 79.34, p < .001$. Erkeklerin siber zorbalık yapma puanları (Ort. = 1.25, SS. = .43), kızların siber zorbalık yapma puanlarından (Ort. = 1.15, SS. = .33) daha yüksektir. Diğer yandan, ergenlerin siber kurban olma puanları da cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır, $F(1, 3908) = 14.16, p < .001$. Erkeklerin siber kurban olma puanları (Ort. = 1.29, SS. = .47), kızların siber kurban olma puanlarından (Ort. = 1.24, SS. = .41) daha yüksektir.

Okul düzeyi ve cinsiyetin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma üzerindeki ortak etkisine ilişkin bulgular incelendiğinde; okul düzeyi ve cinsiyetin siber zorbalık yapma üzerindeki ortak etkisi anlam değildir, $F(1, 3908) = .27, p > .05$. Diğer yandan, okul düzeyi ve cinsiyetin siber kurban olma üzerindeki ortak etkisi ise anlamlıdır, $F(1, 3908) = 6.39, p < .05$ (Şekil 9).

Okul düzeyi ve cinsiyetin siber kurban olma üzerindeki ortak etkisini analiz etmek için yapılan Bonferroni Post-hoc karşılaştırmasına göre; kızların okul düzeyine göre siber kurban olma puanlarına bakıldığında, lisede öğrenim gören kızların siber kurban olma ortalamaları (Ort. = 1.29, SS. = .43), ortaokulda öğrenim gören kızların siber kurban olma

ortalamlarından ($Ort. = 1.19$, $SS. = .40$) anlamlı derecede yüksektir ($p < .001$). Erkeklerin okul düzeyine göre siber kurban olma puanlarına bakıldığında ise, ortaokulda öğrenim gören erkeklerin siber kurban olma ortalamaları ile lisede öğrenim gören erkeklerin siber kurban olma ortalamaları arasında anlamlı fark yoktur ($p > .05$).

Okul düzeyine göre kız ve erkek öğrencilerin siber kurban olma bakıldığında, ortaokul düzeyinde, erkeklerin siber kurban olma ortalamaları ($Ort. = 1.28$, $SS. = .48$), kızların siber kurban olma ortalamalarından ($Ort. = 1.19$, $SS. = .40$) yüksektir ($p < .001$). Lise düzeyinde ise, erkeklerin siber kurban olma ortalamaları ile kızların siber kurban olma ortalamaları arasında anlamlı fark yoktur ($p > .05$).

Tablo 15

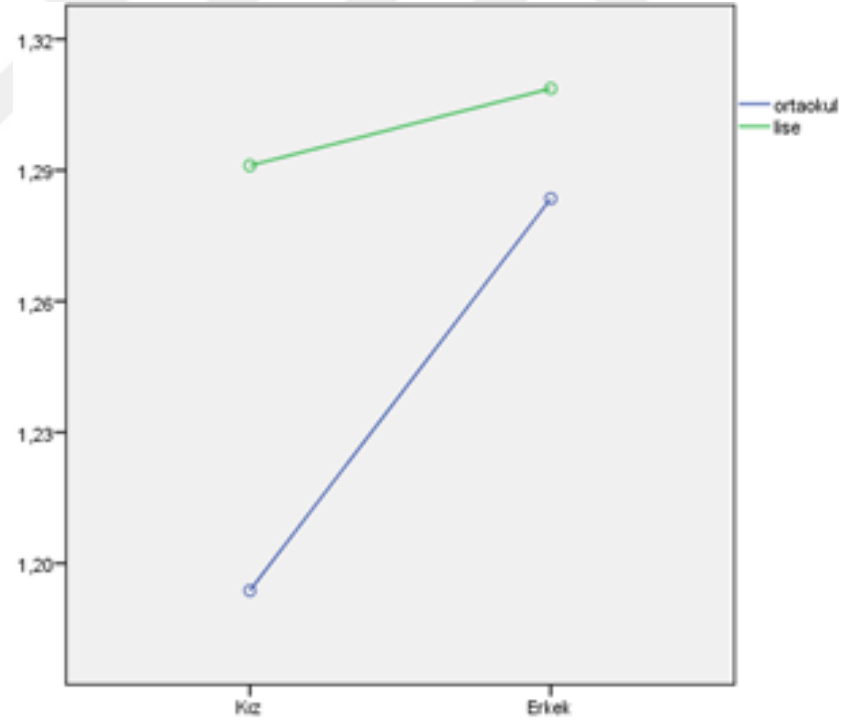
*Okul Düzeyi*Cinsiyete Göre Ergenlerin Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Puanları*

		Cinsiyet						Toplam		
		Kız			Erkek					
		<i>n</i>	<i>Ort.</i>	<i>SS.</i>	<i>n</i>	<i>Ort.</i>	<i>SS.</i>	<i>n</i>	<i>Ort.</i>	<i>SS.</i>
Siber zorbalık yapma	Ortaokul	1201	1.11	.29	1000	1.21	.41	2201	1.16	.35
	Lise	941	1.19	.36	770	1.31	.45	1711	1.25	.41
	Toplam	2142	1.15	.33	1770	1.25	.43	3912	1.19	.38
Siber kurban olma	Ortaokul	1201	1.19	.40	1000	1.28	.48	2201	1.23	.44
	Lise	941	1.29	.43	770	1.31	.46	1711	1.30	.44
	Toplam	2142	1.24	.41	1770	1.29	.47	3912	1.26	.44

Tablo 16

*Birinci Zaman Çalışmasında Okul Düzeyi*Cinsiyete Göre Ergenlerin Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Puanlarının Karşılaştırılması*

Puan	Karşılaştırmalar	KT	Sd	KO	F	p
Siber zorbalık yapma	Okul düzeyi	7.77	1	7.77	55.79	<.001
	Cinsiyet	11.04	1	11.04	79.34	<.001
	Okul düzeyi * Cinsiyet	.04	1	.04	.27	.600
Siber kurban olma	Okul düzeyi	3.58	1	3.58	18.43	<.001
	Cinsiyet	2.75	1	2.75	14.16	<.001
	Okul düzeyi * Cinsiyet	1.24	1	1.24	6.39	.012

Şekil 9 *Birinci Zaman Çalışmasında Okul Düzeyi*Cinsiyete Göre Ergenlerin Siber Kurban Olma Puanlarının Karşılaştırması*

4.1.2.2. Ebeveynin Eğitim ve Sosyoekonomik Düzeyine Göre Ergenlerin Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Puanlarının Karşılaştırılması

Annelerin eğitim düzeyine göre ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için annenin eğitim düzeyi değişkeni üç kategori (1=ilkokul ve altı, 2=ortaokul ve lise, 3=üniversite ve üstü) şeklinde yeniden kodlanmış, ardından tek yönlü varyans analizleri gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre; annelerin eğitim düzeyine göre ergenlerin siber zorbalık yapma puanları farklılaşmamaktadır, $F(2, 3451) = 2.95, p > .05$. Benzer şekilde, annelerin eğitim düzeyine göre ergenlerin siber kurban olma puanları da farklılaşmamaktadır, $F(2, 3451) = .24, p > .05$.

Babaların eğitim düzeyine göre ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için babanın eğitim düzeyi değişkeni üç kategori (1=ilkokul ve altı, 2=ortaokul ve lise, 3=üniversite ve üstü) şeklinde yeniden kodlanmış, ardından tek yönlü varyans analizleri gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre; babaların eğitim düzeyine göre ergenlerin siber zorbalık yapma puanları farklılaşmamaktadır, $F(2, 3458) = .25, p > .05$. Benzer şekilde, babaların eğitim düzeyine göre ergenlerin siber kurban olma puanları da farklılaşmamaktadır, $F(2, 3458) = 1.59, p > .05$.

Ailenin sosyoekonomik düzeyine göre ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için öncelikle ailenin sosyoekonomik düzeyi değişkeni 5'li Likert tipi derecelendirmeye (1=Çok düşük, 2=Düşük, 3=Orta, 4=Yüksek, 5=Çok yüksek) göre yeniden kodlanmış, ardından tek yönlü varyans analizleri gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre; ailenin sosyoekonomik düzeyine göre ergenlerin siber zorbalık yapma puanları farklılaşmamaktadır, $F(4, 3425) = 1.83, p > .05$. Benzer şekilde, ailenin sosyoekonomik düzeyine göre ergenlerin siber kurban olma puanları da farklılaşmamaktadır, $F(4, 3425) = 1.88, p > .05$.

4.1.3. Korelasyonel Bulgular

4.1.3.1. Siber Zorbalık Yapma ile Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyon

Siber zorbalık yapma ile siber kurban olma arasındaki ilişkileri incelemek için Pearson Korelasyon Analizi gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre, siber zorbalık yapma ile

siber kurban olma arasında pozitif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir ($r = .57, p < .01$). Siber zorbalık yapma oranları arttıkça, siber kurban olma oranları artmaktadır.

4.1.3.2. Bireysel Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar

Siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ergenlerin bireysel faktörleri arasındaki ilişkileri incelemek için Pearson Korelasyon Analizi gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre, siber zorbalık yapma ile sınıf düzeyi ($r = .10, p < .01$) ve uyumsuz duygu düzenleme stratejileri ($r = .08, p < .01$) arasında pozitif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir. Sınıf düzeyi ve uyumsuz duygu düzenleme stratejileri arttıkça siber zorbalık yapma puanları artmaktadır. Diğer yandan, siber kurban olma ile sınıf düzeyi ($r = .07, p < .01$) ve uyumsuz duygu düzenleme stratejileri ($r = .18, p < .01$) arasında pozitif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir. Sınıf düzeyi ve uyumsuz duygu düzenleme stratejileri arttıkça siber kurban olma puanları artmaktadır (Tablo 17).

Tablo 17

Birinci Zaman Çalışmasında Bireysel Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar

	Sınıf düzeyi	Uyumsuz duygu düzenleme stratejileri	Yönetici işlevler
Siber zorbalık yapma	.10**	.08**	-.04
Siber kurban olma	.07**	.18**	-.03

* $p < .05$; ** $p < .01$

4.1.3.3. Aileye İlişkin Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar

Siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile aileye ilişkin faktörler arasındaki ilişkileri incelemek için Pearson Korelasyon Analizi gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre, siber zorbalık yapma ile anne reddi ($r = .21, p < .01$), annenin psikolojik kontrolü ($r = .24, p < .01$), baba reddi ($r = .24, p < .01$) ve babanın psikolojik kontrolü ($r = .26, p < .01$) arasında pozitif yönlü; annenin davranışsal kontrolü ($r = -.25, p < .01$) ve babanın

davranışsal kontrolü ($r = -.23, p < .01$) ile arasında negatif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir. Anne ve babanın çocuğunu reddetmesi ve çocuğu üzerindeki psikolojik kontrolü arttıkça ergenlerin siber zorbalık yapma puanları artarken; anne ve babanın davranışsal kontrolü arttıkça ergenlerin siber zorbalık yapma puanları azalmaktadır. Diğer yandan, siber kurban olma ile anne reddi ($r = .27, p < .01$), annenin psikolojik kontrolü ($r = .29, p < .01$), baba reddi ($r = .29, p < .01$) ve babanın psikolojik kontrolü ($r = .31, p < .01$) arasında pozitif yönlü; annenin davranışsal kontrolü ($r = -.19, p < .01$) ve babanın davranışsal kontrolü ($r = -.18, p < .01$) ile arasında negatif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir. Anne ve babanın çocuğunu reddetmesi ve çocuğu üzerindeki psikolojik kontrolü arttıkça ergenlerin siber kurban olma puanları artarken; anne ve babanın davranışsal kontrolü arttıkça ergenlerin siber kurban olma puanları azalmaktadır (Tablo 18).

Tablo 18

Birinci Zaman Çalışmasında Aileye İlişkin Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar

	Anne reddi	Annenin psikolojik kontrolü	Annenin davranışsal kontrolü	Baba reddi	Babanın psikolojik kontrolü	Babanın davranışsal kontrolü
Siber zorbalık yapma	.21**	.24**	-.25**	.24**	.26**	-.23**
Siber kurban olma	.27**	.29**	-.19**	.29**	.31**	-.18**

** $p < .01$

4.1.3.4. Okula İlişkin Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar

Siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile okula ilişkin faktörler arasındaki ilişkileri incelemek için Pearson Korelasyon Analizi gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre, siber zorbalık yapma ile okula bağlanma ($r = -.19, p < .01$), öğretmene bağlanma ($r = -.22, p < .01$) ve akademik ilgi ($r = -.19, p < .01$) arasında negatif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir. Okula bağlanma, öğretmene bağlanma ve akademik ilgi arttıkça ergenlerin siber zorbalık yapma puanları azalmaktadır. Diğer yandan, siber kurban olma ile okula

bağlanma ($r = -.20, p < .01$), öğretmene bağlanma ($r = -.17, p < .01$) ve akademik ilgi ($r = -.11, p < .01$) arasında negatif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir. Okula bağlanma, öğretmene bağlanma ve akademik ilgi arttıkça ergenlerin siber kurban olma puanları azalmaktadır (Tablo 19).

Tablo 19

Birinci Zaman Çalışmasında Okula İlişkin Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar

	Okula bağlanma	Öğretmene bağlanma	Akademik ilgi
Siber zorbalık yapma	-.19**	-.22**	-.19**
Siber kurban olma	-.20**	-.17**	-.11**

** $p < .01$

4.1.3.5. Akran Reddi ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar

Siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile akran reddi arasındaki ilişkileri incelemek için Pearson Korelasyon Analizi gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre, akran reddi ile siber zorbalık yapma ($r = .17, p < .01$) ve siber kurban olma ($r = .28, p < .01$) arasında pozitif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir. Akran reddi arttıkça ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanları artmaktadır.

4.1.4. Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olmaya İlişkin Hiyerarşik Regresyon Modellerinin İncelenmesi

4.1.4.1. Siber Zorbalık Yapmaya İlişkin Hiyerarşik Regresyon Modellerinin İncelenmesi

Siber zorbalık yapmayı yordayan bireysel, aile, okul ve akranlara ilişkin faktörler, iki farklı hiyerarşik regresyon modeli ile incelenmiştir. İlk modelde, aileye ilişkin faktörler olarak olumsuz aile faktörleri (anne reddi, annenin psikolojik kontrolü, baba reddi, babanın psikolojik kontrolü) modele dâhil edilirken, ikinci modelde, olumlu aile faktörleri (annenin davranışsal kontrolü, babanın davranışsal kontrolü) modele dâhil edilmiştir.

Siber zorbalık yapmayı yordayan bireysel, olumsuz aile, okul ve akranlara ilişkin faktörler, hiyerarşik regresyon analizi ile incelenmiştir (Tablo 20). İlk adımda, ergenin okul düzeyi, cinsiyeti, uyumsuz duygu düzenleme stratejileri ve yönetici işlevler modele eklenmiş ve bu modelin anlamlı olduğu görülmüştür, $F(4, 3563) = 38.58, p < .01, R_{adj}^2 = .04$. Ergenlerin okul düzeyinin ($\beta = .11, p < .01, 95\% CI = [.06, .11]$), cinsiyetinin ($\beta = .15, p < .01, 95\% CI = [.09, .13]$) ve uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin ($\beta = .09, p < .01, 95\% CI = [.02, .05]$) modele özgül katkıları anlamlıdır. Erkek öğrencilerde, lise öğrencilerinde ve uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin kullanımı arttığında siber zorbalık yapma artmaktadır.

İkinci adımda anne reddi, annenin psikolojik kontrolü, baba reddi ve babanın psikolojik kontrolü değişkenleri modele eklenmiş ve bu modelin anlamlı olduğu görülmüştür, $F(8, 3559) = 56.73, p < .01, R_{adj}^2 = .11$. Ergenlerin okul düzeyinin ($\beta = .08, p < .01, 95\% CI = [.04, .09]$), cinsiyetinin ($\beta = .15, p < .01, 95\% CI = [.09, .14]$), anne reddinin ($\beta = .05, p = .02, 95\% CI = [.01, .08]$), annenin psikolojik kontrolünün ($\beta = .09, p < .01, 95\% CI = [.03, .10]$), baba reddinin ($\beta = .08, p < .01, 95\% CI = [.03, .10]$) ve babanın psikolojik kontrolünün ($\beta = .10, p < .01, 95\% CI = [.04, .12]$) modele özgül katkısı anlamlıdır.

Üçüncü adımda, okula bağlanma, öğretmene bağlanma ve akademik ilgi değişkenleri modele eklenmiş ve bu modelin de anlamlı olduğu bulunmuştur, $F(11, 3556) = 50.01, p < .01, R_{adj}^2 = .13$. Ergenlerin cinsiyetinin ($\beta = .13, p < .01, 95\% CI = [.08, .12]$), uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin ($\beta = .05, p < .01, 95\% CI = [.01, .04]$), annenin psikolojik kontrolünün ($\beta = .09, p < .01, 95\% CI = [.03, .10]$), babanın psikolojik kontrolünün ($\beta = .11, p < .01, 95\% CI = [.05, .12]$), öğretmene bağlanmanın ($\beta = -.08, p < .01, 95\% CI = [-.06, -.02]$) ve akademik ilginin ($\beta = -.10, p < .01, 95\% CI = [-.07, -.03]$) modele özgül katkısı anlamlıdır.

Dördüncü adımda, akran reddi değişkeni modele eklenmiş ve bu modelin de anlamlı olduğu bulunmuştur, $F(12, 3555) = 49.09, p < .01, R_{adj}^2 = .14$. Ergenlerin okul düzeyinin ($\beta = .04, p = .01, 95\% CI = [.01, .06]$), cinsiyetinin ($\beta = .14, p < .01, 95\% CI = [.08, .13]$), annenin psikolojik kontrolünün ($\beta = .08, p < .01, 95\% CI = [.02, .09]$), babanın psikolojik kontrolünün ($\beta = .11, p < .01, 95\% CI = [.05, .12]$) öğretmene bağlanmanın ($\beta = -.08, p < .01, 95\% CI = [-.06, -.02]$), akademik ilginin ($\beta = -.10, p < .01, 95\% CI = [-.07, -.03]$) ve akran reddinin ($\beta = .10, p < .01, 95\% CI = [.04, .09]$) modele özgül katkısı anlamlıdır.

Tablo 20

Siber Zorbalık Yapmayı Yordayan Bireysel, Olumsuz Aile, Okul ve Akran Faktörlerinin İncelenmesi

	<i>B</i>	<i>SE B</i>	β	<i>CI</i>		<i>t</i>	<i>p</i>	R^2_{adj}	<i>F</i>
Model 1								.04	38.58**
Okul Düzeyi	.09	.01	.11	.06	.11	6.98	<.01		
Cinsiyet	.11	.01	.15	.09	.13	8.79	<.01		
Uyumsuz Duygu Düzenleme Stratejileri	.04	.01	.09	.02	.05	5.18	<.01		
Yönetici İşlevler	.00	.00	-.03	.00	.00	-1.92	.06		
Model 2								.11	56.73**
Okul Düzeyi	.06	.01	.08	.04	.09	5.06	<.01		
Cinsiyet	.11	.01	.15	.09	.14	9.39	<.01		
Uyumsuz Duygu Düzenleme Stratejileri	.01	.01	.02	-.01	.02	1.12	.26		
Yönetici İşlevler	.00	.00	-.02	.00	.00	-1.25	.21		
Anne Reddi	.05	.02	.05	.01	.08	2.25	.02		
Annenin Psikolojik Kontrolü	.07	.02	.09	.03	.10	3.68	<.01		
Baba Reddi	.06	.02	.08	.03	.10	3.50	<.01		
Babanın Psikolojik Kontrolü	.08	.02	.10	.04	.12	4.19	<.01		
Model 3								.13	50.01**
Okul Düzeyi	.02	.01	.02	-.01	.04	1.38	.17		
Cinsiyet	.10	.01	.13	.08	.12	8.38	<.01		
Uyumsuz Duygu Düzenleme Stratejileri	.02	.01	.05	.01	.04	2.83	<.01		
Yönetici İşlevler	.00	.00	-.03	.00	.00	-1.67	.09		
Anne Reddi	.02	.02	.02	-.02	.06	.79	.43		
Annenin Psikolojik Kontrolü	.07	.02	.09	.03	.10	3.68	<.01		
Baba Reddi	.03	.02	.04	-.01	.07	1.59	.11		
Babanın Psikolojik Kontrolü	.09	.02	.11	.05	.12	4.74	<.01		
Okula Bağlanma	-.01	.01	-.03	-.03	.00	-1.46	.14		
Öğretmene Bağlanma	-.04	.01	-.08	-.06	-.02	-3.72	<.01		
Akademik İlgi	-.05	.01	-.10	-.07	-.03	-5.15	<.01		
Model 4								.14	49.09**
Okul Düzeyi	.03	.01	.04	.01	.06	2.58	.01		
Cinsiyet	.10	.01	.14	.08	.13	8.56	<.01		
Uyumsuz Duygu Düzenleme Stratejileri	.01	.01	.03	.00	.03	1.83	.07		
Yönetici İşlevler	.00	.00	-.02	.00	.00	-1.40	.16		
Anne Reddi	.01	.02	.01	-.03	.05	.57	.57		
Annenin Psikolojik Kontrolü	.06	.02	.08	.02	.09	3.20	<.01		
Baba Reddi	.02	.02	.03	-.02	.06	1.09	.28		
Babanın Psikolojik Kontrolü	.08	.02	.11	.05	.12	4.52	<.01		
Okula Bağlanma	-.01	.01	-.03	-.03	.01	-1.30	.19		
Öğretmene Bağlanma	-.04	.01	-.08	-.06	-.02	-3.60	<.01		
Akademik İlgi	-.05	.01	-.10	-.07	-.03	-5.20	<.01		
Akran Reddi	.07	.01	.10	.04	.09	5.83	<.01		

* $p < .05$; ** $p < .01$.

Siber zorbalık yapmayı yordayan bireysel, olumlu aile, okul ve akranlara ilişkin faktörler, Hiyerarşik regresyon analizi ile incelenmiştir (Tablo 21). İlk adımda, ergenin okul düzeyi, cinsiyeti, uyumsuz duygu düzenleme stratejileri ve yönetici işlev beceriler modele eklenmiş ve bu modelin anlamlı olduğu görülmüştür, $F(4, 3562) = 38.66, p < .01, R_{adj}^2 = .04$. Ergenlerin okul düzeyinin ($\beta = .12, p < .01, 95\% CI = [.06, .11]$), cinsiyetinin ($\beta = .15, p < .01, 95\% CI = [.09, .13]$) ve uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin ($\beta = .09, p < .01, 95\% CI = [.02, .05]$) modele özgül katkıları anlamlıdır. Erkek öğrencilerde, lise öğrencilerinde ve uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin kullanımı arttığında siber zorbalık yapma artmaktadır.

İkinci adımda annenin davranışsal kontrolü ve babanın davranışsal kontrolü değişkenleri modele eklenmiş ve bu modelin anlamlı olduğu görülmüştür, $F(6, 3560) = 63.46, p < .01, R_{adj}^2 = .10$. Ergenlerin okul düzeyinin ($\beta = .09, p < .01, 95\% CI = [.04, .09]$), cinsiyetinin ($\beta = .12, p < .01, 95\% CI = [.07, .12]$), uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin ($\beta = .10, p < .01, 95\% CI = [.03, .06]$), annenin davranışsal kontrolünün ($\beta = -.13, p < .01, 95\% CI = [-.12, -.06]$) ve babanın davranışsal kontrolünün ($\beta = -.14, p < .01, 95\% CI = [-.11, -.06]$) modele özgül katkısı anlamlıdır.

Üçüncü adımda, okula bağlanma, öğretmene bağlanma ve akademik ilgi değişkenleri modele eklenmiş ve bu modelin de anlamlı olduğu bulunmuştur, $F(9, 3557) = 51.85, p < .01, R_{adj}^2 = .11$. Ergenlerin cinsiyetinin ($\beta = .12, p < .01, 95\% CI = [.07, .11]$), uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin ($\beta = .12, p < .01, 95\% CI = [.04, .07]$), annenin davranışsal kontrolünün ($\beta = -.10, p < .01, 95\% CI = [-.10, -.04]$), babanın davranışsal kontrolünün ($\beta = -.09, p < .01, 95\% CI = [-.09, -.03]$) okula bağlanmanın ($\beta = -.06, p = .01, 95\% CI = [-.04, -.01]$), öğretmene bağlanmanın ($\beta = -.08, p < .01, 95\% CI = [-.06, -.02]$) ve akademik ilginin ($\beta = -.06, p < .01, 95\% CI = [-.06, -.01]$) modele özgül katkısı anlamlıdır.

Dördüncü adımda, akran reddi değişkeni modele eklenmiş ve bu modelin de anlamlı olduğu bulunmuştur, $F(10, 3556) = 53.15, p < .01, R_{adj}^2 = .13$. Ergenlerin okul düzeyinin ($\beta = .06, p < .01, 95\% CI = [.02, .07]$), cinsiyetinin ($\beta = .13, p < .01, 95\% CI = [.07, .12]$), uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin ($\beta = .09, p < .01, 95\% CI = [.02, .05]$), annenin davranışsal kontrolünün ($\beta = -.09, p < .01, 95\% CI = [-.09, -.03]$), babanın davranışsal kontrolünün ($\beta = -.08, p < .01, 95\% CI = [-.08, -.03]$), okula bağlanmanın ($\beta = -.05, p = .03, 95\% CI = [-.04, .00]$), öğretmene bağlanmanın ($\beta = -.08, p < .01, 95\% CI = [-.06, -.02]$), akademik ilginin ($\beta = -.07, p < .01, 95\% CI = [-.06, -.01]$) ve akran reddinin ($\beta = .13, p < .01, 95\% CI = [.06, .11]$) modele özgül katkısı anlamlıdır.

Tablo 21

Siber Zorbalık Yapmayı Yordayan Bireysel, Olumlu Aile, Okul ve Akran Faktörlerinin İncelenmesi

	<i>B</i>	<i>SE B</i>	β	<i>CI</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	R^2_{adj}	<i>F</i>
Model 1							.04	38.66**
Okul Düzeyi	.09	.01	.12	.06	.11	6.99	<.01	
Cinsiyet	.11	.01	.15	.09	.13	8.80	<.01	
Uyumsuz Duygu Düzenleme Stratejileri	.04	.01	.09	.02	.05	5.19	<.01	
Yönetici İşlevler	.00	.00	-.03	.00	.00	-1.92	.06	
Model 2							.10	63.46**
Okul Düzeyi	.07	.01	.09	.04	.09	5.37	<.01	
Cinsiyet	.09	.01	.12	.07	.12	7.42	<.01	
Uyumsuz Duygu Düzenleme Stratejileri	.05	.01	.10	.03	.06	6.42	<.01	
Yönetici İşlevler	.00	.00	-.02	.00	.00	-1.04	.30	
Annenin Davranışsal Kontrolü	-.09	.02	-.13	-.12	-.06	-5.98	<.01	
Babanın Davranışsal Kontrolü	-.09	.01	-.14	-.11	-.06	-6.59	<.01	
Model 3							.11	51.85**
Okul Düzeyi	.02	.01	.03	.00	.05	1.73	.08	
Cinsiyet	.09	.01	.12	.07	.11	7.25	<.01	
Uyumsuz Duygu Düzenleme Stratejileri	.05	.01	.12	.04	.07	7.21	<.01	
Yönetici İşlevler	.00	.00	-.02	.00	.00	-1.57	.12	
Annenin Davranışsal Kontrolü	-.07	.02	-.10	-.10	-.04	-4.72	<.01	
Babanın Davranışsal Kontrolü	-.06	.01	-.09	-.09	-.03	-4.38	<.01	
Okula Bağlanma	-.02	.01	-.06	-.04	-.01	-2.65	.01	
Öğretmene Bağlanma	-.04	.01	-.08	-.06	-.02	-3.76	<.01	
Akademik İlgi	-.03	.01	-.06	-.06	-.01	-3.25	<.01	
Model 4							.13	53.15**
Okul Düzeyi	.04	.01	.06	.02	.07	3.23	<.01	
Cinsiyet	.09	.01	.13	.07	.12	7.68	<.01	
Uyumsuz Duygu Düzenleme Stratejileri	.04	.01	.09	.02	.05	5.16	<.01	
Yönetici İşlevler	.00	.00	-.02	.00	.00	-1.22	.22	
Annenin Davranışsal Kontrolü	-.06	.02	-.09	-.09	-.03	-4.08	<.01	
Babanın Davranışsal Kontrolü	-.05	.01	-.08	-.08	-.03	-3.94	<.01	
Okula Bağlanma	-.02	.01	-.05	-.04	.00	-2.21	.03	
Öğretmene Bağlanma	-.04	.01	-.08	-.06	-.02	-3.49	<.01	
Akademik İlgi	-.04	.01	-.07	-.06	-.01	-3.38	<.01	
Akran Reddi	.08	.01	.13	.06	.11	7.58	<.01	

* $p < .05$; ** $p < .01$.

Siber zorbalık yapmaya ilişkin hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarını özetlemek gerekirse; bireysel, olumsuz aile, okul ve akran faktörlerinden oluşan ilk model, ergenlerin siber zorbalık davranışlarındaki varyansın %14'ünü anlamlı şekilde açıklamaktadır. Modelin son aşamasında, okul düzeyinin artmasının, erkek olmanın, annenin psikolojik kontrolünün, babanın psikolojik kontrolünün ve akran reddinin siber zorbalık yapmayı pozitif yönde; okula bağlanmanın, öğretmene bağlanmanın ve akademik ilginin ise siber zorbalık yapmayı negatif yönde yordadığı gözlenmiştir.

Benzer şekilde, bireysel, olumlu aile, okul ve akran faktörlerinden oluşan ikinci modelde ergenlerin siber zorbalık davranışlarındaki varyansın %13'ünü anlamlı şekilde açıklamaktadır. Modelin son aşamasında, okul düzeyinin artmasının, erkek olmanın, uyumsuz duygu düzenleme stratejilerini kullanmanın ve akran reddinin siber zorbalık yapmayı pozitif yönde; annenin davranışsal kontrolünün, babanın davranışsal kontrolünün, okula bağlanmanın, öğretmene bağlanmanın ve akademik ilginin ise siber zorbalık yapmayı negatif yönde yordadığı gözlenmiştir.

4.1.4.2. Siber Kurban Olmaya İlişkin Hiyerarşik Regresyon Modellerinin İncelenmesi

Siber kurban olmayı yordayan bireysel, aile, okula ve akranlara ilişkin faktörler, iki farklı hiyerarşik regresyon modeli ile incelenmiştir. İlk modelde, aileye ilişkin faktörler olarak olumsuz aile faktörleri (anne reddi, annenin psikolojik kontrolü, baba reddi, babanın psikolojik kontrolü) modele dâhil edilirken, ikinci modelde, olumlu aile faktörleri (annenin davranışsal kontrolü, babanın davranışsal kontrolü) modele dâhil edilmiştir.

Siber kurban olmayı yordayan bireysel, olumsuz aile, okul ve akranlara ilişkin faktörler, hiyerarşik regresyon analizi ile incelenmiştir (Tablo 22). İlk adımda, ergenin okul düzeyi, cinsiyeti, uyumsuz duygu düzenleme stratejileri ve yönetici işlevler modele eklenmiş ve bu modelin anlamlı olduğu görülmüştür, $F(4, 3563) = 40.65, p < .01, R_{adj}^2 = .04$. Ergenlerin okul düzeyinin ($\beta = .05, p < .01, 95\% CI = [.02, .07]$), cinsiyetinin ($\beta = .09, p < .01, 95\% CI = [.05, .11]$) ve uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin ($\beta = .19, p < .01, 95\% CI = [.08, .12]$) modele özgül katkıları anlamlıdır. Erkek öğrencilerde, lise

öğrencilerinde ve uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin kullanımı arttığında siber kurban olma artmaktadır.

İkinci adımda anne reddi, annenin psikolojik kontrolü, baba reddi ve babanın psikolojik kontrolü değişkenleri modele eklenmiş ve bu modelin anlamlı olduğu görülmüştür, $F(8, 3559) = 72.66, p < .01, R_{adj}^2 = .14$. Ergenlerin cinsiyetinin ($\beta = .10, p < .01, 95\% CI = [.06, .11]$), uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin ($\beta = .12, p < .01, 95\% CI = [.04, .08]$), anne reddinin ($\beta = .10, p < .01, 95\% CI = [.05, .14]$), annenin psikolojik kontrolünün ($\beta = .07, p = .01, 95\% CI = [.02, .10]$), baba reddinin ($\beta = .11, p < .01, 95\% CI = [.06, .14]$) ve babanın psikolojik kontrolünün ($\beta = .11, p < .01, 95\% CI = [.06, .14]$) modele özgül katkısı anlamlıdır.

Üçüncü adımda, okula bağlanma, öğretmene bağlanma ve akademik ilgi değişkenleri modele eklenmiş ve bu modelin de anlamlı olduğu bulunmuştur, $F(11, 3556) = 57.32, p < .01, R_{adj}^2 = .15$. Ergenlerin cinsiyetinin ($\beta = .09, p < .01, 95\% CI = [.05, .11]$), uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin ($\beta = .13, p < .01, 95\% CI = [.05, .09]$), anne reddinin ($\beta = .08, p < .01, 95\% CI = [.03, .12]$), annenin psikolojik kontrolünün ($\beta = .06, p = .01, 95\% CI = [.01, .09]$), baba reddinin ($\beta = .08, p < .01, 95\% CI = [.03, .11]$), babanın psikolojik kontrolünün ($\beta = .12, p < .01, 95\% CI = [.06, .15]$) ve okula bağlanmanın ($\beta = -.09, p < .01, 95\% CI = [-.07, -.03]$) modele özgül katkısı anlamlıdır.

Dördüncü adımda, akran reddi değişkeni modele eklenmiş ve bu modelin de anlamlı olduğu bulunmuştur, $F(12, 3555) = 64.23, p < .01, R_{adj}^2 = .18$. Ergenlerin cinsiyetinin ($\beta = .10, p < .01, 95\% CI = [.06, .11]$), uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin ($\beta = .10, p < .01, 95\% CI = [.03, .07]$), anne reddinin ($\beta = .07, p = .01, 95\% CI = [.02, .11]$), baba reddinin ($\beta = .06, p = .01, 95\% CI = [.01, .09]$), babanın psikolojik kontrolünün ($\beta = .11, p < .01, 95\% CI = [.05, .14]$), okula bağlanmanın ($\beta = -.09, p < .01, 95\% CI = [-.06, -.02]$) ve akran reddinin ($\beta = .18, p < .01, 95\% CI = [.11, .16]$) modele özgül katkısı anlamlıdır.

Tablo 22

Siber Kurban Olmayı Yordayan Bireysel, Olumsuz Aile, Okul ve Akran Faktörlerinin İncelenmesi

	<i>B</i>	<i>SE B</i>	β	<i>CI</i>		<i>t</i>	<i>p</i>	R^2_{adj}	<i>F</i>
Model 1								.04	40.65**
Okul Düzeyi	.04	.01	.05	.02	.07	3.01	<.01		
Cinsiyet	.08	.01	.09	.05	.11	5.47	<.01		
Uyumsuz Duygu Düzenleme Stratejileri	.10	.01	.19	.08	.12	11.30	<.01		
Yönetici İşlevler	.00	.00	-.02	.00	.00	-1.52	.13		
Model 2								.14	72.66**
Okul Düzeyi	.01	.01	.01	-.02	.03	.53	.60		
Cinsiyet	.09	.01	.10	.06	.11	6.25	<.01		
Uyumsuz Duygu Düzenleme Stratejileri	.06	.01	.12	.04	.08	7.10	<.01		
Yönetici İşlevler	.00	.00	-.01	.00	.00	-.69	.49		
Anne Reddi	.09	.02	.10	.05	.14	4.15	<.01		
Annenin Psikolojik Kontrolü	.06	.02	.07	.02	.10	2.73	.01		
Baba Reddi	.10	.02	.11	.06	.14	4.63	<.01		
Babanın Psikolojik Kontrolü	.10	.02	.11	.06	.14	4.65	<.01		
Model 3								.15	57.32**
Okul Düzeyi	-.02	.01	-.03	-.05	.00	-1.64	.10		
Cinsiyet	.08	.01	.09	.05	.11	5.90	<.01		
Uyumsuz Duygu Düzenleme Stratejileri	.07	.01	.13	.05	.09	7.63	<.01		
Yönetici İşlevler	.00	.00	-.02	.00	.00	-1.07	.29		
Anne Reddi	.07	.02	.08	.03	.12	3.16	<.01		
Annenin Psikolojik Kontrolü	.05	.02	.06	.01	.09	2.55	.01		
Baba Reddi	.07	.02	.08	.03	.11	3.50	<.01		
Babanın Psikolojik Kontrolü	.10	.02	.12	.06	.15	4.91	<.01		
Okula Bağlanma	-.05	.01	-.09	-.07	-.03	-4.55	<.01		
Öğretmene Bağlanma	-.01	.01	-.02	-.03	.01	-.81	.42		
Akademik İlgi	-.01	.01	-.02	-.04	.01	-1.22	.22		
Model 4								.18	64.23**
Okul Düzeyi	.01	.01	.01	-.02	.04	.66	.51		
Cinsiyet	.08	.01	.10	.06	.11	6.26	<.01		
Uyumsuz Duygu Düzenleme Stratejileri	.05	.01	.10	.03	.07	5.83	<.01		
Yönetici İşlevler	.00	.00	-.01	.00	.00	-.56	.57		
Anne Reddi	.06	.02	.07	.02	.11	2.80	.01		
Annenin Psikolojik Kontrolü	.03	.02	.04	-.01	.07	1.68	.09		
Baba Reddi	.05	.02	.06	.01	.09	2.60	.01		
Babanın Psikolojik Kontrolü	.10	.02	.11	.05	.14	4.55	<.01		
Okula Bağlanma	-.04	.01	-.09	-.06	-.02	-4.33	<.01		
Öğretmene Bağlanma	-.01	.01	-.01	-.03	.02	-.56	.57		
Akademik İlgi	-.01	.01	-.02	-.04	.01	-1.28	.20		
Akran Reddi	.14	.01	.18	.11	.16	10.92	<.01		

* $p < .05$; ** $p < .01$.

Siber kurban olmayı yordayan bireysel, olumlu aile, okul ve akranlara ilişkin faktörler, hiyerarşik regresyon analizi ile incelenmiştir (Tablo 23). İlk adımda, ergenin okul düzeyi, cinsiyeti, uyumsuz duygu düzenleme stratejileri ve yönetici işlevler modele eklenmiş ve bu modelin anlamlı olduğu görülmüştür, $F(4, 3562) = 40.81, p < .01, R_{adj}^2 = .04$. Ergenlerin okul düzeyinin ($\beta = .05, p < .01, 95\% CI = [.02, .07]$), cinsiyetinin ($\beta = .09, p < .01, 95\% CI = [.05, .11]$) ve uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin ($\beta = .19, p < .01, 95\% CI = [.08, .12]$) modele özgül katkıları anlamlıdır. Erkek öğrencilerde, lise öğrencilerinde ve uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin kullanımı arttığında siber kurban olma artmaktadır.

İkinci adımda annenin davranışsal kontrolü ve babanın davranışsal kontrolü değişkenleri modele eklenmiş ve bu modelin anlamlı olduğu görülmüştür, $F(6, 3560) = 54.08, p < .01, R_{adj}^2 = .08$. Ergenlerin cinsiyetinin ($\beta = .07, p < .01, 95\% CI = [.03, .09]$), uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin ($\beta = .20, p < .01, 95\% CI = [.09, .12]$), annenin davranışsal kontrolünün ($\beta = -.11, p < .01, 95\% CI = [-.13, -.06]$) ve babanın davranışsal kontrolünün ($\beta = -.11, p < .01, 95\% CI = [-.11, -.05]$) modele özgül katkısı anlamlıdır.

Üçüncü adımda, okula bağlanma, öğretmene bağlanma ve akademik ilgi değişkenleri modele eklenmiş ve bu modelin de anlamlı olduğu bulunmuştur, $F(9, 3557) = 46.35, p < .01, R_{adj}^2 = .10$. Ergenlerin cinsiyetinin ($\beta = .07, p < .01, 95\% CI = [.03, .09]$), uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin ($\beta = .21, p < .01, 95\% CI = [.09, .13]$), annenin davranışsal kontrolünün ($\beta = -.10, p < .01, 95\% CI = [-.12, -.05]$), babanın davranışsal kontrolünün ($\beta = -.07, p < .01, 95\% CI = [-.09, -.02]$) ve okula bağlanmanın ($\beta = -.13, p < .01, 95\% CI = [-.08, -.04]$) modele özgül katkısı anlamlıdır.

Dördüncü adımda, akran reddi değişkeni modele eklenmiş ve bu modelin de anlamlı olduğu bulunmuştur, $F(10, 3556) = 62.29, p < .01, R_{adj}^2 = .15$. Ergenlerin cinsiyetinin ($\beta = .08, p < .01, 95\% CI = [.04, .10]$), uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin ($\beta = .15, p < .01, 95\% CI = [.06, .10]$), annenin davranışsal kontrolünün ($\beta = -.07, p < .01, 95\% CI = [-.10, -.03]$), babanın davranışsal kontrolünün ($\beta = -.06, p < .01, 95\% CI = [-.07, -.01]$), okula bağlanmanın ($\beta = -.12, p < .01, 95\% CI = [-.08, -.04]$) ve akran reddinin ($\beta = .22, p < .01, 95\% CI = [.15, .20]$) modele özgül katkısı anlamlıdır.

Tablo 23

Siber Kurban Olmayı Yordayan Bireysel, Olumlu Aile, Okul ve Akran Faktörlerinin İncelenmesi

	B	SE B	β	CI	t	p	R^2_{adj}	F
Model 1							.04	40.81**
Okul Düzeyi	.04	.01	.05	.02 .07	3.03	<.01		
Cinsiyet	.08	.01	.09	.05 .11	5.49	<.01		
Uyumsuz Duygu Düzenleme Stratejileri	.10	.01	.19	.08 .12	11.31	<.01		
Yönetici İşlevler	.00	.00	-.02	.00 .00	-1.52	.13		
Model 2							.08	54.08**
Okul Düzeyi	.02	.01	.03	-.01 .05	1.57	.12		
Cinsiyet	.06	.01	.07	.03 .09	4.20	<.01		
Uyumsuz Duygu Düzenleme Stratejileri	.11	.01	.20	.09 .12	12.44	<.01		
Yönetici İşlevler	.00	.00	-.01	.00 .00	-.75	.45		
Annenin Davranışsal Kontrolü	-.10	.02	-.11	-.13 -.06	-5.35	<.01		
Babanın Davranışsal Kontrolü	-.08	.02	-.11	-.11 -.05	-5.26	<.01		
Model 3							.10	46.35**
Okul Düzeyi	-.02	.02	-.03	-.05 .01	-1.46	.14		
Cinsiyet	.06	.01	.07	.03 .09	4.33	<.01		
Uyumsuz Duygu Düzenleme Stratejileri	.11	.01	.21	.09 .13	12.53	<.01		
Yönetici İşlevler	.00	.00	-.02	.00 .00	-1.30	.20		
Annenin Davranışsal Kontrolü	-.08	.02	-.10	-.12 -.05	-4.49	<.01		
Babanın Davranışsal Kontrolü	-.05	.02	-.07	-.09 -.02	-3.46	<.01		
Okula Bağlanma	-.06	.01	-.13	-.08 -.04	-6.29	<.01		
Öğretmene Bağlanma	-.02	.01	-.04	-.05 .00	-1.73	.08		
Akademik İlgi	-.01	.01	-.01	-.03 .02	-.58	.56		
Model 4							.15	62.29**
Okul Düzeyi	.02	.02	.02	-.01 .05	1.27	.20		
Cinsiyet	.07	.01	.08	.04 .10	5.12	<.01		
Uyumsuz Duygu Düzenleme Stratejileri	.08	.01	.15	.06 .10	9.07	<.01		
Yönetici İşlevler	.00	.00	-.01	.00 .00	-.68	.50		
Annenin Davranışsal Kontrolü	-.06	.02	-.07	-.10 -.03	-3.41	<.01		
Babanın Davranışsal Kontrolü	-.04	.02	-.06	-.07 -.01	-2.71	.01		
Okula Bağlanma	-.06	.01	-.12	-.08 -.04	-5.62	<.01		
Öğretmene Bağlanma	-.02	.01	-.03	-.04 .01	-1.25	.21		
Akademik İlgi	-.01	.01	-.02	-.03 .01	-.78	.43		
Akran Reddi	.17	.01	.22	.15 .20	13.57	<.01		

* $p < .05$; ** $p < .01$.

Siber kurban olmaya ilişkin hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarını özetlemek gerekirse; bireysel, olumsuz aile, okul ve akran faktörlerinden oluşan ilk model, ergenlerin siber kurban olma varyansının %18'ini anlamlı şekilde açıklamaktadır. Modelin son aşamasında, erkek olmanın, uyumsuz duygu düzenleme stratejileri kullanmanın, anne reddinin, baba reddinin, babanın psikolojik kontrolünün ve akran reddinin siber kurban olmayı pozitif yönde; akademik ilginin ise siber kurban olmayı negatif yönde yordadığı gözlenmiştir.

Benzer şekilde, bireysel, olumlu aile, okul ve akran faktörlerinden oluşan ikinci model de ergenlerin siber kurban olma varyansının %15'ini anlamlı şekilde açıklamaktadır. Modelin son aşamasında, erkek olmanın, uyumsuz duygu düzenleme stratejilerini kullanmanın ve akran reddinin siber kurban olmasını pozitif yönde; annenin davranışsal kontrolünün, babanın davranışsal kontrolünün ve okula bağlanmanın ise siber kurban olmasını negatif yönde yordadığı gözlenmiştir.

4.2. Tez Çalışmasının İkinci Zaman Bulguları

4.2.1. Tanımlayıcı İstatistikler

4.2.1.1. Çalışmada Kullanılan Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Tez çalışmasında kullanılan değişkenlere ilişkin aritmetik ortalama, standart sapma, maksimum, minimum ve Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları (α) Tablo 24'te sunulmuştur. Değişkenlere ilişkin Cronbach Alfa güvenirlik katsayılarının tüm değişkenlere için yeterli düzeyde olduğu görülmektedir (α 'lar > .60). Çalışmaya katılan ergenlerin ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ortalaması 1.22 (SS. = .42), siber kurban olma ortalaması 1.27 (SS. = .45); birinci zamandaki yönetici işlevler ortalaması 71.19 (SS. = 16.53), uyumsuz duygu düzenleme stratejileri ortalaması 3.11 (SS. = .81), anne reddi ortalaması 1.48 (SS. = .44), baba reddi ortalaması 1.57 (SS. = .49), annenin psikolojik kontrolü ortalaması 1.66 (SS. = .50), babanın psikolojik kontrolü ortalaması 1.58 (SS. = .48), annenin davranışsal kontrolü ortalaması 3.21 (SS. = .50), babanın davranışsal kontrolü ortalaması 2.85 (SS. = .57), okula bağlanma ortalaması 3.02 (SS. = .87), öğretmene bağlanma ortalaması 3.18 (SS. = .72), akademik ilgi ortalaması 2.72 (SS. = .69) ve akran reddi ortalaması 1.60 (SS. = .57)'dir.

Tablo 24*İkinci Zaman Çalışmasındaki Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler*

Değişken	Ort.	SS.	Min.	Maks.	α
Siber zorbalık yapma	1.22	.42	1.00	4.00	.89
Siber kurban olma	1.27	.45	1.00	4.00	.89
Yönetici işlevler	71.19	16.53	2.00	94.00	-
Uyumsuz duygu düzenleme stratejileri	3.11	.81	1.00	5.00	.88
Anne reddi	1.48	.44	1.00	4.00	.93
Baba reddi	1.57	.49	1.00	4.00	.93
Annenin psikolojik kontrolü	1.66	.50	1.00	4.00	.82
Babanın psikolojik kontrolü	1.58	.48	1.00	4.00	.81
Annenin davranışsal kontrolü	3.21	.50	1.00	4.00	.86
Babanın davranışsal kontrolü	2.85	.57	1.00	4.00	.88
Okula bağlanma	3.02	.87	1.00	4.00	.91
Öğretmene bağlanma	3.18	.72	1.00	4.00	.83
Akademik ilgi	2.72	.69	1.00	4.00	.85
Akran reddi	1.60	.57	1.00	4.00	.83

Not: Siber zorbalık yapma ve siber kurban olma değişkenleri ikinci zaman verisinden, diğer değişkenler birinci zaman verisinden alınmıştır. α = Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı.

4.2.1.2. Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Yaygınlığına İlişkin Bulgular

Katılımcıların ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ve siber kurban olma yaygınlıklarını belirlemek için siber zorbalık yapma ve siber kurban olma sürekli değişkenleri yeniden kodlanarak dikotomik (evet/hayır) yapıya dönüştürülmüştür. Yeniden kodlama işleminde, alanyazındaki çalışmalara benzer şekilde (örn., Uludaşdemir ve Küçük, 2019), son üç ay içerisinde en az bir kez siber zorbalık yapmış olan katılımcılar siber zorba grubuna; son üç ay içerisinde en az bir kez siber zorbalığa maruz kalan katılımcılar ise siber kurban grubuna atanmıştır. Okul düzeyine ve cinsiyete göre katılımcıların siber zorbalık yapma ve siber kurban olma oranları Tablo 25'te sunulmuştur. Yukarıdaki kriterler temel alındığında, katılımcıların %44.94'ü ($n = 1040$) siber zorba, %49.18'i ($n = 1138$) ise siber kurban olarak tanımlanabilir. Okul düzeyine göre incelendiğinde; ortaokul düzeyinde, katılımcıların %48.77'si ($n = 577$) siber zorba,

%51.31'i (n = 607) siber kurbanen; lise düzeyinde ise, katılımcıların %48.77'si (n = 577) siber zorba, %51.31'i (n = 607) siber kurbandır. Cinsiyete göre incelendiğinde; kızların %40.89'u (n = 512) siber zorba, %47.36'sı (n = 593) siber kurbanen; erkeklerin %49.72'si (n = 528) siber zorba, %51.32'si (n = 545) siber kurbandır.

Okul düzeyi ve cinsiyet aynı anda incelendiğinde ise, ortaokulda kızların %37.63'ü (n = 225) siber zorba, %45.65'i (n = 273) siber kurbanen; erkeklerin %44.65'i (n = 238) siber zorba, %48.21'i (n = 258) siber kurbandır. Lisede ise kızların %43.88'i (n = 287) siber zorba, %48.93'ü (n = 320) siber kurbanen; erkeklerin %49.72'si (n = 528) siber zorba, %51.32'si (n = 545) siber kurbandır.

Diğer yandan, katılımcıların %40.5'i (n = 1025) son üç ay içerisinde siber zorbalık yapma veya siber kurban olma deneyimi yaşamadığını, %24.2'si (n = 613) siber zorbalık yapma veya siber kurban olma deneyimlerinden birini yaşadığını, %35.3'ü (n = 895) ise hem siber zorbalık yapma hem de siber kurban olma deneyimi yaşadığını bildirmiştir.

Tablo 25

İkinci Zaman Çalışmasında Okul Düzeyi ve Cinsiyete Göre Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Yaygınlığı

Okul düzeyi	Cinsiyet	Siber zorbalık yapma				Siber kurban olma			
		Evet		Hayır		Evet		Hayır	
		n	%	n	%	n	%	n	%
Ortaokul	Kız	225	37.63	373	62.37	273	45.65	325	54.35
	Erkek	238	44.65	295	55.35	258	48.41	275	51.59
	Toplam	463	40.94	668	59.06	531	46.95	600	53.05
Lise	Kız	287	43.88	367	56.12	320	48.93	334	51.07
	Erkek	290	54.82	239	45.18	287	54.25	242	45.75
	Toplam	577	48.77	606	51.23	607	51.31	576	48.69
Toplam	Kız	512	40.89	740	59.11	593	47.36	659	52.64
	Erkek	528	49.72	534	50.28	545	51.32	517	48.68
	Toplam	1040	44.94	1274	55.06	1138	49.18	1176	50.82

4.2.1.3. Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Maddelerine İlişkin Frekans ve Yüzdelikler

Siber zorbalık yapmayı ölçen maddelerin frekans ve yüzdelik değerleri Tablo 26’da sunulmuştur. Siber zorbalık yapma oranlarının en yüksek olduğu maddeler sırasıyla 4 (“Sosyal medyada birine hakaret ettim”), 5 (“Sosyal medyada bir başkasına utandırıcı veya kırıcı mesajlar gönderdim”), 8 (“Sosyal medyada bir başkası hakkında dedikodu yaydım”), 1 (“Sosyal medyada birisine ait hesap şifresini ele geçirdim”) ve 3 (“Sosyal medyada birisini tehdit ettim”) numaralı maddelerdir.

Siber kurban olmayı ölçen maddelerin frekans ve yüzdelik değerleri Tablo 27’de sunulmuştur. Siber zorbalık yapma oranlarının en yüksek olduğu maddeler sırasıyla 4 (“Sosyal medyada başkası bana hakaret etti”), 5 (“Sosyal medyada başkası bana utandırıcı veya kırıcı mesajlar gönderdi”), 1 (“Sosyal medyada başkası benim hesap şifremi ele geçirdi”), 3 (“Sosyal medyada başkası beni tehdit etti”) ve 8 (“Sosyal medyada başkası benim hakkımda dedikodu yaydı”) numaralı maddelerdir.

Tablo 26

İkinci Zaman Çalışmasında Siber Zorbalık Yapma Maddelerinin Frekansları ve Yüzdelikleri

	Hiç		Bir kez		İki üç kez		Üçten çok	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
1. Sosyal medyada birisine ait hesap şifresini ele geçirdin mi?	1976	85.39	182	7.87	89	3.85	67	2.90
2. Sosyal medyada başkasının hesabını izinsiz kullanarak onu küçük düşürecek paylaşımlar yaptın mı?	2180	94.21	73	3.15	37	1.60	24	1.04
3. Sosyal medyada birisini tehdit ettin mi?	2000	86.43	159	6.87	95	4.11	60	2.59
4. Sosyal medyada birisine hakaret ettin mi?	1626	70.27	295	12.75	182	7.87	211	9.12
5. Sosyal medyada bir başkasına utandırıcı veya kırıcı mesajlar gönderdin mi?	1862	80.47	250	10.80	102	4.41	100	4.32
6. Sosyal medyada sahibinin görülmesinden rahatsızlık duyacağı bir fotoğrafı veya videoyu başkalarıyla paylaştın mı?	2118	91.53	110	4.75	55	2.38	31	1.34
7. Sosyal medyada bir sırrı sahibinin izni olmadan başkalarıyla paylaştın mı?	2122	91.70	102	4.41	53	2.29	37	1.60
8. Sosyal medyada bir başkası hakkında dedikodu yaydın mı?	1941	83.88	185	7.99	94	4.06	94	4.06
9. Sosyal medyada bir başkası adına sahte profil açıp o kişi gibi davrandın mı?	2072	89.54	158	6.83	51	2.20	33	1.43
10. Sosyal medyada bir başkası hakkında küçük düşürücü internet sitesi/sayfası oluşturdun mu?	2200	95.07	67	2.90	26	1.12	21	.91

Tablo 27

İkinci Zaman Çalışmasında Siber Kurban Olma Maddelerinin Frekansları ve Yüzdelikleri

	Hiç		Bir kez		İki üç kez		Üçten çok	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
1. Sosyal medyada başkası senin hesap şifreni ele geçirdi mi?	1826	78.91	350	15.13	96	4.15	42	1.82
2. Sosyal medyada başkası senin hesabını kullanarak seni küçük düşürecek paylaşımlar yaptı mı?	2113	91.31	132	5.70	47	2.03	22	.95
3. Sosyal medyada başkası seni tehdit etti mi?	1890	81.68	236	10.20	116	5.01	72	3.11
4. Sosyal medyada başkası sana hakaret etti mi?	1594	68.89	296	12.79	217	9.38	207	8.95
5. Sosyal medyada başkası sana utandırıcı veya kırıcı mesajlar gönderdi mi?	1689	72.99	307	13.27	179	7.74	139	6.01
6. Sosyal medyada başkası senin görülmesinden rahatsızlık duyacağın bir fotoğrafını veya videonu başkalarıyla paylaştı mı?	2038	88.07	157	6.78	74	3.20	45	1.94
7. Sosyal medyada başkası sana ait olan bir sırrı senin iznin olmadan başkalarıyla paylaştı mı?	2028	87.64	170	7.35	80	3.46	36	1.56
8. Sosyal medyada başkası senin hakkında dedikodu yaydı mı?	1946	84.10	184	7.95	116	5.01	68	2.94
9. Sosyal medyada başkası senin adına sahte profil açılıp senmişsin gibi davrandı mı?	2057	88.89	161	6.96	54	2.33	42	1.82
10. Sosyal medyada başkası seninle ilgili küçük düşürücü internet sitesi/sayfası oluşturdu mu?	2190	94.64	77	3.33	30	1.30	17	.73

4.2.2. Karşılaştırmaya Dayalı Analiz Bulguları

4.2.2.1. Okul Düzeyi ve Cinsiyete Göre Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Puanlarının Karşılaştırılması

İkinci zamanda okul düzeyine göre kız ve erkek öğrencilerde siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını incelemeye yönelik bağımsız örneklemeler için iki yönlü varyans analizleri (Two-way ANOVA) gerçekleştirilmiştir (Tablo 28 ve Tablo 29).

Okul düzeyinin temel etkilerine ilişkin bulgular incelendiğinde; ergenlerin ikinci zamandaki siber zorbalık yapma puanları okul düzeyine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır, $F(1, 2310) = 7.57, p < .01$. Lise öğrencilerinin siber zorbalık yapma puanları ($Ort. = 1.24, SS. = .43$), ortaokul öğrencilerinin siber zorbalık yapma puanlarından ($Ort. = 1.20, SS. = .42$) daha yüksektir. Diğer yandan, ergenlerin ikinci zamandaki siber kurban olma puanları okul düzeyine göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır, $F(1, 2310) = .76, p > .05$.

Cinsiyetin temel etkilerine ilişkin bulgular incelendiğinde; ergenlerin ikinci zamandaki siber zorbalık yapma puanları cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır, $F(1, 2310) = 61.25, p < .001$. Erkeklerin siber zorbalık yapma puanları ($Ort. = 1.30, SS. = .50$), kızların siber zorbalık yapma puanlarından ($Ort. = 1.16, SS. = .33$) daha yüksektir. Diğer yandan, ergenlerin ikinci zamandaki siber kurban olma puanları da cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır, $F(1, 2310) = 8.03, p < .01$. Erkeklerin siber kurban olma puanları ($Ort. = 1.30, SS. = .48$), kızların siber kurban olma puanlarından ($Ort. = 1.24, SS. = .42$) daha yüksektir.

Okul düzeyi ve cinsiyetin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma üzerindeki ortak etkisine ilişkin bulgular incelendiğinde; okul düzeyi ve cinsiyetin siber zorbalık yapma üzerindeki ortak etkisi ortak etkisi anlam değildir, $F(1, 2310) = 1.71, p > .05$. Benzer şekilde, cinsiyet ve okul düzeyinin siber kurban olma üzerindeki ortak etkisi de anlamlı değildir, $F(1, 2310) = .09, p > .05$.

Tablo 28

*İkinci Zaman Çalışmasında Okul Düzeyi*Cinsiyete Göre Ergenlerin Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Puanları*

Puan	Okul düzeyi	Cinsiyet						Toplam		
		Kız			Erkek			n	Ort.	SS.
		n	Ort.	SS.	n	Ort.	SS.			
Siber zorbalık yapma	Ortaokul	598	1.15	.32	533	1.26	.50	1131	1.20	.42
	Lise	654	1.17	.34	529	1.33	.50	1183	1.24	.43
	Toplam	1252	1.16	.33	1062	1.30	.50	2314	1.22	.42
Siber kurban olma	Ortaokul	598	1.24	.44	533	1.28	.49	1131	1.26	.46
	Lise	654	1.24	.41	529	1.31	.48	1183	1.27	.44
	Toplam	1252	1.24	.42	1062	1.30	.48	2314	1.27	.45

Tablo 29

*İkinci Zaman Çalışmasında Okul Düzeyi*Cinsiyete Göre Ergenlerin Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Puanlarının Karşılaştırılması*

Puan	Karşılaştırmalar	KT	Sd	KO	F	p
Siber zorbalık yapma	Okul düzeyi	1.33	1	1.33	7.57	.006
	Cinsiyet	1.75	1	1.75	61.25	<.001
	Okul düzeyi * Cinsiyet	.3	1	.3	1.17	.191
Siber kurban olma	Okul düzeyi	.16	1	.16	.76	.383
	Cinsiyet	1.65	1	1.65	8.03	.005
	Okul düzeyi * Cinsiyet	.09	1	.09	.45	.502

4.2.2.2. Ebeveynin Eğitim ve Sosyoekonomik Düzeyine Göre Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Puanlarının Karşılaştırılması

Annelerin eğitim düzeyine göre ergenlerin ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için tek yönlü varyans analizleri (One-way ANOVA) gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre; annelerin eğitim düzeyine göre ergenlerin siber zorbalık yapma puanları farklılaşmamaktadır, $F(2,$

2104) = 1.55, $p > .05$. Benzer şekilde, annelerin eğitim düzeyine göre ergenlerin siber kurban olma puanları da farklılaşmamaktadır, $F(2, 2104) = .47, p > .05$.

Babaların eğitim düzeyine göre ergenlerin ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için tek yönlü varyans analizleri (One-way ANOVA) gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre; babaların eğitim düzeyine göre ergenlerin siber zorbalık yapma puanları farklılaşmamaktadır, $F(2, 2109) = .20, p > .05$. Benzer şekilde, babaların eğitim düzeyine göre ergenlerin siber kurban olma puanları da farklılaşmamaktadır, $F(2, 2109) = 1.38, p > .05$.

Ailenin sosyoekonomik düzeyine göre ergenlerin ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için tek yönlü varyans analizleri (One-way ANOVA) gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre; ailenin sosyoekonomik düzeyine göre ergenlerin siber zorbalık yapma puanları farklılaşmamaktadır, $F(4, 2091) = 2.44, p > .05$. Benzer şekilde, ailenin sosyoekonomik düzeyine göre ergenlerin siber kurban olma puanları da farklılaşmamaktadır, $F(4, 2091) = 2.30, p > .05$.

4.2.3. Korelasyonel Bulgular

4.2.3.1. Birinci ve İkinci Zaman Siber Zorbalık Yapma ile Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar

Birinci zamandaki siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ve siber kurban olma arasındaki ilişkileri incelemek için Pearson Korelasyon Analizi gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre, birinci zamandaki siber zorbalık yapma ile ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ($r = .43, p < .01$) ve siber kurban olma ($r = .29, p < .01$) arasında pozitif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir. Diğer yandan, birinci zamandaki siber kurban olma ile ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ($r = .30, p < .01$) ve siber kurban olma ($r = .42, p < .01$) arasında pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır. Ayrıca, birinci zamandaki siber zorbalık yapma ile siber kurban olma ($r = .59, p < .01$) ve ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ile siber kurban olma arasında pozitif yönlü ilişki vardır ($r = .64, p < .01$). Birinci zamandaki siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanları arttıkça, ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanları artmaktadır. Ayrıca hem birinci hem de ikinci zamanda, siber zorbalık yapma puanları arttıkça, siber kurban olma puanları da artmaktadır (Tablo 30).

Tablo 30

Birinci ve İkinci Zaman Siber Zorbalık Yapma ile Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar

	Siber zorbalık yapma Z1	Siber zorbalık yapma Z2	Siber kurban olma Z1
Siber zorbalık yapma Z1	1		
Siber zorbalık yapma Z2	.43**	1	
Siber kurban olma Z1	.59**	.30**	1
Siber kurban olma Z2	.29**	.64**	.42**

Not: Z1: Zaman 1; Z2: Zaman 2; ** $p < .01$

4.2.3.2. Bireysel Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar

İkinci zamandaki siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ergenlerin birinci zamandaki bireysel faktörleri arasındaki ilişkileri incelemek için Pearson Korelasyon Analizi gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre, siber zorbalık yapma ile sınıf düzeyi ($r = .06$, $p < .01$) arasında pozitif yönlü; yönetici işlevler ($r = -.06$, $p < .01$) ile arasında negatif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir. Sınıf düzeyi arttıkça siber zorbalık yapma puanları artarken; yönetici işlevler arttıkça ergenlerin siber zorbalık yapma puanları azalmaktadır. Diğer yandan, siber kurban olma ile uyumsuz duygu düzenleme stratejileri ($r = .10$, $p < .01$) arasında pozitif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir. Uyumsuz duygu düzenleme stratejileri arttıkça siber kurban olma puanları artmaktadır (Tablo 31).

Tablo 31

İkinci Zaman Çalışmasında Bireysel Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar

	Sınıf düzeyi	Uyumsuz duygu düzenleme stratejileri	Yönetici işlevler
Siber zorbalık yapma	.06**	.02	-.06**
Siber kurban olma	.02	.10**	-.02

** $p < .01$

4.2.3.3. Aileye İlişkin Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar

İkinci zamandaki siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile birinci zamandaki aileye ilişkin faktörler arasındaki ilişkileri incelemek için Pearson Korelasyon Analizi gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre, siber zorbalık yapma ile anne reddi ($r = .16, p < .01$), annenin psikolojik kontrolü ($r = .19, p < .01$), baba reddi ($r = .19, p < .01$) ve babanın psikolojik kontrolü ($r = .19, p < .01$) arasında pozitif yönlü; annenin davranışsal kontrolü ($r = -.21, p < .01$) ve babanın davranışsal kontrolü ($r = -.19, p < .01$) ile arasında negatif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir. Anne ve babanın çocuğunu reddetmesi ve çocuğu üzerindeki psikolojik kontrolü arttıkça ergenlerin siber zorbalık yapma puanları artarken; anne ve babanın davranışsal kontrolü arttıkça ergenlerin siber zorbalık yapma puanları azalmaktadır. Diğer yandan, siber kurban olma ile anne reddi ($r = .20, p < .01$), annenin psikolojik kontrolü ($r = .21, p < .01$), baba reddi ($r = .21, p < .01$) ve babanın psikolojik kontrolü ($r = .24, p < .01$) arasında pozitif yönlü; annenin davranışsal kontrolü ($r = -.13, p < .01$) ve babanın davranışsal kontrolü ($r = -.15, p < .01$) ile arasında negatif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir. Anne ve babanın çocuğunu reddetmesi ve çocuğu üzerindeki psikolojik kontrolü arttıkça ergenlerin siber kurban olma puanları artarken; anne ve babanın davranışsal kontrolü arttıkça ergenlerin siber kurban olma puanları azalmaktadır (Tablo 32).

Tablo 32

İkinci Zaman Çalışmasında Aileye İlişkin Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar

	Anne reddi	Annenin psikolojik kontrolü	Annenin davranışsal kontrolü	Baba reddi	Babanın psikolojik kontrolü	Babanın davranışsal kontrolü
Siber zorbalık yapma	.16**	.19**	-.21**	.19**	.19**	-.19**
Siber kurban olma	.20**	.21**	-.13**	.21**	.24**	-.15**

** $p < .01$

4.2.3.4. Okula İlişkin Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar

İkinci zamandaki siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile birinci zamandaki okula ilişkin faktörler arasındaki ilişkileri incelemek için Pearson Korelasyon Analizi gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre, siber zorbalık yapma ile okula bağlanma ($r = -.13, p < .01$), öğretmene bağlanma ($r = -.17, p < .01$) ve akademik ilgi ($r = -.17, p < .01$) arasında negatif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir. Okula bağlanma, öğretmene bağlanma ve akademik ilgi arttıkça ergenlerin siber zorbalık yapma puanları azalmaktadır. Diğer yandan, siber kurban olma ile okula bağlanma ($r = -.15, p < .01$), öğretmene bağlanma ($r = -.14, p < .01$) ve akademik ilgi ($r = -.09, p < .01$) arasında negatif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir. Okula bağlanma, öğretmene bağlanma ve akademik ilgi arttıkça ergenlerin siber kurban olma puanları azalmaktadır (Tablo 33).

Tablo 33

İkinci Zaman Çalışmasında Okula İlişkin Faktörler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar

	Okula bağlanma	Öğretmene bağlanma	Akademik ilgi
Siber zorbalık yapma	-.13**	-.17**	-.17**
Siber kurban olma	-.15**	-.14**	-.09**

** $p < .01$

4.2.3.5. Akran Reddi ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar

İkinci zamandaki siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile birinci zamandaki akran reddi arasındaki ilişkileri incelemek için Pearson Korelasyon Analizi gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre, akran reddi ile siber zorbalık yapma ($r = .14, p < .01$) ve siber kurban olma ($r = .22, p < .01$) arasında pozitif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir. Akran reddi arttıkça ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanları artmaktadır.

4.2.4. Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Değişkenleri Arasındaki İlişkilerin Zaman İçerisindeki Değişimlerinin Çapraz Gecikmeli Panel Modeli ile İncelenmesi

Bir yıl arayla iki farklı zamanda ölçülen siber zorbalık yapma ve siber kurban olma değişkenlerinin zaman içindeki yönünün belirlenebilmesi amacıyla, çapraz gecikmeli panel modeli (cross-lagged model) kullanılmıştır. Çapraz gecikmeli panel modeli, incelenen değişkenlerin zaman içindeki kararlılığı (otoregresif yollar) ve süreç boyunca etkilendikleri diğer değişkenler (çapraz gecikmeli yollar) hakkında bilgi vermektedir (Selig ve Little, 2012).

Birinci ve ikinci zamanda ölçülen siber zorbalık yapma ve siber kurban olma değişkenlerinin çapraz gecikmeli panel modellemesi hem bütün örneklem için hem de okul düzeyi ve cinsiyete göre bölünmüş örneklem (ortaokul-kız, ortaokul-erkek, lise-kız, lise-erkek) için ayrı ayrı analiz edilmiştir. Analizler IBM AMOS.24 programı ile gerçekleştirilmiştir. Doymuş (saturated) model olmaları sebebiyle, çapraz gecikmeli panel modellerine ilişkin model uyum indeksleri raporlanmamıştır (Gürbüz, 2021; Kline, 2016).

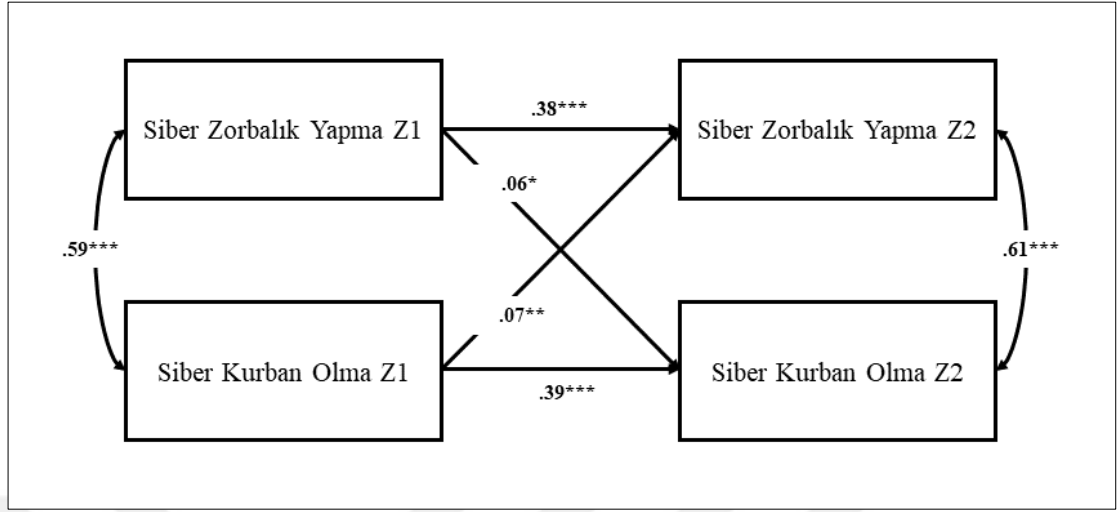
İlk olarak, bütün örneklemle gerçekleştirilen çapraz gecikmeli panel modeline ilişkin bulgular Tablo 34’te ve Şekil 10’da sunulmuştur.

Tablo 34

Bütün Örneklemde Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin Zaman İçerisindeki Değişimlerine İlişkin Çapraz Gecikmeli Panel Modeli

Oto regresif yol			β	Çapraz gecikmeli yol			β
SZ1	→	SZ2	.38***	SZ1	→	SK2	.06*
SK1	→	SK2	.39***	SK1	→	SZ2	.07**

Not: SZ1: Birinci zaman siber zorbalık yapma; SZ2: İkinci zaman siber zorbalık yapma; SK1: Birinci zaman siber kurban olma; SK2: İkinci zaman siber kurban olma. * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Not: Z1: Birinci Zaman; Z2: İkinci Zaman. * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Şekil 10 Bütün Örneklemde Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin Zaman İçerisindeki Değişimlerine İlişkin Çapraz Gecikmeli Panel Modeli

Modeldeki otoregresif yollar incelendiğinde, birinci zaman siber zorbalık yapma değişkeninden ikinci zaman siber zorbalık yapma değişkenine ($\beta = .38$, $p < .001$) ve birinci zaman siber kurban olma değişkeninden ikinci zaman siber kurban olma değişkenine ($\beta = .39$, $p < .001$) giden yollar anlamlıdır. Hem siber zorbalık yapma hem de siber kurban olma değişkeninin bir yıl içerisinde kararlılığa (stability) sahip olduğu gözlenmiştir. Yani, birinci zamanda siber zorbalık yapan ergenlerin ikinci zamanda da siber zorbalık yapma olasılığı ve birinci zamanda siber kurban olan ergenlerin ikinci zamanda da siber kurban olma olasılığı yüksektir. Diğer yandan, modeldeki çapraz gecikmeli yollar incelendiğinde, birinci zaman siber zorbalık yapma değişkeninden ikinci zaman siber kurban olma değişkenine ($\beta = .06$, $p < .05$) ve birinci zaman siber kurban olma değişkeninden ikinci zaman siber zorbalık yapma değişkenine ($\beta = .07$, $p < .01$) giden yollar anlamlıdır. Ergenlerin birinci zamandaki siber zorbalık davranışları, ikinci zamandaki siber kurban olmalarını yordarken; birinci zamandaki siber kurban olmaları da ikinci zamandaki siber zorbalık davranışlarını yordamaktadır.

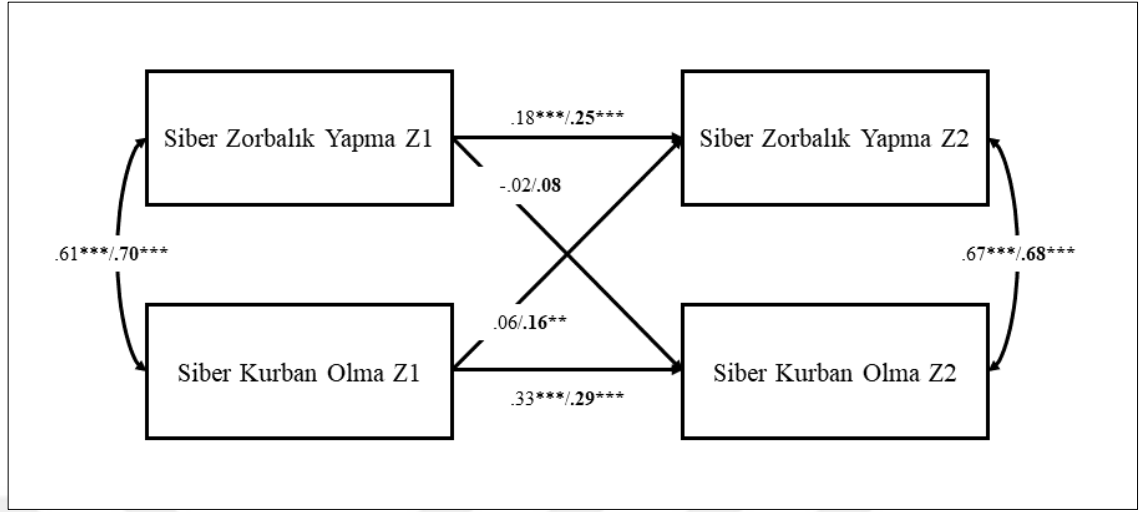
İkinci olarak, okul düzeyi ve cinsiyete göre bölünmüş örneklemle gerçekleştirilen çapraz gecikmeli panel modeline ilişkin bulgular Tablo 35'te, Şekil 11 ve Şekil 12'de sunulmuştur.

Tablo 35

Okul Düzeyi ve Cinsiyete Göre Bölünmüş Örneklemde Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin Zaman İçerisindeki Değişimlerine İlişkin Çapraz Gecikmeli Panel Modeli

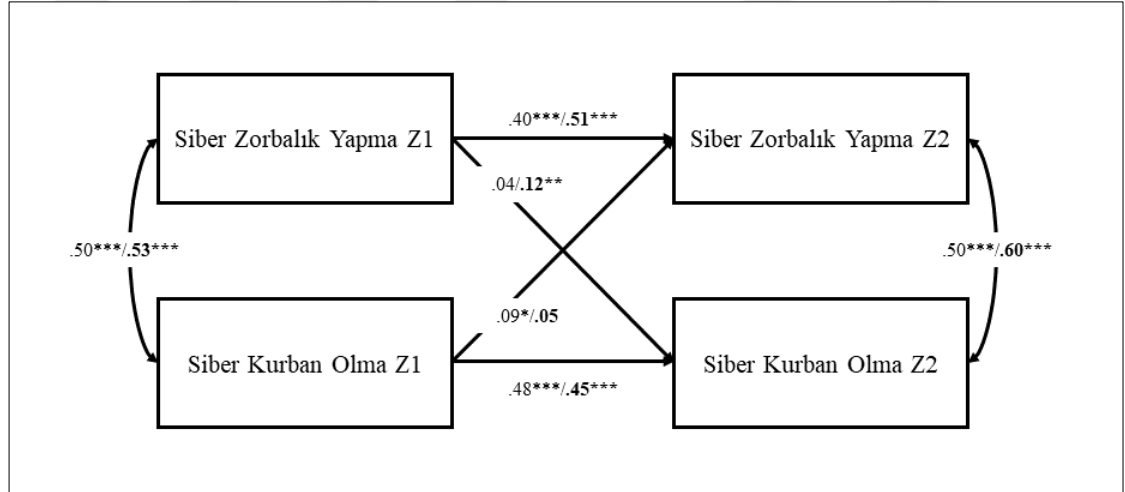
Model	Oto regresif yol			β	Çapraz gecikmeli yol			β	
Ortaokul	Kız	SZ1	→	SZ2	.18****	SZ1	→	SK2	-.02
		SK1	→	SK2	.33****	SK1	→	SZ2	.06
	Erkek	SZ1	→	SZ2	.25****	SZ1	→	SK2	.08
		SK1	→	SK2	.29****	SK1	→	SZ2	.16**
Lise	Kız	SZ1	→	SZ2	.40****	SZ1	→	SK2	.04
		SK1	→	SK2	.48****	SK1	→	SZ2	.09*
	Erkek	SZ1	→	SZ2	.51****	SZ1	→	SK2	.12**
		SK1	→	SK2	.45****	SK1	→	SZ2	.05

Not: SZ1: Birinci zaman siber zorbalık yapma; SZ2: İkinci zaman siber zorbalık yapma; SK1: Birinci zaman siber kurban olma; SK2: İkinci zaman siber kurban olma. * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Not: Kızlara ilişkin değerler ilk sırada, erkeklere ilişkin değerler ikinci sırada verilmiştir.
Z1: Birinci Zaman; Z2: İkinci Zaman. ** $p < .01$; *** $p < .001$

Şekil 11 Ortaokuldaki Ergenlerde Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin Zaman İçerisindeki Değişimlerine İlişkin Çapraz Gecikmeli Panel Modeli

Not: Kızlara ilişkin değerler ilk sırada, erkeklere ilişkin değerler ikinci sırada verilmiştir.
Z1: Birinci Zaman; Z2: İkinci Zaman. * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Şekil 12 Lisedeki Ergenlerde Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin Zaman İçerisindeki Değişimlerine İlişkin Çapraz Gecikmeli Panel Modeli

Ortaokula giden kızlara ilişkin modeldeki otoregresif yollar incelendiğinde, birinci zaman siber zorbalık yapma değişkeninden ikinci zaman siber zorbalık yapma değişkenine ($\beta = .18, p < .001$) ve birinci zaman siber kurban olma değişkeninden ikinci zaman siber kurban olma değişkenine ($\beta = .33, p < .001$) giden yollar anlamlıdır. Hem siber zorbalık yapma hem de siber kurban olma değişkeninin bir yıl içerisinde kararlılığa (stability) sahip olduğu gözlenmiştir. Yani, birinci zamanda siber zorbalık yapan ergenlerin ikinci zamanda da siber zorbalık yapma olasılığı ve birinci zamanda siber kurban olan ergenlerin ikinci zamanda da siber kurban olma olasılığı yüksektir. Diğer yandan, modeldeki çapraz gecikmeli yollar incelendiğinde, birinci zaman siber zorbalık yapma değişkeninden ikinci zaman siber kurban olma değişkenine ($\beta = -.02, p > .05$) ve birinci zaman siber kurban olma değişkeninden ikinci zaman siber zorbalık yapma değişkenine ($\beta = .06, p > .05$) giden yollar anlamlı değildir. Yani, ortaokuldaki kızların birinci zamandaki siber zorbalık davranışları, ikinci zamandaki siber kurban olmalarını yordamazken; birinci zamandaki siber kurban olmaları da ikinci zamandaki siber zorbalık davranışlarını yordamamaktadır.

Ortaokula giden erkeklere ilişkin modeldeki otoregresif yollar incelendiğinde, birinci zaman siber zorbalık yapma değişkeninden ikinci zaman siber zorbalık yapma değişkenine ($\beta = .25, p < .001$) ve birinci zaman siber kurban olma değişkeninden ikinci zaman siber kurban olma değişkenine ($\beta = .29, p < .001$) giden yollar anlamlıdır. Hem siber zorbalık yapma hem de siber kurban olma değişkeninin bir yıl içerisinde kararlılığa (stability) sahip olduğu gözlenmiştir. Yani, birinci zamanda siber zorbalık yapan ergenlerin ikinci zamanda da siber zorbalık yapma olasılığı ve birinci zamanda siber kurban olan ergenlerin ikinci zamanda da siber kurban olma olasılığı yüksektir. Diğer yandan, modeldeki çapraz gecikmeli yollar incelendiğinde, birinci zaman siber zorbalık yapma değişkeninden ikinci zaman siber kurban olma değişkenine giden yol anlamlı değilken ($\beta = .08, p > .05$); birinci zaman siber kurban olma değişkeninden ikinci zaman siber zorbalık yapma değişkenine giden yol anlamlıdır ($\beta = .16, p < .01$). Ergenlerin birinci zamandaki siber zorbalık davranışları, ikinci zamandaki siber kurban olmalarını yordamazken; birinci zamandaki siber kurban olmaları, ikinci zamandaki siber zorbalık davranışlarını yordamaktadır. Yani, ortaokuldaki erkekler birinci zamanda siber kurban

olma deneyimi yaşadıklarında, ikinci zamanda siber zorbalık yapma olasılıkları artmaktadır.

Liseye giden kızlara ilişkin modeldeki otoregresif yollar incelendiğinde, birinci zaman siber zorbalık yapma değişkeninden ikinci zaman siber zorbalık yapma değişkenine ($\beta = .40, p < .001$) ve birinci zaman siber kurban olma değişkeninden ikinci zaman siber kurban olma değişkenine ($\beta = .48, p < .001$) giden yollar anlamlıdır. Hem siber zorbalık yapma hem de siber kurban olma değişkeninin bir yıl içerisinde kararlılığa (stability) sahip olduğu gözlenmiştir. Yani, birinci zamanda siber zorbalık yapan ergenlerin ikinci zamanda da siber zorbalık yapma olasılığı ve birinci zamanda siber kurban olan ergenlerin ikinci zamanda da siber kurban olma olasılığı yüksektir. Diğer yandan, modeldeki çapraz gecikmeli yollar incelendiğinde, birinci zaman siber zorbalık yapma değişkeninden ikinci zaman siber kurban olma değişkenine giden yol anlamlı değilken ($\beta = .04, p > .05$); birinci zaman siber kurban olma değişkeninden ikinci zaman siber zorbalık yapma değişkenine giden yol anlamlıdır ($\beta = .09, p < .05$). Ergenlerin birinci zamandaki siber zorbalık davranışları, ikinci zamandaki siber kurban olmalarını yordamazken; birinci zamandaki siber kurban olmaları, ikinci zamandaki siber zorbalık davranışlarını yordamaktadır. Yani, lisedeki kızlar birinci zamanda siber kurban olma deneyimi yaşadıklarında, ikinci zamanda siber zorbalık yapma olasılıkları artmaktadır.

Liseye giden erkeklere ilişkin modeldeki otoregresif yollar incelendiğinde, birinci zaman siber zorbalık yapma değişkeninden ikinci zaman siber zorbalık yapma değişkenine ($\beta = .51, p < .001$) ve birinci zaman siber kurban olma değişkeninden ikinci zaman siber kurban olma değişkenine ($\beta = .45, p < .001$) giden yollar anlamlıdır. Hem siber zorbalık yapma hem de siber kurban olma değişkeninin bir yıl içerisinde kararlılığa (stability) sahip olduğu gözlenmiştir. Yani, birinci zamanda siber zorbalık yapan ergenlerin ikinci zamanda da siber zorbalık yapma olasılığı ve birinci zamanda siber kurban olan ergenlerin ikinci zamanda da siber kurban olma olasılığı yüksektir. Diğer yandan, modeldeki çapraz gecikmeli yollar incelendiğinde, birinci zaman siber zorbalık yapma değişkeninden ikinci zaman siber kurban olma değişkenine giden yol anlamlıyken ($\beta = .12, p < .01$); birinci zaman siber kurban olma değişkeninden ikinci zaman siber zorbalık yapma değişkenine giden yol anlamlı değildir ($\beta = .05, p > .05$). Ergenlerin birinci zamandaki siber zorbalık davranışları, ikinci zamandaki siber kurban olmalarını

yordarken; birinci zamandaki siber kurban olmaları, ikinci zamandaki siber zorbalık davranışlarını yordamamaktadır. Yani, lisedeki erkekler birinci zamanda siber zorbalık yaptıklarında, ikinci zamanda siber kurban olma olasılıkları artmaktadır.

4.2.5. Ergenlerin Bireysel, Aile, Okul ve Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Doğrudan ve Dolaylı İlişkileri Boylamsal Olarak İnceleyen Ölçüm ve Yapısal Eşitlik Modelleri

Bu çalışma kapsamında dört yapısal model test edilmiş ve her model dört ayrı grup için (ortaokul-kız, ortaokul-erkek, lise-kız, lise-erkek) çoklu grup karşılaştırması ile test edilmiştir. Yapısal eşitlik modellerini test etme sürecinde Anderson ve Gerbing'in (1988) iki aşamalı model test etme (two-step modeling) yaklaşımı benimsenmiştir. İlk aşamada ölçüm modelleri; ikinci aşamada ise oluşturulan yapısal modeller IBM AMOS 24.0 programı kullanılarak test edilmiştir. Modelleri analiz etmek için kovaryans matrisleri elde edilmiş ve modeller en yüksek olasılık tahminleme (maximum likelihood estimation) yöntemi ile tahminlenmiştir.

Yapısal modellerin istatistiksel uyumunun değerlendirilmesinde genel uyum iyiliği indeksi olan Ki Kare Uyum Testi (χ^2 ve χ^2/df) kullanılmıştır. Ayrıca, RMSEA (Root-Mean-Square Error of Approximation), SRMR (Standardized Root Mean Square Residual), CFI (Comparative Fit Indices), NFI (Normed Fit Index) ve GFI (Goodness of Fit Index) değerleri incelenmiştir. Uyum indekslerinin kabul edilebilir ve iyi uyum eşik değerleri Tablo 10'da sunulmuştur (Gürbüz, 2021; Kline, 2016). Yapısal modellerdeki dolaylı ve aracı etkilerin incelenmesinde ise %95 güven aralığı ile bootstrapping (5.000) yöntemi kullanılmıştır. Güven aralığı 0 değerini içermiyorsa aracı değişken anlamlı olarak kabul edilmiştir (MacKinnon ve ark., 2004).

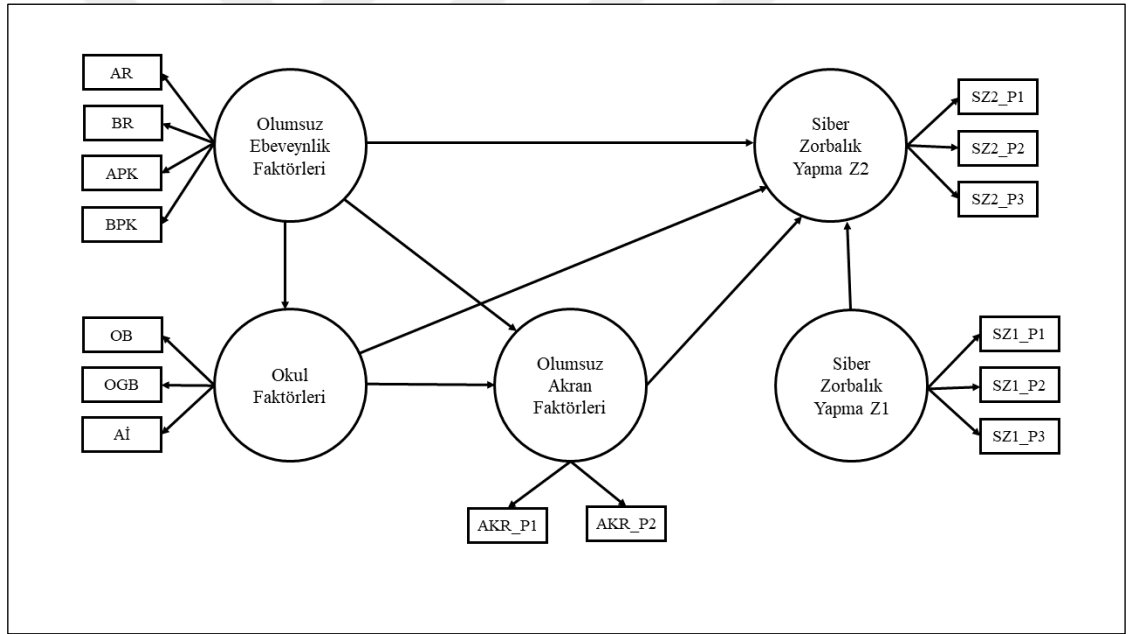
Dört ayrı gruba (ortaokul-kız, ortaokul-erkek, lise-kız, lise-erkek) ilişkin modellerdeki değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için öncelikle Pearson Korelasyon Analizleri gerçekleştirilmiştir. Korelasyon tabloları Ek B'de sunulmuştur. Tablolar incelendiğinde, modeldeki değişkenlerin birbiriyle ilişkili olduğu ve değişkenler arasında çoklu doğrusallık problemi olmadığı gözlenmiştir (r 'ler $< .70$).

4.2.5.1. Ergenlerin Bireysel, Aile, Okul ve Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki Doğrudan ve Dolaylı İlişkileri Boylamsal Olarak İnceleyen Ölçüm ve Yapısal Eşitlik Modelleri

Ergenlerin bireysel, aile, okul ve akran faktörlerinin siber zorbalık yapma davranışları ile ilişkilerini boylamsal olarak incelemek için iki farklı yapısal eşitlik modeli oluşturulmuştur. Modellerden ilkinde, aileye ilişkin olarak olumsuz ebeveynlik faktörleri (anne reddi, baba reddi, annenin psikolojik kontrolü, babanın psikolojik kontrolü); ikincisinde olumlu ebeveynlik faktörleri (annenin davranışsal kontrolü, babanın davranışsal kontrolü) yer almaktadır. Yönetici işlevler ve uyumsuz duygu düzenleme stratejileri ise ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ve siber kurban olmayla düşük veya anlamsız korelasyonlara sahip olduğu için modellere dâhil edilmemiştir. Her iki modelde de boylamsal ilişkileri inceleyebilmek için ebeveyn, okul ve akranlara ilişkin faktörler birinci zaman ölçümlerinden, siber zorbalık yapma değişkeni ise ikinci zaman ölçümlerinden alınmıştır. Ayrıca, birinci zamandaki siber zorbalık yapma değişkeni de modele kontrol değişkeni olarak dâhil edilmiştir. Birinci zaman ve ikinci zaman siber zorbalık yapma değişkenleri üç parsel şeklinde modele eklenmiştir. Olumsuz akran faktörü olarak modele dahil edilen akran reddi değişkeni ise iki parsel şeklinde modele dâhil edilmiştir. Parselleme yöntemi tek boyuta sahip ölçme araçlarında ölçme hatalarını azaltmak için kullanılmaktadır (Little, ve ark., 2002; Yang, ve ark., 2010). Tek boyutlu yapılarda parsel oluşturma tekniklerinin en basit biçimi parsellere rastgele madde atanmasıdır (Güler ve Çetin, 2020). Bu yöntemde, parsellerin yaklaşık olarak dengeli ortak faktör varyansı içermesi önerilmektedir (Little ve ark., 2002). Değişkenlerin parsellere bölünmesinde, Little ve arkadaşlarının (2002) önerdiği şekilde, maddeler rastgele olarak parsellere dâhil edilmiştir. Diğer yandan, bireysel faktörler olan yaş ve cinsiyete bağlı etkileri inceleyebilmek için her iki model de okul düzeyi (ortaokul ve lise) x cinsiyet (kız ve erkek) olmak üzere dört gruba bölünerek analiz edilmiştir.

4.2.5.1.1. Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapması Arasındaki İlişkilerin Yapısal Eşitlik Modeli ile İncelenmesi

Ergenlerin siber zorbalık yapması ile ilişkili olumsuz ebeveynlik faktörleri (anne reddi, baba reddi, annenin psikolojik kontrolü, babanın psikolojik kontrolü), okul faktörleri (okula bağlanma, öğretmene bağlanma ve akademik ilgi) ve olumsuz akran faktörlerinden (akran reddi) oluşan ilk model ortaokul-kız, ortaokul-erkek, lise-kız ve lise-erkek olmak üzere dört ayrı grupta incelenmiştir (Şekil 13). Aşağıdaki bölümde öncelikle, bu modelin ölçüm modeline ilişkin bulgular aktarılmış; ardından, yapısal eşitlik modeline ilişkin bulgular raporlanmıştır.

Not: AR: Anne reddi, BR: Baba reddi, APK: Annenin psikolojik kontrolü, BPK: Babanın psikolojik kontrolü, OB: Okula bağlanma, OGB: Öğretmene bağlanma, AI: Akademik ilgi, AKR_P1: Akran reddi parsel 1, AKR_P2: Akran reddi parsel 2, SZ1_P1: Birinci zaman siber zorbalık yapma parsel 1, SZ1_P2: Birinci zaman siber zorbalık yapma parsel 2, SZ1_P3: Birinci zaman siber zorbalık yapma parsel 3, SZ2_P1: İkinci zaman siber zorbalık yapma parsel 1, SZ2_P2: İkinci zaman siber zorbalık yapma parsel 2, SZ2_P3: İkinci zaman siber zorbalık yapma parsel 3. Siber zorbalık yapma Z2 değişkeni ikinci zaman ölçümünden alınmış, modeldeki diğer tüm değişkenler birinci zaman ölçümlerinden alınmıştır.

Şekil 13 Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerle İlişkin Yapısal Eşitlik Modeli

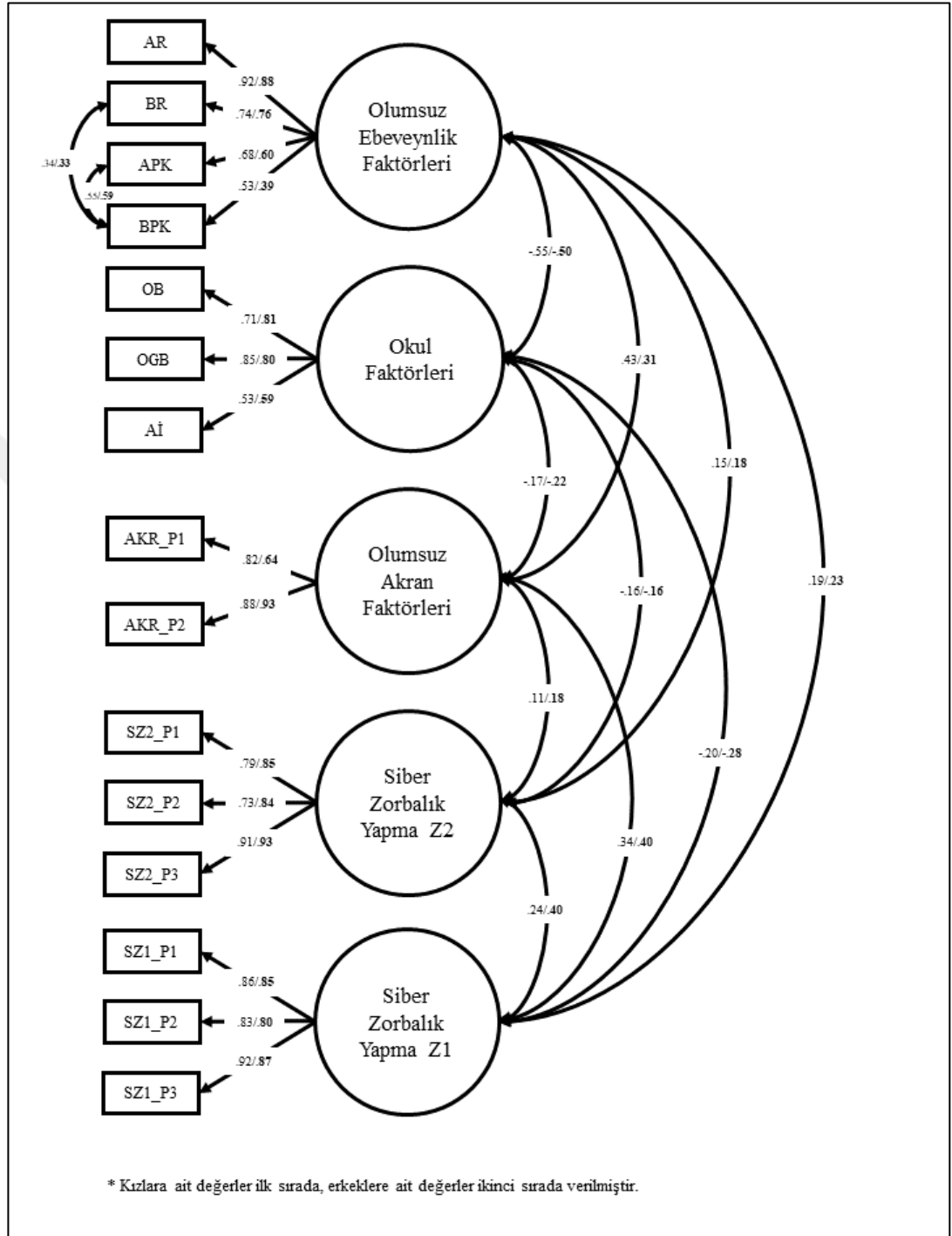
4.2.5.1.1.1. Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli

Ergenlerin siber zorbalık yapması ile olumsuz ebeveynlik faktörleri, okul faktörleri ve olumsuz akran faktörleri arasındaki ilişkileri incelemeye yönelik oluşturulan yapısal modelin ölçüm modelinde 5 örtük değişken ve 15 gösterge bulunmaktadır. Örtük değişkenler, olumsuz ebeveynlik faktörleri, okula ilişkin faktörler, olumsuz akran faktörleri, siber zorbalık yapma Z1 ve siber zorbalık yapma Z2'dir.

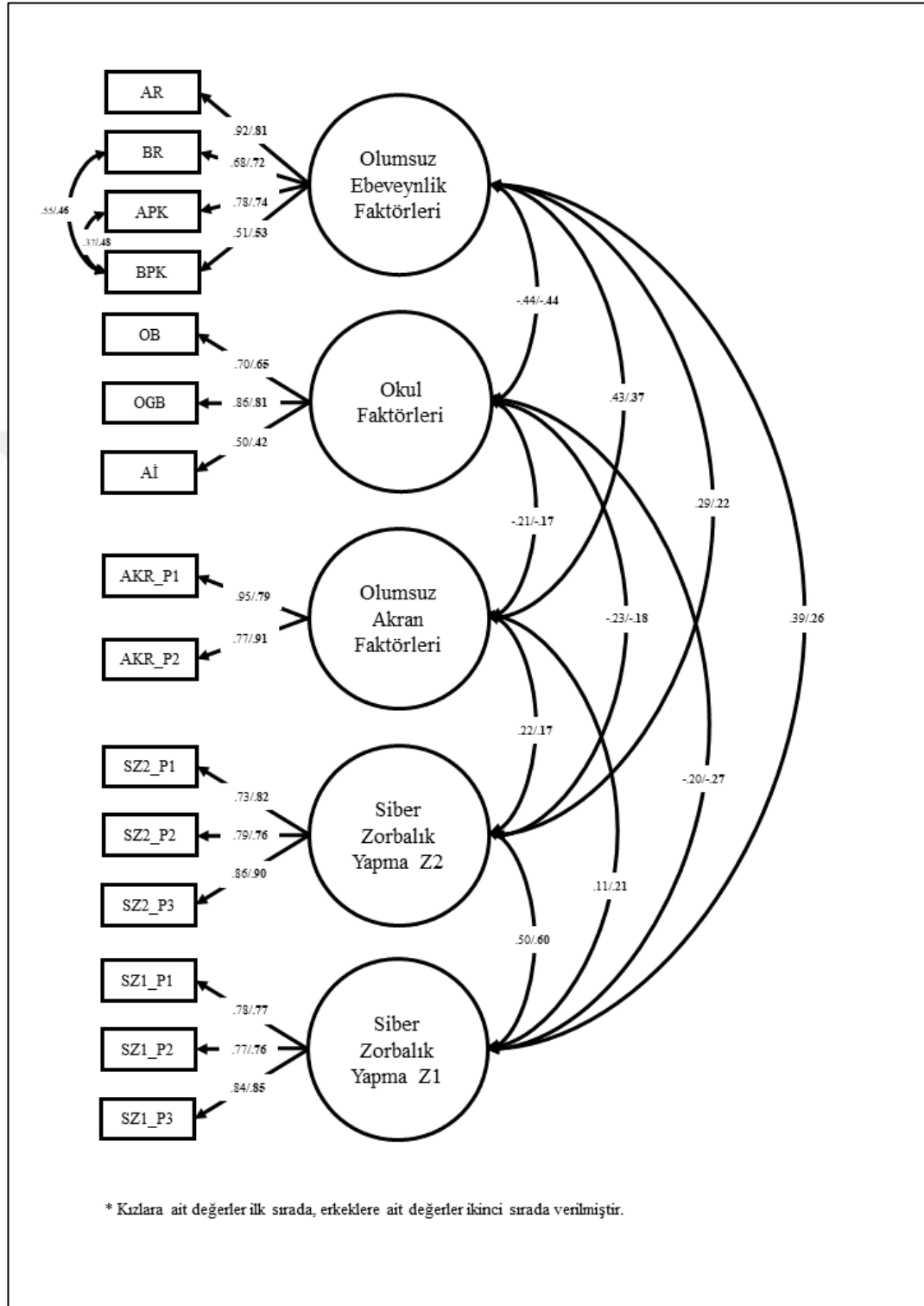
Olumsuz ebeveynlik faktörleri örtük değişkeninin göstergeleri, anne reddi, baba reddi, annenin psikolojik kontrolü, babanın psikolojik kontrolüdür. Okul faktörleri örtük değişkeninin göstergeleri, okula bağlanma, öğretmene bağlanma ve akademik ilgidir. Olumsuz akran faktörleri örtük değişkeninin göstergeleri, akran reddi parsel 1 ve akran reddi parsel 2'dir. Siber zorbalık yapma örtük değişkeninin göstergeleri ise, siber zorbalık yapma parsel 1, siber zorbalık yapma parsel 2 ve siber zorbalık yapma parsel 3'tür.

Ölçüm modelinin analizinde, veri seti okul düzeyi (ortaokul ve lise) x cinsiyete (kız ve erkek) göre dört gruba (ortaokul-kız, ortaokul-erkek, lise-kız, lise-erkek) bölünerek test edilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde, oluşturulan ölçüm modelinin uyum indeksi değerlerinin iyi düzeyde olmadığı saptanmıştır, $\chi^2 (320, n = 2314) = 1736.92, p < .001, \chi^2/df = 5.43, RMSEA = .04, SRMR = .05, CFI = .91, NFI = .90, GFI = .91$. Ardından, önerilen düzeltme indeksleri ve kuramsal çerçeve göz önünde bulundurularak, babanın psikolojik kontrolü ile annenin psikolojik kontrolü ve babanın psikolojik kontrolü ile baba reddi değişkenlerinin hataları arasına kovaryanslar eklenmiştir ve düzenlenen ölçüm modelinin anlamlı ve iyi uyum gösterdiği saptanmıştır, $\chi^2 (312, n = 2314) = 1010.34, p < .001, \chi^2/df = 3.24, RMSEA = .03, SRMR = .05, CFI = .96, NFI = .94, GFI = .95$.

Ölçüm modeline ilişkin uyum indeksi değerlerinin incelenmesinin ardından, okul düzeyi ve cinsiyete göre ayrılmış dört farklı grubun ölçüm modellerinde yer alan değişkenlere ilişkin standardize edilmiş faktör yükleri ve örtük değişkenler arasındaki yapısal korelasyonlar incelenmiştir (Şekil 14 ve Şekil 15). Ortaokul-kız, ortaokul-erkek, lise-kız ve lise-erkek gruplarına ilişkin ölçüm modellerinin standardize faktör yükleri ve açıklanan varyanslar Tablo 36'da sunulmuştur.

Şekil 14 Ortaokuldaki Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli

Şekil 15 Lisedeki Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli

Tablo 36

Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri, Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modelinin Faktör Yükleri ve Açıklanan Varyanslar

	Ortaokul - kız		Ortaokul - erkek		Lise - kız		Lise - erkek	
	Faktör yükü	R ²	Faktör yükü	R ²	Faktör yükü	R ²	Faktör yükü	R ²
<u>Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri</u>								
Anne reddi	.92	.85	.88	.77	.92	.84	.81	.66
Baba reddi	.74	.55	.76	.57	.68	.47	.72	.51
Annenin psikolojik kontrolü	.68	.46	.60	.36	.78	.61	.74	.55
Babanın psikolojik kontrolü	.53	.28	.39	.15	.51	.26	.53	.28
<u>Okul Faktörleri</u>								
Okula bağlanma	.71	.50	.81	.66	.70	.49	.65	.43
Öğretmene bağlanma	.85	.73	.80	.64	.86	.74	.81	.66
Akademik ilgi	.53	.28	.59	.35	.50	.25	.42	.18
<u>Olumsuz Akran Faktörleri</u>								
Akran reddi parsel 1	.82	.67	.64	.41	.95	.90	.79	.63
Akran reddi parsel 2	.88	.77	.93	.87	.77	.59	.91	.83
<u>Z2 Siber zorbalık yapma</u>								
Z2 Siber zorbalık yapma parsel 1	.79	.62	.85	.73	.73	.53	.82	.67
Z2 Siber zorbalık yapma parsel 2	.73	.54	.84	.70	.79	.62	.76	.58
Z2 Siber zorbalık yapma parsel 3	.91	.82	.93	.87	.86	.74	.90	.81
<u>Z1 Siber zorbalık yapma</u>								
Z1 Siber zorbalık yapma parsel 1	.86	.75	.85	.73	.78	.61	.77	.59
Z1 Siber zorbalık yapma parsel 2	.83	.69	.80	.64	.77	.59	.76	.58
Z1 Siber zorbalık yapma parsel 3	.92	.84	.87	.75	.84	.71	.85	.71

Tablo 36 incelendiğinde, olumsuz ebeveynlik faktörlerine ilişkin faktör yüklerinin ortaokuldaki kızlar için .53 ile .92, ortaokuldaki erkekler için .39 ile .88, lisedeki kızlar için .51 ile .92, lisedeki erkekler için .53 ile .81; okul faktörlerine ilişkin faktör yüklerinin ortaokuldaki kızlar için .53 ile .85, ortaokuldaki erkekler için .59 ile .81, lisedeki kızlar için .50 ile .86, lisedeki erkekler için .42 ile .81; olumsuz akran faktörlerine ilişkin faktör yüklerinin ortaokuldaki kızlar için .82 ile .88, ortaokuldaki erkekler için .64 ile .93, lisedeki kızlar için .77 ile .95, lisedeki erkekler için .79 ile .91; ikinci zamandaki (Z2) siber zorbalık yapmaya ilişkin faktör yüklerinin ortaokuldaki kızlar için .79 ile .91, ortaokuldaki erkekler için .84 ile .93, lisedeki kızlar için .73 ile .86, lisedeki erkekler için .76 ile .90; birinci zamandaki (Z1) siber zorbalık yapmaya ilişkin faktör yüklerinin ortaokuldaki kızlar için .83 ile .92, ortaokuldaki erkekler için .80 ile .87, lisedeki kızlar için .77 ile .84, lisedeki erkekler için .76 ile .85 arasında değiştiği gözlenmiştir. Büyüköztürk'e (2010) göre, ölçüm modelindeki faktör yüklerinin .30 ve üzeri olması gerekmektedir. Buna göre, tüm gruplar için ölçüm modelindeki faktör yüklerinin yeterli düzeyde olduğu gözlenmiştir.

Ölçüm modellerindeki faktör yüklerinin incelenmesinin ardından, ölçüm modellerindeki olumsuz ebeveynlik faktörleri, okul faktörleri, olumsuz akran faktörleri ve siber zorbalık yapma örtük değişkenleri arasındaki yapısal korelasyonlar incelenmiştir (Tablo 37).

Tablo 37

Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modelinde Yer Alan Örtük Değişkenler Arası Yapısal Korelasyonlar

	1	2	3	4
<u>Ortaokul - kız</u>				
1. Olumsuz ebeveynlik faktörleri				
2. Okul faktörleri	-.55***			
3. Olumsuz akran faktörleri	.43***	-.17**		
4. Z2 Siber zorbalık yapma	.15**	-.16**	.11*	
5. Z1 Siber zorbalık yapma	.19***	-.20***	.34***	.24***
<u>Ortaokul - erkek</u>				
1. Olumsuz ebeveynlik faktörleri				
2. Okul faktörleri	-.50***			
3. Olumsuz akran faktörleri	.31***	-.22***		
4. Z2 Siber zorbalık yapma	.18***	-.16**	.18***	
5. Z1 Siber zorbalık yapma	.23***	-.28***	.40***	.40***
<u>Lise - kız</u>				
1. Olumsuz ebeveynlik faktörleri				
2. Okul faktörleri	-.44***			
3. Olumsuz akran faktörleri	.43***	-.21***		
4. Z2 Siber zorbalık yapma	.29***	-.23***	.22***	
5. Z1 Siber zorbalık yapma	.39***	-.20***	.11*	.50***
<u>Lise - erkek</u>				
1. Olumsuz ebeveynlik faktörleri				
2. Okul faktörleri	-.44***			
3. Olumsuz akran faktörleri	.37***	-.17**		
4. Z2 Siber zorbalık yapma	.22***	-.18**	.17***	
5. Z1 Siber zorbalık yapma	.26***	-.27***	.21***	.60***

Not: Z1: Birinci zaman; Z2: İkinci zaman. * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Tablo 37 incelendiğinde, ortaokuldaki kız öğrencilerde, ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = .15$, $p < .01$), olumsuz akran faktörleri ($r = .11$, $p < .05$) ve birinci zamandaki siber zorbalık yapma ($r = .24$, $p < .001$)

arasında pozitif; ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ile okul faktörleri ($r = -.16, p < .01$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde, birinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = .19, p < .001$) ve olumsuz akran faktörleri ($r = .34, p < .001$) arasında pozitif; birinci zamandaki siber zorbalık yapma ile okul faktörleri ($r = -.20, p < .001$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki vardır. Diğer yandan, okul faktörleri ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = -.55, p < .001$) ve olumsuz akran faktörleri ($r = -.17, p < .01$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunurken; olumsuz ebeveynlik faktörleri ile olumsuz akran faktörleri ($r = .43, p < .001$) arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır.

Ortaokuldaki erkek öğrencilerde, ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = .18, p < .001$), olumsuz akran faktörleri ($r = .18, p < .001$) ve birinci zamandaki siber zorbalık yapma ($r = .40, p < .001$) arasında pozitif; ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ile okul faktörleri ($r = -.16, p < .01$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde, birinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = .23, p < .001$) ve olumsuz akran faktörleri ($r = .40, p < .001$) arasında pozitif; birinci zamandaki siber zorbalık yapma ile okul faktörleri ($r = -.28, p < .001$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki vardır. Diğer yandan, okul faktörleri ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = -.50, p < .001$) ve olumsuz akran faktörleri ($r = -.22, p < .001$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunurken; olumsuz ebeveynlik faktörleri ile olumsuz akran faktörleri ($r = .31, p < .001$) arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır.

Lisedeki kız öğrencilerde, ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = .29, p < .001$), olumsuz akran faktörleri ($r = .22, p < .001$) ve birinci zamandaki siber zorbalık yapma ($r = .50, p < .001$) arasında pozitif; ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ile okul faktörleri ($r = -.23, p < .001$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde, birinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = .39, p < .001$) ve olumsuz akran faktörleri ($r = .11, p < .05$) arasında pozitif; birinci zamandaki siber zorbalık yapma ile okul faktörleri ($r = -.20, p < .001$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki vardır. Diğer yandan, okul faktörleri ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = -.44, p < .001$) ve olumsuz akran faktörleri ($r = -.21, p < .001$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunurken;

olumsuz ebeveynlik faktörleri ile olumsuz akran faktörleri ($r = .43, p < .001$) arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır.

Lisedeki erkek öğrencilerde, ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = .22, p < .001$), olumsuz akran faktörleri ($r = .17, p < .001$) ve birinci zamandaki siber zorbalık yapma ($r = .60, p < .001$) arasında pozitif; ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ile okul faktörleri ($r = -.18, p < .01$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde, birinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = .26, p < .001$) ve olumsuz akran faktörleri ($r = .21, p < .001$) arasında pozitif; birinci zamandaki siber zorbalık yapma ile okul faktörleri ($r = -.27, p < .001$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki vardır. Diğer yandan, okul faktörleri ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = -.44, p < .001$) ve olumsuz akran faktörleri ($r = -.17, p < .01$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunurken; olumsuz ebeveynlik faktörleri ile olumsuz akran faktörleri ($r = .37, p < .001$) arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır.

4.2.5.1.1.2. Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Yapısal Eşitlik Modeli

Birinci zamanda ölçülen olumsuz ebeveynlik faktörleri (anne reddi, baba reddi, annenin psikolojik kontrolü, babanın psikolojik kontrolü), okul faktörleri (okula bağlanma, öğretmene bağlanma, akademik ilgi) ve olumsuz akran faktörleri (akran reddi) ile ikinci zamandaki siber zorbalık yapma arasındaki doğrudan ve dolaylı ilişkiler, birinci zamandaki siber zorbalık yapma kontrol edilerek Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) analizi ile incelenmiştir. Modelde 5 örtük değişken ve 15 gösterge bulunmaktadır. Yaşa ve cinsiyete bağlı (bireysel faktörler) etkilerin incelenmesi için model dört ayrı gruba (ortaokul-kız, ortaokul-erkek, lise-kız, lise-erkek) bölünerek incelenmiştir (Model 1).

Yapılan analiz sonucunda, modelin veri ile iyi uyum gösterdiği ve elde edilen standardize edilmiş faktör yüklerinin ortaokul kız ($n = 598$), ortaokul erkek ($n = 533$), lise kız ($n = 654$) ve lise erkek ($n = 529$) verileri için anlamlı ve kabul edilebilir düzeyde olduğu bulunmuştur, $\chi^2(324, n = 2314) = 1295.05, p < .001, \chi^2/df = 4.00, RMSEA = .04, SRMR = .07, CFI = .94, NFI = .92, GFI = .93$ (Model 1). Ancak, olumsuz ebeveynlik

faktörlerinden siber zorbalık yapma Z2'ye ve okul faktörlerinden olumsuz akran faktörlerine giden yolların analiz edilen dört grubun hepsinde anlamsız olduğu görülmüştür. Parsimoni ilkesi gereği, anlamsız olan yolların modelden çıkarılmasına karar verilmiştir (Kline, 2016). Anlamsız yolların modelden çıkartılması işlemi, en düşük katsayılı yoldan başlayarak adım adım yürütülmüştür. Öncelikle, okul faktörlerinden olumsuz akran faktörlerine giden yol; ardından, olumsuz ebeveynlik faktörlerinden siber zorbalık yapma Z2'ye giden yol modelden çıkartılmıştır. Bu yollar modelden çıkartıldıktan sonra, modelin veri ile iyi uyum gösterdiği ve elde edilen standardize edilmiş faktör yüklerinin ortaokul kız ($n = 598$), ortaokul erkek ($n = 533$), lise kız ($n = 654$) ve lise erkek ($n = 529$) verileri için anlamlı ve kabul edilebilir düzeyde olduğu bulunmuştur, $\chi^2(332, n = 2314) = 1305,38, p < .001, \chi^2/df = 3.93, RMSEA = .04, SRMR = .07, CFI = .94, NFI = .92, GFI = .93$ (Model.2). Sınanan iki model arasında anlamlı bir fark olup olmadığı χ^2 farklılık testi, CFI, SRMR ve RMSEA değerlerinin karşılaştırması ile incelenmiş ve iki model arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı saptanmıştır ($\Delta\chi^2(8) = 10.33, p > .05$). Ancak parsimoni ilkesi gereğince daha sade modelin tercih edilmesi önerildiğinden (Kline, 2016), Model 2'nin kullanılması uygun görülmüştür. Model 2'ye ilişkin bulgular Şekil 16'da ve Tablo 38'de sunulmuştur.

Tablo 38

Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Yapısal Eşitlik Modelinin Doğrudan ve Dolaylı Yol Katsayıları

			Ortaokul - kız				Ortaokul - erkek			
			β	SH	t	p	β	SH	t	p
<u>Doğrudan etkiler</u>										
Z2 Siber zorbalık yapma	←	Okul faktörleri	-.13	.09	-2.57	.01	-.07	.13	-1.45	.15
Z2 Siber zorbalık yapma	←	Olumsuz akran faktörleri	.03	.03	.64	.53	.05	.07	.99	.32
Z2 Siber zorbalık yapma	←	Z1 Siber zorbalık yapma	.21	.05	4.60	<.001	.37	.06	7.79	<.001
Olumsuz akran faktörleri	←	Olumsuz ebeveynlik faktörleri	.42	.28	8.23	<.001	.32	.31	4.39	<.001
Okul faktörleri	←	Olumsuz ebeveynlik faktörleri	-.55	.10	-9.61	<.001	-.51	.13	-8.47	<.001
			β	BootAS	BootÜS		β	BootAS	BootÜS	
<u>Dolaylı etkiler</u>										
Z2 Siber zorbalık yapma	←	Olumsuz ebeveynlik faktörleri	.08	.019	.161		.05	-.010	.108	
			Lise - kız				Lise - erkek			
			β	SH	t	p	β	SH	t	p
<u>Doğrudan etkiler</u>										
Z2 Siber zorbalık yapma	←	Okul faktörleri	-.13	.07	-2.82	.01	-.05	.13	-.98	.33
Z2 Siber zorbalık yapma	←	Olumsuz akran faktörleri	.16	.02	3.76	<.001	.06	.05	1.42	.16
Z2 Siber zorbalık yapma	←	Z1 Siber zorbalık yapma	.46	.05	9.58	<.001	.59	.06	11.23	<.001
Olumsuz akran faktörleri	←	Olumsuz ebeveynlik faktörleri	.43	.18	1.10	<.001	.37	.26	6.21	<.001
Okul faktörleri	←	Olumsuz ebeveynlik faktörleri	-.44	.07	-8.49	<.001	-.43	.11	-6.66	<.001
			β	BootAS	BootÜS		β	BootAS	BootÜS	
<u>Dolaylı etkiler</u>										
Z2 Siber zorbalık yapma	←	Olumsuz ebeveynlik faktörleri	.13	.063	.202		.043	-.016	.104	

Not: Tabloda, analiz edilen gruplardan en az birinde anlamlı olan yollar rapor edilmiştir.

β : Standardize yol katsayısı; SH: Standart Hata; BootAS: Bootstrap Güven Aralığı Alt Sınır; BootÜS: Bootstrap Güven Aralığı Üst Sınır.

Ortaokuldaki kız öğrencilerde, birinci zamandaki siber zorbalık yapmanın kontrol edildiği koşulda, olumsuz ebeveynlik faktörleri ile ikinci zamandaki siber zorbalık yapma arasındaki doğrudan ilişki anlamlı değildir ($\beta = .07, p > .05$). Diğer yandan, olumsuz ebeveynlik faktörleri ile ikinci zamandaki siber zorbalık yapma arasında okul faktörleri ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişki olup olmadığı Bootstrap yöntemiyle incelenmiştir. 5000 kez yeniden örnekleme yöntemiyle %95 güven aralığında gerçekleştirilen Bootstrap analizi sonucunda, olumsuz ebeveynlik faktörlerinin okul faktörleri aracılığıyla ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ile dolaylı ilişkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur ($\beta = .08$; BootAS: .019, BootÜS: .161). Ayrıca, Model 2'deki faktörlerin ikinci zamandaki siber zorbalık yapma varyansının %6'sını açıkladığı gözlenmiştir.

Ortaokuldaki erkek öğrencilerde, birinci zamandaki siber zorbalık yapmanın kontrol edildiği koşulda, olumsuz ebeveynlik faktörleri ile ikinci zamandaki siber zorbalık yapma arasındaki doğrudan ilişki anlamlı değildir ($\beta = .09, p > .05$). Diğer yandan, olumsuz ebeveynlik faktörleri ile ikinci zamandaki siber zorbalık yapma arasında okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişki olup olmadığı Bootstrap yöntemiyle incelenmiştir. 5000 kez yeniden örnekleme yöntemiyle %95 güven aralığında gerçekleştirilen Bootstrap analizi sonucunda, olumsuz ebeveynlik faktörlerinin okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişkilerinin anlamlı olmadığı gözlenmiştir. Ayrıca, Model 2'deki faktörlerin ikinci zamandaki siber zorbalık yapma varyansının %14'ünü açıkladığı gözlenmiştir.

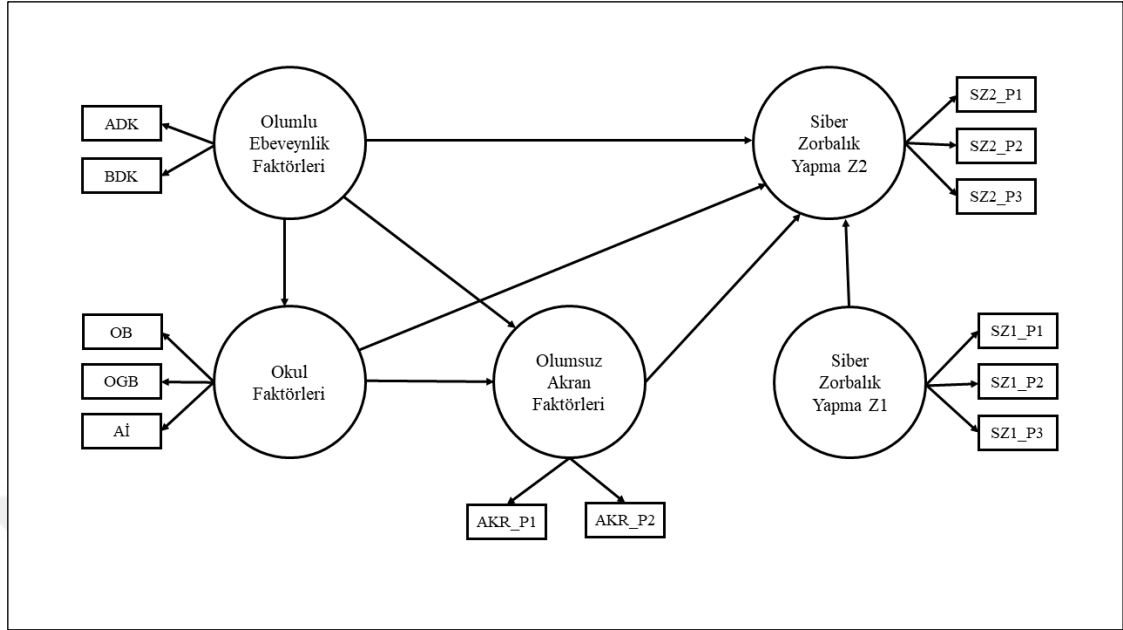
Lisedeki kız öğrencilerde, birinci zamandaki siber zorbalık yapmanın kontrol edildiği koşulda, olumsuz ebeveynlik faktörleri ile ikinci zamandaki siber zorbalık yapma arasındaki doğrudan ilişki anlamlı değildir ($\beta = .04, p > .05$). Diğer yandan, olumsuz ebeveynlik faktörleri ile ikinci zamandaki siber zorbalık yapma arasında okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişki olup olmadığı Bootstrap Yöntemiyle incelenmiştir. 5000 kez yeniden örnekleme yöntemiyle %95 güven aralığında gerçekleştirilen Bootstrap analizi sonucunda, olumsuz ebeveynlik faktörlerinin okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ile dolaylı ilişkiye sahip olduğu bulunmuştur ($\beta = .13$; BootAS: .063, BootÜS: .202). Ayrıca, Model

2'deki faktörlerin ikinci zamandaki siber zorbalık yapma varyansının %26'sını açıkladığı gözlenmiştir.

Lisedeki erkek öğrencilerde, birinci zamandaki siber zorbalık yapmanın kontrol edildiği koşulda, olumsuz ebeveynlik faktörleri ile ikinci zamandaki siber zorbalık yapma arasındaki doğrudan ilişki anlamlı değildir ($\beta = .07, p > .05$). Diğer yandan, olumsuz ebeveynlik faktörleri ile ikinci zamandaki siber zorbalık yapma arasında okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişki olup olmadığı Bootstrap yöntemiyle incelenmiştir. 5000 kez yeniden örnekleme yöntemiyle %95 güven aralığında gerçekleştirilen Bootstrap analizi sonucunda, olumsuz ebeveynlik faktörlerinin okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişkilerinin anlamlı olmadığı gözlenmiştir. Ayrıca, Model 2'deki faktörlerin ikinci zamandaki siber zorbalık yapma varyansının %35'ini açıkladığı gözlenmiştir.

4.2.5.1.2. Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapması Arasındaki İlişkilerin Yapısal Eşitlik Modeli ile İncelenmesi

Ergenlerin siber zorbalık yapması ile ilişkili olumlu ebeveynlik faktörleri (annenin davranışsal kontrolü, babanın davranışsal kontrolü), okul faktörleri (okula bağlanma, öğretmene bağlanma ve akademik ilgi) ve olumsuz akran faktörlerinden (akran reddi) oluşan model ortaokul-kız, ortaokul-erkek, lise-kız ve lise-erkek olmak üzere dört ayrı grupta incelenmiştir (Şekil 17). Aşağıdaki bölümde öncelikle, bu modelin ölçüm modeline ilişkin bulgular aktarılmış; ardından, yapısal eşitlik modellemesine ilişkin bulgular raporlanmıştır.

Not: ADK: Annenin davranışsal kontrolü, BDK: Babanın davranışsal kontrolü, OB: Okula bağlanma, OGB: Öğretmene bağlanma, Aİ: Akademik ilgi, AKR_P1: Akran reddi parsel 1, AKR_P2: Akran reddi parsel 2, SZ1_P1: Birinci zaman siber zorbalık yapma parsel 1, SZ1_P2: Birinci zaman siber zorbalık yapma parsel 2, SZ1_P3: Birinci zaman siber zorbalık yapma parsel 3, SZ2_P1: İkinci zaman siber zorbalık yapma parsel 1, SZ2_P2: İkinci zaman siber zorbalık yapma parsel 2, SZ2_P3: İkinci zaman siber zorbalık yapma parsel 3. Siber zorbalık yapma Z2 değişkeni ikinci zaman ölçümünden alınmış, modeldeki diğer tüm değişkenler birinci zaman ölçümlerinden alınmıştır.

Şekil 17 Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilere İlişkin Yapısal Eşitlik Modeli

4.2.5.1.2.1. Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli

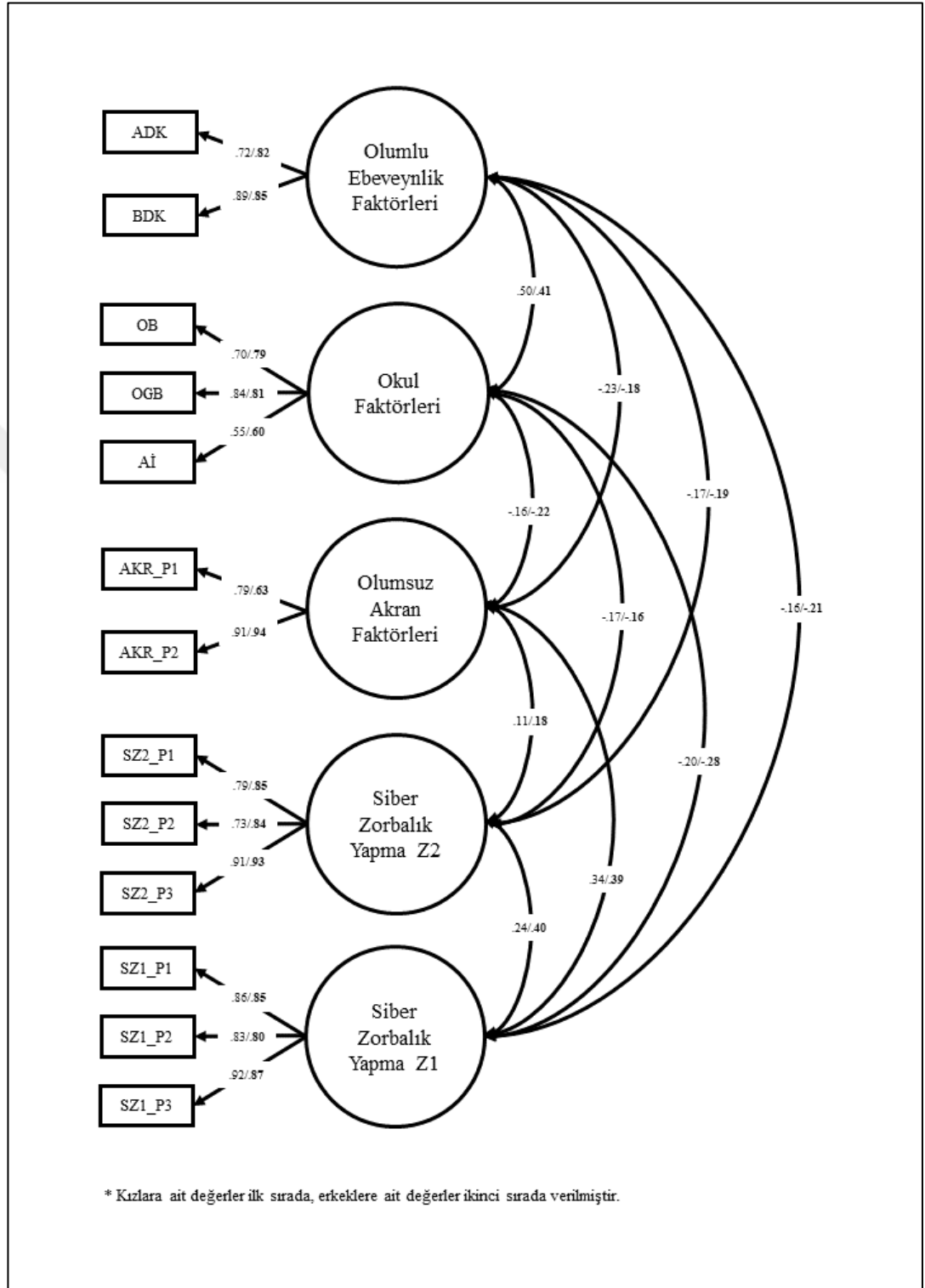
Ergenlerin siber zorbalık davranışları ile olumlu ebeveynlik faktörleri, okul faktörleri ve olumsuz akran faktörleri arasındaki ilişkileri incelemeye yönelik oluşturulan yapısal modelin ölçüm modelinde 5 örtük değişken ve 13 gösterge bulunmaktadır. Örtük değişkenler; olumlu ebeveynlik faktörleri, okula ilişkin faktörler, olumsuz akran faktörleri, siber zorbalık yapma Z1 ve siber zorbalık yapma Z2'dir.

Olumlu ebeveynlik faktörleri örtük değişkeninin göstergeleri, annenin davranışsal kontrolü ve babanın davranışsal kontrolüdür. Okul faktörleri örtük değişkeninin göstergeleri, okula bağlanma, öğretmene bağlanma ve akademik ilgidir. Olumsuz akran faktörleri örtük değişkeninin göstergeleri, akran reddi parsel 1 ve akran reddi parsel 2'dir.

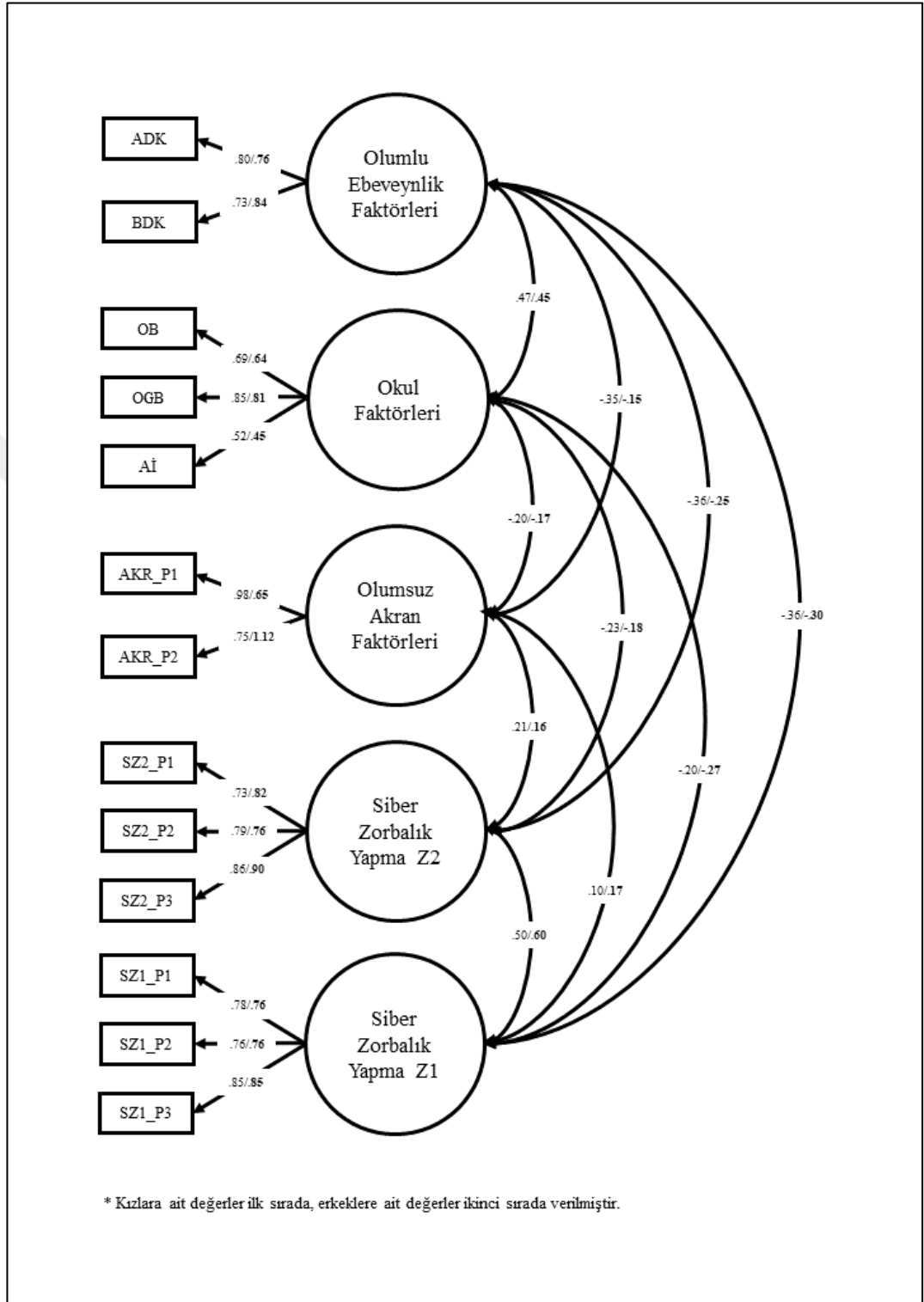
Siber zorbalık yapma örtük değişkeninin göstergeleri ise, siber zorbalık yapma parsel 1, siber zorbalık yapma parsel 2 ve siber zorbalık yapma parsel 3'tür.

Ölçüm modelinin analizinde, veri seti okul düzeyi (ortaokul ve lise) x cinsiyete (kız ve erkek) göre dört gruba (ortaokul-kız, ortaokul-erkek, lise-kız, lise-erkek) bölünerek test edilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde, oluşturulan ölçüm modelinin anlamlı ve iyi uyum gösterdiği saptanmıştır, $\chi^2 (220, n = 2314) = 820.20, p < .001, \chi^2/df = 3.73$, RMSEA = .03, SRMR = .04, CFI = .95, NFI = .94, GFI = .95.

Ölçüm modeline ilişkin uyum indeksi değerlerinin incelenmesinin ardından, okul düzeyi ve cinsiyete göre ayrılmış dört farklı grubun ölçüm modellerinde yer alan değişkenlere ilişkin standardize edilmiş faktör yükleri ve örtük değişkenler arasındaki yapısal korelasyonlar incelenmiştir (Şekil 18 ve Şekil 19). Ortaokul-kız, ortaokul-erkek, lise-kız ve lise-erkek gruplarına ilişkin ölçüm modellerinin standardize faktör yükleri ve açıklanan varyanslar Tablo 39'da sunulmuştur.

Şekil 18 Ortaokuldaki Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli

Şekil 19 Lisedeki Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli

Tablo 39

Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modelinin Faktör Yükleri ve Açıklanan Varyanslar

	Ortaokul - kız		Ortaokul - erkek		Lise - kız		Lise - erkek	
	Faktör yükü	R ²	Faktör yükü	R ²	Faktör yükü	R ²	Faktör yükü	R ²
<u>Olumlu Ebeveynlik Faktörleri</u>								
Annenin davranışsal kontrolü	.72	.51	.82	.67	.80	.64	.76	.57
Babanın davranışsal kontrolü	.89	.80	.85	.72	.73	.53	.84	.71
<u>Okul Faktörleri</u>								
Okula bağlanma	.70	.50	.79	.63	.69	.48	.64	.41
Öğretmene bağlanma	.84	.71	.81	.66	.85	.73	.81	.66
Akademik ilgi	.55	.31	.60	.37	.52	.27	.45	.20
<u>Olumsuz Akran Faktörleri</u>								
Akran reddi parsel 1	.79	.62	.63	.39	.98	.96	.65	.42
Akran reddi parsel 2	.91	.83	.94	.89	.75	.56	1.12	1.25
<u>Z2 Siber zorbalık yapma</u>								
Z2 Siber zorbalık yapma parsel 1	.79	.62	.85	.73	.73	.53	.82	.67
Z2 Siber zorbalık yapma parsel 2	.73	.54	.84	.70	.79	.62	.76	.57
Z2 Siber zorbalık yapma parsel 3	.91	.82	.93	.87	.86	.74	.90	.81
<u>Z1 Siber zorbalık yapma</u>								
Z1 Siber zorbalık yapma parsel 1	.86	.75	.85	.73	.78	.61	.76	.58
Z1 Siber zorbalık yapma parsel 2	.83	.69	.80	.64	.76	.58	.76	.58
Z1 Siber zorbalık yapma parsel 3	.92	.84	.87	.75	.85	.72	.85	.72

Tablo 39 incelendiğinde, olumlu ebeveynlik faktörlerine ilişkin faktör yüklerinin ortaokuldaki kızlar için .72 ile .89, ortaokuldaki erkekler için .82 ile .85, lisedeki kızlar için .73 ile .80, lisedeki erkekler için .76 ile .84; okul faktörlerine ilişkin faktör yüklerinin ortaokuldaki kızlar için .55 ile .84, ortaokuldaki erkekler için .60 ile .81, lisedeki kızlar için .52 ile .85, lisedeki erkekler için .45 ile .81; olumsuz akran faktörlerine ilişkin faktör yüklerinin ortaokuldaki kızlar için .79 ile .91, ortaokuldaki erkekler için .63 ile .94, lisedeki kızlar için .75 ile .98, lisedeki erkekler için .65 ile 1.12; ikinci zamandaki (Z2) siber zorbalık yapmaya ilişkin faktör yüklerinin ortaokuldaki kızlar için .73 ile .91, ortaokuldaki erkekler için .84 ile .93, lisedeki kızlar için .73 ile .86, lisedeki erkekler için .76 ile .90; birinci zamandaki (Z1) siber zorbalık yapmaya ilişkin faktör yüklerinin ortaokuldaki kızlar için .83 ile .92, ortaokuldaki erkekler için .80 ile .87, lisedeki kızlar için .76 ile .85, lisedeki erkekler için .76 ile .85 arasında değiştiği gözlenmiştir. Büyüköztürk'e (2010) göre, ölçüm modelindeki faktör yüklerinin .30 ve üzeri olması gerekmektedir. Buna göre, tüm gruplar için ölçüm modelindeki faktör yüklerinin yeterli düzeyde olduğu gözlenmiştir.

Ölçüm modellerindeki faktör yüklerinin incelenmesinin ardından, ölçüm modellerindeki olumlu ebeveynlik faktörleri, okul faktörleri, olumsuz akran faktörleri ve siber zorbalık yapma örtük değişkenleri arasındaki yapısal korelasyonlar incelenmiştir (Tablo 40).

Tablo 40

Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modelinde Yer Alan Örtük Değişkenler Arası Yapısal Korelasyonlar

	1	2	3	4
<u>Ortaokul - kız</u>				
1. Olumlu ebeveynlik faktörleri				
2. Okul faktörleri	.50***			
3. Olumsuz akran faktörleri	-.23***	-.16**		
4. Z2 Siber zorbalık yapma	-.17***	-.17***	.11*	
5. Z1 Siber zorbalık yapma	-.16**	-.20***	.34***	.24***
<u>Ortaokul - erkek</u>				
1. Olumlu ebeveynlik faktörleri				
2. Okul faktörleri	.41***			
3. Olumsuz akran faktörleri	-.18**	-.22***		
4. Z2 Siber zorbalık yapma	-.19***	-.16**	.18***	
5. Z1 Siber zorbalık yapma	-.21***	-.28***	.39***	.40***
<u>Lise - kız</u>				
1. Olumlu ebeveynlik faktörleri				
2. Okul faktörleri	.47***			
3. Olumsuz akran faktörleri	-.35***	-.20***		
4. Z2 Siber zorbalık yapma	-.36***	-.23***	.21***	
5. Z1 Siber zorbalık yapma	-.36***	-.20***	.10*	.50***
<u>Lise - erkek</u>				
1. Olumlu ebeveynlik faktörleri				
2. Okul faktörleri	.45***			
3. Olumsuz akran faktörleri	-.15*	-.17**		
4. Z2 Siber zorbalık yapma	-.25***	-.18**	.16**	
5. Z1 Siber zorbalık yapma	-.30***	-.27***	.17**	.60***

Not: Z1: Birinci zaman; Z2: İkinci zaman. * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Tablo 40 incelendiğinde, ortaokuldaki kız öğrencilerde, ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumsuz akran faktörleri ($r = .11$, $p < .05$) ve birinci zamandaki siber

zorbalık yapma ($r = .24, p < .001$) arasında pozitif; ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumlu ebeveynlik faktörleri ($r = -.17, p < .01$) ve okul faktörleri ($r = -.17, p < .001$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde, birinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumsuz akran faktörleri ($r = .34, p < .001$) arasında pozitif; birinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumlu ebeveynlik faktörleri ($r = -.16, p < .01$) ve okul faktörleri ($r = -.20, p < .001$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki vardır. Diğer yandan, okul faktörleri ile olumlu ebeveynlik faktörleri ($r = .50, p < .001$) arasında pozitif; okul faktörleri ile olumsuz akran faktörleri ($r = -.16, p < .01$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır. Ek olarak, olumlu ebeveynlik faktörleri ile olumsuz akran faktörleri ($r = -.23, p < .001$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır.

Ortaokuldaki erkek öğrencilerde, ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumsuz akran faktörleri ($r = .18, p < .001$) ve birinci zamandaki siber zorbalık yapma ($r = .40, p < .001$) arasında pozitif; ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumlu ebeveynlik faktörleri ($r = -.19, p < .001$) ve okul faktörleri ($r = -.16, p < .01$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde, birinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumsuz akran faktörleri ($r = .39, p < .001$) arasında pozitif; birinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumlu ebeveynlik faktörleri ($r = -.21, p < .001$) ve okul faktörleri ($r = -.28, p < .001$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki vardır. Diğer yandan, okul faktörleri ile olumlu ebeveynlik faktörleri ($r = .41, p < .001$) arasında pozitif; okul faktörleri ile olumsuz akran faktörleri ($r = -.22, p < .001$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır. Ek olarak, olumlu ebeveynlik faktörleri ile olumsuz akran faktörleri ($r = -.18, p < .01$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır.

Lisedeki kız öğrencilerde, ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumsuz akran faktörleri ($r = .21, p < .001$) ve birinci zamandaki siber zorbalık yapma ($r = .50, p < .001$) arasında pozitif; ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumlu ebeveynlik faktörleri ($r = -.36, p < .001$) ve okul faktörleri ($r = -.23, p < .001$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde, birinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumsuz akran faktörleri ($r = .10, p < .05$) arasında pozitif; birinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumlu ebeveynlik faktörleri ($r = -.36, p < .001$) ve okul faktörleri ($r = -.20, p < .001$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki vardır. Diğer

yandan, okul faktörleri ile olumlu ebeveynlik faktörleri ($r = .47, p < .001$) arasında pozitif; okul faktörleri ile olumsuz akran faktörleri ($r = -.20, p < .001$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır. Ek olarak, olumlu ebeveynlik faktörleri ile olumsuz akran faktörleri ($r = -.35, p < .001$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır.

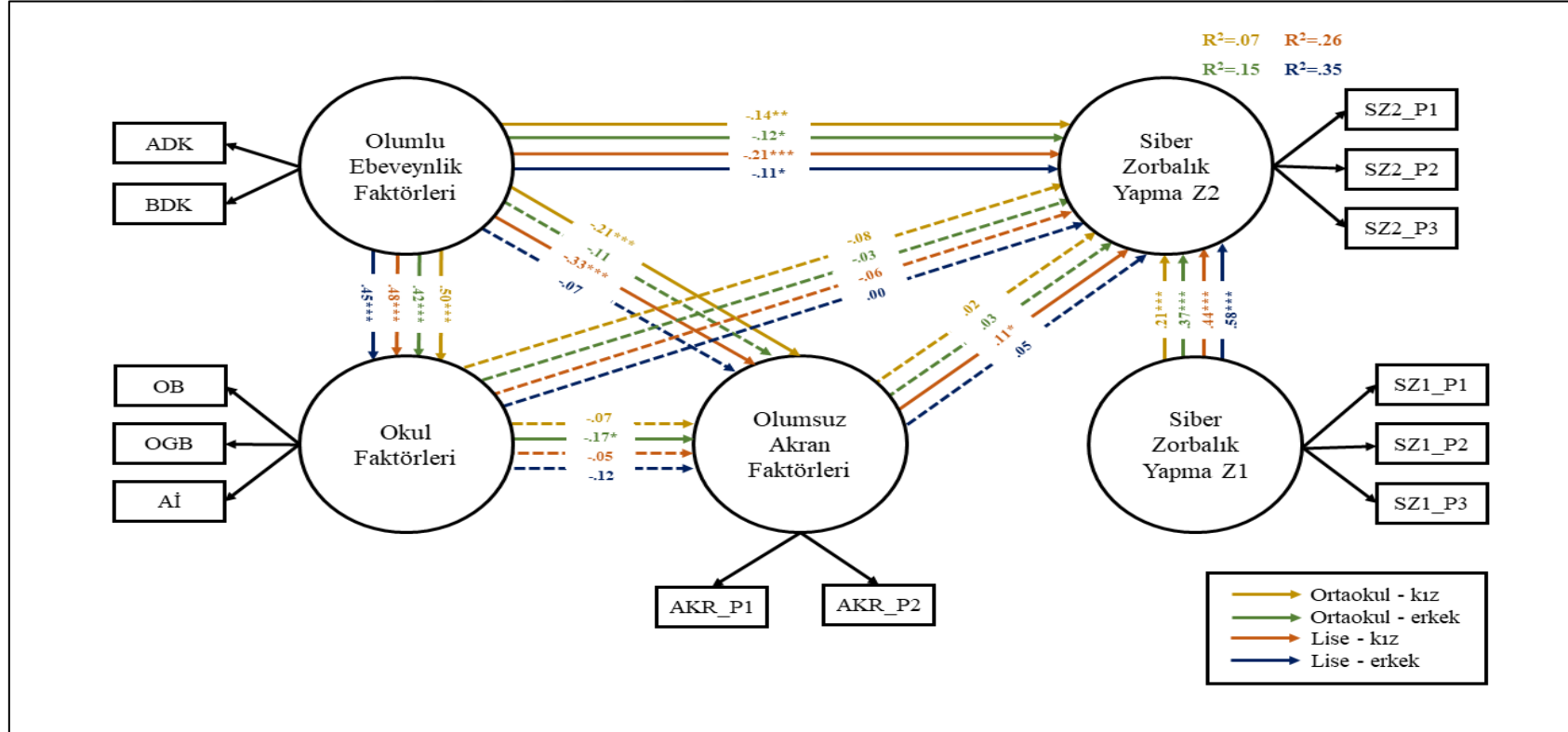
Lisedeki erkek öğrencilerde, ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumsuz akran faktörleri ($r = .16, p < .01$) ve birinci zamandaki siber zorbalık yapma ($r = .60, p < .001$) arasında pozitif; ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumlu ebeveynlik faktörleri ($r = -.25, p < .001$) ve okul faktörleri ($r = -.18, p < .01$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde, birinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumsuz akran faktörleri ($r = .17, p < .01$) arasında pozitif; birinci zamandaki siber zorbalık yapma ile olumlu ebeveynlik faktörleri ($r = -.30, p < .001$) ve okul faktörleri ($r = -.27, p < .001$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki vardır. Diğer yandan, okul faktörleri ile olumlu ebeveynlik faktörleri ($r = .45, p < .001$) arasında pozitif; okul faktörleri ile olumsuz akran faktörleri ($r = -.17, p < .01$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır. Ek olarak, olumlu ebeveynlik faktörleri ile olumsuz akran faktörleri ($r = -.15, p < .05$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır.

4.2.5.1.2.2. Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Yapısal Eşitlik Modeli

Birinci zamanda ölçülen olumlu ebeveynlik faktörleri (annenin davranışsal kontrolü, babanın davranışsal kontrolü), okul faktörleri (okula bağlanma, öğretmene bağlanma, akademik ilgi) ve olumsuz akran faktörleri (akran reddi) ile ikinci zamandaki siber zorbalık yapma arasındaki doğrudan ve dolaylı ilişkiler, birinci zamandaki siber zorbalık yapma kontrol edilerek Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) analizi ile incelenmiştir. Modelde 5 örtük değişken ve 13 gösterge bulunmaktadır. Yaşa ve cinsiyete bağlı (bireysel faktörler) etkilerin incelenmesi için model dört ayrı gruba (ortaokul-kız, ortaokul-erkek, lise-kız, lise-erkek) bölünerek incelenmiştir (Model 3).

Yapılan analiz sonucunda, modelin veri ile iyi uyum gösterdiği ve elde edilen standardize edilmiş faktör yüklerinin ortaokul kız ($n = 598$), ortaokul erkek ($n = 533$), lise kız ($n = 654$) ve lise erkek ($n = 529$) verileri için anlamlı ve kabul edilebilir düzeyde

olduğu bulunmuştur, $\chi^2 (232, n = 2314) = 1092.12, p < .001, \chi^2/df = 4.71, RMSEA = .04, SRMR = .07, CFI = .93, NFI = .92, GFI = .93$ (Model 3). Ancak, okul faktörlerinden siber zorbalık yapma Z2'ye giden yolların analiz edilen dört grubun hepsinde anlamsız olduğu görülmüştür. Parsimoni ilkesi gereği, anlamsız olan yolların modelden çıkarılmasına karar verilmiştir (Kline, 2016). Bu sebeple, okul faktörlerinden siber zorbalık yapma Z2'ye giden yol modelden çıkartılmıştır. Bu yol modelden çıkartıldıktan sonra, modelin veri ile kabul edilebilir düzeyde uyum gösterdiği ve elde edilen standardize edilmiş faktör yüklerinin ortaokul kız ($n = 598$), ortaokul erkek ($n = 533$), lise kız ($n = 654$) ve lise erkek ($n = 529$) verileri için anlamlı ve kabul edilebilir düzeyde olduğu bulunmuştur, $\chi^2 (236, n = 2314) = 1095.36, p < .001, \chi^2/df = 4.64, RMSEA = .04, SRMR = .07, CFI = .93, NFI = .92, GFI = .93$ (Model.4). Sınanan iki model arasında anlamlı bir fark olup olmadığı χ^2 farklılık testi, CFI, SRMR ve RMSEA değerlerinin karşılaştırması ile incelenmiş ve iki model arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır ($\Delta\chi^2 (4) = 3.24, p > .05$). Ancak parsimoni ilkesi gereğince daha sade modelin tercih edilmesi önerildiğinden (Kline, 2016), Model 4'ün kullanılması uygun görülmüştür. Model 4'e ilişkin bulgular Şekil 20'de ve Tablo 41'de sunulmuştur.

Not: ADK: Annenin davranışsal kontrolü, BDK: Babanın davranışsal kontrolü, OB: Okula bağlanma, OGB: Öğretmene bağlanma, Aİ: Akademik ilgi, AKR_P1: Akran reddi parsel 1, AKR_P2: Akran reddi parsel 2, SZ1_P1: Birinci zaman siber zorbalık yapma parsel 1, SZ1_P2: Birinci zaman siber zorbalık yapma parsel 2, SZ1_P3: Birinci zaman siber zorbalık yapma parsel 3, SZ2_P1: İkinci zaman siber zorbalık yapma parsel 1, SZ2_P2: İkinci zaman siber zorbalık yapma parsel 2, SZ2_P3: İkinci zaman siber zorbalık yapma parsel 3. Siber zorbalık yapma Z2 değişkeni ikinci zaman ölçümünden alınmış, modeldeki diğer tüm değişkenler birinci zaman ölçümlerinden alınmıştır. Modeldeki düz çizgiler anlamlı yolları, kesikli çizgiler anlamsız yolları göstermektedir.

Şekil 20 Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Yapısal Eşitlik Modelinin Yol Katsayıları ve Açıklanan Varyanslar

Tablo 41

Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Yapısal Eşitlik Modelinin Doğrudan ve Dolaylı Yol Katsayıları

			Ortaokul - kız				Ortaokul - erkek			
			β	SH	<i>t</i>	<i>p</i>	β	SH	<i>t</i>	<i>p</i>
<u>Doğrudan etkiler</u>										
Z2 Siber zorbalık yapma	←	Olumlu ebeveynlik faktörleri	-.14	.15	-2.84	.01	-.12	.20	-2.45	.01
Z2 Siber zorbalık yapma	←	Olumsuz akran faktörleri	.02	.03	.32	.75	.03	.07	.72	.47
Z2 Siber zorbalık yapma	←	Z1 Siber zorbalık yapma	.21	.04	4.72	<.001	.37	.06	7.78	<.001
Okul faktörleri	←	Olumlu ebeveynlik faktörleri	.50	.09	8.71	<.001	.42	.08	7.38	<.001
Olumsuz akran faktörleri	←	Olumlu ebeveynlik faktörleri	-.21	.31	-3.32	<.001	-.11	.17	-1.73	.08
Olumsuz akran faktörleri	←	Okul faktörleri	-.07	.19	-1.12	.26	-.17	.13	-2.36	.02
			β	BootAS	BootÜS		β	BootAS	BootÜS	
<u>Dolaylı etkiler</u>										
Z2 Siber zorbalık yapma	←	Olumlu ebeveynlik faktörleri	-.004	-.031	.019		-.01	-.031	.009	
			Lise - kız				Lise - erkek			
			β	SH	<i>t</i>	<i>p</i>	β	SH	<i>t</i>	<i>p</i>
<u>Doğrudan etkiler</u>										
Z2 Siber zorbalık yapma	←	Olumlu ebeveynlik faktörleri	-.21	.13	-4.10	<.001	-.11	.19	-2.42	.02
Z2 Siber zorbalık yapma	←	Olumsuz akran faktörleri	.11	.02	2.47	.01	.05	.05	1.75	.08
Z2 Siber zorbalık yapma	←	Z1 Siber zorbalık yapma	.44	.05	9.19	<.001	.58	.06	11.06	<.001
Okul faktörleri	←	Olumlu ebeveynlik faktörleri	.48	.10	7.94	<.001	.45	.10	6.71	<.001
Olumsuz akran faktörleri	←	Olumlu ebeveynlik faktörleri	-.33	.30	-5.71	<.001	-.07	.15	-1.37	.17
Olumsuz akran faktörleri	←	Okul faktörleri	-.05	.17	-.88	.38	-.12	.13	-1.77	.08
			β	BootAS	BootÜS		β	BootAS	BootÜS	
<u>Dolaylı etkiler</u>										
Z2 Siber zorbalık yapma	←	Olumlu ebeveynlik faktörleri	-.04	-.087	.001		-.01	-.031	.008	

Not: Tabloda, analiz edilen gruptan en az birinde anlamlı olan yollar rapor edilmiştir.

β : Standardize yol katsayısı; SH: Standart Hata; BootAS: Bootstrap Güven Aralığı Alt Sınır; BootÜS: Bootstrap Güven Aralığı Üst Sınır.

Ortaokuldaki kız öğrencilerde, birinci zamandaki siber zorbalık yapmanın kontrol edildiği koşulda, olumlu ebeveyn faktörleri ile ikinci zamandaki siber zorbalık yapma arasındaki doğrudan ilişki anlamlıdır ($\beta = -.14, p < .01$). Diğer yandan, olumlu ebeveynlik faktörleri ile ikinci zamandaki siber zorbalık yapma arasında okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişki olup olmadığı Bootstrap yöntemiyle incelenmiştir. 5000 kez yeniden örnekleme yöntemiyle %95 güven aralığında gerçekleştirilen Bootstrap analizi sonucunda, olumlu ebeveynlik faktörlerinin okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişkilerinin anlamlı olmadığı gözlenmiştir. Ayrıca, Model 4'teki faktörlerin ikinci zamandaki siber zorbalık yapma varyansının %7'sini açıkladığı gözlenmiştir.

Ortaokuldaki erkek öğrencilerde, birinci zamandaki siber zorbalık yapmanın kontrol edildiği koşulda, olumlu ebeveyn faktörleri ile ikinci zamandaki siber zorbalık yapma arasındaki doğrudan ilişki anlamlıdır ($\beta = -.12, p < .05$). Diğer yandan, olumlu ebeveynlik faktörleri ile ikinci zamandaki siber zorbalık yapma arasında okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişki olup olmadığı Bootstrap yöntemiyle incelenmiştir. 5000 kez yeniden örnekleme yöntemiyle %95 güven aralığında gerçekleştirilen Bootstrap analizi sonucunda, olumlu ebeveynlik faktörlerinin okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişkilerinin anlamlı olmadığı gözlenmiştir. Ayrıca, Model 4'teki faktörlerin ikinci zamandaki siber zorbalık yapma varyansının %15'sini açıkladığı gözlenmiştir.

Lisedeki kız öğrencilerde, birinci zamandaki siber zorbalık yapmanın kontrol edildiği koşulda, olumlu ebeveyn faktörleri ile ikinci zamandaki siber zorbalık yapma arasındaki doğrudan ilişki anlamlıdır ($\beta = -.21, p < .001$). Diğer yandan, olumlu ebeveynlik faktörleri ile ikinci zamandaki siber zorbalık yapma arasında okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişki olup olmadığı Bootstrap yöntemiyle incelenmiştir. 5000 kez yeniden örnekleme yöntemiyle %95 güven aralığında gerçekleştirilen Bootstrap analizi sonucunda, olumlu ebeveynlik faktörlerinin okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişkilerinin anlamlı olmadığı gözlenmiştir. Ayrıca, Model 4'teki faktörlerin ikinci zamandaki siber zorbalık yapma varyansının %26'sını açıkladığı gözlenmiştir.

Lisedeki erkek öğrencilerde, birinci zamandaki siber zorbalık yapmanın kontrol edildiği koşulda, olumlu ebeveyn faktörleri ile ikinci zamandaki siber zorbalık yapma arasındaki doğrudan ilişki anlamlıdır ($\beta = -.11, p < .05$). Diğer yandan, olumlu ebeveynlik faktörleri ile ikinci zamandaki siber zorbalık yapma arasında okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişki olup olmadığı Bootstrap yöntemiyle incelenmiştir. 5000 kez yeniden örnekleme yöntemiyle %95 güven aralığında gerçekleştirilen Bootstrap analizi sonucunda, olumlu ebeveynlik faktörlerinin okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişkilerinin anlamlı olmadığı gözlenmiştir. Ayrıca, Model 4'teki faktörlerin ikinci zamandaki siber zorbalık yapma varyansının %35'ini açıkladığı gözlenmiştir.

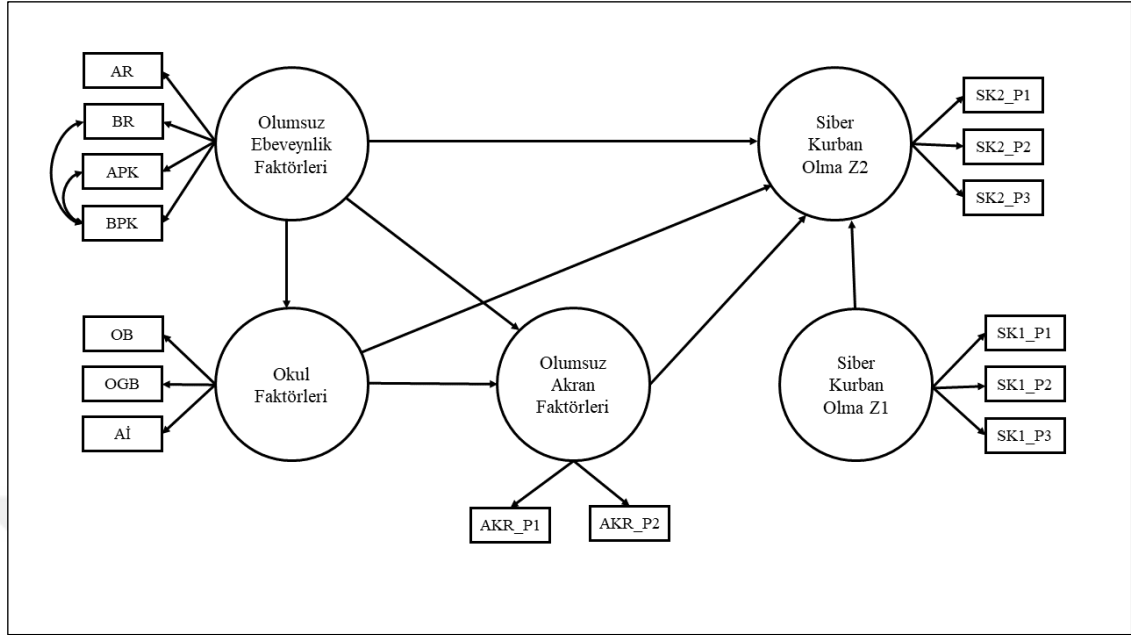
4.2.5.2. Ergenlerin Bireysel, Aile, Okul ve Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki Doğrudan ve Dolaylı İlişkileri Boylamsal Olarak İnceleyen Ölçüm ve Yapısal Eşitlik Modelleri

Ergenlerin bireysel, aile, okul ve akran faktörlerinin siber kurban olma ile ilişkilerini boylamsal olarak inceleyebilmek için iki farklı yapısal eşitlik modeli oluşturulmuştur. Modellerden ilkinde, aileye ilişkin olarak olumsuz ebeveynlik faktörleri (anne reddi, baba reddi, annenin psikolojik kontrolü, babanın psikolojik kontrolü); ikincisinde olumlu ebeveynlik faktörleri (annenin davranışsal kontrolü, babanın davranışsal kontrolü) yer almaktadır. Yönetici işlevler ve uyumsuz duygu düzenleme stratejileri ise ikinci zamandaki siber zorbalık yapma ve siber kurban olmayla düşük veya anlamsız korelasyonlara sahip olduğu için modellere dâhil edilmemiştir. Her iki modelde de boylamsal ilişkileri inceleyebilmek için ebeveyn, okul ve akranlara ilişkin faktörler birinci zaman ölçümlerinden, siber kurban olma değişkeni ise ikinci zaman ölçümlerinden alınmıştır. Ayrıca, birinci zamandaki siber kurban olma değişkeni de modele kontrol değişkeni olarak dâhil edilmiştir. Birinci zaman ve ikinci zaman siber kurban olma değişkenleri üç parsel şeklinde modele eklenmiştir. Olumsuz akran faktörü olarak modele dahil edilen akran reddi değişkeni ise iki parsel şeklinde modele dâhil edilmiştir. Parselleme yöntemi tek boyuta sahip ölçme araçlarında ölçme hatalarını azaltmak için kullanılmaktadır (Little, ve ark., 2002; Yang, ve ark., 2010). Tek boyutlu yapılarda parsel oluşturma tekniklerinin en basit biçimi parsellere rastgele madde atanmasıdır (Güler ve Çetin, 2020). Bu yöntemde, parsellerin yaklaşık olarak dengeli

ortak faktör varyansı içermesi önerilmektedir (Little ve ark., 2002). Değişkenlerin parsellere bölünmesinde, Little ve arkadaşlarının (2002) önerdiği şekilde, maddeler rastgele olarak parsellere dahil edilmiştir. Diğer yandan, bireysel faktörler olan yaş ve cinsiyete bağlı etkileri inceleyebilmek için her iki model de okul düzeyi (ortaokul ve lise) x cinsiyet (kız ve erkek) olmak üzere dört gruba bölünerek analiz edilmiştir.

4.2.5.2.1. Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin Yapısal Eşitlik Modeli ile İncelenmesi

Ergenlerin siber kurban olması ile ilişkili olumsuz ebeveynlik faktörleri (anne reddi, baba reddi, annenin psikolojik kontrolü, babanın psikolojik kontrolü), okul faktörleri (okula bağlanma, öğretmene bağlanma ve akademik ilgi) ve olumsuz akran faktörlerinden (akran reddi) oluşan ilk model ortaokul-kız, ortaokul-erkek, lise-kız ve lise-erkek olmak üzere dört ayrı grupta incelenmiştir (Şekil 21). Aşağıdaki bölümde öncelikle, bu modelin ölçüm modeline ilişkin bulgular aktarılmış; ardından, yapısal eşitlik modellemesine ilişkin bulgular raporlanmıştır.

Not: AR: Anne reddi, BR: Baba reddi, APK: Annenin psikolojik kontrolü, BPK: Babanın psikolojik kontrolü, OB: Okula bağlanma, OGB: Öğretmene bağlanma, Aİ: Akademik ilgi, AKR_P1: Akran reddi parsel 1, AKR_P2: Akran reddi parsel 2, SK1_P1: Birinci zaman siber kurban olma parsel 1, SK1_P2: Birinci zaman siber kurban olma parsel 2, SK1_P3: Birinci zaman siber kurban olma parsel 3, SK2_P1: İkinci zaman siber kurban olma parsel 1, SK2_P2: İkinci zaman siber kurban olma parsel 2, SK2_P3: İkinci zaman siber kurban olma parsel 3. Siber kurban olma Z2 değişkeni ikinci zaman ölçümünden alınmış, modeldeki diğer tüm değişkenler birinci zaman ölçümlerinden alınmıştır.

Şekil 21 Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilere İlişkin Yapısal Eşitlik Modeli

4.2.5.2.1.1. Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli

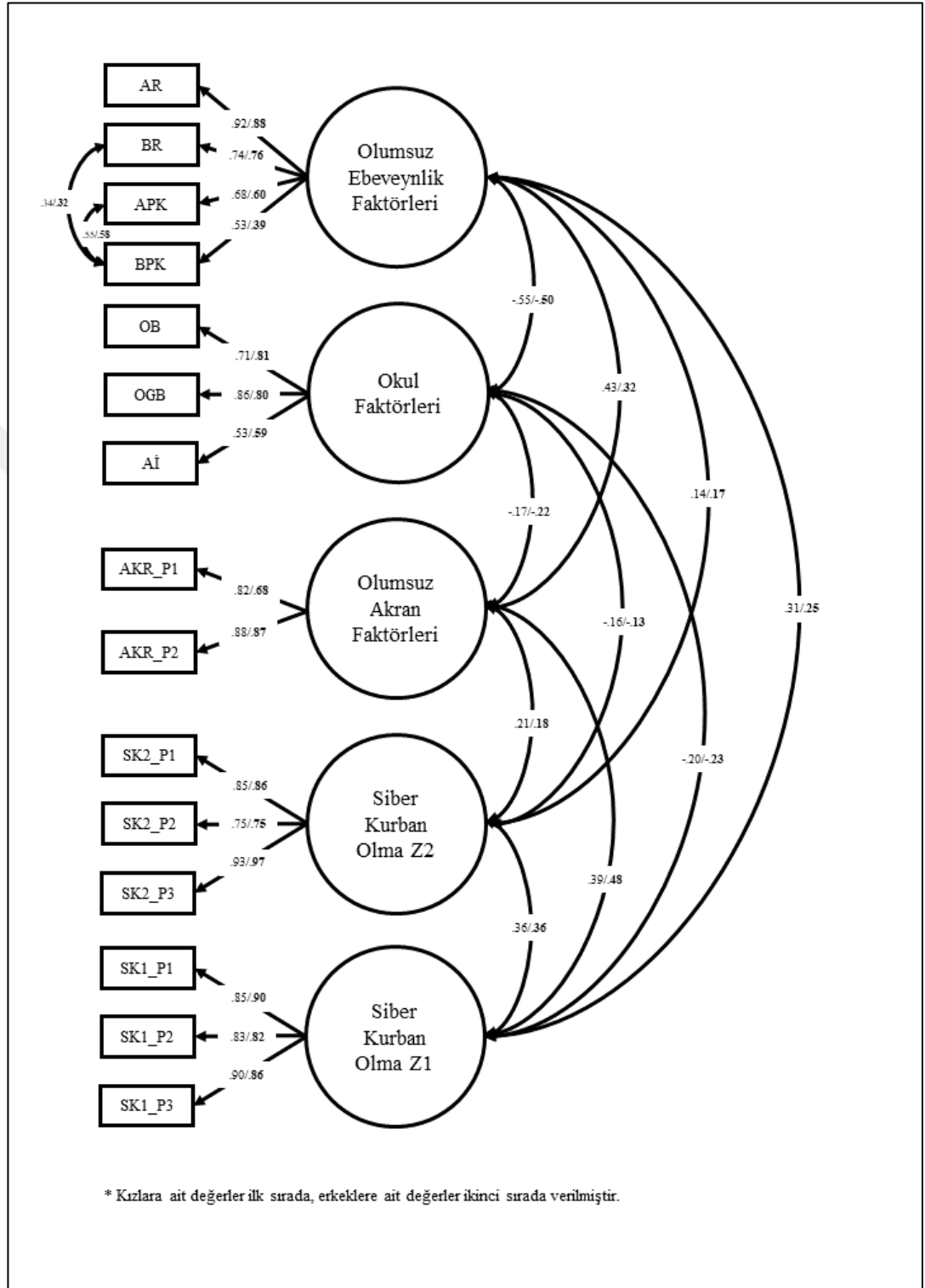
Ergenlerin siber kurban olması ile olumsuz ebeveynlik faktörleri, okul faktörleri ve olumsuz akran faktörleri arasındaki ilişkileri incelemeye yönelik oluşturulan yapısal modelin ölçüm modelinde 5 örtük değişken ve 15 gösterge bulunmaktadır. Örtük değişkenler; olumsuz ebeveynlik faktörleri, okula ilişkin faktörler, olumsuz akran faktörleri, siber kurban olma Z1 ve siber kurban olma Z2'dir.

Olumsuz ebeveynlik faktörleri örtük değişkeninin göstergeleri, anne reddi, baba reddi, annenin psikolojik kontrolü ve babanın psikolojik kontrolüdür. Okul faktörleri örtük değişkeninin göstergeleri, okula bağlanma, öğretmene bağlanma ve akademik ilgidir. Olumsuz akran faktörleri örtük değişkeninin göstergeleri, akran reddi parsel 1 ve

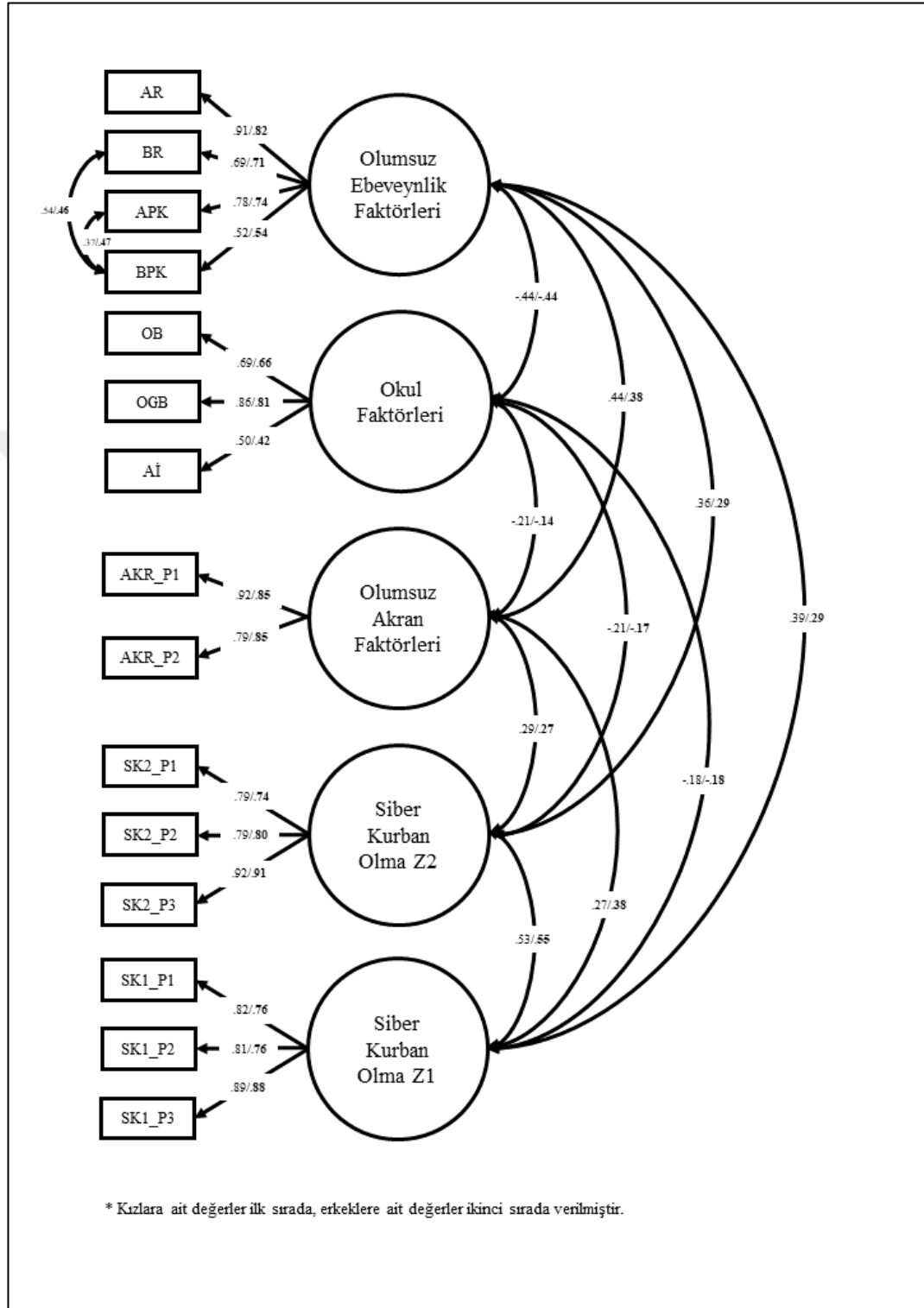
akran reddi parsel 2'dir. Siber kurban olma örtük değişkeninin göstergeleri ise, siber kurban olma parsel 1, siber kurban olma parsel 2 ve siber kurban olma parsel 3'tür.

Ölçüm modelinin analizinde, veri seti okul düzeyi (ortaokul ve lise) x cinsiyete (kız ve erkek) göre dört gruba (ortaokul-kız, ortaokul-erkek, lise-kız, lise-erkek) bölünerek test edilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde, oluşturulan ölçüm modelinin uyum indeksi değerlerinin iyi düzeyde olmadığı saptanmıştır, $\chi^2 (320, n = 2314) = 1835.17, p < .001, \chi^2/df = 5.74, RMSEA = .05, SRMR = .05, CFI = .91, NFI = .90, GFI = .91$. Ardından, önerilen düzeltme indeksleri ve kuramsal çerçeve göz önünde bulundurularak, babanın psikolojik kontrolü ile annenin psikolojik kontrolü ve babanın psikolojik kontrolü ile baba reddi değişkenlerinin hataları arasına kovaryanslar eklenmiştir ve düzenlenen ölçüm modelinin anlamlı ve iyi uyum gösterdiği saptanmıştır, $\chi^2 (312, n = 2314) = 1138.69, p < .001, \chi^2/df = 3.65, RMSEA = .03, SRMR = .05, CFI = .95, NFI = .94, GFI = .94$.

Ölçüm modeline ilişkin uyum indeksi değerlerinin incelenmesinin ardından, okul düzeyi ve cinsiyete göre ayrılmış dört farklı grubun ölçüm modellerinde yer alan değişkenlere ilişkin standardize edilmiş faktör yükleri ve örtük değişkenler arasındaki yapısal korelasyonlar incelenmiştir (Şekil 22 ve Şekil 23). Ortaokul-kız, ortaokul-erkek, lise-kız ve lise-erkek gruplarına ilişkin ölçüm modellerinin standardize faktör yükleri ve açıklanan varyanslar Tablo 42'de sunulmuştur.

Şekil 22 Ortaokuldaki Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli

Şekil 23 Lisedeki Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli

Tablo 42

Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modelinin Faktör Yükleri ve Açıklanan Varyanslar

	Ortaokul - kız		Ortaokul - erkek		Lise - kız		Lise - erkek	
	Faktör yükü	R ²	Faktör yükü	R ²	Faktör yükü	R ²	Faktör yükü	R ²
<u>Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri</u>								
Anne reddi	.92	.84	.88	.77	.91	.83	.82	.67
Baba reddi	.74	.55	.76	.57	.69	.47	.71	.51
Annenin psikolojik kontrolü	.68	.46	.60	.36	.78	.61	.74	.55
Babanın psikolojik kontrolü	.53	.28	.39	.15	.52	.27	.54	.29
<u>Okul Faktörleri</u>								
Okula bağlanma	.71	.50	.81	.66	.69	.48	.66	.43
Öğretmene bağlanma	.86	.73	.80	.64	.86	.75	.81	.66
Akademik ilgi	.53	.28	.59	.35	.50	.25	.42	.18
<u>Olumsuz Akran Faktörleri</u>								
Akran reddi parsel 1	.82	.67	.68	.46	.92	.85	.85	.72
Akran reddi parsel 2	.88	.77	.87	.76	.79	.63	.85	.72
<u>Z2 Siber kurban olma</u>								
Z2 Siber kurban olma parsel 1	.85	.73	.86	.73	.79	.62	.74	.55
Z2 Siber kurban olma parsel 2	.75	.56	.75	.57	.79	.63	.80	.65
Z2 Siber kurban olma parsel 3	.93	.86	.97	.93	.92	.85	.91	.83
<u>Z1 Siber kurban olma</u>								
Z1 Siber kurban olma parsel 1	.85	.71	.90	.80	.82	.68	.76	.58
Z1 Siber kurban olma parsel 2	.83	.68	.82	.67	.81	.66	.76	.58
Z1 Siber kurban olma parsel 3	.90	.81	.86	.75	.89	.80	.88	.77

Tablo 42 incelendiğinde, olumsuz ebeveynlik faktörlerine ilişkin faktör yüklerinin ortaokuldaki kızlar için .53 ile .92, ortaokuldaki erkekler için .39 ile .88, lisedeki kızlar için .52 ile .91, lisedeki erkekler için .54 ile .82; okul faktörlerine ilişkin faktör yüklerinin ortaokuldaki kızlar için .53 ile .86, ortaokuldaki erkekler için .59 ile .81, lisedeki kızlar için .50 ile .86, lisedeki erkekler için .42 ile .81; olumsuz akran faktörlerine ilişkin faktör yüklerinin ortaokuldaki kızlar için .82 ile .88, ortaokuldaki erkekler için .68 ile .87, lisedeki kızlar için .79 ile .92, lisedeki erkekler için .85 ile .85; ikinci zamandaki (Z2) siber kurban olmaya ilişkin faktör yüklerinin ortaokuldaki kızlar için .75 ile .93, ortaokuldaki erkekler için .75 ile .97, lisedeki kızlar için .79 ile .92, lisedeki erkekler için .74 ile .91; birinci zamandaki (Z1) siber kurban olmaya ilişkin faktör yüklerinin ortaokuldaki kızlar için .83 ile .90, ortaokuldaki erkekler için .82 ile .90, lisedeki kızlar için .81 ile .89, lisedeki erkekler için .76 ile .88 arasında değiştiği gözlenmiştir. Büyüköztürk'e (2010) göre, ölçüm modelindeki faktör yüklerinin .30 ve üzeri olması gerekmektedir. Buna göre, tüm gruplar için ölçüm modelindeki faktör yüklerinin yeterli düzeyde olduğu gözlenmiştir.

Ölçüm modellerindeki faktör yüklerinin incelenmesinin ardından, ölçüm modellerindeki olumsuz ebeveynlik faktörleri, okul faktörleri, olumsuz akran faktörleri ve siber kurban olma örtük değişkenleri arasındaki yapısal korelasyonlar incelenmiştir (Tablo 43).

Tablo 43

Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modelinde Yer Alan Örtük Değişkenler Arası Yapısal Korelasyonlar

	1	2	3	4
<u>Ortaokul - kız</u>				
1. Olumsuz ebeveynlik faktörleri				
2. Okul faktörleri	-.55***			
3. Olumsuz akran faktörleri	.43***	-.17**		
4. Z2 Siber kurban olma	.14**	-.16**	.21***	
5. Z1 Siber kurban olma	.31***	-.20***	.39***	.36***
<u>Ortaokul - erkek</u>				
1. Olumsuz ebeveynlik faktörleri				
2. Okul faktörleri	-.50***			
3. Olumsuz akran faktörleri	.32***	-.22***		
4. Z2 Siber kurban olma	.17***	-.13*	.18***	
5. Z1 Siber kurban olma	.25***	-.23***	.48***	.36***
<u>Lise - kız</u>				
1. Olumsuz ebeveynlik faktörleri				
2. Okul faktörleri	-.44***			
3. Olumsuz akran faktörleri	.44***	-.21***		
4. Z2 Siber kurban olma	.36***	-.21***	.29***	
5. Z1 Siber kurban olma	.39***	-.18***	.27***	.53***
<u>Lise - erkek</u>				
1. Olumsuz ebeveynlik faktörleri				
2. Okul faktörleri	-.44***			
3. Olumsuz akran faktörleri	.38***	-.14*		
4. Z2 Siber kurban olma	.29***	-.17**	.27***	
5. Z1 Siber kurban olma	.29***	-.18**	.38***	.55***

Not: Z1: Birinci zaman; Z2: İkinci zaman. * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Tablo 43 incelendiğinde, ortaokuldaki kız öğrencilerde, ikinci zamandaki siber kurban olma ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = .14$, $p < .01$), olumsuz akran faktörleri ($r = .21$, $p < .001$) ve birinci zamandaki siber kurban olma ($r = .36$, $p < .001$) arasında

pozitif; ikinci zamandaki siber kurban olma ile okul faktörleri ($r = -.16, p < .01$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde, birinci zamandaki siber kurban olma ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = .31, p < .001$) ve olumsuz akran faktörleri ($r = .39, p < .001$) arasında pozitif; birinci zamandaki siber kurban olma ile okul faktörleri ($r = -.20, p < .001$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki vardır. Diğer yandan, okul faktörleri ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = -.55, p < .001$) ve olumsuz akran faktörleri ($r = -.17, p < .01$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunurken; olumsuz ebeveynlik faktörleri ile olumsuz akran faktörleri ($r = .43, p < .001$) arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır.

Ortaokuldaki erkek öğrencilerde, ikinci zamandaki siber kurban olma ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = .17, p < .001$), olumsuz akran faktörleri ($r = .18, p < .001$) ve birinci zamandaki siber kurban olma ($r = .36, p < .001$) arasında pozitif; ikinci zamandaki siber kurban olma ile okul faktörleri ($r = -.13, p < .05$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde, birinci zamandaki siber kurban olma ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = .25, p < .001$) ve olumsuz akran faktörleri ($r = .48, p < .001$) arasında pozitif; birinci zamandaki siber kurban olma ile okul faktörleri ($r = -.23, p < .001$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki vardır. Diğer yandan, okul faktörleri ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = -.50, p < .001$) ve olumsuz akran faktörleri ($r = -.22, p < .001$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunurken; olumsuz ebeveynlik faktörleri ile olumsuz akran faktörleri ($r = .32, p < .001$) arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır.

Lisedeki kız öğrencilerde, ikinci zamandaki siber kurban olma ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = .36, p < .001$), olumsuz akran faktörleri ($r = .29, p < .001$) ve birinci zamandaki siber kurban olma ($r = .53, p < .001$) arasında pozitif; ikinci zamandaki siber kurban olma ile okul faktörleri ($r = -.21, p < .001$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde, birinci zamandaki siber kurban olma ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = .39, p < .001$) ve olumsuz akran faktörleri ($r = .27, p < .001$) arasında pozitif; birinci zamandaki siber kurban olma ile okul faktörleri ($r = -.18, p < .001$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki vardır. Diğer yandan, okul faktörleri ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = -.44, p < .001$) ve olumsuz akran faktörleri ($r = -.21, p < .001$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunurken; olumsuz ebeveynlik faktörleri

ile olumsuz akran faktörleri ($r = .44, p < .001$) arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır.

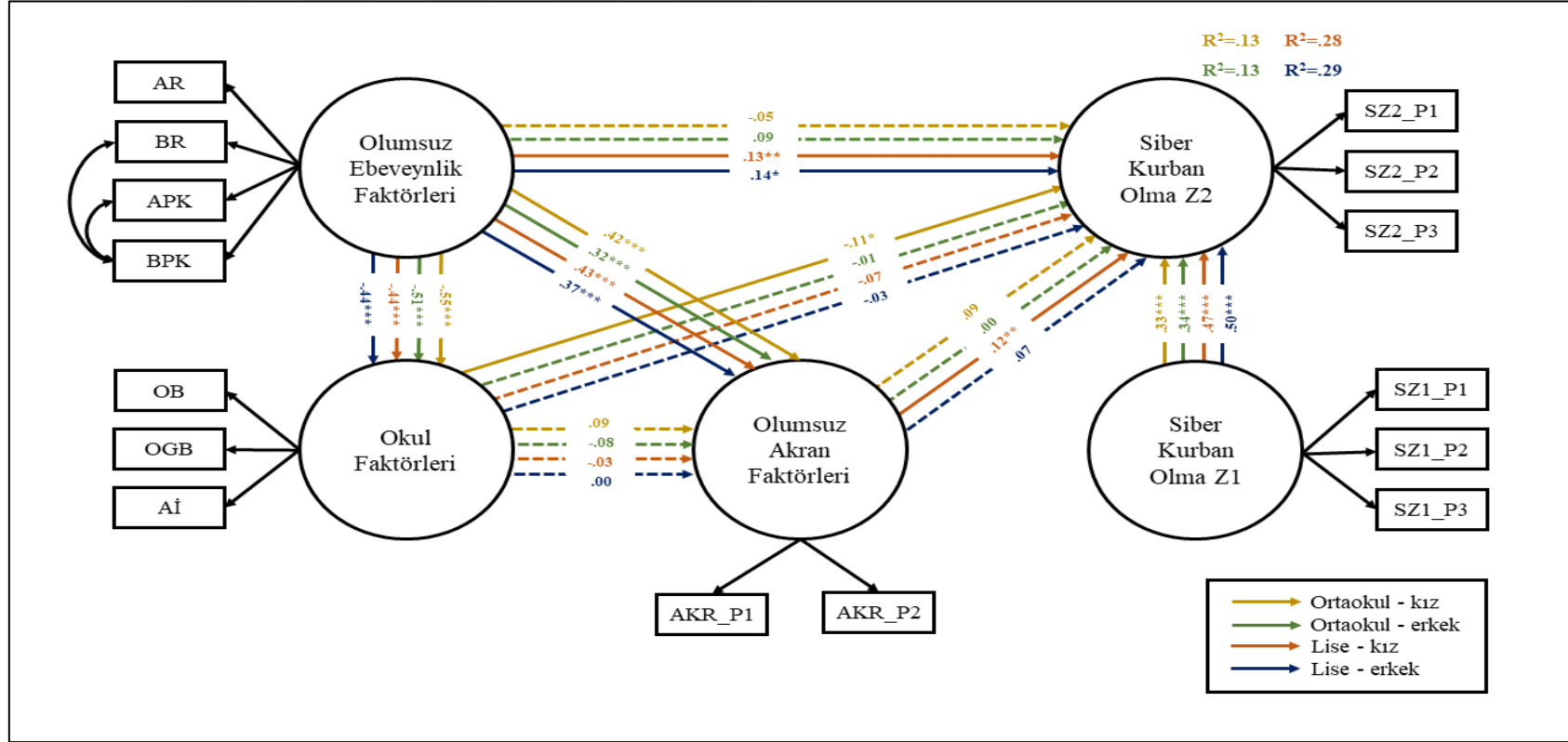
Lisedeki erkek öğrencilerde, ikinci zamandaki siber kurban olma ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = .29, p < .001$), olumsuz akran faktörleri ($r = .27, p < .001$) ve birinci zamandaki siber kurban olma ($r = .55, p < .001$) arasında pozitif; ikinci zamandaki siber kurban olma ile okul faktörleri ($r = -.17, p < .01$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde, birinci zamandaki siber kurban olma ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = .29, p < .001$) ve olumsuz akran faktörleri ($r = .38, p < .001$) arasında pozitif; birinci zamandaki siber kurban olma ile okul faktörleri ($r = -.18, p < .01$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki vardır. Diğer yandan, okul faktörleri ile olumsuz ebeveynlik faktörleri ($r = -.44, p < .001$) ve olumsuz akran faktörleri ($r = -.14, p < .05$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunurken; olumsuz ebeveynlik faktörleri ile olumsuz akran faktörleri ($r = .38, p < .001$) arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır.

4.2.5.2.1.2. Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Yapısal Eşitlik Modeli

Birinci zamanda ölçülen olumsuz ebeveynlik faktörleri (anne reddi, baba reddi, annenin psikolojik kontrolü, babanın psikolojik kontrolü), okul faktörleri (okula bağlanma, öğretmene bağlanma, akademik ilgi) ve olumsuz akran faktörleri (akran reddi) ile ikinci zamandaki siber kurban olma arasındaki doğrudan ve dolaylı ilişkiler, birinci zamandaki siber zorbalık yapma kontrol edilerek Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) analizi ile incelenmiştir. Modelde 5 örtük değişken ve 15 gösterge bulunmaktadır. Yaşa ve cinsiyete bağlı (bireysel faktörler) etkilerin incelenmesi için model dört ayrı gruba (ortaokul-kız, ortaokul-erkek, lise-kız, lise-erkek) bölünerek incelenmiştir (Model 5).

Yapılan analiz sonucunda, modelin veri ile iyi uyum gösterdiği ve elde edilen standardize edilmiş faktör yüklerinin ortaokul kız ($n = 598$), ortaokul erkek ($n = 533$), lise kız ($n = 654$) ve lise erkek ($n = 529$) verileri için anlamlı ve kabul edilebilir düzeyde olduğu bulunmuştur, $\chi^2 (324, n = 2314) = 1504.47, p < .001, \chi^2/df = 4.64, RMSEA = .04, SRMR = .08, CFI = .93, NFI = .92, GFI = .92$ (Model 5). Ancak, okul faktörlerinden olumsuz akran faktörlerine giden yolun analiz edilen dört grubun hepsinde anlamsız

olduğu görülmüştür. Parsimoni ilkesi gereği, anlamsız olan yolların modelden çıkarılmasına karar verilmiştir (Kline, 2016). Okul faktörlerinden olumsuz akran faktörlerine giden yol modelden çıkartılmıştır. Bu yollar modelden çıkartıldıktan sonra, modelin veri ile iyi uyum gösterdiği ve elde edilen standardize edilmiş faktör yüklerinin ortaokul kız ($n = 598$), ortaokul erkek ($n = 533$), lise kız ($n = 654$) ve lise erkek ($n = 529$) verileri için anlamlı ve kabul edilebilir düzeyde olduğu bulunmuştur, $\chi^2 (328, n = 2314) = 1509.02, p < .001, \chi^2/df = 4.60, RMSEA = .04, SRMR = .08, CFI = .93, NFI = .92, GFI = .92$ (Model.6). Sınanan iki model arasında anlamlı bir fark olup olmadığı χ^2 farklılık testi, CFI, SRMR ve RMSEA değerlerinin karşılaştırması ile incelenmiş ve iki model arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır ($\Delta\chi^2 (4) = 4.55, p > .05$). Ancak parsimoni ilkesi gereğince daha sade modelin tercih edilmesi önerildiğinden (Kline, 2016), Model 6'nın kullanılması uygun görülmüştür. Model 6'ya ilişkin bulgular Şekil 24'te ve Tablo 44'te sunulmuştur.

Not: AR: Anne reddi, BR: Baba reddi, APK: Annenin psikolojik kontrolü, BPK: Babanın psikolojik kontrolü, OB: Okula bağlanma, OGB: Öğretmene bağlanma, Aİ: Akademik ilgi, AKR_P1: Akran reddi parsel 1, AKR_P2: Akran reddi parsel 2, SK1_P1: Birinci zaman siber kurban olma parsel 1, SK1_P2: Birinci zaman siber kurban olma parsel 2, SK1_P3: Birinci zaman siber kurban olma parsel 3, SK2_P1: İkinci zaman siber kurban olma parsel 1, SK2_P2: İkinci zaman siber kurban olma parsel 2, SK2_P3: İkinci zaman siber kurban olma parsel 3. Siber kurban olma Z2 değişkeni ikinci zaman ölçümünden alınmış, modeldeki diğer tüm değişkenler birinci zaman ölçümlerinden alınmıştır. Modeldeki düz çizgiler anlamlı yolları, kesikli çizgiler anlamsız yolları göstermektedir.

Şekil 24 Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Yapısal Eşitlik Modelinin Yol Katsayıları ve Açıklanan Varyanslar

Tablo 44

Ergenlerin Olumsuz Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Yapısal Eşitlik Modelinin Doğrudan ve Dolaylı Yol Katsayıları

			Ortaokul - kız				Ortaokul - erkek			
			β	SH	<i>t</i>	<i>p</i>	β	SH	<i>t</i>	<i>p</i>
<u>Doğrudan etkiler</u>										
Z2 Siber kurban olma	←	Olumsuz ebeveynlik faktörleri	-.05	.26	-.91	.37	.09	.32	1.58	.11
Z2 Siber kurban olma	←	Okul faktörleri	-.11	.15	-1.98	.05	-.01	.15	-.14	.89
Z2 Siber kurban olma	←	Olumsuz akran faktörleri	.09	.04	1.86	.06	.00	.06	.01	.99
Z2 Siber kurban olma	←	Z1 Siber kurban olma	.33	.05	7.41	<.001	.34	.05	7.37	<.001
Olumsuz akran faktörleri	←	Olumsuz ebeveynlik faktörleri	.42	.28	8.24	<.001	.32	.31	4.28	<.001
Okul faktörleri	←	Olumsuz ebeveynlik faktörleri	-.55	.10	-9.55	<.001	-.51	.13	-8.47	<.001
			β	BootAS	BootÜS		β	BootAS	BootÜS	
<u>Dolaylı etkiler</u>										
Z2 Siber kurban olma	←	Olumsuz ebeveynlik faktörleri	.10	.016	.202		.004	-.095	.104	
			Lise - kız				Lise - erkek			
			β	SH	<i>t</i>	<i>p</i>	β	SH	<i>t</i>	<i>p</i>
<u>Doğrudan etkiler</u>										
Z2 Siber kurban olma	←	Olumsuz ebeveynlik faktörleri	.13	.12	2.62	.01	.14	.20	2.34	.02
Z2 Siber kurban olma	←	Okul faktörleri	-.07	.08	-1.43	.15	-.03	.12	-.55	.58
Z2 Siber kurban olma	←	Olumsuz akran faktörleri	.12	.03	2.60	.01	.07	.04	1.41	.16
Z2 Siber kurban olma	←	Z1 Siber kurban olma	.47	.04	1.66	<.001	.50	.06	9.55	<.001
Olumsuz akran faktörleri	←	Olumsuz ebeveynlik faktörleri	.43	.18	1.11	<.001	.37	.26	6.19	<.001
Okul faktörleri	←	Olumsuz ebeveynlik faktörleri	-.44	.07	-8.42	<.001	-.44	.11	-6.68	<.001
			β	BootAS	BootÜS		β	BootAS	BootÜS	
<u>Dolaylı etkiler</u>										
Z2 Siber kurban olma	←	Olumsuz ebeveynlik faktörleri	.08	-.005	.165		.04	-.048	.103	

Not: Tabloda, analiz edilen gruplardan en az birinde anlamlı olan yollar rapor edilmiştir.

β : Standardize yol katsayısı; SH: Standart Hata; BootAS: Bootstrap Güven Aralığı Alt Sınır; BootÜS: Bootstrap Güven Aralığı Üst Sınır.

Ortaokuldaki kız öğrencilerde, birinci zamandaki siber kurban olmanın kontrol edildiği koşulda, olumsuz ebeveynlik faktörleri ile ikinci zamandaki siber kurban olma arasındaki doğrudan ilişki anlamlı değildir ($\beta = -.05, p > .05$). Diğer yandan, olumsuz ebeveynlik faktörleri ile ikinci zamandaki siber kurban olma arasında okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişki olup olmadığı Bootstrap yöntemiyle incelenmiştir. 5000 kez yeniden örnekleme yöntemiyle %95 güven aralığında gerçekleştirilen Bootstrap analizi sonucunda, olumsuz ebeveynlik faktörlerinin okul faktörleri aracılığıyla ikinci zamandaki siber kurban olma ile dolaylı ilişkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur ($\beta = .10$; BootAS: .016, BootÜS: .202). Ayrıca, Model 6'daki faktörlerin ikinci zamandaki siber kurban olma varyansının %13'ünü açıkladığı gözlenmiştir.

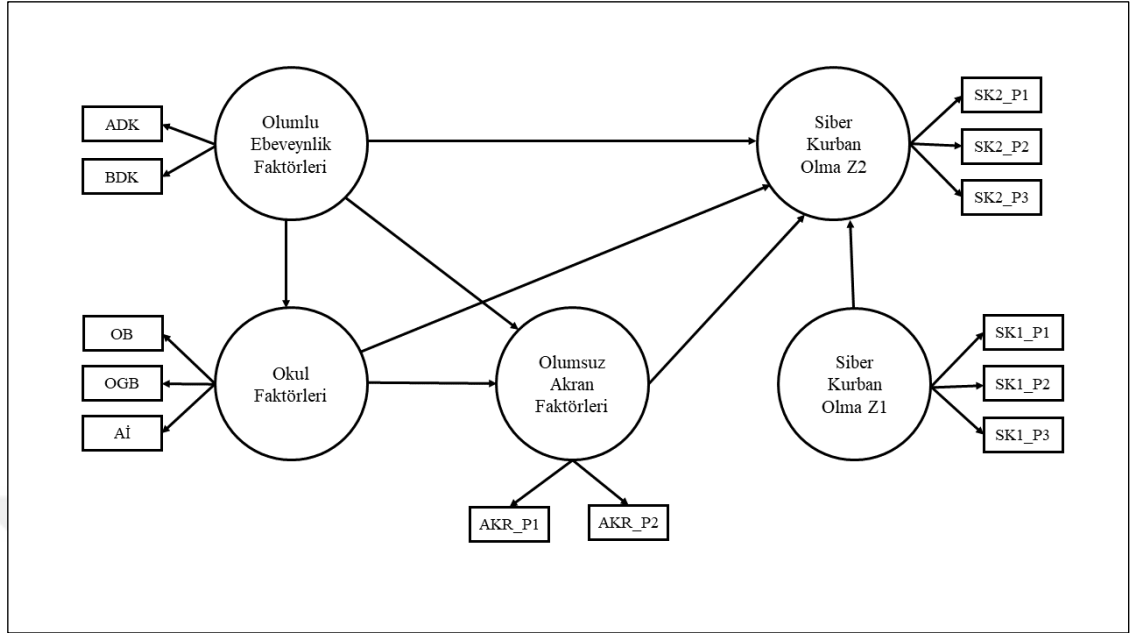
Ortaokuldaki erkek öğrencilerde, birinci zamandaki siber kurban olmanın kontrol edildiği koşulda, olumsuz ebeveynlik faktörleri ile ikinci zamandaki siber kurban olma arasındaki doğrudan ilişki anlamlı değildir ($\beta = .09, p > .05$). Diğer yandan, olumsuz ebeveynlik faktörleri ile ikinci zamandaki siber kurban olma arasında okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişki olup olmadığı Bootstrap yöntemiyle incelenmiştir. 5000 kez yeniden örnekleme yöntemiyle %95 güven aralığında gerçekleştirilen Bootstrap analizi sonucunda, olumsuz ebeveynlik faktörlerinin okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişkilerinin anlamlı olmadığı gözlenmiştir. Ayrıca, Model 6'daki faktörlerin ikinci zamandaki siber kurban olma varyansının %13'ünü açıkladığı gözlenmiştir.

Lisedeki kız öğrencilerde, birinci zamandaki siber kurban olmanın kontrol edildiği koşulda, olumsuz ebeveyn faktörleri ile ikinci zamandaki siber kurban olma arasındaki doğrudan ilişki anlamlıdır ($\beta = .13, p < .01$). Diğer yandan, olumsuz ebeveynlik faktörleri ile ikinci zamandaki siber kurban olma arasında okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişki olup olmadığı Bootstrap yöntemiyle incelenmiştir. 5000 kez yeniden örnekleme yöntemiyle %95 güven aralığında gerçekleştirilen Bootstrap analizi sonucunda, olumsuz ebeveynlik faktörlerinin okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişkilerinin anlamlı olmadığı gözlenmiştir. Ayrıca, Model 6'daki faktörlerin ikinci zamandaki siber kurban olma varyansının %28'ini açıkladığı gözlenmiştir.

Lisedeki erkek öğrencilerde, birinci zamandaki siber kurban olmanın kontrol edildiği koşulda, olumsuz ebeveynlik faktörleri ile ikinci zamandaki siber kurban olma arasındaki doğrudan ilişki anlamlıdır ($\beta = .14, p < .05$). Diğer yandan, olumsuz ebeveynlik faktörleri ile ikinci zamandaki siber kurban olma arasında okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişki olup olmadığı Bootstrap yöntemiyle incelenmiştir. 5000 kez yeniden örnekleme yöntemiyle %95 güven aralığında gerçekleştirilen Bootstrap analizi sonucunda, olumsuz ebeveynlik faktörlerinin okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişkilerinin anlamlı olmadığı gözlenmiştir. Ayrıca, Model 6'daki faktörlerin ikinci zamandaki siber kurban olma varyansının %29'unu açıkladığı gözlenmiştir.

4.2.5.2.2. Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin Yapısal Eşitlik Modeli ile İncelenmesi

Ergenlerin siber kurban olması ile ilişkili olumlu ebeveynlik faktörleri (annenin davranışsal kontrolü, babanın davranışsal kontrolü), okul faktörleri (okula bağlanma, öğretmene bağlanma ve akademik ilgi) ve olumsuz akran faktörlerinden (akran reddi) oluşan model ortaokul-kız, ortaokul-erkek, lise-kız ve lise-erkek olmak üzere dört ayrı grupta incelenmiştir (Şekil 25). Aşağıdaki bölümde öncelikle, bu modelin ölçüm modeline ilişkin bulgular aktarılmış; ardından, yapısal eşitlik modellemesine ilişkin bulgular raporlanmıştır.

Not: ADK: Annenin davranışsal kontrolü, BDK: Babanın davranışsal kontrolü, OB: Okula bağlanma, OGB: Öğretmene bağlanma, Aİ: Akademik ilgi, AKR_P1: Akran reddi parsel 1, AKR_P2: Akran reddi parsel 2, SK1_P1: Birinci zaman siber kurban olma parsel 1, SK1_P2: Birinci zaman siber kurban olma parsel 2, SK1_P3: Birinci zaman siber kurban olma parsel 3, SK2_P1: İkinci zaman siber kurban olma parsel 1, SK2_P2: İkinci zaman siber kurban olma parsel 2, SK2_P3: İkinci zaman siber kurban olma parsel 3. Siber kurban olma Z2 değişkeni ikinci zaman ölçümünden alınmış, modeldeki diğer tüm değişkenler birinci zaman ölçümlerinden alınmıştır.

Şekil 25 *Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilere İlişkin Yapısal Eşitlik Modeli*

4.2.5.2.2.1. Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli

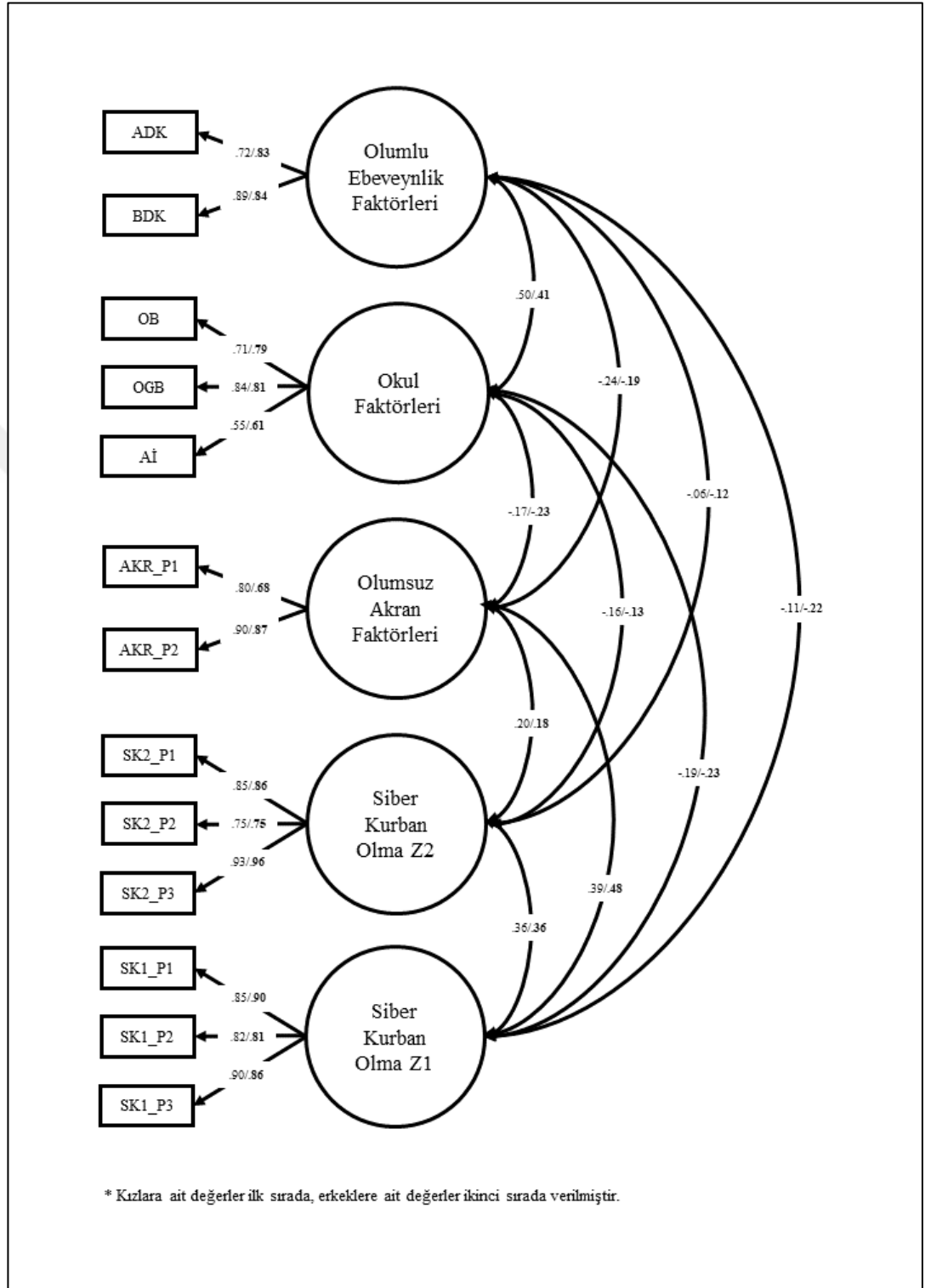
Ergenlerin siber kurban olması ile olumlu ebeveynlik faktörleri, okul faktörleri ve olumsuz akran faktörleri arasındaki ilişkileri incelemeye yönelik oluşturulan yapısal modelin ölçüm modelinde 5 örtük değişken ve 13 gösterge bulunmaktadır. Örtük değişkenler; olumlu ebeveynlik faktörleri, okula ilişkin faktörler, olumsuz akran faktörleri, siber kurban olma Z1 ve siber kurban olma Z2'dir.

Olumlu ebeveynlik faktörleri örtük değişkeninin göstergeleri, annenin davranışsal kontrolü ve babanın davranışsal kontrolüdür. Okul faktörleri örtük değişkeninin göstergeleri, okula bağlanma, öğretmene bağlanma ve akademik ilgidir. Olumsuz akran faktörleri örtük değişkeninin göstergeleri, akran reddi parsel 1 ve akran reddi parsel 2'dir.

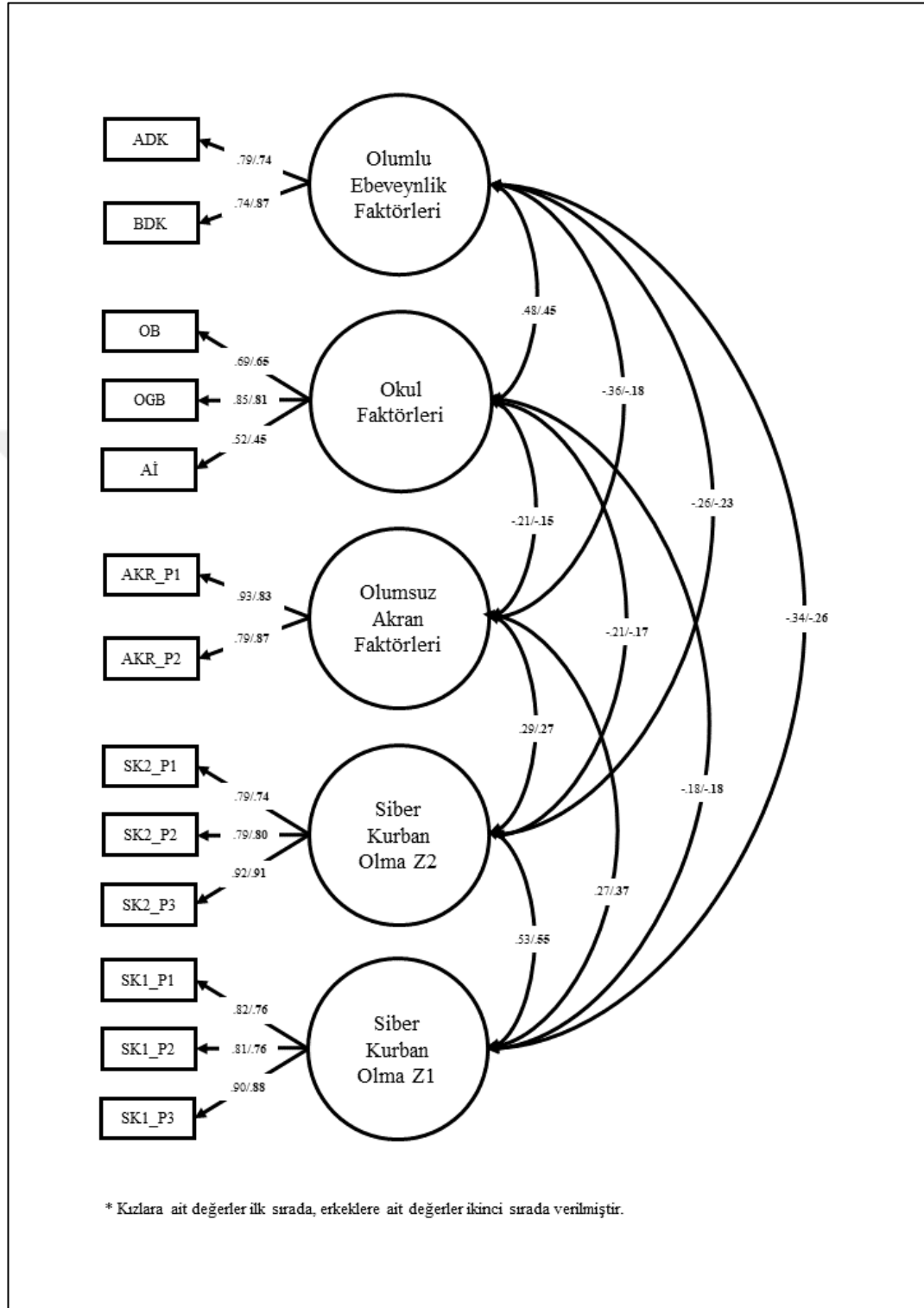
Siber kurban olma örtük değişkeninin göstergeleri ise, siber kurban olma parsel 1, siber kurban olma parsel 2 ve siber kurban olma parsel 3'tür.

Ölçüm modelinin analizinde, veri seti okul düzeyi (ortaokul ve lise) x cinsiyete (kız ve erkek) göre dört gruba (ortaokul-kız, ortaokul-erkek, lise-kız, lise-erkek) bölünerek test edilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde, oluşturulan ölçüm modelinin anlamlı ve iyi uyum gösterdiği saptanmıştır, $\chi^2 (220, n = 2314) = 908.47, p < .001, \chi^2/df = 4.13$, RMSEA = .04, SRMR = .05, CFI = .95, NFI = .94, GFI = .94.

Ölçüm modeline ilişkin uyum indeksi değerlerinin incelenmesinin ardından, okul düzeyi ve cinsiyete göre ayrılmış dört farklı grubun ölçüm modellerinde yer alan değişkenlere ilişkin standardize edilmiş faktör yükleri ve örtük değişkenler arasındaki yapısal korelasyonlar incelenmiştir (Şekil 26 ve Şekil 27). Ortaokul-kız, ortaokul-erkek, lise-kız ve lise-erkek gruplarına ilişkin ölçüm modellerinin standardize faktör yükleri ve açıklanan varyanslar Tablo 45'te sunulmuştur.

Şekil 26 Ortaokuldaki Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli

Şekil 27 Lisedeki Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modeli

Tablo 45

Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modelinin Faktör Yükleri ve Açıklanan Varyanslar

	Ortaokul - kız		Ortaokul - erkek		Lise - kız		Lise - erkek	
	Faktör yükü	R ²	Faktör yükü	R ²	Faktör yükü	R ²	Faktör yükü	R ²
<u>Olumlu Ebeveynlik Faktörleri</u>								
Annenin davranışsal kontrolü	.72	.52	.83	.69	.79	.63	.74	.54
Babanın davranışsal kontrolü	.89	.79	.84	.70	.74	.54	.87	.75
<u>Okul Faktörleri</u>								
Okula bağlanma	.71	.50	.79	.63	.69	.48	.65	.42
Öğretmene bağlanma	.84	.71	.81	.66	.85	.73	.81	.66
Akademik ilgi	.55	.30	.61	.37	.52	.27	.45	.20
<u>Olumsuz Akran Faktörleri</u>								
Akran reddi parsel 1	.80	.63	.68	.47	.93	.86	.83	.68
Akran reddi parsel 2	.90	.82	.87	.75	.79	.62	.87	.76
<u>Z2 Siber kurban olma</u>								
Z2 Siber kurban olma parsel 1	.85	.73	.86	.73	.79	.62	.74	.55
Z2 Siber kurban olma parsel 2	.75	.56	.75	.57	.79	.63	.80	.64
Z2 Siber kurban olma parsel 3	.93	.86	.96	.93	.92	.85	.91	.83
<u>Z1 Siber kurban olma</u>								
Z1 Siber kurban olma parsel 1	.85	.72	.90	.80	.82	.68	.76	.58
Z1 Siber kurban olma parsel 2	.82	.68	.81	.66	.81	.66	.76	.58
Z1 Siber kurban olma parsel 3	.90	.82	.86	.75	.90	.80	.88	.77

Tablo 45 incelendiğinde, olumlu ebeveynlik faktörlerine ilişkin faktör yüklerinin ortaokuldaki kızlar için .72 ile .89, ortaokuldaki erkekler için .83 ile .84, lisedeki kızlar için .74 ile .79, lisedeki erkekler için .74 ile .87; okul faktörlerine ilişkin faktör yüklerinin ortaokuldaki kızlar için .55 ile .84, ortaokuldaki erkekler için .61 ile .81, lisedeki kızlar için .52 ile .85, lisedeki erkekler için .45 ile .81; olumsuz akran faktörlerine ilişkin faktör yüklerinin ortaokuldaki kızlar için .80 ile .90, ortaokuldaki erkekler için .68 ile .87, lisedeki kızlar için .79 ile .93, lisedeki erkekler için .83 ile .87; ikinci zamandaki siber kurban olmaya ilişkin faktör yüklerinin ortaokuldaki kızlar için .75 ile .93, ortaokuldaki erkekler için .75 ile .96, lisedeki kızlar için .79 ile .92, lisedeki erkekler için .74 ile .91; birinci zamandaki siber kurban olmaya ilişkin faktör yüklerinin ortaokuldaki kızlar için .82 ile .90, ortaokuldaki erkekler için .81 ile .90, lisedeki kızlar için .81 ile .90, lisedeki erkekler için .76 ile .88 arasında değiştiği gözlenmiştir. Büyüköztürk'e (2010) göre, ölçüm modelindeki faktör yüklerinin .30 ve üzeri olması gerekmektedir. Buna göre, tüm gruplar için ölçüm modelindeki faktör yüklerinin yeterli düzeyde olduğu gözlenmiştir.

Ölçüm modellerindeki faktör yüklerinin incelenmesinin ardından, ölçüm modellerindeki olumlu ebeveynlik faktörleri, okul faktörleri, olumsuz akran faktörleri ve siber kurban olma örtük değişkenleri arasındaki yapısal korelasyonlar incelenmiştir (Tablo 46).

Tablo 46

Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Ölçüm Modelinde Yer Alan Örtük Değişkenler Arası Yapısal Korelasyonlar

	1	2	3	4
<u>Ortaokul - kız</u>				
1. Olumlu ebeveynlik faktörleri				
2. Okul faktörleri	.50***			
3. Olumsuz akran faktörleri	-.24***	-.17**		
4. Z2 Siber kurban olma	-.06	-.16**	.20***	
5. Z1 Siber kurban olma	-.11*	-.19***	.39***	.36***
<u>Ortaokul - erkek</u>				
1. Olumlu ebeveynlik faktörleri				
2. Okul faktörleri	.41***			
3. Olumsuz akran faktörleri	-.19**	-.23***		
4. Z2 Siber kurban olma	-.12*	-.13*	.18***	
5. Z1 Siber kurban olma	-.22***	-.23***	.48***	.36***
<u>Lise - kız</u>				
1. Olumlu ebeveynlik faktörleri				
2. Okul faktörleri	.48***			
3. Olumsuz akran faktörleri	-.36***	-.21***		
4. Z2 Siber kurban olma	-.26***	-.21***	.29***	
5. Z1 Siber kurban olma	-.34***	-.18***	.27***	.53***
<u>Lise - erkek</u>				
1. Olumlu ebeveynlik faktörleri				
2. Okul faktörleri	.45***			
3. Olumsuz akran faktörleri	-.18**	-.15**		
4. Z2 Siber kurban olma	-.23***	-.17**	.27***	
5. Z1 Siber kurban olma	-.26***	-.18**	.37***	.55***

Not: Z1: Birinci zaman; Z2: İkinci zaman. * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Tablo 46 incelendiğinde, ortaokuldaki kız öğrencilerde, ikinci zamandaki siber kurban olma ile olumsuz akran faktörleri ($r = .20$, $p < .001$) ve birinci zamandaki siber kurban olma ($r = .36$, $p < .001$) arasında pozitif; ikinci zamandaki siber kurban olma ile

okul faktörleri ($r = -.16, p < .01$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu gözlenmiştir. Birinci zamandaki siber kurban olma ile olumsuz akran faktörleri ($r = .39, p < .001$) arasında pozitif; birinci zamandaki siber kurban olma ile olumlu ebeveynlik faktörleri ($r = -.11, p < .05$) ve okul faktörleri ($r = -.19, p < .001$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki vardır. Diğer yandan, okul faktörleri ile olumlu ebeveynlik faktörleri ($r = .50, p < .001$) arasında pozitif; okul faktörleri ile olumsuz akran faktörleri ($r = -.17, p < .01$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır. Ek olarak, olumlu ebeveynlik faktörleri ile olumsuz akran faktörleri ($r = -.24, p < .001$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır.

Ortaokuldaki erkek öğrencilerde, ikinci zamandaki siber kurban olma ile olumsuz akran faktörleri ($r = .18, p < .001$) ve birinci zamandaki siber kurban olma ($r = .36, p < .001$) arasında pozitif; ikinci zamandaki siber kurban olma ile olumlu ebeveynlik faktörleri ($r = -.12, p < .05$) ve okul faktörleri ($r = -.13, p < .05$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde, birinci zamandaki siber kurban olma ile olumsuz akran faktörleri ($r = .48, p < .001$) arasında pozitif; birinci zamandaki siber kurban olma ile olumlu ebeveynlik faktörleri ($r = -.22, p < .001$) ve okul faktörleri ($r = -.23, p < .001$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki vardır. Diğer yandan, okul faktörleri ile olumlu ebeveynlik faktörleri ($r = .41, p < .001$) arasında pozitif; okul faktörleri ile olumsuz akran faktörleri ($r = -.23, p < .001$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır. Ek olarak, olumlu ebeveynlik faktörleri ile olumsuz akran faktörleri ($r = -.19, p < .01$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır.

Lisedeki kız öğrencilerde, ikinci zamandaki siber kurban olma ile olumsuz akran faktörleri ($r = .29, p < .001$) ve birinci zamandaki siber kurban olma ($r = .53, p < .001$) arasında pozitif; ikinci zamandaki siber kurban olma ile olumlu ebeveynlik faktörleri ($r = -.26, p < .001$) ve okul faktörleri ($r = -.21, p < .001$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde, birinci zamandaki siber kurban olma ile olumsuz akran faktörleri ($r = .27, p < .001$) arasında pozitif; birinci zamandaki siber kurban olma ile olumlu ebeveynlik faktörleri ($r = -.34, p < .001$) ve okul faktörleri ($r = -.18, p < .001$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki vardır. Diğer yandan, okul faktörleri ile olumlu ebeveynlik faktörleri ($r = .48, p < .001$) arasında pozitif; okul faktörleri ile olumsuz akran faktörleri ($r = -.21, p < .001$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki

bulunmaktadır. Ek olarak, olumlu ebeveynlik faktörleri ile olumsuz akran faktörleri ($r = -.36, p < .001$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır.

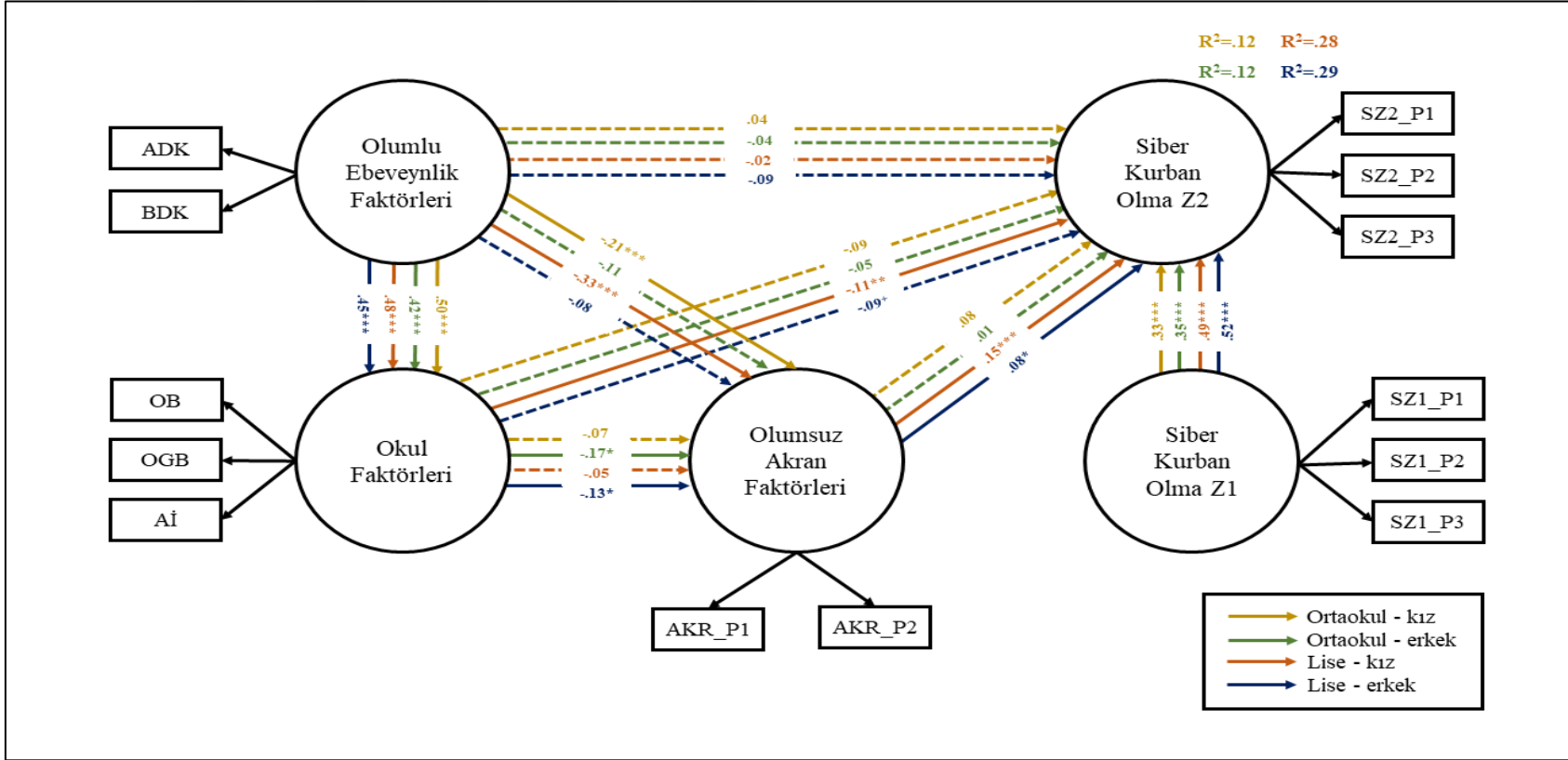
Lisedeki erkek öğrencilerde, ikinci zamandaki siber kurban olma ile olumsuz akran faktörleri ($r = .27, p < .001$) ve birinci zamandaki siber kurban olma ($r = .55, p < .001$) arasında pozitif; ikinci zamandaki siber kurban olma ile olumlu ebeveynlik faktörleri ($r = -.23, p < .001$) ve okul faktörleri ($r = -.17, p < .01$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde, birinci zamandaki siber kurban olma ile olumsuz akran faktörleri ($r = .37, p < .001$) arasında pozitif; birinci zamandaki siber kurban olma ile olumlu ebeveynlik faktörleri ($r = -.26, p < .001$) ve okul faktörleri ($r = -.18, p < .001$) arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişki vardır. Diğer yandan, okul faktörleri ile olumlu ebeveynlik faktörleri ($r = .45, p < .001$) arasında pozitif; okul faktörleri ile olumsuz akran faktörleri ($r = -.15, p < .01$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır. Ek olarak, olumlu ebeveynlik faktörleri ile olumsuz akran faktörleri ($r = -.18, p < .01$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır.

4.2.5.2.2.2. Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Yapısal Eşitlik Modeli

Birinci zamanda ölçülen olumlu ebeveynlik faktörleri (annenin davranışsal kontrolü, babanın davranışsal kontrolü), okul faktörleri (okula bağlanma, öğretmene bağlanma, akademik ilgi) ve olumsuz akran faktörleri (akran reddi) ile ikinci zamandaki siber kurban olma arasındaki doğrudan ve dolaylı ilişkiler, birinci zamandaki siber kurban olma kontrol edilerek Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) analizi ile incelenmiştir. Modelde 5 örtük değişken ve 13 gösterge bulunmaktadır. Yaşa ve cinsiyete bağlı (bireysel faktörler) etkilerin incelenmesi için model dört ayrı gruba (ortaokul-kız, ortaokul-erkek, lise-kız, lise-erkek) bölünerek incelenmiştir (Model 7).

Yapılan analiz sonucunda, modelin veri ile iyi uyum gösterdiği ve elde edilen standardize edilmiş faktör yüklerinin ortaokul kız ($n = 598$), ortaokul erkek ($n = 533$), lise kız ($n = 654$) ve lise erkek ($n = 529$) verileri için anlamlı ve kabul edilebilir düzeyde olduğu bulunmuştur, $\chi^2(232, n = 2314) = 1242.68, p < .001, \chi^2/df = 5.36, RMSEA = .04, SRMR = .08, CFI = .93, NFI = .91, GFI = .93$ (Model 7). Ancak, olumlu ebeveynlik

faktörlerinden siber kurban olma Z2'ye giden yolların analiz edilen dört grubun hepsinde anlamsız olduğu görülmüştür. Parsimoni ilkesi gereği, anlamsız olan yolların modelden çıkarılmasına karar verilmiştir (Kline, 2016). Bu sebeple, okul faktörlerinden siber kurban olma Z2'ye giden yol modelden çıkartılmıştır. Bu yol modelden çıkartıldıktan sonra, modelin veri ile kabul edilebilir düzeyde uyum gösterdiği ve elde edilen standardize edilmiş faktör yüklerinin ortaokul kız ($n = 598$), ortaokul erkek ($n = 533$), lise kız ($n = 654$) ve lise erkek ($n = 529$) verileri için anlamlı ve kabul edilebilir düzeyde olduğu bulunmuştur, $\chi^2 (236, n = 2314) = 1246.71, p < .001, \chi^2/df = 5.28, RMSEA = .04, SRMR = .08, CFI = .93, NFI = .91, GFI = .93$ (Model.8). Sınanan iki model arasında anlamlı bir fark olup olmadığı χ^2 farklılık testi, CFI, SRMR ve RMSEA değerlerinin karşılaştırması ile incelenmiş ve iki model arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır ($\Delta\chi^2 (4) = 4.03, p > .05$). Ancak parsimoni ilkesi gereğince daha sade modelin tercih edilmesi önerildiğinden (Kline, 2016), Model 8'in kullanılması uygun görülmüştür. Model 8'e ilişkin bulgular Şekil 28'de ve Tablo 47'de sunulmuştur.

Not: ADK: Annenin davranışsal kontrolü, BDK: Babanın davranışsal kontrolü, OB: Okula bağlanma, OGB: Öğretmene bağlanma, Aİ: Akademik ilgi, AKR_P1: Akran reddi parsel 1, AKR_P2: Akran reddi parsel 2, SK1_P1: Birinci zaman siber kurban olma parsel 1, SK1_P2: Birinci zaman siber kurban olma parsel 2, SK1_P3: Birinci zaman siber kurban olma parsel 3, SK2_P1: İkinci zaman siber kurban olma parsel 1, SK2_P2: İkinci zaman siber kurban olma parsel 2, SK2_P3: İkinci zaman siber kurban olma parsel 3. Siber kurban olma Z2 değişkeni ikinci zaman ölçümünden alınmış, modeldeki diğer tüm değişkenler birinci zaman ölçümlerinden alınmıştır. Modeldeki düz çizgiler anlamlı yolları, kesikli çizgiler anlamsız yolları göstermektedir.

Şekil 28 Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Yapısal Eşitlik Modelinin Yol Katsayıları ve Açıklanan Varyanslar

Tablo 47

Ergenlerin Olumlu Ebeveynlik Faktörleri, Okul Faktörleri ve Olumsuz Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine İlişkin Yapısal Eşitlik Modelinin Doğrudan ve Dolaylı Yol Katsayıları

			Ortaokul - kız				Ortaokul - erkek			
			β	SH	<i>t</i>	<i>p</i>	β	SH	<i>t</i>	<i>p</i>
<u>Doğrudan etkiler</u>										
Z2 Siber kurban olma	←	Okul faktörleri	-.09	.12	-1.82	.07	-.05	.13	-1.13	.26
Z2 Siber kurban olma	←	Olumsuz akran faktörleri	.08	.04	1.69	.09	.01	.06	.28	.78
Z2 Siber kurban olma	←	Z1 Siber kurban olma	.33	.05	7.36	<.001	.35	.05	7.51	<.001
Okul faktörleri	←	Olumlu ebeveynlik faktörleri	.50	.09	8.66	<.001	.42	.08	7.35	<.001
Olumsuz akran faktörleri	←	Olumlu ebeveynlik faktörleri	-.21	.31	-3.36	<.001	-.11	.17	-1.72	.09
Olumsuz akran faktörleri	←	Okul faktörleri	-.07	.19	-1.16	.25	-.17	.13	-2.34	.02
			β	BootAS	BootÜS		β	BootAS	BootÜS	
<u>Dolaylı etkiler</u>										
Z2 Siber kurban olma	←	Olumlu ebeveynlik faktörleri	-.06	-.109	.000		-.03	-.066	.022	
			Lise - kız				Lise - erkek			
			β	SH	<i>t</i>	<i>p</i>	β	SH	<i>t</i>	<i>p</i>
<u>Doğrudan etkiler</u>										
Z2 Siber kurban olma	←	Okul faktörleri	-.11	.07	-2.69	.01	-.09	.11	-1.91	.06
Z2 Siber kurban olma	←	Olumsuz akran faktörleri	.15	.02	3.61	<.001	.08	.04	2.42	.02
Z2 Siber kurban olma	←	Z1 Siber kurban olma	.49	.04	11.18	<.001	.52	.06	9.79	<.001
Okul faktörleri	←	Olumlu ebeveynlik faktörleri	.48	.10	7.79	<.001	.45	.10	6.80	<.001
Olumsuz akran faktörleri	←	Olumlu ebeveynlik faktörleri	-.33	.29	-5.63	<.001	-.08	.16	-1.50	.13
Olumsuz akran faktörleri	←	Okul faktörleri	-.05	.16	-.95	.34	-.13	.13	-1.98	.05
			β	BootAS	BootÜS		β	BootAS	BootÜS	
<u>Dolaylı etkiler</u>										
Z2 Siber kurban olma	←	Olumlu ebeveynlik faktörleri	-.11	-.166	-.045		-.05	-.104	-.002	

Not: Tabloda, analiz edilen gruplardan en az birinde anlamlı olan yollar rapor edilmiştir.

β : Standardize yol katsayısı; SH: Standart Hata; BootAS: Bootstrap Güven Aralığı Alt Sınır; BootÜS: Bootstrap Güven Aralığı Üst Sınır.

Ortaokuldaki kız öğrencilerde, birinci zamandaki siber kurban olmanın kontrol edildiği koşulda, olumlu ebeveyn faktörleri ile ikinci zamandaki siber kurban olma arasındaki doğrudan ilişki anlamlı değildir ($\beta = .04, p > .05$). Diğer yandan, olumlu ebeveynlik faktörleri ile ikinci zamandaki siber kurban olma arasında okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişki olup olmadığı Bootstrap yöntemiyle incelenmiştir. 5000 kez yeniden örnekleme yöntemiyle %95 güven aralığında gerçekleştirilen Bootstrap analizi sonucunda, olumlu ebeveynlik faktörlerinin okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişkilerinin anlamlı olmadığı gözlenmiştir. Ayrıca, Model 8'deki faktörlerin ikinci zamandaki siber kurban olma varyansının %12'sini açıkladığı gözlenmiştir.

Ortaokuldaki erkek öğrencilerde, birinci zamandaki siber kurban olmanın kontrol edildiği koşulda, olumlu ebeveyn faktörleri ile ikinci zamandaki siber kurban olma arasındaki doğrudan ilişki anlamlı değildir ($\beta = -.04, p > .05$). Diğer yandan, olumlu ebeveynlik faktörleri ile ikinci zamandaki siber kurban olma arasında okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişki olup olmadığı Bootstrap yöntemiyle incelenmiştir. 5000 kez yeniden örnekleme yöntemiyle %95 güven aralığında gerçekleştirilen Bootstrap analizi sonucunda, olumlu ebeveynlik faktörlerinin okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişkilerinin anlamlı olmadığı gözlenmiştir. Ayrıca, Model 8'deki faktörlerin ikinci zamandaki siber kurban olma varyansının %12'sini açıkladığı gözlenmiştir.

Lisedeki kız öğrencilerde, birinci zamandaki siber kurban olmanın kontrol edildiği koşulda, olumlu ebeveyn faktörleri ile ikinci zamandaki siber kurban olma arasındaki doğrudan ilişki anlamlı değildir ($\beta = -.02, p > .05$). Diğer yandan, olumlu ebeveynlik faktörleri ile ikinci zamandaki siber kurban olma arasında okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişki olup olmadığı Bootstrap yöntemiyle incelenmiştir. 5000 kez yeniden örnekleme yöntemiyle %95 güven aralığında gerçekleştirilen Bootstrap analizi sonucunda, olumlu ebeveynlik faktörlerinin olumsuz okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla ikinci zamandaki siber kurban olma ile dolaylı ilişkiye sahip olduğu bulunmuştur ($\beta = -.11$; BootAS: $-.166$, BootÜS: $-.045$). Ayrıca, Model 8'deki faktörlerin ikinci zamandaki siber kurban olma varyansının %28'ini açıkladığı gözlenmiştir.

Lisedeki erkek öğrencilerde, birinci zamandaki siber kurban olmanın kontrol edildiği koşulda, olumlu ebeveyn faktörleri ile ikinci zamandaki siber kurban olma arasındaki doğrudan ilişki anlamlı değildir ($\beta = -.09, p > .05$). Diğer yandan, olumlu ebeveynlik faktörleri ile ikinci zamandaki siber kurban olma arasında okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişki olup olmadığı Bootstrap yöntemiyle incelenmiştir. 5000 kez yeniden örnekleme yöntemiyle %95 güven aralığında gerçekleştirilen Bootstrap analizi sonucunda, olumlu ebeveynlik faktörlerinin okul ve olumsuz akran faktörleri aracılığıyla ikinci zamandaki siber kurban olma ile dolaylı ilişkiye sahip olduğu bulunmuştur ($\beta = -.05$; BootAS: $-.104$, BootÜS: $-.002$). Ayrıca, Model 8'deki faktörlerin ikinci zamandaki siber kurban olma varyansının %29'unu açıkladığı gözlenmiştir.

5. TARTIŞMA

Ekolojik Sistemler Kuramına göre, ergenlerin bireysel özellikleri ve kendilerini çevreleyen sistemler birbiriyle etkileşime girerek ergenlerin davranışlarını etkilemektedir. Mikrosistem, mezosistem, ekzosistem, makrosistem ve kronosistem adı verilen bu sistemler, ergenlerin olumlu ve olumsuz sosyal davranışlarının gelişmesinde oldukça önemlidir (Bronfenbrenner, 1979). Bu kuram, ergenlerin siber zorbalık davranışları ile ilişkili faktörleri açıklamak için sıkça kullanılmaktadır (Espelage, 2014). Ergenlerin ailelerine, okuluna ve akranlarına ilişkin faktörler birbirleriyle ve ergenlerin bireysel özellikleriyle etkileşime girerek siber zorbalık yapma ve siber kurban olma olasılıklarını arttırmakta veya azaltmaktadır (Baldry ve ark., 2015). Bu kuramsal çerçeveden hareketle, bu çalışmada ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma durumu ile ilişkili bilişsel, duygusal ve sosyal faktörler incelenmiştir.

Bu bölümde ilk olarak, ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma yaygınlık oranlarına ilişkin bulgular sunulmuştur. İkinci olarak, ergenlerin demografik özelliklerinin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma üzerindeki etkisine ilişkin bulgular tartışılmıştır. Ardından, ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma durumlarının zaman içerisindeki değişimlerine ilişkin sonuçlar sunulmuştur. Son olarak, ergenlerin bireysel, aile, okul ve akran faktörlerinin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile kesitsel ve boylamsal ilişkilerine ilişkin bulgular tartışılmıştır.

5.1. Ergenlerin Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Yaygınlığına İlişkin Bulguların Tartışılması

Çalışmanın birinci zamandaki yaygınlık oranları incelendiğinde; ergenlerin %43.2'si son üç ay içerisinde en az bir kez siber zorbalık yaptığını, %49.4'ü ise son üç ay içerisinde en az bir kez siber kurban olduğunu belirtmiştir. Çalışmanın ikinci zamandaki yaygınlık oranları incelendiğinde ise; ergenlerin %44.9'unun son üç ay içerisinde en az bir kez siber zorbalık yaptığı ve %49.2'sinin son üç ay içerisinde en az bir kez siber kurban olduğu gözlenmiştir. Her iki zamandaki yaygınlık oranlarının önemli ölçüde tutarlı olduğu görülmektedir.

Siber zorbalık davranışlarının yaygınlığına ilişkin Türkiye'de yapılan çalışmalar incelendiğinde; bulguların büyük ölçüde değişkenlik gösterdiği görülmektedir. İncelenen

çalışmalarda, ortaokul ve lise öğrencilerinde siber zorbalık yapma yaygınlığının %7 (Baştürk-Akca ve ark., 2015) ile %65 (Çalışkan Pala ve ark., 2021) arasında; siber kurban olma yaygınlığının ise %9.5 (Baştürk-Akca ve ark., 2015) ile %51 (Gedik ve ark., 2021) arasında değiştiği gözlenmiştir. Türkiye’deki çalışmalara benzer şekilde, uluslararası alanyazındaki çalışmalarda da yaygınlık oranlarının değişkenlik gösterdiği görölmektedir. Örneğin, bir derleme çalışmasında, siber zorbalık yapma yaygınlığının %1.9 ile %79.3 arasında, siber kurban olma yaygınlığının ise %1.6 ile %56.9 arasında değiştiği rapor edilmiştir (Brochado ve ark., 2017). Benzer şekilde, bir başka derleme çalışmasında, siber zorbalık yapma yaygınlık oranlarının %6 ile %46.3 arasında; siber kurban olma oranlarının ise %14 ile %57.5 arasında değiştiği gözlenmiştir. Araştırmalardaki yaygınlık oranlarının değişkenlik göstermesi; kültürel farklılıklardan, çalışmalarda kullanılan siber zorbalık kriterlerinden, örneklemin gelişimsel özelliklerinden veya kullanılan farklı ölçüm araçlarından kaynaklanmış olabilir (Brochado ve ark., 2017; Kowalski ve ark., 2019). Bununla birlikte, çalışmalarda siber zorbalık yapma ve siber kurban olma yaygınlığının son yıllarda önemli ölçüde artış gösterdiği ve özellikle ergenler arasında yüksek olduğu konusunda büyük ölçüde fikir birliği vardır (Brody ve Vangelisti, 2016; Zhu ve ark., 2021). Mevcut çalışmanın bulgularına göre, neredeyse her iki ergenden birinin son üç ay içerisinde en az bir kez siber zorbalık yaptığı görölmektedir. Benzer şekilde, ergenlerin yaklaşık yarısı son üç ay içerisinde en az bir kez siber kurban olduğunu bildirmiştir. Yüksek yaygınlık oranları dikkate alındığında, öncelikle siber zorbalığa ilişkin risk faktörlerinin belirlenmesi, ardından siber zorbalığı önlemeye yönelik çalışmaların gerçekteştirilmesi, ergenlerin sağlıklı gelişimi açısından oldukça önemlidir.

5.2. Ergenlerin Demografik Özelliklerine Göre Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olmanın Karşılaştırılmasına İlişkin Bulguların Tartışılması

5.2.1. Ergenlerin Cinsiyetine Göre Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olmanın Karşılaştırılmasına İlişkin Bulguların Tartışılması

Bulgulara göre, erkeklerin siber zorbalık yapma puanları kıızlardan yüksektir. Hem birinci zaman ölçümlerinde hem de ikinci zaman ölçümlerinde bu bulgu tutarlılık göstermiştir. Çalışmanın bulguları ile tutarlı bir şekilde, alanyazındaki araştırmaların büyük bölümü erkeklerin siber zorbalık yapma oranlarının kıızlardan daha yüksek

olduğunu bildirmiştir (De Pasquale ve ark., 2021; Huang ve ark., 2021; Süslü ve Oktay, 2018; Taştekin ve Bayhan, 2018; Wang ve ark., 2019; Zhong ve ark., 2021). Öte yandan, daha az sayıdaki çalışmanın bulguları ise kızların siber zorbalık yapma oranlarının daha yüksek olduğunu veya cinsiyete göre anlamlı bir fark olmadığını bildirmiştir (örn., Balakrishnan, 2015; Hinduja ve Patchin, 2008; Kasahara ve ark., 2019).

Erkeklerin çevrim içi olarak geçirdikleri sürenin daha yüksek olması siber zorbalık davranışlarını daha fazla sergilemelerinin bir nedeni olabilir. Araştırmalara göre, çevrim içi geçirilen süre arttıkça, ergenlerin siber zorbalık yapma oranları da artmaktadır (Kowalski ve ark. 2019). Diğer yandan, saldırgan davranışlar üzerinde toplumsal cinsiyet rolleri etkili olabilir. Toplumsal cinsiyet rollerine göre erkeklerin daha iddialı, saldırgan, cesur ve bağımsız olması; kızların ise hassas, duygusal, arkadaş canlısı ve ilişkisel olması beklenmektedir. Kimliğini baskınlık, uzlaşmazlık gibi eril özellikler üzerine inşa eden ergenlerin, başkaları üzerinde kontrol uygulamak için daha kolay saldırgan davranışlar sergilemesi; kimliğini anaçlık, ilişkiselilik gibi dişil özellikler üzerine inşa eden ergenlerin ise, daha az düşmanca bir etkileşim tarzını ve dolaylı saldırganlık biçimlerini (örn. ilişkisel zorbalık) sergilemesi beklenmektedir (Navarro, 2015). Türk toplumunda, erkeklerin saldırgan davranışları toplum tarafından daha kabul görürken, kızların toplumsal kurallara daha uyumlu davranması beklenmektedir. Türk toplumundaki toplumsal cinsiyet rollerine dair beklentiler de erkeklerin daha fazla siber zorbalık yapmasını açıklamaya yardımcı olabilir (Topçu ve Erdur-Baker, 2012).

Bu çalışmada erkeklerin siber kurban olma oranlarının da kızlardan yüksek olduğu bulunmuştur. Çalışmanın bulgularına benzer şekilde, alanyazındaki birçok çalışmada da erkeklerin siber kurban olma oranlarının kızlardan daha yüksek olduğu saptanmıştır (De Pasquale ve ark., 2021; Erdur-Baker, 2010; Huang ve ark., 2021; Taştekin ve Bayhan, 2018; Wong ve ark., 2018; Zhong ve ark., 2021). Diğer yandan, kızların siber kurban olma oranlarının daha yüksek olduğunu ve cinsiyete göre anlamlı bir fark olmadığını bildiren çalışmalar da bulunmaktadır (örn., Bayraktar, 2015; Kasahara ve ark., 2019; Süslü ve Oktay, 2018). Ancak, alanyazındaki çalışmaların büyük bölümünde, mevcut çalışmanın bulgularıyla uyumlu olarak erkeklerin siber kurban olma oranlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Siber zorbalık yapmaya benzer şekilde, erkeklerin çevrim içi geçirdikleri sürenin fazla olması, siber kurban olma oranlarının yüksek olmasına yol açmış olabilir. Ergenlerin çevrim içi geçirdikleri süre arttıkça, çevrim içi risklere maruz kalma olasılıkları da artmaktadır (Zsila ve ark., 2018). Diğer yandan, Türk kültüründeki toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle kızların toplumsal kurallara uyumu önemsendiğinden, kızlar saldırgan davranışlarla karşılaştıklarında bunu başkalarıyla paylaşmaya çekinmiş olabilir ve bu siber kurban olma oranlarının gerçekte olduğundan daha düşük çıkmasına yol açmış olabilir.

Cinsiyetin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma üzerindeki etkisine ilişkin bulgular bütünüyle tutarlı olmamakla birlikte, özellikle Türkiye’deki çalışmaların büyük bölümünde bu çalışmadaki bulgularla uyumlu sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Alanyazındaki farklı bulgular ise kültürel faktörlerden, ölçüm araçlarından, araştırmanın yapıldığı tarihsel zamandan veya ölçmeye bağlı bazı hatalardan kaynaklanabilmektedir. Bununla birlikte, Türkiye’deki ergenlerde siber zorbalık yapma ve siber kurban olma durumunun cinsiyete göre ne şekilde farklılaştığını görmek, cinsiyete göre farklılaşan risk faktörlerinin ve koruyucu faktörlerin belirlenmesi, önleyici programların geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir.

5.2.2. Ergenlerin Okul Düzeyine Göre Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olmanın Karşılaştırılmasına İlişkin Bulguların Tartışılması

Ergenlik döneminde risk alma davranışları arttığından, ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma oranları yüksektir (Baldry ve ark., 2015). Bu çalışmada ergenlik döneminde yaşa bağlı etkileri inceleyebilmek için yaşı bir göstergesi olarak okul düzeyine göre karşılaştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bulgular lise öğrencilerinin siber zorbalık yapma puanlarının ortaokul öğrencilerinden daha yüksek olduğunu göstermiştir. Ayrıca, ergenlerin sınıf düzeyi arttıkça, siber zorbalık davranışlarının arttığı bulunmuştur. Hem birinci zaman ölçümlerinde hem de ikinci zaman ölçümlerinde bu bulgu tutarlılık göstermiştir. Mevcut çalışmanın bulguları, alanyazındaki bulgularla büyük oranda uyumludur. Alanyazındaki çalışmaların birçoğunda, ergenlik döneminde ortaokuldan liseye doğru siber zorbalık davranışlarında artış olduğu bildirilmiştir (Eyüboğlu ve ark., 2021; Görzig ve Machackova, 2015; Pichel ve ark., 2021; Taştekin ve Bayhan, 2018). Öte yandan, yaşa göre anlamlı farklılık olmadığını bildiren çalışmalar da bulunmaktadır

(Hood ve Duffy, 2018). Ancak, yaş ile siber zorbalık yapma arasındaki ilişkilere ilişkin bulgular bütünüyle tutarlı olmamakla birlikte, çalışmaların büyük bölümünde bu çalışmadaki bulgularla uyumlu sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir.

Lise döneminde, ergenlerin kimlik kazanma çabaları ön plana çıktığından sosyal ilişkileri daha da önem kazanmaktadır (Erikson, 1959). Bu dönemde ergenler, sosyal ilişkiler geliştirmek ve/veya bu ilişkileri sürdürmek için sosyal medya sitelerini sıklıkla kullanmaktadır (Holfeld ve Sukhawathanakul, 2017). Sosyal medya platformlarında geçirilen süre arttıkça da ergenlerin siber zorbalık yapma oranlarının arttığı bilinmektedir (Whittaker ve Kowalski, 2015). Zsila ve arkadaşlarının (2018) ergenler ve genç yetişkinler ile gerçekleştirdiği bir çalışmada, sosyal medya kullanımının siber zorbalık yapma ve siber kurban olmayı anlamlı bir şekilde yordadığı bulunmuştur. Festl ve Quandt'ın (2013) 12-19 yaşları arasındaki ergenlerle gerçekleştirdiği çalışmada, siber zorbalık yaptıklarını belirten katılımcıların %51.6'sının zorbalık davranışını sosyal medya aracılığıyla gerçekleştirdiği belirlenmiştir. Bu durum, lise dönemindeki siber zorbalık davranışlarındaki artışın bir nedeni olabilir.

Bu çalışmada, birinci zamanda lise öğrencilerinin siber kurban olma puanlarının ortaokul öğrencilerinden yüksek olduğu gözlenirken; ikinci zamanda okul düzeyine göre anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Alanyazında, ergenlik döneminde siber kurban olma ile yaş arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalarda da tutarsız bulgular olduğu görülmektedir. Bazı çalışmalarda, sınıf düzeyi arttıkça siber kurban olmanın arttığı gözlenirken (Eyüboğlu ve ark., 2021; Görzig ve Machackova, 2015); bazı çalışmalarda ise sınıf düzeyi ile siber kurban olma arasında anlamlı ilişki olmadığı gözlenmiştir (Dalmaç Polat ve Bayraktar, 2016; Hood ve Duffy, 2018; Süslü ve Oktay, 2018; Taştekin ve Bayhan, 2018).

Gelişimsel süreç düşünüldüğünde, erken çocuk döneminde sözel beceriler henüz yeterince gelişmediği için, fiziksel saldırganlık daha yaygındır. İleri çocukluk ve ön ergenlik döneminde, sözel becerilerin gelişmesiyle, dolaylı ve ilişkisel zorbalık ön plana çıkmaya başlar. Orta ve ileri ergenlik döneminde bilişsel gelişimin de etkisiyle daha karmaşık bir zorbalık türü olan siber zorbalık davranışları daha sık gözlenmeye başlar (Barlett ve Coyne, 2014). Bu durum, birinci zamanda lise düzeyinde siber kurban olma oranlarının daha yüksek olmasına yol açmış olabilir. TAÇEP (2024) raporuna göre birinci

zamanda geleneksel zorbalığın ortaokul düzeyinde daha yaygın olması da bu görüşü desteklemektedir. Ayrıca, lise döneminde ergenlerin sosyal medya platformlarında geçirdikleri sürenin artması da birinci zamanda lise öğrencilerinin siber kurban olma oranlarının daha yüksek olmasının bir nedeni olabilir. Sosyal medya sitelerine girmek için çevrim içi olan ergenlerin siber kurban olma risklerinin arttığı bilinmektedir (Whittaker ve Kowalski, 2015). Diğer yandan, çalışmanın birinci zaman ve ikinci zaman bulgularında gözlenen tutarsızlık, ikinci zamanda öğrencilerin bir üst sınıfa geçmesi nedeniyle, okul düzeylerindeki dağılımın değişmesine bağlı olarak gerçekleşmiş olabilir. Birinci zamanda, ortaokul grubunu 5.-8. sınıf öğrencileri; lise grubunu 9.-11. sınıf öğrencileri oluştururken; ikinci zamanda ortaokul grubunu 6.-8. sınıf öğrencileri; lise grubunu 9.-12. sınıf öğrencileri oluşturmuştur. 5. sınıf öğrencilerinin ön ergenlik döneminde olmaları nedeniyle riskli davranışlarının diğer sınıf düzeylerine göre görece daha az olacağı düşünüldüğünden, ikinci zaman çalışmasında ortaokul grubunda 5. sınıf öğrencilerinin olmaması okul düzeylerini siber kurban olma açısından birbirine yakınlıştırmış olabilir. Diğer yandan, ikinci zamanda lise grubuna 12. sınıflar eklenmiştir. 12. sınıf öğrencilerinin üniversite sınav senesinde olmaları nedeniyle yoğun olarak ders çalışmaya ve akademik başarıya odaklanmaları olasıdır. Ayrıca sınav dönemlerinde, ebeveynler çocuklarına akıllı telefon ve sosyal medya kullanımı gibi konularda kısıtlamalar getirebilmektedir. Bu kısıtlamalar nedeniyle, ergenlerin çevrim içi geçirdikleri süre azalacağından siber kurban olma olasılıkları da azalmış olabilir. Bu da ikinci zamanda ortaokul ile lise düzeyleri arasında anlamlı fark olmamasının bir nedeni olabilir.

Okul düzeyi ve cinsiyet etkileşimleri incelendiğinde, çalışmanın birinci zaman bulgularına göre, okul düzeyi ve cinsiyet etkileşiminin siber zorbalık davranışlarını etkilemediği, siber kurban olmayı ise etkilediği gözlenmiştir. Özellikle, ortaokulda öğrenim gören kız öğrencilerde siber kurban olma yaygınlığı en düşüktür. Yukarıdaki bölümde de değinildiği üzere, hem Türk toplumundaki toplumsal kimlik rolleri nedeniyle kızların olumlu sosyal davranışları daha fazla sergileme eğiliminde olması hem de ortaokul düzeyindeki öğrencilerin sosyal medya kullanımlarının lise öğrencilerinden daha düşük olması ortaokuldaki kız öğrencilerin siber kurban olma oranlarının diğer gruplardan düşük olmasının bir nedeni olabilir. Diğer yandan, ortaokul düzeyinde kız

öğrencilerin okula ilişkin öznel iyi oluşlarının ve memnuniyetlerinin daha yüksek olduğu bilinmektedir (Liu ve ark., 2016). Okula ilişkin olumlu faktörler de siber kurban olma açısından koruyucu etki göstermiş olabilir. Bu açıdan, siber kurban olmayı önlemeye yönelik müdahale programlarında, ortaokuldaki kız öğrencilerin bu konudaki bilinç düzeyleri artırılarak, lise dönemindeki siber kurban olma risklerinden korunmaları sağlanabilir. Çalışmanın ikinci zaman bulgularında ise, okul düzeyi ve cinsiyet etkileşiminin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı gözlenmiştir. Çalışmanın birinci zaman ve ikinci zaman bulgularında gözlenen tutarsızlık, bir önceki paragrafta da değinildiği üzere, ikinci zamanda öğrencilerin bir üst sınıfa geçmesi nedeniyle, ortaokul ve lise gruplarının siber kurban olma açısından birbirine daha denk hale gelmesinden kaynaklanmış olabilir. Diğer yandan, ikinci zaman çalışmasında depremden etkilenen illerde yer alan katılımcılardan veri toplanamamıştır. Bu illerde yer alan katılımcıların siber kurban olma oranlarının örneklemin genelinden yüksek olması da sonuçları etkilemiş olabilir (Bkz. Ek A: Tablo A4).

5.2.3. Ebeveynin Eğitim ve Sosyoekonomik Düzeyine Göre Ergenlerin Siber Zorbalık Yapması ve Siber Kurban Olmasının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulguların Tartışılması

Bu çalışmada hem birinci zamanda hem de ikinci zamanda ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma durumlarının anne ve babanın eğitim durumuna göre farklılaşmadığı gözlenmiştir. Çalışmanın bulguları alanyazındaki çalışmalarla tutarlıdır. Alanyazıdaki çalışmalarda da ebeveynin eğitim düzeyine göre ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma durumlarının farklılaşmadığı gözlenmiştir (Rodriguez-Enriquez ve ark., 2019; Toraman ve Usta, 2018).

Çevrimiçi ortamların insanların hayatına girişi görece yakın zamana dayanmaktadır. Eğitim düzeyi ne kadar yüksek olursa olsun, bireyler hayatlarına sonradan giren çevrimiçi ortamlara uyum sağlamakta ve çocuklarının çevrimiçi davranışlarını kontrol etmekte zorlanabilmektedir. Ergenler, genellikle çevrimiçi ortamları kullanma konusunda ebeveynlerinden daha yetkindir (Ybarra ve Mitchell, 2004). Dolayısıyla, yüksek eğitilmiş ebeveynler dahi çocuklarının siber zorbalık yapmasını ve siber kurban olmasını engelleme konusunda yetersiz kalabilmektedir. Diğer yandan, geleneksel zorbalık olayları okul veya okul çevresinde meydana geldiği için

tespit edilmesi daha kolaydır. Geneleksen zorbalık meydana geldiğinde, ebeveynler bunu okul ile iletişime geçerek öğrenebilir ve gerekli önlemleri alabilir. Siber zorbalık olaylarını tespit etmek ise çok daha güçtür. Eğitim düzeyi yüksek ebeveynler dahi çocuklarının siber zorbalık yaptığının veya siber kurban olduğunun farkında olmayabilir. Bu nedenlerle ebeveynlerin eğitim düzeyine göre siber zorbalık oranlarında anlamlı farklılık çıkmamış olabileceği düşünülmektedir.

Benzer şekilde, ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma oranlarının ebeveynin sosyoekonomik düzeyine göre farklılaşmadığı gözlenmiştir. Hem birinci zaman ölçümlerinde hem de ikinci zaman ölçümlerinde bu bulgu tutarlılık göstermiştir. Alanyazında, ergenlerin siber zorbalık davranışlarıyla algılanan sosyoekonomik düzey arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Guo ve ark., 2021). Günümüzde teknolojinin hızla gelişmesine bağlı olarak, insanların büyük bölümünün internete erişimi vardır. TÜİK'in (2023) yapmış olduğu araştırmaya göre, Türkiye'de internete erişimi olan hane oranı %96'dır. İnternete erişimi olan birey oranı ise %87'dir. Sosyoekonomik düzeyden bağımsız olarak internet kullanımının yaygın olması, internet erişimi olan herkesin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma riskiyle karşı karşıya kalabilmesine yol açmaktadır. Diğer yandan, günümüzde şiddet olaylarının sosyoekonomik düzeyden bağımsız olarak toplumun her kesiminde görüldüğü düşünüldüğünde, siber zorbalık yapma ve siber kurban olmanın sosyoekonomik düzeye göre farklılaşmaması beklentilerle uyumludur. Bu çalışmanın bulgularından ve alanyazındaki çalışmalardan hareketle, siber zorbalık yapma ve siber kurban olma durumunun ebeveynlerin eğitim ve sosyoekonomik düzeyinden bağımsız olarak, tüm ergenler arasında yaygın olarak görüldüğü söylenebilir.

5.3. Ergenlerin Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Durumlarının Zaman İçerisindeki Değişimini İncelemeye Yönelik Gerçekleştirilen Çapraz Gecikmeli Panel Modeli Bulgularının Tartışılması

Çapraz gecikmeli panel modeli, incelenen değişkenlerin zaman içindeki kararlılığı (otoregresif yollar) ve süreç boyunca etkilendikleri diğer değişkenler (çapraz gecikmeli yollar) hakkında bilgi vermektedir (Selig ve Little, 2012). Çalışmada bir yıl arayla iki farklı zamanda ölçülen siber zorbalık yapma ve siber kurban olma değişkenlerinin zaman içindeki kararlılığının ve birbirleriyle olan ilişkilerinin belirlenebilmesi amacıyla

gerçekleştirilen çapraz gecikmeli panel modeli, öncelikle tüm örneklem için analiz edilmiştir. Ardından, cinsiyet ve okul düzeyinin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma üzerindeki etkileri göz önünde bulundurularak, çapraz gecikmeli panel modeli cinsiyet ve okul düzeyine göre bölünmüş örneklemde (ortaokul kız, ortaokul erkek, lise kız, lise erkek) gerçekleştirilmiştir.

Siber zorbalık yapma ve siber kurban olma durumunun bir yıl içindeki kararlılığına dair sonuçlar incelendiğinde; hem bütün örneklemde hem de bölünmüş örneklemde siber zorbalık yapma ve siber kurban durumlarının kararlılık gösterdiği gözlenmiştir. Hem ortaokul hem de lise düzeyindeki kız ve erkek öğrenciler, birinci zamanda siber zorbalık yaptıysa, ikinci zamanda da siber zorbalık yapmaya; birinci zamanda siber kurban olduysa ikinci zamanda da siber kurban olmaya devam etme eğiliminde olmaktadır. Çalışmanın bulguları alanyazındaki çalışmalarla tutarlıdır.

Alanyazındaki çalışmalarda da geçmiş siber zorbalık deneyimine sahip olmanın, siber zorbalık yapma ve siber kurban olma riskini arttırdığı bulunmuştur (Zhong ve ark., 2021). Giumetti ve arkadaşlarının (2022) gerçekleştirdiği boylamsal bir araştırmada, katılımcıların ilk yıl ölçülen siber zorbalık davranışlarının, bir yıl sonraki siber zorbalık davranışlarını; ilk yıl ölçülen siber kurban olmanın ise, bir yıl sonraki siber kurban olmayı anlamlı şekilde yordadığı gözlenmiştir. Ek olarak, Anderson ve arkadaşları (2008), saldırgan davranışların bir şiddet sarmalı oluşturduğunu, oluşan şiddet ortamının tekrar saldırgan davranışların ortaya çıkma olasılığını arttırdığını vurgulamıştır. Bu açıdan, birinci zamanda siber zorbalık yapanların ikinci zamanda da siber zorbalık yapma olasılığının yüksek olması ve birinci zamanda siber kurban olanların ikinci zamanda da siber kurban olma olasılığının yüksek olması beklentilerle uyumludur.

Siber zorbalık yapma ve siber kurban olma durumunun bir yıl içindeki çapraz ilişkilerine dair sonuçlar incelendiğinde; bütün örneklemde, ergenlerin birinci zamandaki siber zorbalık davranışlarının, ikinci zamandaki siber kurban olma olasılıklarını arttırdığı; birinci zamandaki siber kurban olma durumlarının da ikinci zamandaki siber zorbalık yapma olasılıklarını arttırdığı bulunmuştur. Barlett ve Gentile'nin (2012) gerçekleştirdiği boylamsal araştırmada da siber zorbalık yapma ile siber kurban olma arasındaki çapraz yolların anlamlı olduğu gözlenmiştir. Siber zorbalık rolleri zaman içerisinde değişebilmektedir. Siber kurban olan ergenler, eğlence, heyecan arama ve intikam alma

gibi motivasyonlarla siber zorbalık yapabilirken (Cao ve Lin, 2015; Graf ve ark., 2022; Tokunaga, 2010); siber zorbalık yapan ergenler de çevrimiçi ortamların anonimlik ve hedef kitleye kolay ulaşabilme gibi özellikleri nedeniyle, siber kurban olma riskiyle karşı karşıya kalabilmektedir (Longobardi ve ark., 2020).

Okul düzeyi ve cinsiyete göre bölünmüş örnekleme, siber zorbalık yapma ve siber kurban olma durumunun bir yıl içindeki çapraz ilişkilerine dair sonuçlar incelendiğinde; ortaokuldaki kız öğrencilerde, birinci zamandaki siber zorbalık yapmanın ikinci zamandaki siber kurban olmayı ve birinci zamandaki siber kurban olmanın ikinci zamandaki siber zorbalık yapmayı yordamadığı gözlenmiştir. Ortaokuldaki kız öğrencilerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanlarının da diğer gruplardan düşük olduğu göz önüne alındığında, ortaokuldaki kızların toplumsal kimlik rolleri nedeniyle olumsuz davranışları bildirmekten kaçınmış olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu dönemde, kızların geleneksel zorbalığın bir türü olan ilişkisel zorbalığı daha fazla yapma eğiliminde olduğu bilinmektedir (Barlett ve Coyne, 2014). Lisedeki kızlara kıyasla ortaokuldaki kızların teknoloji kullanımlarının ve risk alma davranışlarının daha az olması siber zorbalık yapma ve siber kurban olma riskini azaltmış ve çapraz ilişkileri ortadan kaldırmış olabilir. Ek olarak, ortaokuldaki kızların okula ilişkin iyi oluşları ve bağları daha yüksek olduğundan olumlu okul faktörleri koruyucu etki göstermiş olabilir (Liu ve ark., 2016).

Mevcut çalışmada, ortaokuldaki erkek öğrencilerde birinci zamanda siber kurban olanların ikinci zamanda siber zorbalık yapma olasılıklarının arttığı saptanmıştır. Ortaokuldaki erkek öğrenciler, siber kurban olduklarında intikam alma amacıyla siber zorbalık davranışları sergilemiş olabilir. Zsila ve arkadaşları (2019), erkek ergenlerin siber kurban olduklarında öfke düzeyleri yüksek düzeye çıkarsa, siber zorbalık yapma risklerinin arttığını bulmuştur. Kore'deki 7-12 yaş arası ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada da siber kurban olma deneyiminin siber zorbalık yapmayı önemli ölçüde arttırdığı gözlenmiştir (Lee ve Shin, 2017). Ek olarak, ergenler çevrimiçi ortamda maruz kaldıkları zorbalık içeren paylaşımlardan siber zorbalık davranışlarını öğrenebilmektedir (Chan ve ark., 2021). Bu da sonrasında siber zorbalık yapmalarını kolaylaştırmış olabilir.

Benzer şekilde, lisedeki kız öğrencilerde de birinci zamanda siber kurban olanların ikinci zamanda siber zorbalık yapma olasılıklarının arttığı gözlenmiştir. Lise

döneminde, kızların akranlarına yönelik saldırgan davranışlarında artış meydana gelmektedir. Bugler ve arkadaşlarının (2015) 11-16 yaş arasındaki ergenlerle gerçekleştirdiği bir çalışmada, 15-16 yaşlarına gelindiğinde kızların sınıf içerisindeki saldırgan davranışlarında anlamlı bir artış olduğu gözlenmiştir. Lise düzeyinde, sosyal medya kullanımının artması da siber zorbalık davranışlarının artmasına yol açmış olabilir (Whittaker ve Kowalski, 2015). Diğer yandan, siber zorbalık deneyimi geleneksel zorbalık deneyimi ile önemli ölçüde örtüşmektedir (Waasdorp ve Bradshaw, 2015). Siber zorbalık rolleri ile geleneksel zorbalık rolleri de birbiriyle yer değiştirebilmektedir. Örneğin, geleneksel zorbalık kurbanı olan ergenler, zorbaya çevrim içi ortamda karşılık verme eğiliminde olabilmektedir (Estevez ve ark., 2020). Dolayısıyla, ergenlerin akranları ile olan yüz yüze ilişkileri de siber zorbalık rollerindeki değişimi etkilemiş olabilir. Ayrıca, ergenler heyecan arayışı ve can sıkıntısı nedeniyle, siber zorbalık davranışları sergileyebilmektedir (Görzig ve Machackova, 2015).

Lisedeki erkek öğrencilerde ise birinci zamanda siber zorba olanların ikinci zamanda siber kurban olma olasılıklarının arttığı saptanmıştır. Lise düzeyinde, sosyal medya kullanımının artması siber zorbalık yapma ve siber kurban olma riskinin artmasına yol açmış olabilir (Whittaker ve Kowalski, 2015). Özellikle, lise döneminde risk alma davranışlarının ve sosyal ilişkilere verilen önemin artması, ergenlerin sosyal medyada tanımadıkları kişilerle etkileşimler kurmalarına yol açabilmektedir. Sosyal medyadaki popülerlik (örn., beğeni sayısı, takipçi sayısı) ergenler tarafından bir statü sembolü olarak görülebilmektedir. Bu sebeple, ergenler çok sayıda takipçiye sahip olmak için ayırım gözetmeden başkalarıyla bağlantı kurabilmekte ve bu da siber kurban olma riskini arttırmaktadır (Longobardi ve ark., 2020). Ayrıca, ergenlerin akran ilişkileri ve geleneksel zorbalık deneyimleri de siber zorbalık rollerindeki değişimi etkilemiş olabilir (Estevez ve ark., 2020). Ancak, bilgilerimize göre, ülkemizde cinsiyet ve okul düzeyine göre siber zorbalık yapma ve siber kurban olma davranışlarındaki çapraz ilişkileri inceleyen herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu alanda detaylı açıklamalar yapabilmek için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

Ortaokuldaki kız öğrencilerin siber kurban olma oranlarının ortaokuldaki erkeklere ve lise düzeyindeki öğrencilere kıyasla daha düşük olduğu ve daha önce siber kurban olan kızların lise düzeyinde siber zorbalık yapma olasılığının arttığı

düşünüldüğünde, önleyici müdahale programları için ortaokuldaki kız öğrencilerin hedeflenmesi programların başarısını arttırabilir. Henüz siber zorbalık deneyimi yaşamamış olan öğrenciler, siber zorbalık konusunda bilinçlendirilerek lise düzeyinde bu deneyimle karşılaşmaları engellenmiş olur. Lisedeki erkeklerde ise, geçmişte siber zorbalık yapan öğrencilerin siber kurban olma olasılığının arttığı düşünüldüğünde, daha önce siber zorbalık davranışı sergilemiş olan erkek öğrencilerle belirlenmiş önleyici programlar gerçekleştirilerek, bu öğrencilerin ilerleyen yıllarda siber zorbalık kurbanı olması engellenebilir (Çorapçı ve Doğan, 2023).

5.4. Ergenlerin Bireysel, Aile, Okul ve Akran Faktörleri ile Siber Zorbalık Yapma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine Yönelik Gerçekleştirilen Korelasyon, Hiyerarşik Regresyon ve Yapısal Eşitlik Modellerine İlişkin Bulguların Tartışılması

5.4.1. Ergenlerin Siber Zorbalık Yapması ile İlişkili Bireysel Faktörlere İlişkin Bulguların Tartışılması

Bu çalışmada bireysel faktörlere ilişkin kesitsel ilişkileri incelemek için gerçekleştirilen Pearson Korelasyon Analizi ve hiyerarşik regresyon analizi bulguları incelendiğinde, erkeklerin siber zorbalık yapma puanlarının kızlardan yüksek olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde, sınıf düzeyi arttıkça, ergenlerin siber zorbalık yapma puanlarının arttığı gözlenmiştir. Cinsiyete ve okul düzeyine ilişkin bulgular demografik özelliklere göre karşılaştırmaların tartışıldığı bölümde detaylı olarak tartışılmıştır. Diğer yandan, boylamsal ilişkilerin incelendiği yapısal eşitlik modellerinde, veri seti cinsiyet ve okul düzeyine göre bölünerek modelde yer alan değişkenler arasındaki ilişkilerin cinsiyet ve okul düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Yapısal eşitlik modellerinde, aile, okul ve akranlara ilişkin faktörlerle siber zorbalık yapma arasındaki ilişkilerin cinsiyet ve okul düzeyine göre farklılaştığı görülmüştür. Ekolojik Sistemler Kuramına göre, ergenlerin bireysel özellikleri kendilerini çevreleyen sosyal sistemlerle etkileşime girerek, ergenlerin davranışlarına etki etmektedir (Bronfenbrenner, 1979). Bu açıdan, cinsiyetin ve okul düzeyinin mikrosistem düzeyindeki aile, okul, akranlara ilişkin faktörlerle olan etkileşimlerine ilişkin bulgular oldukça önemlidir. Bu bulgular tartışma bölümünün ileriki kısımlarında ele alınacaktır.

Yönetici işlevlere ilişkin kesitsel bulgular incelendiğinde; ergenlerin yönetici işlevleri ile birinci zamandaki siber zorbalık yapma arasında anlamlı ilişki olmadığı

gözlenmiştir. Diğer yandan, birinci zamandaki yönetici işlevler ile ikinci zamandaki siber zorbalık yapma arasında düşük düzeyde negatif yönlü ilişki olduğu görülmüştür. Ancak, yönetici işlevler ile siber zorbalık yapma arasındaki ilişki düşük düzeyde olduğundan ve yönetici işlevler değişkeni yapısal eşitlik modelinin uyumunu bozduğu için boylamsal ilişkilerin incelendiği yapısal eşitlik modellerine dâhil edilmemiştir. Yönetici işlevler ile siber zorbalık yapma arasındaki ilişkilere dair alanyazındaki bulgular karmaşıktır. Çalışmalar, dürtü kontrolü ve problem çözme becerilerindeki eksikliğin siber zorbalık yapma riskini arttırdığını (Fernandez ve ark., 2022); bilişsel esneklik becerilerinin de siber zorbalık yapma ile depresyon arasındaki ilişkileri zayıflattığını göstermiştir (Morea ve Calvete, 2022). Yönetici işlevler prefrontal kortekste düzenlenmektedir (Gutiérrez ve Solís, 2011). Prefrontal korteks, gelişimini en son tamamlayan beyin bölgelerinden biridir ve ergenlik döneminde henüz olgunluğa erişmemiştir. Bu sebeple, ergenlik döneminde, yönetici işlevlerin olgunluk seviyesine ulaşmamış olması, ergenlerin dürtüsel davranışlarının artmasına yol açabilir. Diğer yandan, ergenlerin planlama becerileri siber zorbalıkla başa çıkmalarını destekleyerek olumlu etki gösterebileceği gibi ergenlerin siber zorbalık davranışlarını planlamalarına katkı sağlayarak olumsuz etki de gösterebilir. Ayrıca, ergenlik döneminde ergenlerin sosyal ilişki kurma ve diğerlerinin onayını alma gibi sosyal nedenlerle riskli davranışları artabilir. Yukarıda bahsedilen sebeplerle, yönetici işlevlerin hem siber zorbalık yapmayı artırma hem de azaltma potansiyelinin olması, siber zorbalık yapma ile yönetici işlevler arasındaki kesitsel ilişkinin anlamlı çıkmamasına ve boylamsal ilişkinin düşük düzeyde çıkmasına neden olmuş olabilir. Ancak, alanyazında siber zorbalık yapma ile yönetici işlevler arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmaların oldukça sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Yönetici işlevler ile siber zorbalık yapma arasındaki ilişkileri daha detaylı inceleyebilmek için daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Uyumsuz duygu düzenleme stratejilerine ilişkin kesitsel ilişkiler incelendiğinde; Pearson Korelasyon Analizi ve hiyerarşik regresyon analizi sonuçları, ergenlerin uyumsuz duygu düzenleme stratejileri ile birinci zamandaki siber zorbalık yapma oranları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Uyumsuz duygu düzenleme stratejileri, ergenlerin siber zorbalık yapma riskini arttırmaktadır. Diğer yandan, ergenlerin uyumsuz duygu düzenleme stratejileri ile ikinci zamandaki siber zorbalık

davranışları arasında anlamlı ilişki olmadığından ve uyumsuz duygu düzenleme stratejileri değişkeni yapısal eşitlik modelinin uyumunu bozduğu için boylamsal ilişkilerin incelendiği yapısal modellere dahil edilmemiştir. Çalışmanın kesitsel bulguları alanyazındaki çalışmalarla uyumludur. Alanyazındaki çalışmalarda da uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin siber zorbalık yapma riskini arttırdığı bulunmuştur (Arato ve ark., 2022; Baroncelli ve Ciucci, 2014; Den Hamer ve Konijn, 2016; Gül ve ark., 2019; Turliuc ve ark., 2020; Quintana-Orts ve ark., 2023). Siber zorbalık yapan ergenler, dürtü kontrolü ve duyguları anlama konusunda güçlükler yaşayabilmekte; duygularını uyumlu bir şekilde düzenleyemediklerinde, kendilerini rahatsız eden duyguları başka bir yere yönlendirebilmekte ve siber zorbalık davranışı sergileyebilmektedir (Arato ve ark., 2022). Diğer yandan, siber zorbalık yapan ergenler, bu davranışların ortaya çıkaracağı duygusal yükü hafifletmek için dışsal atıflarda bulunabilir ve başkalarını suçlama eğiliminde olabilir (Wright ve ark., 2018). Örneğin, siber zorbalar, kurbanın bu davranışları hak ettiğini düşünebilir. Bu da siber zorbalık davranışlarının devam etmesine yol açabilir. Diğer yandan, mevcut çalışmada, uyumsuz duygu düzenleme stratejileri ile siber zorbalık yapma arasındaki boylamsal ilişkilerin anlamlı olmadığı görülmüştür. Duygu düzenleme stratejileri bir olay sonucu meydana gelen anlık duygusal tepkilerin düzenlenmesi ile ilişkili olduğundan uzun süreli etkilerinin anlamlı olmaması anlaşılabilir bir durumdur. Buna rağmen, alanyazında anlamlı boylamsal ilişkiler olduğunu öne süren çalışmalar da bulunmaktadır (örn., Quintana-Orts ve ark., 2023). Sonuçlar, siber zorbalık yapmanın boylamsal ilişkilerinde diğer sosyal faktörlerin (örn., aile ve akran ilişkileri) daha baskın rol oynamış olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Diğer yandan, çalışmanın ikinci zaman veri toplama sürecinin hemen öncesinde Türkiye’de büyük bir deprem felaketi meydana gelmiştir. Her ne kadar ikinci zamanda, depremden etkilendiği ilan edilen 11 ilde veri toplanmamış olsa da bu deprem felaketi Türkiye’deki bireylerin neredeyse tamamında travmatik etkilere yol açmıştır. Örneğin, depremden etkilenen şehirlerde yakınları bulunan kişiler yakınlarını kaybetmiş olabilir, yakınları için kaygılanmış olabilir veya depremden etkilenen insanlar farklı şehirlere dağıldığı için depremzedelerle karşılaşan bireyler bu durumdan etkilenmiş olabilir. Bu sebeple, yaşanan deprem felaketi ergenlerin duygu durumlarını ve duygu düzenleme stratejilerini etkilemiş olabilir.

5.4.2. Ergenlerin Siber Zorbalık Yapması ile İlişkili Aile Faktörlerine İlişkin Bulguların Tartışılması

Bu çalışmada aile faktörlerine ilişkin bulgular incelenirken, bulguları daha kolay yorumlayabilmek için olumsuz ebeveyn faktörleri (anne reddi, baba reddi, annenin psikolojik kontrolü, babanın psikolojik kontrolü) ve olumlu ebeveyn faktörleri (annenin davranışsal kontrolü, babanın davranışsal kontrolü) farklı modellerde incelenmiştir.

Aile faktörlerine ilişkin kesitsel ilişkileri incelemek için gerçekleştirilen Pearson Korelasyon Analizi ve hiyerarşik regresyon analizi bulguları incelendiğinde hem olumsuz hem de olumlu ebeveynlik faktörlerinin ergenlerin siber zorbalık davranışlarıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Cinsiyet ve okul düzeyine bağlı etkiler kontrol edildiğinde, olumsuz ebeveynlik faktörleri ergenlerin siber zorbalık yapma olasılıklarını arttırırken, olumlu ebeveynlik faktörleri ergenlerin siber zorbalık yapma riskini azaltmaktadır. Bulgular, alanyazındaki çalışmaların bulgularıyla tutarlıdır. Çalışmalara göre ergenler ile ebeveynleri arasındaki ilişkinin zayıf ve olumsuz olması siber zorbalık yapma riskini arttırmaktadır (Zhu ve ark., 2021). Örneğin, ebeveyn reddi ve ebeveynin psikolojik kontrolünün artması, ergenlerin siber zorbalık davranışlarının artmasına yol açmaktadır (Fousiani ve ark., 2016; Geng ve ark., 2022; Gomez-Ortiz ve ark., 2018; Hsieh, 2020; Rahman ve ark., 2020).

Aile içi çatışmanın ve ebeveyn reddinin artması çocukların daha fazla antisosyal davranış sergilemesine sebep olmaktadır (Hemphill ve ark., 2015). Bozulan aile ilişkileri, ergenlerin internette daha fazla zaman geçirmesine ve ebeveynleri ile aralarındaki ilişki boşluğunu çevrimiçi etkileşimlerle doldurmaya çalışmasına yol açmaktadır. Bu durum çevrimiçi riskli davranışların artmasına etki etmektedir (Lopez-Castro ve Priegue, 2019). Örneğin, bir çalışmada, evlilik çatışmasının ebeveynlerin psikolojik kontrol davranışlarını arttırdığı, artan psikolojik kontrolün de ergenlerin ilişkisel saldırganlığını anlamlı şekilde yordadığı gözlenmiştir (Koçak ve ark., 2017). Benzer şekilde, Selçuk ve arkadaşlarının (2022) Türkiye’deki ortaokul ve lise öğrencisi ergenler ile gerçekleştirdikleri bir çalışmada, ebeveynin psikolojik kontrolünün ergenlerin dışa yönelim problemlerini pozitif yönde yordadığı gözlenmiştir. Bandura’nın (2019) Sosyal Öğrenme Kuramına göre, ebeveynlerinin şiddet içeren davranışlarını gözlemleyen ergenler, bu davranışların normal olduğuna dair inançlar geliştirebilir ve bu durum siber

zorbalık yapma gibi saldırgan davranışlarının artmasına sebep olabilir. Örneğin, Kındap-Tepe ve Sayıl'ın (2012), ortaokul ve lise öğrencisi ergenlerle gerçekleştirdiği bir çalışmada, ebeveynlerden algılanan psikolojik kontrolün ergenlerin ilişkisel saldırgan davranışlarını pozitif yönde yordadığı bulunmuştur. Öte yandan, ebeveynin psikolojik kontrolünün yüksek olması, ergenlerin özerklik çabalarını olumsuz etkilemekte, ergenlerin kendilerini zayıf ve değersiz hissetmelerine yol açmaktadır (Gomez-Ortiz ve ark., 2018). Ebeveynlerinin psikolojik kontrolüne maruz kalan ergenler olumsuz duygularını hafifletmek için intikam alma motivasyonu ile saldırgan davranışlar sergileyebilmektedir. Ergenler bu değersizlik ve zayıflık inançlarını hafifletmek ve tekrar kontrolü ele almak için akranlarına siber zorbalık davranışları sergileyebilmektedir (Hsieh, 2020). Özellikle, çevrim içi ortamda siber zorbalık davranışlarını anonim hesaplarla gerçekleştirebilme olanağının olması ve kurbanın duygusal tepkileri görülmediği için empati kurma olasılığının düşük olması, ebeveyninden psikolojik kontrol algılayan ergenlerin siber zorbalık yapma riskini arttırmaktadır.

Diğer yandan, olumlu ebeveynlik davranışlarından olan ebeveynin davranışsal kontrolü, ergenlerin siber zorbalık davranışlarını önlemede kritik bir role sahiptir. Bazı kültürlerde, ebeveynin davranışsal kontrolü ergenler tarafından kısıtlayıcı bir ebeveyn davranışı olarak algılanmakta ve olumsuz etki ederken (Elsaesser ve ark., 2017), Türkiye'deki ergenler ebeveynin davranışsal kontrolünün olumlu bir ebeveyn davranışı olarak algılamaktadır. Mevcut çalışmanın bulgularıyla uyumlu olarak alanyazındaki çalışmalarda da ebeveynin davranışsal kontrolünün yüksek olmasının, ergenlerin siber zorbalık davranışlarını azalttığı gözlenmiştir (Elsaesser ve ark., 2017; Kokkinos ve ark., 2016; Kowalski ve ark., 2019; Mesch, 2018; Zhu ve ark., 2021). Ergenlik döneminde risk alma davranışları arttığından, ergenler çevrim içi ortamlarda tanımadığı kişileri sosyal medya hesaplarına ekleme ve özel bilgilerini paylaşma gibi bazı riskli davranışlar sergileyebilmektedir (Martin-Criado ve ark., 2021). Bu sebeple, ebeveynleri tarafından ergenlerin çevrim içi davranışlarının izlenmesi ve aile içinde sıcak bir ortam oluşturularak ergenin başına olumsuz bir şey geldiğinde bunu ebeveynine rahatlıkla anlatabilmesi siber zorbalık davranışlarının önlenmesinde etkili olmaktadır. Örneğin, Kore'deki ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada, olumlu ebeveynlik stratejilerinin ergenlerin özgüvenini arttırarak ve akıllı telefon bağımlılığını önleyerek siber zorbalık davranışlarını azalttığı

gözlenmiştir (Kim ve ark., 2024). Benzer şekilde, ABD’deki 5.-10. sınıf öğrencileriyle gerçekleştirilen çalışmada, ebeveynin davranışsal kontrolü arttıkça, ergenlerin siber zorbalık yapma riskinin azaldığı bulunmuştur (Guo ve ark., 2021). Türkiye’de gerçekleştirilen bir çalışmada da hem ortaokul hem de lise düzeyinde ebeveynin davranışsal kontrolü arttıkça, siber zorbalık davranışlarının azaldığı kanıtlanmıştır (Türkileri ve ark., 2021).

Çalışmada boylamsal ilişkilerin dikkate alındığı yapısal modeller incelendiğinde, birinci zamandaki siber zorbalık yapma ile ilişkiler kontrol edildiğinde, olumsuz ebeveynlik faktörlerinin ergenlerin bir yıl sonraki siber zorbalık davranışları ile doğrudan ilişkili olmadığı; ancak ortaokul ve lisedeki kız öğrencilerde okul ve akran faktörleri üzerinden dolaylı ilişkilere sahip olduğu gözlenmiştir. Olumsuz ebeveynlik faktörleri, ortaokuldaki kızlarda olumlu okul faktörlerini olumsuz yönde etkileyerek siber zorbalık davranışların artmasına yol açarken; lisedeki kızlarda, hem olumlu okul faktörlerini olumsuz yönde etkileyerek hem de akran reddinde artışa yol açarak ergenlerin siber zorbalık davranışlarının artmasına yol açmaktadır. Bulgular, alanyazındaki bulgularla uyumludur. Araştırmalar, olumsuz ebeveyn davranışlarının erkeklere kıyasla kızları daha olumsuz etkilediğini göstermektedir. Olumsuz ebeveyn davranışları, kızların kendilerini incinmiş ve değersiz hissetmelerine yol açmakta ve kızların saldırgan davranışlarının artmasına yol açmaktadır (Gomez-Ortiz ve ark., 2018). Ayrıca, yapılan çalışmalar, ebeveyn tarafından uygulanan psikolojik kontrolün, kızlarda siber zorbalık yapma gibi olumsuz davranışlarla daha ilişkili olduğunu göstermektedir (Sun ve ark., 2023).

Diğer yandan, bu çalışmada olumlu ebeveynlik faktörlerinin hem ortaokul hem de lisedeki kız ve erkeklerin bir yıl sonraki siber zorbalık davranışları ile doğrudan ilişkili olduğu görülmüştür. Yani, ergenlerin tamamında ebeveynin davranışsal kontrolü yüksek olduğunda siber zorbalık davranışlarının azaldığı ve bu ilişkinin bir yıl sonrasında da devam ettiği saptanmıştır. Bulgulara benzer şekilde, Türkiye’deki ortaokul ve lise öğrencileriyle gerçekleştirilen bir çalışmada da hem ortaokul hem de lise öğrencilerinde ebeveynin davranışsal kontrolünün ergenlerin siber zorbalık davranışlarını azalttığı bulunmuştur (Türkileri ve ark., 2021). Ancak, ebeveynlerin yeterli düzeyde davranışsal kontrol sağlaması her zaman mümkün olmayabilir. Ergenler teknoloji kullanımı konusunda genellikle ebeveynlerinden daha yetkindir. Ebeveynler, çevrim içi ortamları

kullanma ve anlama konusunda yeterli beceriye sahip olmadıkları zaman çocuklarının çevrim içi davranışlarını kontrol etmekte ve siber zorbalıkla başa çıkma konusunda yetersiz kalabilmektedir (Ybarra ve Mitchell, 2004). Örneğin, Baldry ve arkadaşları (2019) tarafından 13-18 yaş arasındaki İtalyan ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada, katılımcıların %35.9'u ebeveyninin çevrim içi ortamlarda kendilerini denetlemediğini ifade etmiştir. Katılımcıların %43.6'sı ise ebeveyninin güvenli internet kullanımı hakkında kendilerine hiçbir eğitim vermediğini belirtmiştir. Diğer yandan, ebeveynler, ergenlerin çevrim içi konuşmalarının şiddet içerip içermediğini her zaman tespit edemeyebilir. Örneğin, Patton ve arkadaşlarının (2016) çalışmasında, ebeveynlerin ancak çocuklarının yardımıyla sosyal medyadaki tehdit edici içerikleri tespit edebildikleri bulunmuştur. Bu sebeple, ebeveynlerin ergenlerle iş birliğine dayalı davranışsal kontrol stratejisi belirlemesinin siber zorbalık davranışlarını engellemede en etkili yöntem olacağı düşünülmektedir. Diğer yandan, siber zorbalık ile geleneksel zorbalık arasındaki yüksek örtüşme düzeyi dikkate alındığında (Estevez ve ark., 2020), ebeveynin davranışsal kontrolü ergenleri geleneksel zorba veya kurban olma olmaktan koruyarak dolaylı olarak siber zorbalık riskini de azaltacağı düşünülebilir. Ebeveynlere yönelik gerçekleştirilecek olan önleyici çalışmalarda, ebeveynlerin teknoloji kullanım becerilerinin geliştirilmesi, ebeveynlerin davranışsal kontrole teşvik edilmesi ve olumsuz ebeveynlik davranışlarının azaltılması, ergenlerin siber zorbalık davranışlarının önlenmesine katkı sağlayabilir.

Ek olarak, siber zorbalığı önlemek için sosyal medya platformları da bazı önlemler almaktadır. Örneğin, sosyal medya platformlarının zorbalığı önleyici politikaları bulunmaktadır. Bu politikalarda, zorbalığın ne olduğuna dair kısa bilgiler ve örnekler yer almaktadır. Ayrıca, bir kullanıcı zorbalığa uğrarsa, tanık olursa veya zorbalık yaparsa izlenecek prosedürlerle ilgili bilgiler verilmektedir. Benzer şekilde, birçok platforma üye olabilmek için minimum 13 yaşında olma kriteri bulunmaktadır. Bu platformlarda, kullanıcılar zorbalığa maruz kaldıklarında zorbayı engelleme, şikâyet etme veya takibi bırakma gibi seçeneklere sahiptir (Topcu-Uzer ve Tanrikulu, 2018). Diğer yandan, ergenlerin çevrim içi geçirdikleri süreyi sınırlayan ve erişim sağladıkları çevrim içi platformları gösteren bazı uygulamalar da bulunmaktadır. Ebeveynlerin bu konularda bilinçlendirilmesinin, ergenlerin daha etkili davranışsal kontrol sergilemelerini destekleyeceği ve ergenlerin siber zorbalık davranışlarını azaltacağı düşünülmektedir.

5.4.3. Ergenlerin Siber Zorbalık Yapması ile İlişkili Okul Faktörlerine İlişkin Bulguların Tartışılması

Çalışmada okul faktörleri olarak öğretmene bağlanma, okula bağlanma ve akademik ilgi değişkenleri incelenmiştir. Okul faktörlerine ilişkin kesitsel ilişkilerin değerlendirilmesi için gerçekleştirilen Pearson Korelasyon Analizi ve hiyerarşik regresyon analizi bulguları incelendiğinde; öğretmene bağlanma, okula bağlanma ve akademik ilginin ergenlerin siber zorbalık davranışları ile ilişkili olduğu görülmektedir. Cinsiyet ve okul düzeyine bağlı etkiler kontrol edildiğinde öğretmene bağlanma, okula bağlanma ve akademik ilgi ergenlerin siber zorbalık yapma riskini azaltmaktadır. Bulgular, alanyazındaki çalışmaların bulgularıyla tutarlıdır. Ergenler günlerinin büyük bir bölümünü okulda geçirdikleri için eğitim aldıkları okula ilişkin faktörler ergenlerin gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla, siber zorbalık davranışları, okula ve öğretmenlere bağlanma gibi okula ilişkin faktörlerden etkilenmektedir (Huang ve Chou, 2010). Öğretmenler, öğrenciler için ebeveynlerden sonraki ikincil bağlanma figürüdür (Bayraktar, 2013). Bu sebeple, öğretmen ile ergen arasındaki ilişkiler ergenlerin gelişimi ve davranışları açısından oldukça önemlidir. Öğretmenler hem öğrencilerle sıcak ilişkiler geliştirerek öğrencilerin bir sorun yaşadığında bunu kendilerine aktarmasını sağlama hem de öğrencilere model olarak öğrencilerin olumlu sosyal davranışlar geliştirmesini destekleme konusunda kritik öneme sahiptir (Doğan ve ark., 2017; Şen ve Doğan, 2021). Çalışmalar, öğretmen ile ergen arasındaki olumlu ilişkilerin ve öğretmenlerden algılanan desteğin yüksek olmasının siber zorbalık davranışlarının azalması ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Bayar ve Uçanok, 2012; Giumetti ve ark., 2022). Ayrıca, öğretmenleri ile olumlu ilişkiler geliştiren öğrencilerin okula ilişkin algıları da daha olumlu olmaktadır (Wang, 2009). Okula ilişkin olumlu duygular ve bağlılık ise ergenleri siber zorbalığa karşı koruyan bir diğer önemli faktördür (Guo ve ark., 2021; Kowalski ve ark., 2019). Okula bağlılığı yüksek olan ergenler, okulda kendilerini daha güvende hissetmekte ve daha az zorbalık davranışı sergilemektedir (Bayraktar, 2009). Bu öğrenciler ilgilerini daha fazla akademik alanlara yöneltmektedir. Akademik ilgisi yüksek olan ergenler ise daha az siber zorbalık yapmaktadır (Livazovic ve Ham, 2019; Solomontos-Kountouri ve ark., 2017). Örneğin, Türkiye’de ortaokul ve lise öğrencileri ile gerçekleştirilen bir çalışmada, siber

zorbaların akranlarına kıyasla okullarını ve öğretmenlerini daha olumsuz olarak algıladıkları bulunmuştur (Bayar ve Uçanok, 2012).

Boylamsal ilişkilerin dikkate alındığı yapısal modeller incelendiğinde, okul faktörlerinin yalnızca ortaokul ve lisedeki kız öğrencilerde olumsuz ebeveyn faktörleri ile ergenlerin bir yıl sonraki siber zorbalık davranışları arasında aracı rol oynadığı gözlenmiştir. Olumsuz ebeveyn davranışları, ergenlerin olumlu okul faktörlerini olumsuz yönde etkilemekte, buna rağmen olumlu okul faktörleri ergenlerin siber zorbalık yapmalarını azaltmada etkili olmaya devam etmektedir. Geçmiş çalışmalar, erkeklere kıyasla kızlar arasında sosyal ilişkilerin ve duygusal bağların daha önemli olduğunu göstermektedir (Özdemir ve Çok, 2011). Kızların, okul ve akran ilişkilerine duyarlılığı ve okul bağlılıkları erkeklerden daha yüksektir (Liu ve ark., 2016). Ebeveynlerle ilişkiler olumsuz olsa bile, ergenlerin okula ilişkin algılarının olumlu olması olumsuz ebeveyn davranışları ile siber zorbalık yapma arasındaki ilişkiyi zayıflatarak koruyucu etki göstermektedir (Shochet ve ark., 2008). Örneğin, Avusturalya'daki 12-18 yaş aralığındaki ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada, okula ilişkin olumlu duyguların ebeveyne bağlanma sorunları ile depresyon arasındaki ilişkiyi zayıflatmış bulunmuştur (Shochet ve ark., 2008). Ergenlerin öğretmenlerle ve diğer okul personeliyle olumlu ilişkiler geliştirmesi, olumlu sosyal davranışlar sergilemelerine katkıda bulunmaktadır. Bu sebeple, ergenlerin siber zorbalık davranışlarını azaltmak için olumlu okul iklimi oluşturulması ve öğretmenlerin bu konuda bilinçlendirilerek yakın öğretmen-öğrenci ilişkilerinin geliştirilmesine zemin hazırlanması etkili olabilir.

5.4.4. Ergenlerin Siber Zorbalık Yapma ile İlişkili Akran Faktörlerine İlişkin Bulguların Tartışılması

Bu çalışmada akran faktörü olarak akran reddi değişkeni incelenmiştir. Akran faktörlerine ilişkin kesitsel ilişkileri incelemek için gerçekleştirilen Pearson Korelasyon Analizi ve hiyerarşik regresyon analizi bulguları incelendiğinde, akran reddinin ergenlerin siber zorbalık davranışları ile ilişkili olduğu görülmektedir. Cinsiyet ve okul düzeyine bağlı etkiler kontrol edildiğinde, akran reddi ergenlerin siber zorbalık yapma riskini arttırmaktadır. Bulgular, alanyazındaki çalışmaların bulgularıyla tutarlıdır. Çocukluk döneminde, çocukların davranışları üzerinde ebeveyninin ve öğretmenlerinin rolü baskın konumdayken, ergenlikle birlikte akranların etkisi ön plana çıkmaktadır

(Sasson ve Mesch, 2017). Akranlarla kurulan olumlu ilişkiler ergenlerin olumsuz davranışları için koruyucu etki gösterirken, akranları tarafından reddedilen ergenlerde dışa yönelim sorunları artmaktadır (Janssens ve ark., 2017). Diğer yandan, akranları tarafından reddedilen ergenlerin dışa yönelim davranışlarının artması çevrim içi ortama da yansıyabilmektedir. Akranları ile ilişkilerinde sorunlar yaşayan ergenler, intikam alma motivasyonu ile siber zorbalık davranışları sergileyebilmektedir (Cao ve Lin, 2015). Özetle, akran reddinin siber zorbalık davranışlarını etkileyen önemli bir risk faktörü olduğunu kanıtlanmıştır (Bayraktar ve ark., 2015; Sevcikova ve ark., 2015; Wright ve Li, 2013).

Boylamsal ilişkilerin dikkate alındığı yapısal modeller incelendiğinde, yalnızca lisedeki kızlarda akran reddinin olumsuz ebeveyn davranışları ile bir yıl sonraki siber zorbalık davranışları arasındaki ilişkide aracı rol oynadığı gözlenmiştir. Olumsuz ebeveyn davranışları, ergenlerin akran reddini arttırarak, siber zorbalık yapma olasılığını arttırmaktadır. Alanyazındaki çalışmalar da ergenlerin ebeveynleri ile olan ilişkilerinin akranları ile olan ilişkilerini etkilediğini ve kızların akranlarına erkeklerden daha bağlı olduklarını göstermektedir (Gorrese ve Ruggieri, 2012). Kız öğrenciler, arkadaşlarına daha fazla güvenmekte ve onlarla daha derin ilişkiler kurmaktadır. Diğer yandan, özellikle lise döneminde ergenlerin bağımsızlaşma çabalarının artması ve akranların daha fazla önem kazanması dikkate alındığında (Sasson ve Mesch, 2017), lise dönemindeki kız öğrencilerde ebeveyn davranışları ile siber zorbalık yapma arasındaki ilişkilere akran faktörlerinin aracılık etmesi beklentilerle uyumludur. Ebeveyninin davranışlarını kendi özerkliğine tehdit olarak algılayan ergenlerin, akranları ile ilişkilerinde saldırgan davranışları artabilmektedir (Bayar ve Uçanok, 2019). Diğer yandan, yapılan bir çalışmada, ortaokula kıyasla lisede kızların sınıf içerisindeki olumsuz davranışlarında artış meydana geldiği bulunmuştur (Bugler ve ark., 2015). Akran ilişkilerindeki sorunların ve geleneksel zorbalığın siber zorbalıkla güçlü ilişkileri düşünüldüğünde (Zsila ve ark., 2019), bu dönemde akran reddinin aracı rolü beklentilerle uyumludur. Dolayısıyla, ergenlerin siber zorbalık yapmasını önlemeye yönelik çalışmalarda, olumlu ebeveyn ve akran ilişkilerini destekleyici etkinliklerinin yer almasının çalışmaların başarısını arttırabileceği düşünülmektedir.

5.5. Ergenlerin Bireysel, Aile, Okul ve Akran Faktörleri ile Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine Yönelik Gerçekleştirilen Korelasyon, Hiyerarşik Regresyon ve Yapısal Eşitlik Modellerine İlişkin Bulguların Tartışılması

5.5.1. Ergenlerin Siber Kurban Olması ile İlişkili Bireysel Faktörlere İlişkin Bulguların Tartışılması

Bu çalışmada bireysel faktörlere ilişkin kesitsel ilişkileri incelemek için gerçekleştirilen Pearson Korelasyon Analizi ve hiyerarşik regresyon analizi bulguları incelendiğinde, erkeklerin siber kurban olma puanlarının kızlardan yüksek olduğu gözlenmiştir. Diğer yandan, birinci zamanda sınıf düzeyi arttıkça, ergenlerin siber kurban olma puanlarının arttığı; sınıf düzeyi ile ikinci zamandaki siber kurban olma arasındaki ilişkinin ise anlamlı olmadığı gözlenmiştir. Cinsiyete ve okul düzeyine ilişkin bulgular demografik özelliklere göre karşılaştırmaların tartışıldığı bölümde detaylı olarak ele alınmıştır. Diğer yandan, boylamsal ilişkilerin incelendiği yapısal eşitlik modellerinde, veri seti cinsiyet ve okul düzeyine göre bölünerek modelde yer alan değişkenler arasındaki ilişkilerin cinsiyet ve okul düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Yapısal eşitlik modellerinde, aile, okul ve akranlara ilişkin faktörlerle siber kurban olma arasındaki ilişkilerin cinsiyet ve okul düzeyine göre farklılaştığı görülmüştür. Ekolojik Sistemler Kuramına göre, ergenlerin bireysel özellikleri kendilerini çevreleyen sosyal sistemlerle etkileşime girerek, ergenlerin davranışlarına etki etmektedir (Bronfenbrenner, 1979). Bu açıdan, cinsiyetin ve okul düzeyinin mikrosistem düzeyindeki aile, okul ve akranlara ilişkin faktörlerle olan etkileşimlerine ilişkin bulgular oldukça değerli bilgiler sunmaktadır. Ergenlerin siber kurban olmasına etki eden aile, okul ve akran faktörlerine ilişkin bulguların tartışıldığı başlıkların altında, cinsiyet ve okul düzeyi etkileşimlerine ilişkin etkileşimler de tartışılacaktır.

Yönetici işlevlere ilişkin kesitsel bulgular incelendiğinde; ergenlerin yönetici işlevleri ile siber kurban olma arasında anlamlı ilişki olmadığı gözlenmiştir. Ayrıca, yönetici işlevler ile siber kurban olma arasında anlamlı ilişki olmadığından ve yönetici işlevler değişkeni yapısal eşitlik modelinin uyumunu bozduğu için boylamsal ilişkilerin incelendiği yapısal eşitlik modellerine dâhil edilmemiştir. Yönetici işlevler ile siber kurban olma arasındaki ilişkilere dair alanyazındaki bulgular karmaşıktır. Fernandez ve arkadaşlarının (2022) derleme çalışmasına göre, dürtü kontrolü ve problem çözme

becerilerindeki zayıflık siber kurban olma riskini arttırmaktadır. Ayrıca, bilişsel esnekliğin yüksek olması, siber zorbalık durumuyla karşılaştıklarında ergenlerin bu durumla başa çıkmasını ve alternatif çözümler üretebilmesini kolaylaştırabilir (Diamond ve Ling, 2020). Diğer yandan, seçici dikkat becerisi kızlarda siber kurban olma için bir risk oluştururken, erkeklerde ise koruyucu bir etki göstermiştir (Morea ve Calvete, 2022). Çevrimiçi ortamların anonimlik özelliği ve herkese kolay ulaşılabilme olanağı tanınması, yönetici işlevleri yüksek olan ergenlerin bile bu durumla başa çıkmasını zorlaştırmış olabilir. Ayrıca, ergenlik döneminde ergenlerin sosyal ilişki kurma ve diğerlerinin onayını alma gibi sosyal nedenlerle riskli davranışları artmış olabilir ve bu durum siber kurban olma riskini arttırmış olabilir. Ergenlerin sosyal ihtiyaçları, bilişsel becerilerinden baskın rol oynadığı için yönetici işlevler ile siber kurban olma arasındaki ilişkiler anlamlı çıkmamış olabilir. Ancak, siber kurban olma ile yönetici işlevler arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar sınırlı sayıdadır. Bu değişkenler arasında karşılaştırmalar yapabilmek için daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Uyumsuz duygu düzenleme stratejilerine ilişkin kesitsel ilişkiler incelendiğinde, ergenlerin bu stratejilerinin kullanımı arttıkça, siber kurban olma olasılıklarının arttığı gözlenmiştir. Diğer yandan, ergenlerin uyumsuz duygu düzenleme stratejileri ile ikinci zamandaki siber kurban olma durumu arasında düşük düzeyde ilişki olduğundan ve uyumsuz duygu düzenleme stratejileri değişkeni yapısal eşitlik modelinin uyumunu bozduğu için boylamsal ilişkilerin incelendiği yapısal modellere dâhil edilmemiştir. Uyumsuz duygu düzenleme stratejileri değişkeni model uyumunu bozduğu için hiyerarşik regresyon ve yapısal eşitlik modellerine dâhil edilmemiştir. Çalışmanın kesitsel bulguları alanyazındaki çalışmalarla uyumludur. Alanyazındaki çalışmalarda da uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin siber zorbalık yapma riskini arttırdığı bulunmuştur (Arato ve ark., 2022; Baroncelli ve ark., 2014; Gül ve ark., 2019; Jenkins ve ark., 2018; Rey ve ark., 2020; Quintana-Orts ve ark., 2023; Vranjes ve ark., 2018). Siber kurban olan ergenler, başkalarını suçlama stratejisini kullanarak, zorbalık nedeniyle yaşadıkları psikolojik sıkıntıyı hafifletme eğiliminde olabilmektedir (Arato, 2022; Wright ve ark., 2018). Öğrenilmiş çaresizlik modeline göre bireyler zorbalık davranışları gibi tehdit edici olaylarla karşılaştıklarında, bu durumu kontrol edemeyeceklerini düşünürlerse çaresizlik duyguları yaşarlar (Maier ve Seligman, 2016). Bu durumda,

ergenler siber zorbalığı önlemek için yeterli güce sahip olmadıklarını düşündüklerinde, siber zorbalığı önlemeye yönelik çaba harcamak yerine başkalarını suçlamak gibi uyumsuz stratejileri kullanabilirler. Bu durum, tekrar siber kurban olma riskini arttırmış olabilir. Ayrıca, ergenler siber zorbalığa sık sık maruz kaldıklarında, bir süre sonra zorbalığın yarattığı olumsuz duygulanımlara tolerans geliştirebilir. Bu durum tekrar siber kurban olma riskini arttırabilir (Erreygers ve ark., 2018). Sonuçlar, siber kurban olmanın boylamsal ilişkilerinde diğer sosyal faktörlerin (örn., aile ve akran ilişkileri) daha baskın rol oynamış olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Diğer yandan, çalışmanın ikinci zaman veri toplama süreci öncesinde Türkiye’de büyük bir deprem felaketi meydana gelmiştir. İkinci zamanda, depremden etkilendiği ilan edilen 11 ilde veri toplanmamış olsa bile bu deprem felaketi Türkiye’deki bireylerin büyük bölümünde travmatik etkilere yol açmıştır. Bu sebeple, yaşanan deprem felaketi ergenlerin duygudurumlarını ve duygu düzenleme stratejilerini etkilemiş olabilir. Her ne kadar uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin siber kurban olma üzerindeki uzun süreli etkileri anlamlı olmasa da kesitsel bulgular göz önünde bulundurularak önleyici çalışmalarda ergenlerin uyum sağlayıcı duygu düzenleme stratejilerini kullanmaya teşvik edilmesi kısa vadede siber kurban olma oranlarının azaltılmasına destek sağlayabilir.

5.5.2. Ergenlerin Siber Kurban Olması ile İlişkili Aile Faktörlerine İlişkin Bulguların Tartışılması

Aile faktörlerine ilişkin kesitsel ilişkileri incelemek için gerçekleştirilen Pearson Korelasyon Analizi ve hiyerarşik regresyon analizi bulguları incelendiğinde hem olumsuz hem de olumlu ebeveynlik faktörlerinin ergenlerin kurban olması ile ilişkili olduğu görülmektedir. Cinsiyet ve okul düzeyine bağlı etkiler kontrol edildiğinde, olumsuz ebeveynlik faktörleri ergenlerin siber kurban olma riskini arttırırken, olumlu ebeveynlik faktörleri ergenlerin siber kurban olma riskini azaltmaktadır. Bulgular, alanyazındaki çalışmaların bulgularıyla tutarlıdır. Örneğin, ebeveyn reddi ve ebeveynin psikolojik kontrolünün artması, ergenlerin siber kurban olma riskinin artmasına yol açmaktadır (Gomez-Ortiz ve ark., 2018; Hsieh, 2020; Rahman ve ark., 2020). Benzer şekilde, İspanya’daki 12-19 yaş arası ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada, anne ve babalarından yüksek düzeyde psikolojik kontrol algılayan ergenlerin siber kurban olma oranlarının, akranlarından daha yüksek olduğu bulunmuştur (Gomez-Ortiz ve ark., 2018).

Ebeveynlerin olumsuz davranışları, ergenlerin ebeveynleri ile aralarındaki ilişki boşluğunu internet ortamındaki etkileşimlerle doldurmaya çalışmasına sebep olmaktadır. Bu da siber kurban olma riskinin artmasına yol açmaktadır (Lopez-Castro ve Priegue, 2019). Öte yandan, ebeveynin psikolojik kontrolünün yüksek olması ergenlerin özerklik çabalarını olumsuz etkilemekte, ergenlerin kendilerini zayıf, değersiz ve üzgün hissetmelerine yol açmaktadır. Bu ergenler, sorunlu durumlarla karşı karşıya kaldıklarında, sorunların çözümü için anne ve babasına bağımlı olmaktadır. Bu durum ergenlerin sorunu başarılı bir şekilde çözmelerini zorlaştırmaktadır. Ayrıca, ebeveynin psikolojik kontrolü ergenlerin özsayıgılarının düşmesine yol açmaktadır ve bu durum, arkadaşlarıyla bir sorun yaşadıklarında bununla başa çıkmalarını zorlaştırmaktadır.

Diğer yandan, çalışmalar ebeveynin davranışsal kontrolü arttıkça, ergenlerin siber kurban olma riskinin azaldığını bulmuştur (Elsaesser ve ark., 2017; Kowalski ve ark., 2019; Navarro ve ark., 2013). Ergenler daha fazla takipçiye sahip olma ve beğeni alma amacıyla tanımadığı kişileri sosyal medya hesaplarına ekleme ve çevrim içi ortamlarda kendine dair özel bilgileri paylaşma gibi bazı riskli davranışlar sergileyebilmektedir (Martin-Criado ve ark., 2021). Bu durum, çevrim içi ortamda siber kurban olma riskinin artmasına yol açmaktadır (Lareki ve ark., 2017). Bu sebeple, ebeveynleri tarafından ergenlerin çevrim içi davranışlarının izlenmesi ve aile içinde sıcak bir ortam oluşturularak ergenin başına olumsuz bir şey geldiğinde bunu ebeveynine rahatlıkla anlatabilmesi, ergenin siber kurban olmasının önlenmesinde faydalı bir yöntem olabilir.

Boylamsal ilişkilerin dikkate alındığı yapısal modeller incelendiğinde, olumsuz ebeveynlik faktörlerinin lisedeki kız ve erkek öğrencilerin bir yıl sonraki siber kurban olması ile doğrudan ilişkili olduğu, ortaokuldaki kızlarda ise bir yıl sonraki siber kurban olma ile okul faktörleri aracılığıyla dolaylı ilişkiye sahip olduğu gözlenmiştir. Geçmiş çalışmalarda da akran reddi ve ebeveynin psikolojik kontrolü gibi olumsuz ebeveyn davranışlarının ergenlerin siber kurban olma riskini arttırdığı kanıtlanmıştır (Gomez-Ortiz ve ark., 2018; Rahman ve ark., 2020). Ebeveynleri ile sıcak ilişkiler kuramayan ergenler, bu ilişki boşluğunu internet ortamındaki etkileşimlerle doldurmaya çalışmakta ve bu durum siber kurban olma riskinin artmasına yol açmaktadır (Lopez-Castro ve Priegue, 2019). Bu dönemde her ne kadar ergenler için akranları daha ön planda gibi görünse de ebeveynleri ile olan ilişkileri kritik olmaya devam etmektedir (Cross ve ark.,

2015). Örneğin, Türkiye’deki ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada, olumsuz ebeveyn davranışlarının siber kurban olmayı arttırdığı görülmektedir (Özdemir, 2014). Oysa, ergenler ebeveynleri ile sıcak ilişkilere sahip olduklarında, olumsuz deneyimler yaşasalar bile bunu ebeveynleriyle rahatça konuşabilecekleri için bu olumsuz durumla daha kolay başa çıkabilmektedir. Bu da aynı olumsuz durumlara tekrar maruz kalma riskini azaltmaktadır (Accordino ve Accordino, 2011; Ybarra ve Mitchell, 2004). Kızların olumsuz ebeveyn davranışlarına karşı daha duyarlı oldukları (Gomez-Ortiz ve ark., 2018) ve ergenlerin lise düzeyinde kimlik kazanma çabalarına bağlı olarak ebeveynlerle daha fazla çatışma yaşadıkları düşünüldüğünde (Erikson, 1959), ortaokuldaki kızlarda ve lisedeki kız ve erkeklerde olumsuz ebeveyn davranışlarının siber kurban olmayı pozitif yönlü olarak yordaması beklentilerle uyumludur. Ortaokul düzeyinde okula bağlılığın liseye kıyasla daha yüksek olduğu bilinmektedir (Liu ve ark., 2016). Ortaokuldaki erkeklerde, olumlu okul ve akran faktörleri olumsuz ebeveyn davranışlarının siber kurban olma üzerindeki etkisini ortadan kaldırmış olabilir. Diğer yandan, olumlu ebeveynlik faktörlerinin ergenlerin siber kurban olması ile doğrudan ilişkili olmadığı, yalnızca lise öğrencilerinde okul ve akran faktörleri üzerinden dolaylı ilişkiye sahip olduğu saptanmıştır. Çalışmanın bulgularının alanyazınla tutarlı olduğu görülmektedir. Liseli ergenler kimlik kazanma sürecinde, ilişkilerini geliştirmek, profillerini genişletmek ve popülerlik kazanmak için sosyal medya platformlarında kişisel bilgilerini paylaşma eğilimindedir (Martin-Criado ve ark., 2021). Çevrim içi ortamlarda paylaşılan kişisel bilgilerin kontrolünün kaybedilmesi ve bu bilgilerle şantaja uğrama olasılığı, ergenlerin siber kurban olma riskini arttırmaktadır (Lareki ve ark., 2017). Bu sebeple, bu dönemde ebeveynin davranışsal kontrolünün yüksek olması, ergenleri siber kurban olma riskinden korumak için kritik öneme sahiptir.

5.5.3. Ergenlerin Siber Kurban Olması ile İlişkili Okul Faktörlerine İlişkin Bulguların Tartışılması

Bu çalışmada okul faktörleri olarak öğretmene bağlanma, okula bağlanma ve akademik ilgi değişkenleri incelenmiştir. Okul faktörlerine ilişkin kesitsel ilişkilerin değerlendirilmesi için gerçekleştirilen Pearson Korelasyon Analizi bulguları incelendiğinde, öğretmene bağlanma, okula bağlanma ve akademik ilginin siber kurban olma ile negatif yönlü ilişkiye sahip olduğu gözlenirken; hiyerarşik regresyon analizi

bulguları, okul faktörlerinden yalnızca okula bağlanmanın ergenlerin siber kurban olmasını yordadığını göstermektedir. Cinsiyet ve okul düzeyine bağlı etkiler kontrol edildiğinde, okula bağlanmanın artması ergenlerin siber kurban olma riskini azaltmaktadır. Çalışmanın bulgularına benzer şekilde, alanyazındaki çalışmalar da okula ve öğretmenlere bağlanma gibi okula ilişkin faktörlerin ergenlerin siber kurban olma durumunu etkilediğini göstermektedir (Huang ve Chou, 2010). Okuldaki öğretmenlerle ve akranlarla olumlu etkileşimler kurmanın bir sonucu olarak okula bağlılığın yüksek olması, ergenleri siber kurban olmaya karşı koruyan önemli bir faktördür. Okula bağlılığı yüksek olan ve okulları hakkında olumlu duygular bildiren ergenlerin siber kurban olma olasılığı daha düşüktür (Guo ve ark., 2021; Hellfeldt ve ark., 2020; Hong ve ark., 2018). Örneğin, Hong ve arkadaşlarının (2016) 6.-10. sınıf arasında öğrenim gören 7533 ergen ile gerçekleştirdikleri bir çalışmada, ergenlerin okula ilişkin olumlu duygulara sahip olması ile siber kurban olma oranları arasında negatif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir. Okul doyumu yüksek olan öğrenciler okula daha kolay uyum sağlayabilmekte ve akademik stresle daha kolay başa çıkabilmektedir. Okul doyumunun düşük olması ise öğrencilerin uyumsuzluk yaşamasına ve siber kurban olmasına yol açabilmektedir (Yoo, 2021). Diğer yandan, siber kurban olmak, duygusal ve bilişsel yönden ergenlerin okul bağlılıklarını önemli ölçüde azaltmaktadır. Siber kurbanların kendilerini okula bağlı hissetme ve/veya okul faaliyetlerine katılma olasılıkları daha düşüktür (Li ve ark., 2020). Türkiye’deki ortaokul öğrencileriyle gerçekleştirilen nitel bir çalışmada da siber kurban olma ile derse katılım ve ders motivasyonunun azalması arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu gözlenmiştir. Özellikle siber zorbalığın uzun süre devam ettiği durumlarda, akademik başarıdaki düşüş daha da artmaktadır (Kestel ve Akbıyık, 2016).

Boylamsal ilişkilerin dikkate alındığı yapısal modeller incelendiğinde, okul faktörlerinin yalnızca ortaokuldaki kız öğrencilerde olumsuz ebeveyn faktörleri ile bir yıl sonraki siber kurban olma arasında aracı rol oynadığı gözlenmiştir. Olumsuz ebeveyn davranışları, ergenlerin olumlu okul faktörlerini olumsuz yönde etkilemekte, buna rağmen olumlu okul faktörleri ergenlerin siber kurban olmalarını azaltmada etkili olmaya devam etmektedir. Ergenlik döneminde yaş ve cinsiyet etkileşiminin okula ilişkin iyi oluş ve memnuniyet üzerindeki etkisinin incelendiği bir çalışmada, lisedeki ergenlere ve ortaokuldaki erkeklere kıyasla, ortaokuldaki kızların okula bağlılığının ve okul

memnuniyetinin daha yüksek olduğu gözlenmiştir (Liu ve ark., 2016). Ebeveyn ile ilişkiler olumsuz olsa bile, ergenlerin okula ilişkin algılarının olumlu olması olumsuz ebeveyn davranışları ile siber kurban olma arasındaki ilişkiyi zayıflatarak koruyucu etki göstermektedir (Shochet ve ark., 2008). Dolayısıyla, özellikle ortaokuldaki kız öğrencilere yönelik gerçekleştirilecek olan önleyici programlarda, okula ilişkin faktörleri iyileştirmeye yönelik çalışmalar yapılması yararlı olabilir.

Diğer yandan, lisedeki kız ve erkek öğrencilerde olumlu okul faktörlerinin olumlu ebeveyn faktörleri ile bir yıl sonraki siber kurban olma arasında aracı rol oynadığı görülmektedir. Olumlu ebeveyn faktörleri olumlu okul ilişkilerini arttırarak siber kurban olma oranlarının azalmasına destek olmaktadır. Ebeveyn-çocuk ilişkisinin kalitesi, bireyin hayatı boyunca deneyimlediği ilişki örüntüsü için bir temel oluşturmaktadır (Wilkinson, 2004). Barber (1996), bir ergenin okula bağlanma düzeyinin, aile bağlamında önceki sosyalleşme deneyimlerinden etkilenebileceğini belirtmiştir. Lise öğrencileri ile gerçekleştirilen bir araştırmada, ebeveynine bağlanma düzeyi yüksek olan öğrencilerin okul ortamına ilişkin algılarının daha olumlu olduğu ve bunun sonucu olarak okula bağlılıklarının arttığı gözlenmiştir (Shochet ve ark., 2007). Okula bağlılığın yüksek olması ise, ergenlerin siber kurban olma olasılığını azaltmaktadır (Hellfeldt ve ark., 2020; Hong ve ark., 2018).

5.5.4. Ergenlerin Siber Kurban Olması ile İlişkili Akran Faktörlerine İlişkin Bulguların Tartışılması

Akran faktörlerine ilişkin kesitsel ilişkileri incelemek için gerçekleştirilen Pearson Korelasyon Analizi ve hiyerarşik regresyon analizi bulguları incelendiğinde akran reddinin ergenlerin siber kurban olma durumu ile ilişkili olduğu görülmektedir. Cinsiyet ve okul düzeyine bağlı etkiler kontrol edildiğinde, akran reddi ergenlerin siber kurban olma riskini arttırmaktadır. Bulgular, alanyazındaki çalışmaların bulgularıyla tutarlıdır. Akranlarla kurulan olumlu ilişkiler ergenleri siber kurban olmaktan korurken (Hellfeldt ve ark., 2020); akran reddi, ergenlerin siber kurban olma riskini arttırmaktadır (Wright ve Wachs, 2019). Akranları tarafından reddedilen ergenler, sosyal medya hesaplarına tanımadığı kişileri ekleme ve çevrim içi ortamlarda kendilerine dair özel bilgileri paylaşma gibi riskli davranışlarda bulunabilirler (Martin-Criado ve ark., 2021). Bu da ergenlerin çevrim içi ortamda risklerle karşı karşıya kalma ve siber kurban olma riskini

arttırabilir (Lareki ve ark., 2017). Diğer yandan, akran reddi yüksek olan ergenlerin akranlarından sosyal destek arama çabalarının daha az olduğu bilinmektedir (Sevcikova ve ark., 2015). Böyle olduğunda, ergenler siber kurban olduklarında, bu durumla baş etmekte zorlanabilirler ve tekrar tekrar siber kurban olabilirler. Örneğin, Wright ve Li'nin (2013) ortaokul öğrencileri ile gerçekleştirdiği boylamsal bir araştırmada, birinci zamandaki akran reddinin altı ay sonraki siber kurban olmayı anlamlı şekilde yordadığı gözlenmiştir.

Boylamsal ilişkilerin dikkate alındığı yapısal modeller incelendiğinde, lisedeki kızlarda ve erkeklerde akran reddinin olumlu ebeveyn davranışları ile siber kurban olma arasındaki ilişkide aracı rol oynadığı gözlenmiştir. Olumlu ebeveynlik davranışları akran reddini azaltarak ergenlerin siber kurban olma riskini azaltmaktadır. Alanyazındaki çalışmalar da ergenlerin ebeveyni ile olan ilişkilerinin akranları ile olan ilişkilerini etkilediğini göstermektedir (Gorrese ve Ruggieri, 2012). Diğer yandan, lise döneminde ergenlerin bağımsızlaşma çabalarının artmakta (Lee ve ark., 2010) ve akranlarla olan ilişkiler önem kazanmaktadır (Sasson ve Mesch, 2017). Bununla birlikte, ergenlerin aileleriyle olan ilişkileri önemli olmaya devam etmektedir. Ergenlerin ilk sosyalleştiği ortam olan aile içindeki ilişkileri, okul ve akranları ile olan ilişkilerini de etkilemektedir. Önceki çalışmalar, aile ilişkilerinin ergenlerin akranları, öğretmenleri ve okul ile olan ilişkilerini etkilediğini, bu faktörlerin de ergenlerin siber kurban olma durumunu etkilediğini göstermektedir. Örneğin, Avusturalya'da ergenlerle yapılan bir araştırmada, ebeveyniden algılanan ret arttıkça, ergenlerin akran reddi yaşama olasılığının da arttığı gözlenmiştir. (McLachlan ve ark., 2010). Benzer olarak, Çin'de 15-18 yaşları arasındaki ergenlerle gerçekleştirilen bir çalışmada ise olumlu ebeveynlik davranışlarının ergenlerin ebeveynine bağlanmasını ve olumlu akran ilişkilerini desteklediği bulunmuştur (Cai ve ark., 2013). Bu nedenle, lise döneminde olumlu ebeveyn davranışları ile siber kurban olma arasındaki ilişkilere akran faktörlerinin aracılık etmesi beklentilerle tutarlıdır.

Özetle; bu çalışmada, ergenlerin yaklaşık yarısı son 3 ay içerisinde siber zorbalık yaptığını ve yaklaşık yarısı son 3 ay içerisinde siber kurban olduğunu bildirmiştir. Çalışmanın kesitsel sonuçları, bireye, aileye, okula ve akranlara ilişkin faktörlerin ergenlerin siber zorbalık yapması ve siber kurban olması ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Bireysel faktörlerden erkek olmak, lise öğrencisi olmak, uyumsuz duygu düzenleme

stratejilerini kullanmak ve yönetici işlevlerin zayıf olması; aileye ilişkin faktörlerden ebeveyn reddinin ve psikolojik kontrolünün yüksek olması ve ebeveynin davranışsal kontrolünün düşük olması; okula ilişkin faktörlerden okula bağlanmanın, öğretmene bağlanmanın ve akademik ilginin düşük olması; akranlara ilişkin faktörlerden akran reddinin yüksek olması siber zorbalık davranışlarının artması ile ilişkilidir. Benzer şekilde, bireysel faktörlerden erkek olmak, lise öğrencisi olmak ve uyumsuz duygu düzenleme stratejilerini kullanmak; aileye ilişkin faktörlerden ebeveyn reddinin ve psikolojik kontrolünün yüksek olması ve ebeveynin davranışsal kontrolünün düşük olması; okula ilişkin faktörlerden okula bağlanmanın, öğretmene bağlanmanın ve akademik ilginin düşük olması; akranlara ilişkin faktörlerden akran reddinin yüksek olması siber kurban olmanın artması ile ilişkilidir. Çalışmanın boylamsal sonuçları, geçmiş siber zorbalık deneyiminin bir yıl sonraki siber zorbalık yapma ve siber kurban olma durumuyla ilişkili olduğunu göstermiştir. Ayrıca, aileye, okula ve akranlara ilişkin faktörlerin ergenlerin bir yıl sonraki siber zorbalık yapma ve siber kurban olma durumu ile doğrudan ve dolaylı ilişkilere sahip olduğu gözlenmiştir. Ek olarak, boylamsal ilişkilerin cinsiyete ve okul düzeyine göre farklılaştığını saptanmıştır. Bireysel, aileye, okula ve akranlara ilişkin faktörlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile kesitsel ve boylamsal ilişkilerinin ortaya konmasının, siber zorbalık yapmayı ve siber kurban olmayı önleme çalışmaları için temel oluşturacağı düşünülmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu tez çalışmasında, Türkiye temsili örneklemede siber zorbalığa ilişkin bilişsel, duygusal ve sosyal faktörler Ekolojik Sistemler Kuramı çerçevesinde boylamsal olarak incelenerek siber zorbalık ile ilişkili risk faktörlerine ve koruyucu faktörlere ilişkin kapsamlı bulgular ortaya konmuştur. Bu faktörler, mikrosistem düzeyinde birey, aile, okul ve akran bağlamında ele alınmıştır. Ek olarak, kronosistem düzeyinde zamana bağlı etkiler de araştırılmıştır.

Bireysel özellikler açısından değerlendirildiğinde; kesitsel analizlerde, erkeklerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma oranlarının kızlardan; lise öğrencilerinin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma oranlarının ise ortaokul öğrencilerinden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca, ergenlerin yönetici işlevlerinin düşük olması siber zorbalık yapma olasılıklarını; uyumsuz duygu düzenleme stratejilerini kullanmaları ise hem siber zorbalık yapma hem de siber kurban olma olasılıklarını arttırmaktadır. Boylamsal modellerde ise, aile, okula ve akranlara ilişkin faktörlerle siber zorbalık yapma ve siber kurban olma arasındaki ilişkilerin cinsiyet ve okul düzeyine göre farklılaştığı bulunurken; yönetici işlevlerin ve uyumsuz duygu düzenleme stratejilerinin boylamsal etkilerinin anlamlı olmadığı gözlenmiştir.

Aileye ilişkin faktörler açısından değerlendirildiğinde; kesitsel analizlerde, olumsuz ebeveynlik faktörlerinin ergenlerin siber zorbalık yapmasını ve siber kurban olmasını arttırdığı, olumlu ebeveyn faktörlerinin ise ergenlerin siber zorbalık yapmasını ve siber kurban olmasını azalttığı gözlenmiştir. Ebeveynin eğitim ve sosyoekonomik düzeyi ise ergenlerin siber zorbalık yapmasına ve siber kurban olmasına etki etmemektedir. Boylamsal modeller incelendiğinde, olumsuz ebeveynlik faktörlerinin ergenlerin bir yıl sonraki siber zorbalık davranışları ile doğrudan ilişkili olmadığı, yalnızca kız öğrencilerde olumsuz ebeveynlik faktörlerinin okul ve akran faktörleri üzerinden dolaylı olarak bir yıl sonraki siber zorbalık davranışları ile ilişkili olduğu gözlenirken; olumlu ebeveynlik faktörlerinin hem kızlarda hem de erkeklerde bir yıl sonraki siber zorbalık davranışları ile doğrudan ilişkiye sahip olduğu görülmüştür. Diğer yandan, olumsuz ebeveynlik faktörleri lise düzeyinde hem kız hem erkek öğrencilerin bir yıl sonraki siber kurban olma durumu ile doğrudan ilişkiye sahip olduğu, ortaokul

düzeyinde ise olumsuz ebeveyn faktörlerinin sadece kız öğrencilerin bir yıl sonraki siber kurban olması ile okul faktörleri üzerinden dolaylı olarak ilişkili olduğu gözlenirken; olumlu ebeveynlik faktörlerinin ergenlerin bir yıl sonraki siber kurban olması durumu ile doğrudan ilişkiye sahip olmadığı, yalnızca lise öğrencilerinde olumlu ebeveyn faktörlerinin okul ve akran faktörleri üzerinden dolaylı olarak bir yıl sonraki siber kurban olma durumu ile ilişkili olduğu saptanmıştır.

Okula ilişkin faktörler açısından değerlendirildiğinde; kesitsel analizlerde, okula bağlanma, öğretmene bağlanma ve akademik ilgi düzeyi yüksek olan öğrencilerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma oranlarının azaldığı bulunmuştur. Ek olarak, ergenlerin siber zorbalık davranışlarını okula bağlanma, öğretmene bağlanma ve akademik ilgi düzeylerinin anlamlı şekilde yordadığı; ancak, siber kurban olmalarını yalnızca okula bağlanma düzeylerinin anlamlı şekilde yordadığı gözlenmiştir. Boylamsal modeller incelendiğinde, okul faktörlerinin yalnızca ortaokul ve lisedeki kız öğrencilerde olumsuz ebeveyn faktörleri ile ergenlerin siber zorbalık davranışları arasında aracı rol oynadığı gözlenmiştir. Diğer yandan, okul faktörlerinin ortaokuldaki kız öğrencilerde olumsuz ebeveyn faktörleri ile siber kurban olma arasında; lisedeki kız ve erkek öğrencilerde ise olumlu ebeveyn faktörleri ile siber kurban olma arasında aracı rol oynadığı saptanmıştır.

Akranlara ilişkin faktörler açısından değerlendirildiğinde; kesitsel analizlerde, akranları tarafından reddedilen öğrencilerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma oranlarının arttığı gözlenmiştir. Boylamsal modeller incelendiğinde, akran reddinin yalnızca lisedeki kız öğrencilerde olumlu ve olumsuz ebeveyn faktörleri ile ergenlerin siber zorbalık davranışları arasında aracı rol oynadığı gözlenmiştir. Diğer yandan, akran reddinin lisedeki kız öğrencilerde, olumsuz ve olumlu ebeveyn faktörleri ile siber kurban olma arasındaki ilişkide aracı rol oynadığı; lisedeki erkek öğrencilerde ise, yalnızca olumlu ebeveyn faktörleri ile siber kurban olma arasındaki ilişkide aracı rol oynadığı saptanmıştır.

Sonuçlar; bireye, aileye, okula ve akranlara ilişkin faktörlerin ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma durumları ile kesitsel ve boylamsal ilişkilerini göstermektedir. Mikrosistem düzeyindeki bu faktörler, doğrudan veya birbirleriyle etkileşime girerek ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olmalarına etki

etmektedir. Tanrikulu (2019) okul çağındaki çocuk ve ergenlerin siber zorbalık yapmayı aile ilişkilerinden, okuldaki ilişkilerden ve bilgi iletişim teknolojilerinin sağlamış olduğu imkanlardan öğrendiklerini bildirmiştir. Ayrıca, mevcut çalışmada, bazı faktörlerin bir yıl sonraki siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilişkilerinin devam ettiği; bazılarının ise bir yıl sonraki siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilişkilerinin ortadan kalktığı görülmüştür. Zamana bağlı olarak ilişkilerde meydana gelen değişimler, kronosistemin etkilerine ilişkin bilgi vermektedir.

Bu çalışmayı özgün ve güçlü kılan bazı özellikler bulunmaktadır. İlk olarak, bu çalışma kapsamında Türkiye’deki 12 İstatistiksel Bölge Birim Sınıflandırmasına göre belirlenen 54 ildeki 125 okuldan öğrencilere ulaşılmıştır. Çalışmanın Türkiye temsili ve oldukça büyük bir örneklemle gerçekleştirilmesi, sonuçların Türkiye’deki tüm ortaokul ve lise öğrencilerine genellenebilmesine olanak sağlamıştır. Böylece, Türkiye’de ergenler arasında hem siber zorbalık yapma ve siber kurban olma yaygınlığına hem de siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilişkili faktörlere ilişkin kapsamlı sonuçlar raporlanmıştır. İkinci olarak, siber zorbalık yapma ve siber kurban olmaya ilişkin Türkiye’de ve uluslararası alanyazındaki çalışmaların büyük bölümü siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile sınırlı sayıdaki faktör arasındaki ilişkiyi incelemektedir ve bu çalışmalarda genellikle kesitsel desen kullanılmaktadır. Bu çalışmada ise, siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilişkili bilişsel, duygusal ve sosyal faktörler Ekolojik Sistemler Kuramı çerçevesinde kapsamlı ve boylamsal olarak incelenmiştir. Mevcut çalışmada, ergenlerin hem bireysel özelliklerinin hem de aileye, okula ve akranlara ilişkin faktörlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilişkileri ele alınmıştır. Bilgilerimize göre, alanyazında siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilişkili faktörleri Ekolojik Sistemler Kuramı çerçevesinde kapsamlı ve boylamsal olarak inceleyen başka bir çalışma bulunmamaktadır. Üçüncü olarak, bu çalışma kapsamında hem kesitsel hem de boylamsal analizler gerçekleştirilmiştir. Bu durum, siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilişkili faktörlere ilişkin kesitsel ve boylamsal ilişkileri karşılaştırma olanağını sağlamıştır. Dördüncü olarak, ergenlerden veri toplama sürecinde elektronik tabletler kullanılmıştır. Bu sayede, hem katılımcıların çalışmaya katılım motivasyonları artmış hem de uygulama materyallerinden kaynaklanabilecek hataların (örn., anket formunun eksik olarak basılması veya silik çıkması) kontrolü sağlanmıştır.

Ek olarak, veri toplama sürecinde tabletlerin kullanılması, bilişsel becerileri ölçmek için uygulama temelli olarak geliştirilen ve Türkiye’de ilk kez kullanılan MEFS’in uygulanabilmesini mümkün kılmıştır. Bu açıdan, veri toplama sürecinde elektronik tabletler kullanılmasının yenilikçi bir bakış açısı sunduğu düşünülmektedir.

Yukarıda özetlenen güçlü yanların yanı sıra, bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, katılımcılardan (MEFS uygulaması hariç) öz-bildirime dayalı veri toplanmıştır. Katılımcıların sorulara içtenlikle yanıt verdiği varsayılmaktadır. Ancak, siber zorbalık gibi olumsuz davranışları ölçmeye yönelik ölçek maddelerinde, katılımcılar kendileri ile ilgili olumlu izlenim bırakabilmek için gerçekte olduğundan daha olumlu cevaplar verme (sosyal beğenirlik) eğiliminde olabilmektedir. Ergenlerden veri toplama süreci, ergenlerin öğrenim gördüğü okullarda gerçekleştirilmiştir. Öğrenciler vermiş olduğu cevapların öğretmenleri tarafından görüleceğini düşünerek gerçekte olduğundan daha olumlu cevaplar verme eğiliminde olabilir. Ayrıca, veri toplama araçlarındaki sorular ergenlerin bazıları tarafından tam olarak anlaşılmamış olabilir. Bu ve benzeri durumlar, bulguların geçerliliğini azaltmaktadır. İkinci olarak, örneklem seçiminde bazı dışlama kriterleri uygulanmıştır. Buna göre; annesi hayatta olmayan, öz annesiyle yaşamayan, annesi anketleri dolduramayacak derecede ciddi psikolojik veya fiziksel hastalığa sahip olan, annesi Türkçe bilmeyen ergenler, kaynaştırma öğrencileri ve soruları anlayıp cevaplayacak düzeyde Türkçe yeterliliği olmayan ergenler araştırmaya dâhil edilmemiştir. Bu sebeple, çalışma bulguları dışlama kriterleri nedeniyle araştırmaya dâhil edilemeyen bireylere genellenememektedir. Üçüncü olarak, Türkiye’de 6 Şubat 2023 tarihinde büyük bir deprem felaketi meydana gelmiştir. Bu deprem felaketi sonucunda, depremin merkez üssü ve çevre illerinde ciddi can ve mal kayıpları yaşanmıştır. Depremden etkilenen 11 il (Kahramanmaraş, Hatay, Adıyaman, Osmaniye, Gaziantep, Adana, Kilis, Malatya, Diyarbakır, Şanlıurfa, Elazığ) devlet tarafından afet bölgesi olarak ilan edilmiştir. Birinci zamanda (deprem öncesi) uygulama yapılan okullardan bazıları afet bölgesindeki illerde yer aldığı için bu okullarda ikinci zaman uygulamaları gerçekleştirilememiştir. Bunun sonucunda, ikinci zaman uygulamalarında katılımcı kaybı artmıştır. Dördüncü olarak, çalışmaya katılım gönüllülük esasına göre olduğundan, çocuğunun çalışmaya katılmasını kabul eden ebeveynler, çalışmaya katılmayanlara kıyasla çocuklarıyla daha ilgili ve olumlu ebeveynlik davranışlarını daha fazla sergileyen

ebeveynler olabilir. Bu durum, sonuçları etkilemiş olabilir. Diğer yandan, akran faktörü olarak yalnızca olumsuz akran faktörü olan akran reddi incelenmiştir. Dolayısıyla, olumlu akran faktörlerinin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilişkilerini gözlemleme fırsatı olmamıştır.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular ışığında ileriki çalışmalar için bu alanda çalışan araştırmacılara bazı önerilerde bulunmak gerekirse; ilk olarak, alanyazındaki siber zorbalık tanımlarının, kriterlerinin ve yaygınlık oranlarının oldukça değişken olduğu görülmektedir. Bu durum hem geçerli ölçümler yapmayı hem de farklı araştırmaların sonuçlarını karşılaştırmayı zorlaştırmaktadır. Bu sebeple, siber zorbalığın tanımı ve kriterleri ile ilgili herkes tarafından kabul edilen operasyonel tanımın yapılabilmesi ve ölçüm kriterlerinin belirlenebilmesi için ergenlerin, ebeveynlerin, öğretmenlerin ve ergenlerin etkileşim kurduğu diğer bireylerin siber zorbalığı ne şekilde tanımladığına ilişkin daha fazla nitel çalışma gerçekleştirilmesi yararlı olacaktır. İkinci olarak, bu çalışmada bireysel özellikler (yaş, cinsiyet, yönetici işlevler, duygu düzenleme), mikrosistem (aile, okul, akran faktörleri) ve kronosistem (boylamsal etkiler) düzeyindeki faktörler incelenmiştir. Ekolojik Sistemler Kuramını temel alarak gerçekleştirilen birçok siber zorbalık çalışmasında yalnızca mikrosistem düzeyindeki değişkenlerin incelendiği gözlenmiştir (örn., Hong ve ark., 2016). Ancak, bu alanda gerçekleştirilecek ileriki çalışmalarda, mezosistem, ekzosistem ve makrosistem düzeyindeki faktörlerin de detaylı olarak ele alınması önerilmektedir. Böylece, siber zorbalığa ilişkin faktörler arasındaki ilişkileri daha kapsamlı ve bütüncül şekilde değerlendirmek mümkün olacaktır. Ayrıca, ergenlerin kişilik özelliklerinin ve motivasyonlarının da siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile ilişkili olduğunu gösteren çalışmalar vardır (örn., Tanrikulu, 2015). Sonraki çalışmalarda ergenlerin kişilik özelliklerinin ve motivasyonları gibi farklı bireysel özelliklerin de değerlendirilmesi önemlidir. Ek olarak, çalışmanın modeline akran faktörü olarak yalnızca olumsuz bir akran faktörü olan akran reddi dâhil edilmiştir. Olumlu akran faktörlerinin de modele dâhil edilmesi siber zorbalığa dair detaylı incelemeler yapabilmek için yararlı olabilir. Üçüncü olarak, bu çalışmada büyük oranda ergen bildirimine dayalı olarak ölçüm alınmıştır. Ayrıca, annelerden demografik bilgiler toplanmıştır. Ancak, öz-bildirime dayalı çalışmalarda siber zorbalık gibi olumsuz özelliklere ilişkin veri toplarken, sosyal beğenirlik sebebiyle ergenler gerçekte

olduğundan daha olumlu yanıtlar verme eğiliminde olabilmektedir. Bu da sonuçların geçerliliğini olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple, ileriki çalışmalarda, ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma durumu hakkında ebeveyn, öğretmen ve akran bildirimine dayalı ölçümlerin de alınması çalışmaların geçerliliğini arttıracaktır. Dördüncü olarak, siber zorbalık yapma ve siber kurban olma ile bireysel özellikler, aile, okul ve akran faktörleri arasındaki doğrudan ve dolaylı ilişkiler dikkate alındığında, gerçekleştirilecek olan önleyici müdahale programlarında tüm bu bileşenleri içerecek evrensel düzeydeki müdahale programlarına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir (Doğan ve Aytekin, 2023). Siber zorbalığa ilişkin paydaşların (ergen, ebeveyn, öğretmenler, okul personeli) tümünün farkındalık düzeyinin eş zamanlı olarak artırılması, önleyici müdahalelerin başarısını arttıracaktır. Ayrıca, risk grubunda yer alan ergenlere yönelik ekstra çalışmalar da gerçekleştirilebilir. Örneğin, siber zorbalık davranışı sergilemiş olan ergenler empati kurma, problem çözme ve öfke kontrolü gibi konularda desteklenebilir. Aynı zamanda, ergenlerin ebeveynleri de sürece dâhil edilerek, siber zorbalık yapma ve siber kurban olma açısından riskli olan bu öğrencilerin tekrar siber zorbalık deneyimi yaşamasının önüne geçilebilir. Diğer yandan, bu çalışmada siber zorbalığın en yaygın olarak gözlemlendiği ortaokul ve lisedeki ergen grubuyla çalışılmıştır. Ancak, siber zorbalık davranışlarının ve siber kurban olmanın önlenmesi için okul öncesi dönem ve ilkokul çağındaki çocuklar ile önleyici çalışmalar gerçekleştirmek ve öğrencileri siber zorbalık konusunda bilinçlendirmek, sorunun henüz ortaya çıkmadan önlenmesi açısından yararlı olacaktır. Son olarak, kültürler arası çalışmalar gerçekleştirilerek Türkiye'deki ortaokul ve lise örnekleminde sınanmış olan modellerin diğer kültürlerde geçerli olup olmadığı test edilebilir.

Çalışmanın bulgularını göz önünde bulundurarak, ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma oranlarını azaltmak için ailelere, okullara, öğretmenlere ve ergenlere bazı önerilerde bulunulabilir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular ışığında ailelere bazı önerilerde bulunmak gerekirse; öncelikle, olumsuz ebeveynlik davranışlarının ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma riskini arttırdığı, olumlu ebeveynlik davranışlarının ise koruyucu rol oynadığı göz önüne alındığında, ebeveynlerin doğumdan itibaren çocuklarıyla yakın ve sıcak ilişkiler kurması oldukça önemlidir. Ergenler ebeveynlerinden koşulsuz sevgi ve kabul hissettiklerinde, siber zorbalık deneyimi

yaşadıklarında kendilerini ebeveynlerine daha kolay açacak ve çevrim içi davranışlara ilişkin kurallara uyma konusunda ebeveyniyle daha iş birlikçi yaklaşım sergileyecektir. İkinci olarak, ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma durumlarının önlenmesinde, ebeveynin davranışsal kontrolünün kritik rol oynadığı görülmektedir. Ancak, ebeveynler genellikle teknoloji kullanım becerisi olarak çocuklarından daha az bilgi ve beceriye sahiptir. Ebeveynlerin çocuklarının çevrim içi davranışlarını kontrol edebilmesi ve çocuklarını çevrim içi risklerden koruyabilmesi için dijital okuryazarlık becerilerini geliştirmelerinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Ebeveynler, çevrim içi riskler hakkında çocuklarıyla konuşmalı ve iş birliği içinde çevrim içi davranışlarla ilgili kurallar belirlemelidir. Çocuk ve ergenlerin, ebeveynlerin davranışlarını model aldıkları bilinmektedir (Bandura, 2019). Bu sebeple, çevrim içi davranışlarla ilgili belirlenen kurallara öncelikle ebeveynlerin kendileri uyarak çocuklarına rol model olmalıdır. Ebeveynler öncelikle kendilerinin siber zorbalık konusundaki bilgi ve farkındalık düzeylerini arttırmalı; ardından, çocuklarının siber zorbalık ve bununla başa çıkma konusundaki bilgi ve farkındalık düzeylerinin artmasına yardımcı olmalıdır. Örneğin, ebeveynler, sosyal medya sitelerindeki hesapların sahte olabileceğinin, çevrim içi ortamda paylaşılan içeriklerin hiçbir şekilde tamamen ortadan kaldırılamayacağını, siber kurban olduğunda zorbalık yapan kişileri engellemek için sosyal medya sitelerinin bazı kural ve uygulamalarının olduğu konusunda çocuklarını bilgilendirebilir. Ayrıca ebeveynler, ergenlerin herhangi bir siber zorbalık deneyimi yaşadıklarında kendileriyle bu durumu paylaşabilecekleri uygun ortamı oluşturmalıdır. Son olarak, ebeveynlerin okul faktörleri aracılığıyla ergenlerin siber zorbalık yapmasına ve siber kurban olmasına etki ettiği düşünüldüğünde, ebeveynlerin okulla yakın bir iş birliği içerisinde olması oldukça önemlidir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular ışığında okul yönetimi ve öğretmenlere bazı önerilerde bulunmak gerekirse; öncelikle, öğretmene bağlanma, okula bağlanma ve akademik ilgi gibi okula ilişkin olumlu faktörlerin ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma riskini azalttığı görülmektedir. Bu sebeple, olumlu okul iklimi oluşturmak için gerekli önlemlerin alınması siber zorbalığın önlenmesinde oldukça kritiktir. Öncelikle, ortaokul ve lise düzeyindeki tüm öğrencilerin siber zorbalık konusundaki farkındalığı arttırılmalıdır. Siber zorbalık farkındalığını arttırmak amacıyla,

tüm öğrencilere, öğretmenlere, velilere ve okul çalışanlarına yönelik eğitim ve seminerler düzenlenmesi önerilmektedir. Siber zorbalığın önlenmesine yönelik okul kuralları ve politikalar geliştirilmesi, siber zorbalığa karşı öğrencileri güçlendirebilecek etkinliklerin müfredata dâhil edilmesi siber zorbalıkla mücadelede yarar sağlayabilir. Siber zorbalığın 7 gün 24 saat gerçekleşme potansiyeli olduğundan, siber zorbalığın gerçekleştiği ortamlar okulla sınırlı değildir. Bu sebeple, okul ile aile arasında güçlü bir iletişim kurulması önemlidir. Diğer yandan, ergenler için öğretmenleriyle kurdukları sıcak ve güvene dayanan bağ önemlidir. Ancak, bu bağın kurulabilmesi için öğretmenlerin buna uygun ortamı yaratması gerekmektedir. Öğretmenler, öğrencilere siber zorbalık deneyimi yaşadıklarına yardımcı olabileceklerini hissettirmeli, siber zorbalık ile mücadelede psikolojik danışman ve rehber öğretmenlerle iş birliği yapmalıdır. Ayrıca, öğretmenler de sınıf ve okul içerisindeki davranışlarıyla ergenlere rol model olmalıdır.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular ışığında ergenlere bazı önerilerde bulunmak gerekirse; çevrim içi risklerden korunabilmek için ebeveynlerle ve öğretmenlerle iş birliği yapılmalıdır. Ergenler siber zorbalığa maruz kaldığında, durumu ailesine, öğretmenine veya güvendiği arkadaşlarına anlatarak onlardan destek isteyebilir. Çevresindeki kişilerden destek almak, ergenin siber zorbalıkla başa çıkmasını kolaylaştıracaktır. Diğer yandan, ergenler siber zorbalıkla karşılaştıklarında, ilgili uygulamayı kapatarak, zorbaya yanıt vermeyerek veya gelen mesajları görmezden gelerek bu durumun üstesinden gelebilir. Eğer siber zorbalık davranışları hep aynı sosyal medya platformunda gerçekleşiyorsa, ilgili uygulamayı silmek de bir çözüm olabilir (Ağar ve Aydın, 2021). Ayrıca, çevrim içi ortamlarda oldukça fazla sayıda sahte hesap bulunduğu dikkate alınmalıdır. Bu sebeple, ergenlerin sosyal medya platformlarında yalnızca gerçek hayatta tanıdıkları kişiler ile iletişim halinde olmaları güvenli bir yaklaşım olabilir. Ek olarak, çevrim içi ortamda şifreler (örn., profil şifresi veya kredi kartı şifresi) ve diğer özel bilgiler (örn., adres ve iletişim bilgileri) kesinlikle paylaşılmamalıdır. Çevrim içi ortamda bir paylaşım yapılırken, sonrasında bu dijital ayak izlerinin tamamıyla silinemeyeceği, kötü niyetli kişilerin eline geçebileceği dikkate alınmalı, riskli olabilecek paylaşımlardan uzak durulmalıdır. Sosyal medyada siber zorbalığa maruz kalındığında, siber zorbalık yapan kişileri engellemek ve şikâyet etmek iyi bir yöntem olabilir. Sosyal medya platformlarının bu konuda belirlemiş olduğu bazı kurallar ve almış olduğu tedbirler

vardır. Ayrıca, çevrim içi güvenliği arttırmaya yönelik bazı ek yazılımlar da bulunmaktadır. Bu yazılımları cihazlara yüklemek, siber zorbalık riski ile mücadelede etkili olabilir. Sosyal medya platformlarının kurallarını ve tedbirlerini incelemek ve güvenlik artırıcı ek yazılımlar hakkında önceden bilgi sahibi olmak siber zorbalık durumuyla karşı karşıya kalındığında bu durumla baş etmeyi kolaylaştıracaktır. Son olarak, ergenler siber zorbalığa maruz kaldıklarında, bu duruma ilişkin kanıtları kaydederek polis ve savcılığa suç duyurusunda bulunabilir. Ayrıca, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu İnternet Bilgi İhbar Merkezi (Alo 166) aracılığıyla da konu ile ilgili şikâyet kaydı oluşturulabilir (Ağar ve Aydın, 2021).

Özetle, mevcut çalışma bulguları ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma davranışlarını azaltmaya yönelik farklı öneriler sunmaktadır. Bunlara ek olarak, Birleşmiş Milletler'in 2030 yılına kadar ulaşılması hedeflenen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından biri olan "Nitelikli Eğitim" amacının hedefleri arasında "Çocuklara, engellilere, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı eğitim olanaklarının yaratılması ve geliştirilmesi ve herkes için güvenli, şiddete dayalı olmayan, kapsayıcı ve etkili öğrenme ortamlarının oluşturulması" yer almaktadır (Birleşmiş Milletler Gelişim Programı [BMGP], 2016). Mevcut çalışmanın bu hedefin gerçekleştirilmesine katkı sağlayacağı ve siber zorbalıkla ilgili geliştirilmesi planlanan önleyici programlar için temel oluşturacağı düşünülmektedir. Bunun yanında, bu çalışmanın Türkiye'nin 2024-2028 yıllarını kapsayan 12. Kalkınma Planı'ndaki "nitelikli insan, güçlü aile, sağlıklı toplum" hedefine de katkı sunması beklenmektedir. Tüm bu sebeplerle, bu çalışmanın ulusal ve uluslararası alanyazına önemli katkı sunacağı ve sonraki çalışmalara ve önleyici programlara ışık tutacağı, bu alanda çalışan ruh sağlığı profesyonellerine, okul idarecileri ve öğretmenlere rehber olacağı ve MEB'deki politika ve müfredat geliştirme çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

7. KAYNAKÇA

- Accordino, D. B., ve Accordino, M. P. (2011). An exploratory study of face-to-face and cyberbullying in sixth grade students. *American Secondary Education*, 14-30.
- Ağar, M. & Aydın, E. (Ed.) (2021). *Siber zorbalık Rehber Öğretmen / Psikolojik Danışman Kitapçığı*. Anraka: Milli Eğitim Bakanlığı, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Akbaba, S., & Eroğlu, Y. (2013). İlköğretim öğrencilerinde siber zorbalık ve mağduriyetin yordayıcıları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 105-122.
- Aksel, Ş., & Irmak, T. (2012). *Gelişim psikolojisi bakış açısıyla çocuk suçluluğu*. 49-52. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Albdour, M., Hong, J. S., Lewin, L., & Yarandi, H. (2019). The impact of cyberbullying on physical and psychological health of Arab American adolescents. *Journal of immigrant and minority health*, 21, 706-715. <https://doi.org/10.1007/s10903-018-00850-w>
- Alipan, A., Skues, J., Theiler, S., & Wise, L. (2015). Defining cyberbullying: A multiple perspectives approach. *Annual Review of Cybertherapy and Telemedicine*, 219, 9–13. <https://doi.org/10.3233/798-1-61499-595-1-9>
- Anderson, C. A., Buckley, K. E., & Carnagey, N. L. (2008). Creating your own hostile environment: A laboratory examination of trait aggressiveness and the violence escalation cycle. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(4), 462-473. <https://doi.org/10.1177/0146167207311282>
- Anderson, J. C., & Gerbing, D. W. (1988). Structural equation modeling in practice: A review and recommended two-step approach. *Psychological Bulletin*, 103(3), 411- 423. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.103.3.411>
- Anjel, M. (1993). *The transliteral equivalence, reliability and validity studies of the parental acceptance-rejection questionnaire (PARQ) mother-form: a tool for assessing child abuse*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

- Aoyama, I., Utsumi, S., & Hasegawa, M. (2012). Cyberbullying in Japan: Cases, government reports, adolescent relational aggression, and parental monitoring roles. In Li, Q., Cross, D., & Smith, P. K. (Eds.), *Cyberbullying in the global playground: Research from international perspectives* (pp. 183-201). New Jersey: Blackwell Publishing Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781119954484>
- Arató, N., Zsidó, A. N., Rivnyák, A., Péley, B., ve Lábadi, B. (2022). Risk and protective factors in cyberbullying: the role of family, social support and emotion regulation. *International Journal of Bullying Prevention*, 4(2), 160-173. <https://doi.org/10.1007/s42380-021-00097-4>
- Ayas, T., & Horzum, M. B. (2010). Sanal zorba/kurban ölçek geliştirme çalışması. *Akademik Bakış*, 19.
- Ayas, T., & Horzum, M. B. (2012). İlköğretim öğrencilerinin siber zorba ve mağdur olma durumu. *İlköğretim Online*, 11(2), 2-13.
- Bai, Q., Huang, S., Hsueh, F. H., & Zhang, T. (2021). Cyberbullying victimization and suicide ideation: A crumbled belief in a just world. *Computers in Human Behavior*, 120, 106679. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2021.106679>
- Balakrishnan, V. (2015). Cyberbullying among young adults in Malaysia: The roles of gender, age and Internet frequency. *Computers in Human Behavior*, 46, 149-157. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.01.021>
- Baldry, A. C., Farrington, D. P., & Sorrentino, A. (2015). "Am I at risk of cyberbullying"? A narrative review and conceptual framework for research on risk of cyberbullying and cybervictimization: The risk and needs assessment approach. *Aggression and Violent Behavior*, 23, 36-51. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.05.014>
- Baldry, A. C., Sorrentino, A., & Farrington, D. P. (2019). Cyberbullying and cybervictimization versus parental supervision, monitoring and control of adolesce'ts' online activities. *Children and Youth Services Review*, 96, 302-307. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.11.058>
- Bandura, A. (2019). The social learning theory of aggression. In Falk, R., & Kim, S. S. (Eds.), *The War System* (pp. 141-156). London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429315879>

- Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development*, 67(6), 3296-3319. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1996.tb01915.x>
- Barlett, C., & Coyne, S. M. (2014). A meta-analysis of sex differences in cyber-bullying behavior: The moderating role of age. *Aggressive Behavior*, 40(5), 474-488. <https://doi.org/10.1002/ab.21555>
- Barlett, C. P., & Gentile, D. A. (2012). Attacking others online: The formation of cyberbullying in late adolescence. *Psychology of Popular Media Culture*, 1(2), 123. <https://doi.org/10.1037/a0028113>
- Barlett, C. P. (2023). Cyberbullying process in US adolescents and their parents: Testing and extending the Barlett Gentile cyberbullying model. *Aggressive Behavior*, 50(1), e22117. <https://doi.org/10.1002/ab.22117>
- Baroncelli, A., & Ciucci, E. (2014). Unique effects of different components of trait emotional intelligence in traditional bullying and cyberbullying. *Journal of Adolescence*, 37(6), 807-815. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2014.05.009>
- Baştürk Akca, E., Sayımer, İ., & Ergül, S. (2015). Ortaokul öğrencilerinin sosyal medya kullanımları ve siber zorbalık deneyimleri: Ankara örneği. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 5(10).
- Bayar, Y., & Uçanok, Z. (2012). Okul sosyal iklimi ile geleneksel ve siber zorbalık arasındaki ilişkiler: Genellenmiş akran algısının aracı rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 27(70).
- Bayar, Y., & Uçanok, Z. (2019). Ebeveyn akran yönetiminin öncülleri ve akran ilişkileri açısından sonuçları. *Türkiye Klinikleri Psikoloji-Özel Konular*, 4(2), 32-47.
- Bayraktar, F. (2009). *Ergenlerin zorba ve kurban davranışlarında birey, aile, akran ve okula dair özelliklerin rolü: Bütüncül bir model önerisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Bayraktar, F. (2013). Sınıfın sosyal çevresini algılama ölçeği: İki ayrı örnekleme geçerlik ve güvenirliğin sınanması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 16(32), 1-13.
- Bayraktar, F., Machackova, H., Dedkova, L., Cerna, A., & Ševčíková, A. (2015). Cyberbullying: The discriminant factors among cyberbullies, cybervictims, and

- cyberbully-victims in a Czech adolescent sample. *Journal of Interpersonal Violence*, 30(18), 3192-3216. <https://doi.org/10.1177/0886260514555006>
- Bingöl, N., & Tanrikulu, T. (2014). Siber zorba ve mağdur olma ile algılanan sosyal destek düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 43.
- Bouchard, K. L., & Smith, J. D. (2017). Teacher–student relationship quality and children's bullying experiences with peers: Reflecting on the mesosystem. *The Educational Forum*, 81(1), 108-125. <https://doi.org/10.1080/00131725.2016.1243182>
- Breivik, K., & Olweus, D. (2006). Adolescent's adjustment in four post-divorce family structures: Single mother, stepfather, joint physical custody and single father families. *Journal of Divorce & Remarriage*, 44(3-4), 99-124. https://doi.org/10.1300/J087v44n03_07
- Brochado, S., Soares, S., & Fraga, S. (2017). A scoping review on studies of cyberbullying prevalence among adolescents. *Trauma, Violence, & Abuse*, 18(5), 523-531. <https://doi.org/10.1177/1524838016641668>
- Brody, N., & Vangelisti, A. L. (2016). Bystander intervention in cyberbullying. *Communication Monographs*, 83(1), 94-119. <https://doi.org/10.1080/03637751.2015.1044256>
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. (1988). Interacting systems in human development. Research paradigms: Present and future. *Persons in context: Developmental Processes*, 2, 25-49.
- Bugler, M., McGeown, S., & St Clair-Thompson, H. (2016). An investigation of gender and age differences in academic motivation and classroom behaviour in adolescents. *Educational Psychology*, 36(7), 1196-1218. <https://doi.org/10.1080/01443410.2015.1035697>
- Burnukara, P., & Uçanok, Z. (2010). Ergenlerin bilgi ve iletişim teknolojileri kullanım olanakları ile sanal ortamda meydana gelen zorbalığa ilişkin betimsel bir inceleme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(2), 47-62.

- Burnukara, P., & Uçanok, Z. (2012). Okul ortamı ve sanal ortamda meydana gelen akran zorbalığı ne ölçüde örtüşüyor. *Türk Psikoloji Dergisi*, 27(69), 81-96.
- Bussey, K., Fitzpatrick, S., & Raman, A. (2015). The role of moral disengagement and self-efficacy in cyberbullying. *Journal of School Violence*, 14(1), 30–46. <https://doi.org/10.1080/15388220.2014.954045>
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Cai, M., Hardy, S. A., Olsen, J. A., Nelson, D. A., & Yamawaki, N. (2013). Adolescent–parent attachment as a mediator of relations between parenting and adolescent social behavior and wellbeing in China. *International Journal of Psychology*, 48(6), 1185-1190. <https://doi.org/10.1080/00207594.2013.774091>
- Campbell, M., Spears, B., Slee, P., Butler, D., & Kift, S. (2012). Victims’ perceptions of traditional and cyberbullying, and the psychosocial correlates of their victimisation. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 17(3-4), 389-401. <https://doi.org/10.4324/9781315656694>
- Cao, B., & Lin, W. Y. (2015). How do victims react to cyberbullying on social networking sites? The influence of previous cyberbullying victimization experiences. *Computers in Human Behavior*, 52, 458-465. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.06.009>
- Carlson, S. M., & Zelazo, P. D. (2014). Minnesota executive function scale: Test manual. *Reflection Sciences*, LLC: St. Paul, MN. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2021.05.009>
- Casas, J. A., Del Rey, R., & Ortega-Ruiz, R. (2013). Bullying and cyberbullying: Convergent and divergent predictor variables. *Computers in Human Behavior*, 29(3), 580-587. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.11.015>
- Chan, T. K., Cheung, C. M., & Lee, Z. W. (2021). Cyberbullying on social networking sites: A literature review and future research directions. *Information & Management*, 58(2), 103411. <https://doi.org/10.1016/j.im.2020.103411>
- Chang, F. C., Chiu, C. H., Miao, N. F., Chen, P. H., Lee, C. M., Chiang, J. T., & Pan, Y. C. (2015). The relationship between parental mediation and Internet addiction among adolescents, and the association with cyberbullying and

- depression. *Comprehensive Psychiatry*, 57, 21-28.
<https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2014.11.013>
- Charoenwanit, S. (2019). The relationship of cyber-bullying and academic achievement, general health, and depression in adolescents in Thailand. *Walailak Journal of Science and Technology*, 16(4), 231-241.
<https://doi.org/10.48048/wjst.2019.4059>
- Chudal, R., Tiiri, E., Brunstein Klomek, A., Ong, S. H., Fossum, S., Kaneko, H., ... & Sourander, A. (2021). Victimization by traditional bullying and cyberbullying and the combination of these among adolescents in 13 European and Asian countries. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 1-14.
<https://doi.org/10.1007/s00787-021-01779-6>
- Cross, D., Barnes, A., Papageorgiou, A., Hadwen, K., Hearn, L., & Lester, L. (2015). A social-ecological framework for understanding and reducing cyberbullying behaviours. *Aggression and Violent Behavior*, 23, 109-117.
<https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.05.016>
- Çalışkan Pala, S., Ünsal, A., Emiral, G. Ö., Demirtaş, Z., Zencirci, S. A., Tözün, M., & Arslantaş, D. (2021). Evaluation of cyberbullying and multidimensional perceived social support levels in high school students of Turkey. *Journal of Istanbul Faculty of Medicine*, 84(1), 104-112. <https://doi.org/10.26650/IUITFD.2019.0106>
- Çengel, M., Totan, T., & Çöğmen, S. (2017). Okula bağlılık ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(4), 1820-1837. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2017.17.32772-363966>
- Çimen, İ. D., Acar, F. B., Şentürk, E., Annaç, N. B., Erarkadaş, M., & Özboduroğlu, A. A. (2024). Cyber victimization, coping methods, and attitudes of the family toward internet use in adolescents applying to the child and adolescent psychiatry department during the pandemic. *Turkish Journal of Child & Adolescent Mental Health/Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 31(1).
<https://doi.org/10.4274/tjcamh.galenos.2022.92486>
- Çiftçi, H. (2018). Siber zorbalık davranışları ve siber mağduriyet düzeylerinin karşılaştırılması. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 887-897.

- Çorapçı, F. & Doğan, A. (2023). Önleme biliminde önemli ilkeler. In Çorapçı, F. & Doğan, A. (Ed.) *Çocuk ve ergenler için önleyici müdahale programları*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Dalmaç-Polat, Z., & Bayraktar, S. (2016). Ergenlerde siber zorbalık ve siber mağduriyet ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 5(1), 115-132.
- De Pasquale, C., Martinelli, V., Sciacca, F., Mazzone, M., Chiappedi, M., Dinaro, C., & Hichy, Z. (2021). The role of mood states in cyberbullying and cybervictimization behaviors in adolescents. *Psychiatry Research*, 300, 113908. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2021.113908>
- Dehue, F., Bolman, C., Völlink, T., & Pouwelse, M. (2012). Cyberbullying and traditional bullying in relation with adolescents' perception of parenting. *Journal of Cybertherapy & Rehabilitation*, 5(1), 25-33.
- Den Hamer, A. H., & Konijn, E. A. (2016). Can emotion regulation serve as a tool in combating cyberbullying? *Personality and Individual Differences*, 102, 1-6. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.06.033>
- Diamond, A. (2013). Executive functions. *Annual Review of Psychology*, 64, 135-168.
- Diamond, A., & Ling, D. S. (2020). Review of the evidence on, and fundamental questions about, efforts to improve executive functions, including working memory. *Cognitive and Working Memory Training: Perspectives From Psychology, Neuroscience, and Human Development*, 143-431.
- Doğan, A. (2010). Ekolojik sistemler kuramı çerçevesinde akran zorbalığının incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17(3), 149-162.
- Doğan, A. & Aytekin, S. T. (2023). Okullarda akran zorbalığını önleyici VİSC programı. In Çorapçı, F. & Doğan, A. (Ed.) *Çocuk ve ergenler için önleyici müdahale programları*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Doğan, A., Keser, E., Şen, Z., Yanagida, T., Grading, P., & Strohmeier, D. (2017). Evidence based bullying prevention in Turkey: implementation of the ViSC social competence program. *International Journal of Developmental Science*, 11(3-4), 93-108. <https://doi.org/10.3233/DEV-170223>

- Dooley, J. J., Pyżalski, J., & Cross, D. (2009). Cyberbullying versus face-to-face bullying: A theoretical and conceptual review. *Zeitschrift Für Psychologie/Journal of Psychology*, 217(4): 182–188. <https://doi.org/10.1027/0044-3409.217.4.182>
- Doumas, D. M., & Midgett, A. (2021). The association between witnessing cyberbullying and depressive symptoms and social anxiety among elementary school students. *Psychology in the Schools*, 58(3), 622-637. <https://doi.org/10.1002/pits.22467>
- Elsaesser, C., Russell, B., Ohannessian, C. M., & Patton, D. (2017). Parenting in a digital age: A review of parents' role in preventing adolescent cyberbullying. *Aggression and Violent Behavior*, 35, 62-72. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.06.004>
- Englander, E., Donnerstein, E., Kowalski, R., Lin, C. A., & Parti, K. (2017). Defining cyberbullying. *Pediatrics*, 140(2), 148-151. <https://doi.org/10.1542/peds.2016-1758U>
- Erdur-Baker, Ö. (2010). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools. *New Media & Society*, 12(1), 109-125.
- Erdur-Baker, Ö., & Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (27).
- Erel Gözağaç, S. (2018). *Academic achievement and peer relationship of children in care: the moderator role of temperament and social support* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Middle East Technical University, Ankara.
- Erikson, E. (1959). Theory of identity development. In Erikson, E. (Eds.), *Identity and the life cycle*. Nueva York: International Universities Press.
- Eroğlu, Y., Aktepe, E., Akbaba, S., Işık, A., & Özkorumak, E. (2015). Siber zorbalık ve mağduriyetin yaygınlığının ve risk faktörlerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 40(177). <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2015.3698>
- Erreygers, S., Vandebosch, H., Vranjes, I., Baillien, E., & De Witte, H. (2018). The interplay of negative experiences, emotions and affective styles in adolescents' cybervictimization: A moderated mediation analysis. *Computers in Human Behavior*, 81, 223-234. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.12.027>

- Espelage, D. L. (2014). Ecological theory: Preventing youth bullying, aggression, and victimization. *Theory into Practice*, 53(4), 257-264. <https://doi.org/10.1080/00405841.2014.947216>
- Estévez, E., Cañas, E., Estévez, J. F., & Povedano, A. (2020). Continuity and overlap of roles in victims and aggressors of bullying and cyberbullying in adolescence: A systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(20), 7452. <https://doi.org/10.3390/ijerph17207452>
- Eyuboglu, M., Eyuboglu, D., Pala, S. C., Oktar, D., Demirtas, Z., Arslantas, D., & Unsal, A. (2021). Traditional school bullying and cyberbullying: Prevalence, the effect on mental health problems and self-harm behavior. *Psychiatry Research*, 297, 113730. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2021.113730>
- Fahy, A. E., Stansfeld, S. A., Smuk, M., Smith, N. R., Cummins, S., & Clark, C. (2016). Longitudinal associations between cyberbullying involvement and adolescent mental health. *Journal of Adolescent Health*, 59(5), 502-509. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2016.06.006>
- Fernandez, M. R., Soria, I. N., Collado-Valero, J., Lavigne-Cervan, R., & Domenech, B. D. (2022). Cyberbullying and Executive Functions in children and adolescents: a systematic review. *Revista De Educacion*, 397, 67-92.
- Festl, R., & Quandt, T. (2013). Social relations and cyberbullying: The influence of individual and structural attributes on victimization and perpetration via the internet. *Human Communication Research*, 39(1), 101-126. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.2012.01442.x>
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. London: Sage
- Fousiani, K., Dimitropoulou, P., Michaelides, M. P., & Van Petegem, S. (2016). Perceived parenting and adolescent cyber-bullying: Examining the intervening role of autonomy and relatedness need satisfaction, empathic concern and recognition of humanness. *Journal of Child and Family Studies*, 25, 2120-2129. <https://doi.org/10.1007/s10826-016-0401-1>
- Gámez-Guadix, M., Orue, I., Smith, P. K., & Calvete, E. (2013). Longitudinal and reciprocal relations of cyberbullying with depression, substance use, and

- problematic internet use among adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 53(4), 446-452. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2013.03.030>
- Gan, X., Qin, K. N., Xiang, G. X., & Jin, X. (2023). The relationship between parental neglect and cyberbullying perpetration among Chinese adolescent: The sequential role of cyberbullying victimization and internet gaming disorder. *Frontiers in Public Health*, 11, 1128123. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1128123>
- Garaigordobil, M., & Machimbarrena, J. M. (2017). Stress, competence, and parental educational styles in victims and aggressors of bullying and cyberbullying. *Psicothema*, 29(3), 335-340. <https://doi.org/10.7334/psicothema2016.258>
- Gardella, J. H., Fisher, B. W., & Teurbe-Tolon, A. R. (2017). A systematic review and meta-analysis of cyber-victimization and educational outcomes for adolescents. *Review of Educational Research*, 87(2), 283-308. <https://doi.org/10.3102/0034654316689136>
- Garnefski, N., Kraaij, V., & Spinhoven, P. (2001). Negative life events, cognitive emotion regulation and emotional problems. *Personality and Individual Differences*, 30(8), 1311-1327. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(00\)00113-6](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(00)00113-6)
- Garnefski, N., Rieffe, C., Jellesma, F., Terwogt, M. M., & Kraaij, V. (2007). Cognitive emotion regulation strategies and emotional problems in 9–11-year-old children. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 16(1), 1. <https://doi.org/10.1007/s00787-006-0562-3>
- Gedik, S. A., Ünsal, A., Arslantas, D., Emrah, A. & Emiral, G. Ö. (2021). Evaluation of Cyber Victimization and Self-Esteem Level in High School Students. *Konuralp Medical Journal*, 13(3), 585-593. <https://doi.org/10.18521/ktd.833276>
- Geng, J., Wang, X., Wang, Y., Lei, L., & Wang, P. (2022). “If you love me, you must do...” Parental psychological control and cyberbullying perpetration among Chinese adolescents. *Journal of Interpersonal Violence*, 37(9-10), 7932-7957. <https://doi.org/10.1177/0886260520978185>
- Giordano, A. L., Prosek, E. A., & Watson, J. C. (2021). Understanding adolescent cyberbullies: exploring social media addiction and psychological factors. *Journal of Child and Adolescent Counseling*, 7(1), 42-55. <https://doi.org/10.1080/23727810.2020.1835420>

- Giumetti, G. W., & Kowalski, R. M. (2022). Cyberbullying via social media and well-being. *Current Opinion in Psychology*, 45, 101314. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2022.101314>
- Giumetti, G. W., Kowalski, R. M., & Feinn, R. S. (2022). Predictors and outcomes of cyberbullying among college students: A two wave study. *Aggressive Behavior*, 48(1), 40-54. <https://doi.org/10.1002/ab.21992>
- Gómez-Ortiz, O., Romera, E. M., Ortega-Ruiz, R., & Del Rey, R. (2018). Parenting practices as risk or preventive factors for adolescent involvement in cyberbullying: Contribution of children and parent gender. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(12), 2664. <https://doi.org/10.3390/ijerph15122664>
- Gorrese, A., & Ruggieri, R. (2012). Peer attachment: A meta-analytic review of gender and age differences and associations with parent attachment. *Journal of Youth and Adolescence*, 41, 650-672. <https://doi.org/10.1007/s10964-012-9759-6>,
- Görzig, A., & Machackova, H. (2015). *Cyberbullying from a socio-ecological perspective: a contemporary synthesis of findings from EU Kids Online*. Working Paper. Media@LSE, London.
- Gradinger, P., Yanagida, T., Strohmeier, D., & Spiel, C. (2015). Prevention of cyberbullying and cyber victimization: Evaluation of the ViSC Social Competence Program. *Journal of School Violence*, 14(1), 87-110. <https://doi.org/10.1080/15388220.2014.963231>
- Graf, D., Yanagida, T., Runions, K., & Spiel, C. (2022). Why did you do that? Differential types of aggression in offline and in cyberbullying. *Computers in Human Behavior*, 128, 107107. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2021.107107>
- Graham, R., & Wood Jr, F. R. (2019). Associations between cyberbullying victimization and deviant health risk behaviors. *The Social Science Journal*, 56(2), 183-188. <https://doi.org/10.1016/j.sosci.2018.05.005>
- Gross, J. J. (2002). Emotion regulation: Affective, cognitive, and social consequences. *Psychophysiology*, 39(3), 281-291. <https://doi.org/10.1017/S0048577201393198>

- Guo, S. (2016). A meta-analysis of the predictors of cyberbullying perpetration and victimization. *Psychology in the Schools*, 53(4), 432-453. <https://doi.org/10.1002/pits.21914>
- Guo, S., Liu, J., & Wang, J. (2021). Cyberbullying roles among adolescents: a social-ecological theory perspective. *Journal of School Violence*, 20(2), 167-181. <https://doi.org/10.1080/15388220.2020.1862674>
- Gutiérrez, A. L., & Ostrosky, F. (2011). Desarrollo de las Funciones Ejecutivas y de la Corteza Prefrontal. *Revista Neuropsicología, Neuropsiquiatría y Neurociencias*, 11(1), 158-172.
- Gül, H., Fırat, S., Sertçelik, M., Gül, A., Gürel, Y., & Kılıç, B. G. (2019). Cyberbullying among a clinical adolescent sample in Turkey: effects of problematic smartphone use, psychiatric symptoms, and emotion regulation difficulties. *Psychiatry and Clinical Psychopharmacology*, 29(4), 547-557. <https://doi.org/10.1080/24750573.2018.1472923>
- Güler, M., & Çetin, F. (2020). Örgütsel davranış araştırmalarında madde parselleme: Yöntem ve uygulama. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 61-71. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.660689>
- Gürbüz, S. (2021). *AMOS ile Yapısal Eşitlik Modellemesi: Temel İlkeler ve Uygulamalı Analizler (2. baskı)*. Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2009). *Multivariate data analysis* (7th ed). New Jersey: Pearson Education.
- Harter, S. (1985). Self-perception profile for children. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*. <https://doi.org/10.1037/t05338-000>
- Hellfeldt, K., López-Romero, L., & Andershed, H. (2020). Cyberbullying and psychological well-being in young adolescence: the potential protective mediation effects of social support from family, friends, and teachers. *International journal of environmental research and public health*, 17(1), 45. <https://doi.org/10.3390/ijerph17010045>
- Hemphill, S. A., Tollit, M., Kotevski, A., & Heerde, J. A. (2015). Predictors of traditional and cyber-bullying victimization: A longitudinal study of Australian secondary

- school students. *Journal of Interpersonal Violence*, 30(15), 2567-2590.
<https://doi.org/10.1177/0886260514553636>
- Hill, L. G., & Werner, N. E. (2006). Affiliative motivation, school attachment, and aggression in school. *Psychology in the Schools*, 43(2), 231-246.
<https://doi.org/10.1002/pits.20140>
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29(2), 129-156.
<https://doi.org/10.1080/01639620701457816>
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2013). Social influences on cyberbullying behaviors among middle and high school students. *Journal of Youth and Adolescence*, 42(5), 711-722. <https://doi.org/10.1007/s10964-012-9902-4>
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2015). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
<https://doi.org/10.1057/sj.2011.25>
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2017). Cultivating youth resilience to prevent bullying and cyberbullying victimization. *Child Abuse & Neglect*, 73, 51-62.
<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.09.010>
- Holfeld, B. & Sukhawathanakul, P. (2017). Associations between internet attachment, cyber victimization, and internalizing symptoms among adolescents. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 20(2), 91-96.
<https://doi.org/10.1089/cyber.2016.0194>
- Hong, J. S., Kim, D. H., Thornberg, R., Kang, J. H., & Morgan, J. T. (2018). Correlates of direct and indirect forms of cyberbullying victimization involving South Korean adolescents: An ecological perspective. *Computers in Human Behavior*, 87, 327-336. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.06.010>
- Hong, J. S., Lee, J., Espelage, D. L., Hunter, S. C., Patton, D. U., & Rivers Jr, T. (2016). Understanding the correlates of face-to-face and cyberbullying victimization among US adolescents: A social-ecological analysis. *Violence and Victims*, 31(4), 638-663. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.VV-D-15-00014>
- Hong, J. S., Zhang, S., Wright, M. F., & Wachs, S. (2023). Racial and ethnic differences in the antecedents of cyberbullying victimization in early adolescence: An

- Ecological Systems Framework. *The Journal of Early Adolescence*, 43(1), 59-89.
<https://doi.org/10.1177/027243162111042939>
- Hood, M., & Duffy, A. L. (2018). Understanding the relationship between cyber-victimisation and cyber-bullying on Social Network Sites: The role of moderating factors. *Personality and Individual Differences*, 133, 103-108.
<https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.04.004>
- Horzum, M. B., & Ayas, T. (2014). Orta öğretim öğrencilerin psikolojik belirtilere göre siber zorba ve siber mağdur düzeylerinin yordanması. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*, 1(2), 21-36.
- Hsieh, Y. P. (2020). Parental psychological control and adolescent cyberbullying victimisation and perpetration: The mediating roles of avoidance motivation and revenge motivation. *Asia Pacific Journal of Social Work and Development*, 30(3), 212-226. <https://doi.org/10.1080/02185385.2020.1776153>
- Huang, J., Zhong, Z., Zhang, H., & Li, L. (2021). Cyberbullying in social media and online games among Chinese college students and its associated factors. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(9), 4819. <https://doi.org/10.3390/ijerph18094819>
- Huang, Y. Y., & Chou, C. (2010). An analysis of multiple factors of cyberbullying among junior high school students in Taiwan. *Computers in Human Behavior*, 26(6), 1581-1590. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.06.005>
- Jackson, D. L. (2003). Revisiting sample size and number of parameter estimates: Some support for the N: q hypothesis. *Structural Equation Modeling*, 10(1), 128-141.
https://doi.org/10.1207/S15328007SEM1001_6
- Janssens, A., Van Den Noortgate, W., Goossens, L., Verschueren, K., Colpin, H., Claes, S., ... & Van Leeuwen, K. (2017). Adolescent externalizing behaviour, psychological control, and peer rejection: Transactional links and dopaminergic moderation. *British Journal of Developmental Psychology*, 35(3), 420-438.
<https://doi.org/10.1111/bjdp.12184>
- Jenkins, L. N., Tennant, J. E., & Demaray, M. K. (2018). Executive functioning and bullying participant roles: Differences for boys and girls. *Journal of School Violence*, 17(4), 521-537. <https://doi.org/10.1080/15388220.2018.1453822>

- Kalender, M. K., Keser, H., & Tugun, V. (2019). Ortaokul ve lise öğrencilerinin siber zorbalık görüşleri, deneyimleri ve müdahale davranışları. *Eğitim ve Bilim*, 44(198). <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2019.7820>
- Kasahara, G. M., Houlihan, D., & Estrada, C. (2019). Gender differences in social media use and cyberbullying in Belize: A Preliminary report. *International Journal of Psychological Studies*, 11(2), 32. <https://doi.org/10.5539/ijps.v11n2p32>
- Kestel, M. & Akbıyık, C. (2016). Siber zorbalığın öğrencilerin akademik, sosyal ve duygusal durumları üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 844-859. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.282384>
- Kındap-Tepe, Y., & Sayıl, M. (2012). Ebeveyn kontrolü ve ergenin sosyal işlevselliği arasındaki bağlantıda ilişkisel saldırganlığın aracı rolü. *Turkish Journal of Psychology/Turk Psikoloji Dergisi*, 27(70), 119-137.
- Kim, J., Song, H., & Jennings, W. G. (2017). A distinct form of deviance or a variation of bullying? Examining the developmental pathways and motives of cyberbullying compared with traditional bullying in South Korea. *Crime & Delinquency*, 63(12), 1600-1625. <https://doi.org/10.1177/0011128716675358>
- Kim, S., Kimber, M., Boyle, M. H., & Georgiades, K. (2019). Sex differences in the association between cyberbullying victimization and mental health, substance use, and suicidal ideation in adolescents. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 64(2), 126-135. <https://doi.org/10.1177/0706743718777397>
- Kim, J. H., Song, H. Y., & Jung, G. H. (2024). Relationship between positive parenting and cyberbullying perpetration among adolescents: Role of self-esteem and smartphone addiction. *Frontiers in Psychology*, 14, 1252424. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1252424>
- Kline, R. B. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling (4th ed.)*. New York City: Guilford Press.
- Koçak, A., Mouratidis, A., Sayıl, M., Kındap-Tepe, Y., & Ucanok, Z. (2017). Interparental conflict and adolescents' relational aggression and loneliness: The mediating role of maternal psychological control. *Journal of Child and Family Studies*, 26, 3546-3558. <https://doi.org/10.1007/s10826-017-0854-x>

- Kokkinos, C. M., Antoniadou, N., Asdre, A., & Voulgaridou, K. (2016). Parenting and Internet behavior predictors of cyber-bullying and cyber-victimization among preadolescents. *Deviant Behavior*, 37(4), 439-455. <https://doi.org/10.1080/01639625.2015.1060087>
- Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 22-30. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2007.08.017>
- Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2013). Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health*, 53(1), 13-20. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2012.09.018>
- Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N., & Lattanner, M. R. (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological Bulletin*, 140(4), 1073. <https://doi.org/10.1037/a0035618>
- Kowalski, R. M., Limber, S. P., & McCord, A. (2019). A developmental approach to cyberbullying: Prevalence and protective factors. *Aggression and Violent Behavior*, 45, 20-32. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2018.02.009>
- Köse, S., Özdilek, R., Doğan, P., & Göktaş, S. (2018). Üniversite öğrencilerinin sanal zorba/sanal kurban olma durumları üzerine bir araştırma. *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 54-70.
- Krämer, N. C., & Schäwel, J. (2020). Mastering the challenge of balancing self-disclosure and privacy in social media. *Current Opinion in Psychology*, 31, 67-71. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2019.08.003>
- Lareki, A., de Morentin, J. I. M., Altuna, J., & Amenabar, N. (2017). Teenagers' perception of risk behaviors regarding digital technologies. *Computers in Human Behavior*, 68, 395-402. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.12.004>
- Larrañaga, E., Yubero, S., Ovejero, A., & Navarro, R. (2016). Loneliness, parent-child communication and cyberbullying victimization among Spanish youths. *Computers in Human Behavior*, 65, 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.08.015>

- Leduc, K., Nagar, P. M., Caivano, O., & Talwar, V. (2022). "The thing is, it follows you everywhere": Child and adolescent conceptions of cyberbullying. *Computers in Human Behavior*, 130, 107180. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107180>
- Lee, C. H. (2011). An ecological systems approach to bullying behaviors among middle school students in the United States. *Journal of Interpersonal Violence*, 26(8), 1664-1693. <https://doi.org/10.1177/0886260510370591>
- Lee, C. T., Beckert, T. E., & Goodrich, T. R. (2010). The relationship between individualistic, collectivistic, and transitional cultural value orientations and adolescents' autonomy and identity status. *Journal of Youth and Adolescence*, 39, 882-893. <https://doi.org/10.1007/s10964-009-9430-z>
- Lee, J., Chun, J., Kim, J., Lee, J., & Lee, S. (2021). A social-ecological approach to understanding the relationship between cyberbullying victimization and suicidal ideation in South Korean adolescents: The moderating effect of school connectedness. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(20), 10623. <https://doi.org/10.3390/ijerph182010623>
- Lee, J., Hong, J. S., Choi, M., & Lee, J. (2023). Testing pathways linking socioeconomic status, academic performance, and cyberbullying victimization to adolescent internalizing symptoms in South Korean middle and high schools. *School Mental Health*, 15(1), 67-77. <https://doi.org/10.1007/s12310-022-09532-3>
- Lee, C. H., & Lee, K. S. (2013). An exploration of the impact of social media use on cyber bullying by youth: A focus on network characteristics. *Studies on Korean Youth*, 24(3), 259-285.
- Lee, C., & Shin, N. (2017). Prevalence of cyberbullying and predictors of cyberbullying perpetration among Korean adolescents. *Computers in Human Behavior*, 68, 352-358. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.11.047>
- Li, Q. (2007). Bullying in the new playground: Research into cyberbullying and cyber victimisation. *Australasian Journal of Educational Technology*, 23(4). <https://doi.org/10.14742/ajet.1245>
- Li, L., Chen, X., & Li, H. (2020). Bullying victimization, school belonging, academic engagement and achievement in adolescents in rural China: A serial mediation

- model. *Children and Youth Services Review*, 113, 104946.
<https://doi.org/10.1016/j.chidyouth.2020.104946>
- Little, T. D., Cunningham, W. A., Shahar, G., & Widaman, K. F. (2002). To parcel or not to parcel: Exploring the question, weighing the merits. *Structural Equation Modeling*, 9, 151- 173. https://doi.org/10.1207/S15328007SEM0902_1
- Liu, W., Mei, J., Tian, L., & Huebner, E. S. (2016). Age and gender differences in the relation between school-related social support and subjective well-being in school among students. *Social Indicators Research*, 125, 1065-1083.
<https://doi.org/10.1007/s11205-015-0873-1>
- Livazović, G., & Ham, E. (2019). Cyberbullying and emotional distress in adolescents: the importance of family, peers and school. *Heliyon*, 5(6).
<https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2019.e01992>
- Longobardi, C., Settanni, M., Fabris, M. A., & Marengo, D. (2020). Follow or be followed: Exploring the links between Instagram popularity, social media addiction, cyber victimization, and subjective happiness in Italian adolescents. *Children and Youth Services Review*, 113, 104955.
<https://doi.org/10.1016/j.chidyouth.2020.104955>
- López-Castro, L., & Priegue, D. (2019). Influence of family variables on cyberbullying perpetration and victimization: A systematic literature review. *Social Sciences*, 8(3), 98. <https://doi.org/10.3390/socsci8030098>
- MacKinnon, D. P., Lockwood, C. M., & Williams, J. (2004). Confidence limits for the indirect effect: Distribution of the product and resampling methods. *Multivariate Behavioral Research*, 39(1), 99–128.
https://doi.org/10.1207/s15327906mbr3901_4
- Maier, S. F., & Seligman, M. E. (2016). Learned helplessness at fifty: Insights from neuroscience. *Psychological Review*, 123(4), 349.
<https://doi.org/10.1037/rev0000033>
- Marco, J. H., & Tormo-Irun, M. P. (2018). Cyber victimization is associated with eating disorder psychopathology in adolescents. *Frontiers in Psychology*, 9, 987.
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00987>

- Martin-Criado, J. M., Casas, J. A., Ortega-Ruiz, R., & Del Rey, R. (2021). Parental supervision and victims of cyberbullying: Influence of the use of social networks and online extimacy. *Revista de Psicodidáctica*, 26(2), 160-167. <https://doi.org/10.1016/j.psicoe.2021.04.002>
- Martínez-Monteagudo, M. C., Delgado, B., Inglés, C. J., & Escortell, R. (2020). Cyberbullying and social anxiety: A latent class analysis among Spanish adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(2), 406. <https://doi.org/10.3390/ijerph17020406>
- McLachlan, J., Zimmer-Gembeck, M. J., & McGregor, L. (2010). Rejection sensitivity in childhood and early adolescence: Peer rejection and protective effects of parents and friends. *Journal of Relationships Research*, 1(1), 31-40. <https://doi.org/10.1375/jrr.1.1.31>
- Medeiros, W., Torro-Alves, N., Malloy-Diniz, L. F., & Minervino, C. M. (2016). Executive functions in children who experience bullying situations. *Frontiers in Psychology*, 7, 1197. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01197>
- Menesini, E., & Nocentini, A. (2009). Cyberbullying definition and measurement. *Journal of Psychology*, 217, 230–232. <https://doi.org/10.1027/0044-3409.217.4.230>
- Menin, D., Guarini, A., Mameli, C., Skrzypiec, G., & Brighi, A. (2021). Was that (cyber) bullying? Investigating the operational definitions of bullying and cyberbullying from adolescents' perspective. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 21(2), 100221. <https://doi.org/10.1016/j.ijchp.2021.100221>
- Mesch, G. S. (2018). Parent–child connections on social networking sites and cyberbullying. *Youth & Society*, 50(8), 1145-1162. <https://doi.org/10.1177/0044118X16659685>
- Meter, D. J., Budziszewski, R., Phillips, A., & Beckert, T. E. (2021). A qualitative exploration of college students' perceptions of cyberbullying. *TechTrends*, 65, 464-472. <https://doi.org/10.1007/s11528-021-00605-9>
- Mitchell, K. J., Ybarra, M. L., Jones, L. M., & Espelage, D. (2016). What features make online harassment incidents upsetting to youth?. *Journal of School Violence*, 15(3), 279-301. <https://doi.org/10.1080/15388220.2014.990462>

- Miyake, A., & Friedman, N. P. (2012). The nature and organization of individual differences in executive functions: Four general conclusions. *Current Directions in Psychological Science*, 21(1), 8-14. <https://doi.org/10.1177/0963721411429458>
- Miyake, A., Friedman, N. P., Emerson, M. J., Witzki, A. H., Howerter, A., & Wager, T. D. (2000). The unity and diversity of executive functions and their contributions to complex “frontal lobe” tasks: A latent variable analysis. *Cognitive Psychology*, 41(1), 49-100. <https://doi.org/10.1006/cogp.1999.0734>
- Morea, A., & Calvete, E. (2022). Understanding the perpetuation of cyberbullying victimization in adolescents: The role of executive functions. *Research on Child and Adolescent Psychopathology*, 50(10), 1299-1311. <https://doi.org/10.1007/s10802-022-00926-0>
- Moreno-Ruiz, D., Martínez-Ferrer, B., & García-Bacete, F. (2019). Parenting styles, cyberaggression, and cybervictimization among adolescents. *Computers in Human Behavior*, 93, 252-259. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.12.031>
- Navarro, R., Serna, C., Martínez, V., & Ruiz-Oliva, R. (2013). The role of Internet use and parental mediation on cyberbullying victimization among Spanish children from rural public schools. *European Journal of Psychology of Education*, 28(3), 725-745. <https://doi.org/10.1007/s10212-012-0137-2>
- Navarro, R. (2015). Gender issues and cyberbullying in children and adolescents: From gender differences to gender identity measures. In Navarro, R., Yubero, S., & Larrañaga, E. (Eds.), *Cyberbullying across the globe: Gender, family, and mental health* (pp. 35-61). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-25552-1>
- Nedim Bal, P., & Kahraman, S. (2015). The effect of cyber bullying sensibility improvement group training program on gifted students. *Journal of Gifted Education Research*, 3(1), 48-57.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. New Jersey: Blackwell Publishers. . <https://doi.org/10.1002/pits.10114>
- Olweus, D., & Limber, S. P. (1983). The Olweus bullying prevention program: Implementation and evaluation over two decades. In Jimerson, S. R., Swearer, S.

- M. ve Espelage, D. L. (Ed.) *Handbook of bullying in schools: An international perspective*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203864968>
- Olweus, D., & Limber, S. P. (2018). Some problems with cyberbullying research. *Current Opinion in Psychology*, 19, 139-143. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.04.012>
- Ortega Ruiz, R., Rey Alamillo, R. D., & Casas Bolaños, J. A. (2012). Knowing, building and living together on internet and social networks: The ConRed cyberbullying prevention program. *International Journal of Conflict and Violence*, 6 (2), 302-312. <https://doi.org/10.4119/UNIBI/ijcv.250>
- Özdemir, M., & Akar, F. (2011). Lise öğrencilerinin siber-zorbalığa ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler bakımından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 17(4), 605-626. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.951>
- Özdemir, Y., & Figen, Ç. (2011). Ailede özerk-ilişkisel benlik ölçeklerinin lise öğrencileri için uyarlanması ve psikometrik özellikleri. *İlköğretim Online*, 10(1), 121-132.
- Özdemir, Y. (2014). Cyber victimization and adolescent self-esteem: The role of communication with parents. *Asian Journal of Social Psychology*, 17(4), 255-263. <https://doi.org/10.1111/ajsp.12070>
- Palermi, A. L., Servidio, R., Bartolo, M. G., & Costabile, A. (2017). Cyberbullying and self-esteem: An Italian study. *Computers in Human Behavior*, 69, 136-141. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.12.026>
- Palladino, B. E., Menesini, E., Nocentini, A., Luik, P., Naruskov, K., Ucanok, Z., ... & Scheithauer, H. (2017). Perceived severity of cyberbullying: Differences and similarities across four countries. *Frontiers in Psychology*, 8, 265462. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01524>
- Papatraianou, L. H., Levine, D., & West, D. (2014). Resilience in the face of cyberbullying: An ecological perspective on young people's experiences of online adversity. *Pastoral Care in Education*, 32(4), 264-283. <https://doi.org/10.1080/02643944.2014.974661>

- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148-169. <https://doi.org/10.1177/1541204006286288>
- Patel, M. G., & Quan-Haase, A. (2023). The social-ecological model of cyberbullying: Digital media as a predominant ecology in the everyday lives of youth. *New Media & Society*, 14614448221136508. <https://doi.org/10.1177/14614448221136508>
- Patton, D. U., Eschmann, R. D., Elsaesser, C., & Bocanegra, E. (2016). Sticks, stones and Facebook accounts: What violence outreach workers know about social media and urban-based gang violence in Chicago. *Computers in Human Behavior*, 65, 591-600. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.05.052>
- Peebles, E. (2014). Cyberbullying: Hiding behind the screen. *Pediatrics & Child Health*, 19(10), 527–528. <https://doi.org/10.1093/pch/19.10.527>
- Peker, A., & İskender, M. (2015). İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programının siber zorbalık üzerine etkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 11-22.
- Peter, I. K., & Petermann, F. (2018). Cyberbullying: A concept analysis of defining attributes and additional influencing factors. *Computers in Human Behavior*, 86, 350–366. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.05.013>
- Pichel, R., Foody, M., O'Higgins Norman, J., Feijóo, S., Varela, J., & Rial, A. (2021). Bullying, cyberbullying and the overlap: What does age have to do with it? *Sustainability*, 13(15), 8527. <https://doi.org/10.3390/su13158527>
- Potard, C., Henry, A., Pochon, R., Kubiszewski, V., Combes, C., Brouté, V., & Roy, A. (2021). Sex Differences in the relationships between school bullying and executive functions in adolescence. *Journal of School Violence*, 1-16. <https://doi.org/10.1080/15388220.2021.1956506>
- Price, M., & Dalgleish, J. (2010). Cyberbullying: Experiences, impacts and coping strategies as described by Australian young people. *Youth Studies Australia*, 29(2), 51-59. <https://search.informit.org/doi/10.3316/ielapa.213627997089283>
- Quintana-Orts, C., Mérida-López, S., Rey, L., Chamizo-Nieto, M. T., & Extremera, N. (2023). Understanding the role of emotion regulation strategies in

- cybervictimization and cyberaggression over time: It is basically your fault!. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 17(2). <https://doi.org/10.5817/CP2023-2-1>
- Rahman, J., Uddin, M. K., Mohammad, S., Siddique, A. B., & Bhattacharyya, P. (2020). Effect of cyber aggression on cyber victimization among high school children: Parental rejection as a predictor. *International Journal*, 1(2), 185-191.
- Rahmaputri, A. Y., Setiasih, S., & Kesumaningsari, N. P. A. (2022). Parental psychological control and cyberbullying tendency in adolescents from the perpetrator side. *Jurnal Ilmiah Psikologi Terapan*, 10(2), 148-153. <https://doi.org/10.22219/jipt.v10i2.21370>
- Rey, L., Neto, F., & Extremera, N. (2020). Cyberbullying victimization and somatic complaints: A prospective examination of cognitive emotion regulation strategies as mediators. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 20(2), 135-139. <https://doi.org/10.1016/j.ijchp.2020.03.003>
- Rodríguez-Enríquez, M., Bennasar-Veny, M., Leiva, A., Garaigordobil, M., & Yañez, A. M. (2019). Cybervictimization among secondary students: social networking time, personality traits and parental education. *BMC Public Health*, 19, 1-7. <https://doi.org/10.1186/s12889-019-7876-9>
- Rohner, R. P., & Khaleque, A. (2005). Parental acceptance-rejection questionnaire (PARQ): Test manual. *Handbook for the Study of Parental Acceptance and Rejection*, 4, 43-106.
- Rose, C. A., & Tynes, B. M. (2015). Longitudinal associations between cybervictimization and mental health among US adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 57(3), 305-312. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2015.05.002>
- Sasson, H., & Mesch, G. (2017). The role of parental mediation and peer norms on the likelihood of cyberbullying. *The Journal of Genetic Psychology*, 178(1), 15-27. <https://doi.org/10.1080/00221325.2016.1195330>
- Savi, F. (2011). Çocuk ve ergenler için okula bağlanma ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *İlkogretim Online*, 10(1).

- Sayıl, M., & Kındap, Y. (2010). Ergenin anne-babadan algıladığı psikolojik kontrol: Psikolojik kontrol ölçeğinin geçerlik ve güvenirliği. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13, 62–75.
- Scharf, M., & Goldner, L. (2018). “If you really love me, you will do/be...”: Parental psychological control and its implications for children's adjustment. *Developmental Review*, 49, 16-30.
<https://doi.org/10.1016/j.dr.2018.07.002>
- Schultze-Krumbholz, A., Göbel, K., Scheithauer, H., Brighi, A., Guarini, A., Tsorbatzoudis, H., Casas, J. A., Plichta, P., Del Rey, R., Casas, J. A., Thompson, F., Smith, P. K., & Barkoukis, V. (2015). A comparison of classification approaches for cyberbullying and traditional bullying using data from six European countries. *Journal of School Violence*, 14(1), 47–65.
<https://doi.org/10.1080/15388220.2014.961067>
- Selig, J. P., & Little, T. D. (2012). Autoregressive and cross-lagged panel analysis for longitudinal data. In B. Laursen, T. D. Little, & N. A. Card (Eds.), *Handbook of developmental research methods* (pp. 265–278). New York City: The Guilford Press.
- Séguin, J. R., & Zelazo, P. D. (2005). Executive Function in Early Physical Aggression. In R. E. Tremblay, W. W. Hartup, & J. Archer (Eds.), *Developmental origins of aggression* (pp. 307–329). New York City: The Guilford Press.
- Selçuk, Ş., Ucanok, Z., & Sayıl, M. (2022). Turkish adolescents’ interpretations of psychological and behavioral control: Relation with adjustment problems and moderating factors. *Journal of Child and Family Studies*, 31, 1387–1403.
<https://doi.org/10.1007/s10826-021-02140-w>
- Selkie, E. M., Fales, J. L., & Moreno, M. A. (2016). Cyberbullying prevalence among US middle and high school-aged adolescents: A systematic review and quality assessment. *Journal of Adolescent Health*, 58(2), 125-133.
<https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2015.09.026>
- Sevcikova, A., Machackova, H., Wright, M. F., Dedkova, L., & Cerna, A. (2015). Social support seeking in relation to parental attachment and peer relationships among

- victims of cyberbullying. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*, 25(2), 170-182. <https://doi.org/10.1017/jgc.2015.1>
- Sheanoda, V., Bussey, K., & Jones, T. (2021). Sexuality, gender and culturally diverse interpretations of cyberbullying. *New Media & Society*, 14614448211055366. <https://doi.org/10.1177/14614448211055366>
- Shochet, I. M., Homel, R., Cockshaw, W. D., & Montgomery, D. T. (2008). How do school connectedness and attachment to parents interrelate in predicting adolescent depressive symptoms?. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 37(3), 676-681. <https://doi.org/10.1080/15374410802148053>
- Shochet, I. M., Smyth, T., & Homel, R. (2007). The impact of parental attachment on adolescent perception of the school environment and school connectedness. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 28(2), 109-118. <https://doi.org/10.1375/anft.28.2.109>
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01846.x>
- Soenens, B., & Vansteenkiste, M. (2010). A theoretical upgrade of the concept of parental psychological control: Proposing new insights on the basis of self-determination theory. *Developmental Review*, 30(1), 74-99. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2009.11.001>
- Solomontos-Kountouri, O., Tsagkaridis, K., Gradinger, P., & Strohmeier, D. (2017). Academic, socio-emotional and demographic characteristics of adolescents involved in traditional bullying, cyberbullying, or both: Looking at variables and persons. *International Journal of Developmental Science*, 11(1-2), 19-30. <https://doi.org/10.3233/DEV-17219>
- Spada, M. M. (2014). An overview of problematic Internet use. *Addictive Behaviors*, 39(1), 3-6. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2013.09.007>
- Stattin, H., & Kerr, M. (2000). Parental monitoring: A reinterpretation. *Child Development*, 71(4), 1072-1085. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00210>

- Sun, Z., Ding, W., Chu, X., Xie, R., Li, J., Jiang, M., & Li, W. (2023). The relationship between perceived childhood harsh parental discipline and cyberbullying among college students: A moderated mediation model. *Journal of Adult Development*, 30(4), 321-333. <https://doi.org/10.1007/s10804-022-09432-5>
- Süslü, D. P., & Oktay, A. (2018). Lise öğrencilerinde siber zorbalık ve siber mağduriyetle ilişkili bazı değişkenlerin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 17(4), 1877-1894. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2019.506884>
- Swearer, S. M., & Espelage, D. L. (2004). Introduction: A social-ecological framework of bullying among youth. In Espelage, D. L., & Swearer, S. M. (Eds.), *Bullying in American schools* (pp. 23-34). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781410609700>
- Şahin, M., Sarı, S. V., Özer, Ö., & Er, S. H. (2010). Lise öğrencilerinin siber zorba davranışlarda bulunma ve maruz kalma durumlarına ilişkin görüşleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010(21), 257-270. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2012.01.010>
- Şahin, M. (2012). The relationship between the cyberbullying/cybervictimization and loneliness among adolescents. *Children and Youth Services Review*, 34(4), 834-837. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2012.01.010>
- Şen, Z., & Doğan, A. (2021). Öğretmenlerin akran zorbalığına ilişkin tutumlarının, akran zorbalığı ile baş etme stratejilerinin ve algıladıkları okul ikliminin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 46(207). <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2021.8942>
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). London: Pearson Education.
- Tanrikulu, İ. (2015). *The relationships between cyber bullying perpetration motives and personality traits: Testing uses and gratifications theory* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Tanrikulu, İ. (2019). How do school children learn cyberbullying perpetration?. *Journal of Theoretical Educational Science*, 12(1), 16-27. <https://doi.org/10.30831/akukeg.512556>

- Taştekin, E., & Bayhan, P. (2018). Ergenler arasındaki siber zorbalığın ve mağduriyetin incelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*, 5(2), 21-45.
- Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*, 26(3), 277-287. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2009.11.014>
- Topçu, Ç., Erdur-Baker, Ö., & Çapa-Aydin, Y. (2008). Examination of cyberbullying experiences among Turkish students from different school types. *CyberPsychology & Behavior*, 11(6), 643-648. <https://doi.org/10.1089/cpb.2007.0161>
- Topcu, Ç., & Erdur-Baker, Ö. (2010). The revised cyber bullying inventory (RCBI): Validity and reliability studies. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 5, 660-664. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.07.161>
- Topcu, Ç., & Erdur-Baker, Ö. (2012). Affective and cognitive empathy as mediators of gender differences in cyber and traditional bullying. *School Psychology International*, 33(5), 550-561. <https://doi.org/10.1177/0143034312446882>
- Topcu, Ç., & Erdur-Baker, Ö. (2018). RCBI-II: The second revision of the revised cyber bullying inventory. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 51(1), 32-41. <https://doi.org/10.1080/07481756.2017.1395705>
- Topcu-Uzer, C., & Tanrıkulu, İ. (2018). Technological solutions for cyberbullying. In Campbell, M., & Bauman, S. (Eds.), *Reducing cyberbullying in schools* (pp. 33-47). Cambridge: Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-811423-0.00003-1>
- Toraman, L., & Usta, E. (2018). Ortaokul öğrencilerinin dijital yerli ve siber zorba olma durumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 37(2), 57-77.
- Torres, C. E., D'Alessio, S. J., & Stolzenberg, L. (2020). The effect of social, verbal, physical, and cyberbullying victimization on academic performance. *Victims & Offenders*, 15(1), 1-21. <https://doi.org/10.1080/15564886.2019.1681571>
- Turliuc, M. N., Măirean, C., & Boca-Zamfir, M. (2020). The relation between cyberbullying and depressive symptoms in adolescence. The moderating role of

- emotion regulation strategies. *Computers in Human Behavior*, 109, 106341. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106341>
- Türkileri, N., Soydaş, D. K., & Uçanok, Z. (2021). Algılanan ebeveyn izlemesi, siber zorbalık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiler ergenin cinsiyetine göre farklılaşıyor mu? *Psikoloji Çalışmaları*, 41(3), 959-989. <https://doi.org/10.26650/SP2020-849445>
- Türkiye Aile Çocuk ve Ergen Projesi (2024). Ebeveyn Tutumlarının ve Ebeveyn-Çocuk İletişim Özelliklerinin Çocuk ve Ergen Gelişimine Etkisi. Erişim tarihi: 07.06.2024.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2023). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2023-49407](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2023-49407), Erişim tarihi: 09.04.2024.
- Uludasdemir, D., & Kucuk, S. (2019). Cyber bullying experiences of adolescents and parental awareness: Turkish example. *Journal of Pediatric Nursing*, 44, 84-90. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2018.11.006>
- United Nations Development Programme (2016, January). *Sustainable Development Goals*. 04.12.2023 tarihinde <https://www.undp.org/sustainable-development-goals> adresinden erişildi.
- Ünver, H., & Koç, Z. (2017). Siber zorbalık ile problemlı internet kullanımı ve riskli internet davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(2), 117-140.
- Van Geel, M., Vedder, P., & Tanilon, J. (2014). Relationship between peer victimization, cyberbullying, and suicide in children and adolescents: A meta-analysis. *JAMA Pediatrics*, 168(5), 435-442. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2013.4143>
- Varan, A. (2003). EKAR kuramı değerlendirme araçlarının Türkiye güvenilirlik ve geçerlik çalışması (Yayımlanmamış çalışma). Ege Üniversitesi, Psikiyatri Anabilim Dalı, İzmir.
- Varghese, M. E., & Pistole, M. C. (2017). College student cyberbullying: Self-esteem, depression, loneliness, and attachment. *Journal of College Counseling*, 20(1), 7–21. <https://doi.org/10.1002/jocc.12055>

- Vranjes, I., Erreygers, S., Vandebosch, H., Baillien, E., & De Witte, H. (2018). Patterns of cybervictimization and emotion regulation in adolescents and adults. *Aggressive Behavior*, 44(6), 647-657. <https://doi.org/10.1002/ab.21790>
- Waasdorp, T. E., & Bradshaw, C. P. (2015). The overlap between cyberbullying and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health*, 56(5), 483-488. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2014.12.002>
- Wang, M. T. (2009). School climate support for behavioral and psychological adjustment: testing the mediating effect of social competence. *School Psychology Quarterly*, 24(4), 240. <https://doi.org/10.1037/a0017999>
- Wang, P., Wang, X., & Lei, L. (2019). Gender differences between student–student relationship and cyberbullying perpetration: An evolutionary perspective. *Journal of Interpersonal Violence*, 1-21. <https://doi.org/10.1177/0886260519865970>
- Watts, L. K., Wagner, J., Velasquez, B., & Behrens, P. I. (2017). Cyberbullying in higher education: A literature review. *Computers in Human Behavior*, 69, 268-274. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.12.038>
- West, S. G., Finch, J. F., & Curran, P. J. (1995). *Structural equation modeling: Concepts, issues, and applications*. New York City: Sage Publications, Inc.
- Whittaker, E., & Kowalski, R. M. (2015). Cyberbullying via social media. *Journal of School Violence*, 14(1), 11-29. <https://doi.org/10.1080/15388220.2014.949377>
- Wiguna, T., Ismail, R. I., Sekartini, R., Rahardjo, N. S. W., Kaligis, F., Prabowo, A. L., & Hendarmo, R. (2018). The gender discrepancy in high-risk behaviour outcomes in adolescents who have experienced cyberbullying in Indonesia. *Asian Journal of Psychiatry*, 37, 130-135. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2018.08.021>
- Wilkinson, R. B. (2004). The role of parental and peer attachment in the psychological health and self-esteem of adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 33, 479-493. <https://doi.org/10.1023/B:JOYO.0000048063.59425.20>
- Willard, N. E. (2007) *Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the Challenge of Online Social Aggression, Threats, and Distress*. Illinois: Research Press.
- Wong, R. Y., Cheung, C. M., & Xiao, B. (2018). Does gender matter in cyberbullying perpetration? An empirical investigation. *Computers in Human Behavior*, 79, 247-257. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.10.022>

- Wright, M. F., & Li, Y. (2013). The association between cyber victimization and subsequent cyber aggression: The moderating effect of peer rejection. *Journal of Youth and Adolescence*, 42, 662-674. <https://doi.org/10.1007/s10964-012-9903-3>
- Wright, M. F., Yanagida, T., Macháčková, H., Dědková, L., Ševčíková, A., Aoyama, I., ... & Shu, C. (2018). Face-to-face and cyber victimization among adolescents in six countries: The interaction between attributions and coping strategies. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 11, 99-112. <https://doi.org/10.1007/s40653-018-0210-3>
- Wright, M. F., & Wachs, S. (2019). Does peer rejection moderate the associations among cyberbullying victimization, depression, and anxiety among adolescents with autism spectrum disorder?. *Children*, 6(3), 41. <https://doi.org/10.3390/children6030041>
- Yang, C., Nay, S., & Hoyle, R. H. (2010). Three approaches to using lengthy ordinal scales in structural equation models: Parceling, latent scoring, and shortening scales. *Applied Psychological Measurement*, 43, 122-142. <https://doi.org/10.1177/0146621609338592>,
- Ybarra, M. L., & Mitchell, K. J. (2004). Youth engaging in online harassment: Associations with caregiver-child relationships, Internet use, and personal characteristics. *Journal of Adolescence*, 27(3), 319-336. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2004.03.007>
- Yoo, C. (2021). What are the characteristics of cyberbullying victims and perpetrators among South Korean students and how do their experiences change? *Child Abuse & Neglect*, 113, 104923. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104923>
- Yu, C., Xie, Q., Lin, S., Liang, Y., Wang, G., Nie, Y., ... & Longobardi, C. (2020). Cyberbullying victimization and non-suicidal self-injurious behavior among Chinese adolescents: school engagement as a mediator and sensation seeking as a moderator. *Frontiers in Psychology*, 11, 572521. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.572521>
- Zhong, J., Zheng, Y., Huang, X., Mo, D., Gong, J., Li, M., & Huang, J. (2021). Study of the influencing factors of cyberbullying among Chinese college students incorporated with digital citizenship: from the perspective of individual

- students. *Frontiers in Psychology*, 12, 621418. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.621418>
- Zhu, C., Huang, S., Evans, R., & Zhang, W. (2021). Cyberbullying among adolescents and children: a comprehensive review of the global situation, risk factors, and preventive measures. *Frontiers in Public Health*, 9, 634909. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.634909>
- Zsila, Á., Orosz, G., Király, O., Urbán, R., Ujhelyi, A., Jármi, É., ... & Demetrovics, Z. (2018). Psychoactive substance use and problematic internet use as predictors of bullying and cyberbullying victimization. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 16(2), 466-479. <https://doi.org/10.1007/s11469-017-9809-0>
- Zsila, Á., Urbán, R., Griffiths, M. D., & Demetrovics, Z. (2019). Gender differences in the association between cyberbullying victimization and perpetration: The role of anger rumination and traditional bullying experiences. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 17(5), 1252-1267. <https://doi.org/10.1007/s11469-018-9893-9>
- Zurcher, J. D., Holmgren, H. G., Coyne, S. M., Barlett, C. P., & Yang, C. (2018). Parenting and cyberbullying across adolescence. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 21(5), 294-303. <https://doi.org/10.1089/cyber.2017.0586>
- Zych, I., Baldry, A. C., & Farrington, D. P. (2017). School bullying and cyberbullying: Prevalence, characteristics, outcomes, and prevention. In Van Hasselt, V. B., & Bourke, M. L. (Eds.), *Handbook of behavioral criminology* (pp. 113-138). Berlin: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-61625-4_8
- Zych, I., Farrington, D. P., & Ttofi, M. M. (2019). Protective factors against bullying and cyberbullying: A systematic review of meta-analyses. *Aggression and Violent Behavior*, 45, 4-19. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2018.06.008>

8. EKLER

Ek A. Tezin Birinci Zaman Çalışmasına Katılan Ergenler ile Hem Birinci Hem de İkinci Zaman Çalışmasına Katılan Ergenlerin Birinci Zaman Verilerinin Karşılaştırılması

Tez çalışmasının birinci zaman analizleri 3912 ergen ile gerçekleştirilmiştir. Ancak, Türkiye’de 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen deprem felaketi nedeniyle, depremden etkilenen 11 ilde (Kahramanmaraş, Hatay, Adıyaman, Osmaniye, Gaziantep, Adana, Kilis, Malatya, Diyarbakır, Şanlıurfa, Elazığ) ikinci zaman çalışması gerçekleştirilmemiştir. İkinci zaman çalışmasına katılmayan ergenlerin %37.2’si ($n = 502$) deprem felaketi nedeniyle, %62.8’i ($n = 847$) ise diğer sebeplerle (örn. hastalık, spor müsabakasında olma, okulu bırakma) çalışmaya katılmamıştır. Ayrıca, çalışmada kullanılan bağımsız ve bağımlı değişkenlerden herhangi biri ile ilgili maddeleri bütünüyle boş bırakan ergenler istatistiksel olarak veri setinden çıkarılmıştır. Tezin ikinci zaman analizleri 2314 ergen ile gerçekleştirilmiştir.

Aşağıdaki bölümde, birinci zaman çalışmasına katılan ergenler ile hem birinci hem de ikinci zaman çalışmasına katılan ergenlerin birinci zaman verileri karşılaştırılmıştır. Böylece, ikinci zamanda meydana gelen katılımcı kaybının örnekleme yanlılık oluşturup oluşturmadığı incelenmiştir.

1. Ergenlerin birinci zamandaki cinsiyet ve okul düzeyi dağılımlarının katılımcı grubuna karşılaştırılması

Birinci zaman çalışmasına katılan ergenler ile hem birinci hem de ikinci zaman çalışmasına katılan ergenlerin birinci zamandaki cinsiyet ve okul düzeyi dağılımlarının farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için Ki-Kare Analizi gerçekleştirilmiştir (Tablo A1). Bulgulara göre, birinci zamandaki cinsiyet ve okul düzeyi dağılımları katılımcı grubuna göre farklılaşmamaktadır, $X^2(3) = 5.00$, $p > .05$.

Tablo A1

Ergenlerin birinci zamandaki cinsiyet ve okul düzeyi dağılımlarının katılımcı grubuna karşılaştırılması

	Ortaokul				Lise			
	Kız		Erkek		Kız		Erkek	
Katılımcı grubu	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Zaman 1 katılımcılar	1201	30.7	1000	25.6	941	24.1	770	19.7
Zaman 2 katılımcılar	734	31.7	633	27.4	517	22.3	430	18.6

Zaman 1 katılımcılar: Birinci zaman uygulamasına katılan ergenler; *Zaman 2 katılımcılar:* Birinci ve ikinci zaman uygulamasına katılan ergenler

2. Ebeveynlerin birinci zamandaki demografik bilgilerinin katılımcı grubuna göre karşılaştırılması

Birinci zaman çalışmasına katılan ergenlerin ebeveynleri ile hem birinci hem de ikinci zaman çalışmasına katılan ergenlerin ebeveynlerinin yaş ve eğitim düzeylerinin katılımcı grubuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için bağımsız örneklemeler *t* testleri gerçekleştirilmiştir (Tablo A2). Bulgulara göre, annenin yaşı, babanın yaşı ve babanın eğitim düzeyi katılımcı grubuna göre farklılaşmazken (sırasıyla, $t(5425) = 1.26$, $p > .05$; $t(5511) = 1.47$, $p > .05$; $t(5571) = -1.88$, $p > .05$); annenin eğitim düzeyi katılımcı grubuna göre farklılaşmaktadır ($t(5559) = -2.84$, $p < .01$). Birinci zaman çalışmasına katılan ergenlerin annelerinin eğitim düzeyi ($Ort. = 4.17$, $SS. = 1.32$), hem birinci hem de ikinci zaman çalışmasına katılan ergenlerin annelerinin eğitim düzeyinden ($Ort. = 4.28$, $SS. = 1.29$) daha düşüktür.

Tablo A2

Ebeveynlerin birinci zamandaki demografik bilgilerinin katılımcı grubuna göre karşılaştırılması

	Katılımcı grubu	n	Ort.	SS.	t Testi		
					t	Sd	p
Anne yaş	Zaman 1 katılımcılar	3369	39.96	5.50	1.26	5425	.208
	Zaman 2 katılımcılar	2058	39.77	5.38			
Baba yaş	Zaman 1 katılımcılar	3403	44.15	5.90	1.47	5511	.143
	Zaman 2 katılımcılar	2110	43.92	5.79			
Anne eğitim	Zaman 1 katılımcılar	3454	4.17 ^a	1.32	-2.84	5559	.004
	Zaman 2 katılımcılar	2107	4.28 ^b	1.29			
Baba eğitim	Zaman 1 katılımcılar	3461	4.51	1.24	-1.88	5571	.060
	Zaman 2 katılımcılar	2112	4.57	1.22			

b>a; *Zaman 1 katılımcılar*: Birinci zaman uygulamasına katılan ergenler; *Zaman 2 katılımcılar*: Birinci ve ikinci zaman uygulamasına katılan ergenler

3. Ergenlerin birinci zamandaki algılanan sosyoekonomik düzeylerinin katılımcı grubuna göre karşılaştırılması

Birinci zaman çalışmasına katılan ergenler ile hem birinci hem de ikinci zaman çalışmasına katılan ergenlerin algılanan sosyoekonomik düzeylerinin katılımcı grubuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için bağımsız örneklem t testleri gerçekleştirilmiştir (Tablo A3). Bulgulara göre, algılanan sosyoekonomik düzey katılımcı grubuna göre farklılaşmadığı gözlenmiştir, $t(5524) = -1.76, p > .05$.

Tablo A3

Ergenlerin birinci zamandaki algılanan sosyoekonomik düzeylerinin katılımcı grubuna göre karşılaştırılması

	Katılımcı grubu	n	Ort.	SS.	t Testi		
					t	Sd	p
Algılanan sosyoekonomik düzey	Zaman 1 katılımcılar	3430	4.18	1.92	-1.76	5524	.078
	Zaman 2 katılımcılar	2096	4.27	1.91			

Zaman 1 katılımcılar: Birinci zaman uygulamasına katılan ergenler; *Zaman 2 katılımcılar:* Birinci ve ikinci zaman uygulamasına katılan ergenler

4. Ergenlerin birinci zamandaki siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanlarının katılımcı grubuna göre karşılaştırılması

Birinci zaman çalışmasına katılan ergenler ile hem birinci hem de ikinci zaman çalışmasına katılan ergenlerin siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanlarının katılımcı grubuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için bağımsız örneklem t testleri gerçekleştirilmiştir (Tablo A4). Bulgulara göre, ergenlerin siber zorbalık yapma puanları katılımcı grubuna göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır, $t(6224) = 1.85$, $p > .05$. Diğer yandan, ergenlerin siber kurban olma puanları katılımcı grubuna göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır, $t(6224) = 2.10$, $p < .05$. Birinci zaman çalışmasına katılan ergenlerin siber kurban olma puanları ($Ort. = 1.26$, $SS. = .44$), hem birinci hem de ikinci zaman çalışmasına katılan ergenlerin siber kurban olma puanlarından ($Ort. = 1.24$, $SS. = .42$) daha yüksektir.

Tablo A4

Ergenlerin birinci zamandaki siber zorbalık yapma ve siber kurban olma puanlarının katılımcı grubuna göre karşılaştırılması

	Katılımcı grubu	n	Ort.	SS.	t Testi		
					t	Sd	p
Siber zorbalık yapma	Zaman 1 katılımcılar	3912	1.19	.38	1.85	6224	.065
	Zaman 2 katılımcılar	2314	1.18	.36			
Siber kurban olma	Zaman 1 katılımcılar	3912	1.26 ^a	.44	2.10	6224	.036
	Zaman 2 katılımcılar	2314	1.24 ^b	.42			

a>b; *Zaman 1 katılımcılar*: Birinci zaman uygulamasına katılan ergenler; *Zaman 2 katılımcılar*: Birinci ve ikinci zaman uygulamasına katılan ergenler

5. Ergenlerin birinci zamandaki bireysel faktörlerinin katılımcı grubuna göre karşılaştırılması

Birinci zaman çalışmasına katılan ergenler ile hem birinci hem de ikinci zaman çalışmasına katılan ergenlerin bireysel faktörlerinin katılımcı grubuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için bağımsız örneklem t testleri gerçekleştirilmiştir (Tablo A5). Bulgulara göre, ergenlerin yönetici işlevleri ve uyumsuz duygu düzenleme stratejileri katılımcı grubuna göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır (sırasıyla, $t(6094) = -1.50, p > .05$; $t(6219) = -.17, p > .05$).

Tablo A5

Ergenlerin birinci zamandaki bireysel faktörlerinin katılımcı grubuna göre karşılaştırılması

	Katılımcı grubu	n	Ort.	SS.	t Testi		
					t	Sd	p
Yönetici işlevler	Zaman 1 katılımcılar	3782	70.55	17.22	-1.50	6094	.134
	Zaman 2 katılımcılar	2314	71.22	16.47			
Uyumsuz duygu düzenleme stratejileri	Zaman 1 katılımcılar	3907	3.11	.82	-.17	6219	.863
	Zaman 2 katılımcılar	2314	3.11	.81			

Zaman 1 katılımcılar: Birinci zaman uygulamasına katılan ergenler; *Zaman 2 katılımcılar:* Birinci ve ikinci zaman uygulamasına katılan ergenler

6. Ergenlerin birinci zamandaki aileye ilişkin faktörlerinin katılımcı grubuna göre karşılaştırılması

Birinci zaman çalışmasına katılan ergenler ile hem birinci hem de ikinci zaman çalışmasına katılan ergenlerin ailelerine ilişkin faktörlerin katılımcı grubuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için bağımsız örneklem t testleri gerçekleştirilmiştir (Tablo A6). Bulgulara göre, anne reddi katılımcı grubuna göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($t(6224) = 2.15, p < .05$). Birinci zaman çalışmasına katılan ergenlerin anne reddi puanları ($Ort. = 1.50, SS. = .46$), hem birinci hem de ikinci zaman çalışmasına katılan ergenlerin anne reddi puanlarından ($Ort. = 1.48, SS. = .44$) yüksektir. Diğer yandan, baba reddi, annenin davranışsal kontrolü, babanın davranışsal kontrolü, annenin psikolojik kontrolü ve babanın psikolojik kontrolü katılımcı grubuna göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır (sırasıyla, $t(6005) = 1.43, p > .05$; $t(6224) = -1.01, p > .05$; $t(6003) = -.81, p > .05$; $t(6224) = 1.82, p > .05$; $t(6005) = 1.19, p > .05$).

Tablo A6

Ergenlerin birinci zamandaki aileye ilişkin faktörlerinin katılımcı grubuna göre karşılaştırılması

	Katılımcı grubu	n	Ort.	SS.	t Testi		
					t	Sd	p
Anne reddi	Zaman 1 katılımcılar	3912	1.50 ^a	.46	2.15	6224	.031
	Zaman 2 katılımcılar	2314	1.48 ^b	.44			
Baba reddi	Zaman 1 katılımcılar	3693	1.59	.49	1.43	6005	.153
	Zaman 2 katılımcılar	2314	1.57	.49			
Annenin psikolojik kontrolü	Zaman 1 katılımcılar	3912	1.69	.52	1.82	6224	.069
	Zaman 2 katılımcılar	2314	1.66	.50			
Babanın psikolojik kontrolü	Zaman 1 katılımcılar	3693	1.60	.49	1.19	6005	.234
	Zaman 2 katılımcılar	2314	1.58	.48			
Annenin davranışsal kontrolü	Zaman 1 katılımcılar	3912	3.20	.51	-1.01	6224	.313
	Zaman 2 katılımcılar	2314	3.21	.50			
Babanın davranışsal kontrolü	Zaman 1 katılımcılar	3692	2.84	.58	-.81	6003	.417
	Zaman 2 katılımcılar	2314	2.85	.57			

a > b; *Zaman 1 katılımcılar*: Birinci zaman uygulamasına katılan ergenler; *Zaman 2 katılımcılar*: Birinci ve ikinci zaman uygulamasına katılan ergenler

7. Ergenlerin birinci zamandaki okula ilişkin faktörlerinin katılımcı grubuna göre karşılaştırılması

Birinci zaman çalışmasına katılan ergenler ile hem birinci hem de ikinci zaman çalışmasına katılan ergenlerin okula ilişkin faktörlerinin katılımcı grubuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için bağımsız örneklem t testleri gerçekleştirilmiştir (Tablo A7). Bulgulara göre, ergenlerin okula bağlanma puanları katılımcı grubuna göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır, $t(6218) = -2.83, p < .01$. Birinci zaman çalışmasına katılan ergenlerin okula bağlanma düzeyleri ($Ort. = 2.96, SS. = .89$), hem birinci hem de ikinci zaman çalışmasına katılan ergenlerin okula bağlanma düzeylerinden ($Ort. = 3.02, SS. = .87$) daha düşüktür. Diğer yandan, öğretmene bağlanma ve akademik ilgi puanları katılımcı grubuna göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır (sırasıyla, $t(6218) = -1.25, p > .05$; $t(6218) = -1.73, p > .05$).

Tablo A7

Ergenlerin birinci zamandaki okula ilişkin faktörlerinin katılımcı grubuna göre karşılaştırılması

	Katılımcı grubu	n	Ort.	SS.	t Testi		
					t	Sd	p
Okula bağlanma	Zaman 1 katılımcılar	3906	2.96 ^a	.89	-2.83	6218	.005
	Zaman 2 katılımcılar	2314	3.02 ^b	.87			
Öğretmene bağlanma	Zaman 1 katılımcılar	3906	3.15	.75	-1.25	6218	.213
	Zaman 2 katılımcılar	2314	3.18	.73			
Akademik ilgi	Zaman 1 katılımcılar	3906	2.68	.70	-1.73	6218	.084
	Zaman 2 katılımcılar	2314	2.72	.69			

^a>^b; Zaman 1 katılımcılar: Birinci zaman uygulamasına katılan ergenler; Zaman 2 katılımcılar: Birinci ve ikinci zaman uygulamasına katılan ergenler

8. Ergenlerin birinci zamandaki akran reddinin katılımcı grubuna göre karşılaştırılması

Birinci zaman çalışmasına katılan ergenler ile hem birinci hem de ikinci zaman çalışmasına katılan ergenlerin akran reddinin katılımcı grubuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için bağımsız örneklem t testi gerçekleştirilmiştir (Tablo A8). Bulgulara göre, ergenlerin akran reddi katılımcı grubuna göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır, $t(6222) = -.22, p > .05$.

Tablo A8

Ergenlerin birinci zamandaki akran reddinin katılımcı grubuna göre karşılaştırılması

	Katılımcı grubu	n	Ort.	SS.	t Testi		
					t	Sd	p
Akran reddi	Zaman 1 katılımcılar	3910	1.60	.57	-.22	6222	.825
	Zaman 2 katılımcılar	2314	1.60	.57			

Zaman 1 katılımcılar: Birinci zaman uygulamasına katılan ergenler; *Zaman 2 katılımcılar:* Birinci ve ikinci zaman uygulamasına katılan ergenler

Ek B. Okul Düzeyi x Cinsiyete Göre Yapısal Eşitlik Modeline Eklenen Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

Ortaokul - Kız	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1. Siber zorbalık yapma Z2	-												
2. Siber kurban olma Z2	.67**	-											
3. Anne reddi	.14**	.14**	-										
4. Baba reddi	.14**	.13**	.68**	-									
5. Annenin psikolojik kontrolü	.18**	.13**	.64**	.47**	-								
6. Babanın psikolojik kontrolü	.12**	.09*	.50**	.57**	.70**	-							
7. Annenin davranışsal kontrolü	-.12**	-.04	-.47**	-.35**	-.18**	-.18**	-						
8. Babanın davranışsal kontrolü	-.15**	-.08*	-.47**	-.60**	-.27**	-.29**	.64**	-					
9. Okula bağlanma	-.13**	-.14**	-.33**	-.29**	-.20**	-.12**	.16**	.25**	-				
10. Öğretmene bağlanma	-.17**	-.16**	-.44**	-.39**	-.21**	-.18**	.32**	.35**	.61**	-			
11. Akademik ilgi	-.16**	-.06	-.32**	-.29**	-.18**	-.15**	.36**	.42**	.38**	.44**	-		
12. Akran reddi	.12**	.19**	.33**	.35**	.34**	.32**	-.13**	-.21**	-.10*	-.14**	-.08*	-	
13. Siber zorbalık yapma Z1	.22**	.18**	.17**	.17**	.14**	.19**	-.06	-.15**	-.16**	-.18**	-.04	.30**	-
14. Siber kurban olma Z1	.17**	.32**	.27**	.29**	.24**	.27**	-.01	-.13**	-.19**	-.17**	.01	.34**	.61**

* $p < .05$; ** $p < .01$

Ortaokul - Erkek	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1. Siber zorbalık yapma Z2	-												
2. Siber kurban olma Z2	.71**	-											
3. Anne reddi	.16**	.15**	-										
4. Baba reddi	.15**	.16**	.66**	-									
5. Annenin psikolojik kontrolü	.16**	.18**	.54**	.43**	-								
6. Babanın psikolojik kontrolü	.15**	.23**	.34**	.48**	.66**	-							
7. Annenin davranışsal kontrolü	-.15**	-.11*	-.49**	-.44**	-.19**	-.16**	-						
8. Babanın davranışsal kontrolü	-.15**	-.10*	-.45**	-.56**	-.24**	-.21**	.69**	-					
9. Okula bağlanma	-.12**	-.13**	-.36**	-.30**	-.19**	-.15**	.21**	.22**	-				
10. Öğretmene bağlanma	-.17**	-.12**	-.36**	-.32**	-.14**	-.10*	.26**	.27**	.66**	-			
11. Akademik ilgi	-.08	-.07	-.32**	-.32**	-.06	-.04	.35**	.40**	.48**	.47**	-		
12. Akran reddi	.18**	.19**	.19**	.29**	.30**	.33**	-.14**	-.11**	-.14**	-.18**	-.06	-	
13. Siber zorbalık yapma Z1	.36**	.29**	.17**	.22**	.27**	.29**	-.18**	-.16**	-.25**	-.21**	-.14**	.34**	-
14. Siber kurban olma Z1	.33**	.35**	.18**	.26**	.23**	.27**	-.20**	-.16**	-.20**	-.17**	-.15**	.40**	.70**

* $p < .05$; ** $p < .01$

Lise - Kız	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1. Siber zorbalık yapma Z2	-												
2. Siber kurban olma Z2	.55**	-											
3. Anne reddi	.23**	.30**	-										
4. Baba reddi	.27**	.31**	.63**	-									
5. Annenin psikolojik kontrolü	.23**	.31**	.69**	.51**	-								
6. Babanın psikolojik kontrolü	.17**	.33**	.47**	.68**	.59**	-							
7. Annenin davranışsal kontrolü	-.26**	-.20**	-.55**	-.39**	-.37**	-.23**	-						
8. Babanın davranışsal kontrolü	-.27**	-.19**	-.35**	-.61**	-.29**	-.34**	.58**	-					
9. Okula bağlanma	-.20**	-.19**	-.32**	-.25**	-.24**	-.19**	.25**	.22**	-				
10. Öğretmene bağlanma	-.18**	-.17**	-.31**	-.27**	-.25**	-.18**	.29**	.27**	.60**	-			
11. Akademik ilgi	-.15**	-.11**	-.27**	-.28**	-.14**	-.12**	.34**	.35**	.29**	.45**	-		
12. Akran reddi	.20**	.28**	.35**	.30**	.37**	.34**	-.26**	-.22**	-.21**	-.14**	-.09*	-	
13. Siber zorbalık yapma Z1	.44**	.28**	.35**	.28**	.29**	.21**	-.30**	-.23**	-.12**	-.15**	-.21**	.11**	-
14. Siber kurban olma Z1	.29**	.50**	.35**	.35**	.31**	.35**	-.26**	-.26**	-.13**	-.15**	-.15**	.26**	.50**

* $p < .05$; ** $p < .01$

Lise - Erkek	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1. Siber zorbalık yapma Z2	-												
2. Siber kurban olma Z2	.64**	-											
3. Anne reddi	.16**	.23**	-										
4. Baba reddi	.23**	.24**	.58**	-									
5. Annenin psikolojik kontrolü	.20**	.23**	.61**	.52**	-								
6. Babanın psikolojik kontrolü	.28**	.28**	.42**	.65**	.66**	-							
7. Annenin davranışsal kontrolü	-.19**	-.14**	-.45**	-.30**	-.25**	-.19**	-						
8. Babanın davranışsal kontrolü	-.21**	-.21**	-.33**	-.46**	-.30**	-.27**	.64**	-					
9. Okula bağlanma	-.07	-.15**	-.26**	-.24**	-.22**	-.13**	.19**	.23**	-				
10. Öğretmene bağlanma	-.15**	-.12**	-.25**	-.29**	-.21**	-.19**	.26**	.28**	.54**	-			
11. Akademik ilgi	-.19**	-.10*	-.19**	-.23**	-.10*	-.02	.31**	.35**	.22**	.36**	-		
12. Akran reddi	.14**	.24**	.27**	.28**	.27**	.29**	-.11*	-.15**	-.16**	-.09*	.05	-	
13. Siber zorbalık yapma Z1	.54**	.35**	.16**	.22**	.25**	.29**	-.22**	-.21**	-.17**	-.19**	-.17**	.17**	-
14. Siber kurban olma Z1	.32**	.51**	.20**	.23**	.28**	.31**	-.19**	-.23**	-.18**	-.11*	-.07	.32**	.53**

* $p < .05$; ** $p < .01$

Ek C. Tüm Örneklemde ve 12 Yaş Üstü Örneklemde Yönetici İşlevler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Ergenlerin yönetici işlevlerini ölçmek için kullanılan MEFS'in 12 yaş altı ve 12 yaş üstü katılımcılara uygulanmasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. 12 yaş altındaki katılımcılara yönergeler uygulayıcı tarafından okunurken; 12 yaş üstündeki katılımcılar uygulayıcı gözetiminde yönergeleri kendileri okumaktadır. Bu tez çalışmanın örneklemini 10-17 yaş aralığındaki ergenler oluşturduğundan, MEFS uygulamasındaki bu farklılığın yönetici işlevler ile siber zorbalık yapma ve siber kurban olma arasındaki ilişkileri etkileyip etkilemediğini incelemek için hem tüm örneklemde hem de 12 yaş üstü örneklemde yönetici işlevler ile siber zorbalık yapma ve siber kurban olma arasındaki ilişkiler Pearson Korelasyon Analizi ile incelenmiştir (Tablo C1 ve Tablo C2).

İlk olarak; tüm örnekleme dair sonuçlar incelendiğinde, yönetici işlevler ile yalnızca ikinci zamandaki yönetici işlevler arasında düşük düzeyde negatif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir ($p < .01$). Benzer şekilde; 12 yaş üstü örnekleme dair sonuçlar incelendiğinde de yönetici işlevler ile yalnızca ikinci zamandaki yönetici işlevler arasında düşük düzeyde negatif yönlü ilişki olduğu gözlenmiştir ($p < .05$). Her iki örnekleme de aynı örüntü gözlemlendiğinden, tüm örnekleme dair sonuçların raporlanmasına karar verilmiştir.

Tablo C1 Tüm Örneklemde Yönetici İşlevler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar

	T1 Siber zorbalık yapma	T1 Siber kurban olma	T2 Siber zorbalık yapma	T2 Siber kurban olma
T1 Yönetici işlevler	-.04	-.03	-.06**	-.02

** $p < .01$

Tablo C2 12 Yaş Üstü Örneklemde Yönetici İşlevler ile Siber Zorbalık Yapma ve Siber Kurban Olma Arasındaki Korelasyonlar

	T1 Siber zorbalık yapma	T1 Siber kurban olma	T2 Siber zorbalık yapma	T2 Siber kurban olma
T1 Yönetici işlevler	-.02	-.01	-.05*	-.01

* $p < .05$

Ek D. Veri Toplama Araçları

1. Demografik Bilgi Formu – Ergen Formu

1. Cinsiyetin:																				
2. Doğum tarihin (Gün/Ay/Yıl):																				
3. Yaşın:																				
4. Kaçınıcı sınıfa devam ediyorsun, lütfen yaz:																				
5. Annen hayatta mı? ☐ Evet ☐ Hayır																				
6. Baban hayatta mı? ☐ Evet ☐ Hayır																				
8. Kaç kardeşin var? (Abla, ağabey, küçük kardeş)																				
9. İçinde yaşadığın topluma kıyasla, ailenin ekonomik seviyesini nerede görüyorsun? <table><tr><td>1</td><td>2</td><td>3</td><td>4</td><td>5</td><td>6</td><td>7</td><td>8</td><td>9</td><td>10</td></tr><tr><td>En düşük</td><td></td><td></td><td></td><td>Orta</td><td></td><td></td><td></td><td></td><td>En yüksek</td></tr></table>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	En düşük				Orta					En yüksek
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10											
En düşük				Orta					En yüksek											

2. Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri II

Aşağıda internet kullanırken kişilerin karşılaşabilecekleri bazı durumlar verilmiştir. Her bir soruyu düşürken SON ÜÇ AYI düşün.					
Bu tarz davranışları sen hangi sıklıkla başkasına yaptın?					
Aşağıdaki SOSYAL MEDYA sorularını cevaplarken bu uygulamaları düşünebilirsin: Instagram, Facebook, Youtube, WhatsApp, Snapchat vb.		Hiç	Bir kez	2-3 kez	Üçten çok
1.	Sosyal medyada birine ait hesap şifresini ele geçirdim.	1	2	3	4
2.	Sosyal medyada başkasının hesabını izinsiz kullanarak onu küçük düşürecek paylaşımlar yaptım.	1	2	3	4
3.	Sosyal medyada birini tehdit ettim.	1	2	3	4
4.	Sosyal medyada birine hakaret ettim.	1	2	3	4
5.	Sosyal medyada bir başkasına utandırıcı veya kırıcı mesajlar gönderdim.	1	2	3	4
6.	Sosyal medyada sahibinin görülmesinden rahatsızlık duyacağı bir fotoğrafı veya videoyu başkalarıyla paylaştım.	1	2	3	4
7.	Sosyal medyada bir sırrı sahibinin izni olmadan başkalarıyla paylaştım.	1	2	3	4
8.	Sosyal medyada bir başkası hakkında dedikodu yaydım.	1	2	3	4
9.	Sosyal medyada bir başkası adına sahte profil açıp o kişi gibi davrandım.	1	2	3	4
10.	Sosyal medyada bir başkası hakkında küçük düşürücü internet sitesi/sayfası oluşturdum.	1	2	3	4

Bu tarz davranışlar senin başına hangi sıklıkla geldi?					
Aşağıdaki SOSYAL MEDYA sorularını cevaplarken bu uygulamaları düşünebilirsin: Instagram, Facebook, Youtube, WhatsApp, Snapchat vb.		Hiç	Bir kez	2-3 kez	Üçten çok
1.	Sosyal medyada bana ait hesap şifresi ele geçirildi.	1	2	3	4
2.	Sosyal medyada benim hesabım kullanılarak beni küçük düşürecek paylaşımlar yapıldı.	1	2	3	4
3.	Sosyal medyada tehdit edildim.	1	2	3	4
4.	Sosyal medyada bana hakaret edildi.	1	2	3	4
5.	Sosyal medyada bana utandırıcı veya kırıcı mesajlar gönderildi.	1	2	3	4
6.	Sosyal medyada benim görülmesinden rahatsızlık duyacağım bir fotoğrafım veya videom başkalarıyla paylaşıldı.	1	2	3	4
7.	Sosyal medyada bana ait olan bir sır iznim olmadan başkalarıyla paylaşıldı.	1	2	3	4
8.	Sosyal medyada benim hakkımda dedikodu yayıldı.	1	2	3	4
9.	Sosyal medyada benim adıma sahte profil açılıp benmişim gibi davranıldı.	1	2	3	4
10.	Sosyal medyada benimle ilgili küçük düşürücü internet sitesi/sayfası oluşturuldu.	1	2	3	4

3. Çocuklar için Bilişsel Duygu Düzenleme Ölçeği

		Hiçbir Zaman	Bazen	Çoğu Zaman	Her Zaman
1.	Başıma kötü bir şey geldiğinde, daha iyi şeyler düşünürüm.	1	2	3	4
2.	Başıma kötü bir şey geldiğinde, suçlanması gereken kişinin ben olduğumu düşünürüm.	1	2	3	4
3.	Başıma kötü bir şey geldiğinde, bu durumdan bir şeyler öğrenebileceğimi düşünürüm.	1	2	3	4
4.	***	1	2	3	4
5.	***	1	2	3	4
6.	***	1	2	3	4
7.	***	1	2	3	4
8.	***	1	2	3	4
9.	***	1	2	3	4
10.	***	1	2	3	4
11.	***	1	2	3	4
12.	***	1	2	3	4
13.	***	1	2	3	4
14.	***	1	2	3	4
15.	***	1	2	3	4
16.	***	1	2	3	4
17.	***	1	2	3	4
18.	***	1	2	3	4
19.	***	1	2	3	4
20.	***	1	2	3	4

4. Ebeveyn Kabul ve Red Ölçeği

Bu kısımdaki soruları <u>ANNENİ</u> düşünerek cevaplamayı istiyoruz.					
		Hiçbir Zaman	Bazen	Çoğu Zaman	Her Zaman
1.	Benim hakkımda güzel şeyler söyler.	1	2	3	4
2.	Bana hiç ilgi göstermez.	1	2	3	4
3.	Benim için önemli olan şeyleri ona anlatabilmemi kolaylaştırır.	1	2	3	4
4.	***	1	2	3	4
5.	***	1	2	3	4
6.	***	1	2	3	4
7.	***	1	2	3	4
8.	***	1	2	3	4
9.	***	1	2	3	4
10.	***	1	2	3	4
11.	***	1	2	3	4
12.	***	1	2	3	4
13.	***	1	2	3	4
14.	***	1	2	3	4
15.	***	1	2	3	4
16.	***	1	2	3	4
17.	***	1	2	3	4
18.	***	1	2	3	4
19.	***	1	2	3	4
20.	***	1	2	3	4
21.	***	1	2	3	4
22.	***	1	2	3	4
23.	***	1	2	3	4
24.	***	1	2	3	4

Bu kısımdaki soruları BABANI düşünerek cevaplamayı istiyoruz.					
		Hiçbir Zaman	Bazen	Çoğu Zaman	Her Zaman
1.	Benim hakkımda güzel şeyler söyler.	1	2	3	4
2.	Bana hiç ilgi göstermez.	1	2	3	4
3.	Benim için önemli olan şeyleri ona anlatabilmemi kolaylaştırır.	1	2	3	4
4.	***	1	2	3	4
5.	***	1	2	3	4
6.	***	1	2	3	4
7.	***	1	2	3	4
8.	***	1	2	3	4
9.	***	1	2	3	4
10.	***	1	2	3	4
11.	***	1	2	3	4
12.	***	1	2	3	4
13.	***	1	2	3	4
14.	***	1	2	3	4
15.	***	1	2	3	4
16.	***	1	2	3	4
17.	***	1	2	3	4
18.	***	1	2	3	4
19.	***	1	2	3	4
20.	***	1	2	3	4
21.	***	1	2	3	4
22.	***	1	2	3	4
23.	***	1	2	3	4
24.	***	1	2	3	4

5. Ebeveynin Davranışsal Kontrolü Ölçeği

Bu kısımdaki soruları <u>ANNENİ</u> düşünerek cevaplamayı istiyoruz.					
		Hiçbir Zaman	Bazen	Çoğu Zaman	Her Zaman
1.	Annem evde olmadığım zamanlarda nereye gittiğimi bilir.	1	2	3	4
2.	Annem evde olmadığım zamanlarda ne yaptığımı bilir.	1	2	3	4
3.	Annem evde olmadığım zamanlarda kimlerle olduğumu bilir.	1	2	3	4
4.	***	1	2	3	4
5.	***	1	2	3	4
6.	***	1	2	3	4
7.	***	1	2	3	4
8.	***	1	2	3	4
9.	***	1	2	3	4
10.	***	1	2	3	4
11.	***	1	2	3	4
12.	***	1	2	3	4
13.	***	1	2	3	4
14.	***	1	2	3	4
15.	***	1	2	3	4

Bu kısımdaki soruları BABANI düşünerek cevaplamamı istiyoruz.					
		Hiçbir Zaman	Bazen	Çoğu Zaman	Her Zaman
1.	Babam evde olmadığım zamanlarda nereye gittiğimi bilir.	1	2	3	4
2.	Babam evde olmadığım zamanlarda ne yaptığımı bilir.	1	2	3	4
3.	Babam evde olmadığım zamanlarda kimlerle olduğumu bilir.	1	2	3	4
4.	***	1	2	3	4
5.	***	1	2	3	4
6.	***	1	2	3	4
7.	***	1	2	3	4
8.	***	1	2	3	4
9.	***	1	2	3	4
10.	***	1	2	3	4
11.	***	1	2	3	4
12.	***	1	2	3	4
13.	***	1	2	3	4
14.	***	1	2	3	4
15.	***	1	2	3	4

6. Psikolojik Kontrol Ölçeği

Bu kısımdaki soruları <u>ANNENİ</u> düşünerek cevaplamayı istiyoruz.					
1.	Eğer annemi utandıracak bir şey yaparsam, beni görmezden gelir.	1	2	3	4
2.	Eğer bazı şeylerde annem gibi düşünmezsem, bana yakın/sıcak davranmaz.	1	2	3	4
3.	Annem, herhangi bir şey hakkındaki duygularımı ve düşüncelerimi değiştirmeye çalışır.	1	2	3	4
4.	***	1	2	3	4
5.	***	1	2	3	4
6.	***	1	2	3	4
7.	***	1	2	3	4
8.	***	1	2	3	4
9.	***	1	2	3	4
10.	***	1	2	3	4

Bu kısımdaki soruları BABANI düşünerek cevaplamayı istiyoruz.					
		Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu Zaman	Her Zaman
1.	Eğer babamı utandıracak bir şey yaparsam, beni görmezden gelir.	1	2	3	4
2.	Eğer bazı şeylerde babam gibi düşünmezsem, bana yakın/sıcak davranmaz.	1	2	3	4
3.	Babam, herhangi bir şey hakkındaki duygularımı ve düşüncelerimi değiştirmeye çalışır.	1	2	3	4
4.	***	1	2	3	4
5.	***	1	2	3	4
6.	***	1	2	3	4
7.	***	1	2	3	4
8.	***	1	2	3	4
9.	***	1	2	3	4
10.	***	1	2	3	4

7. Çocuk ve Ergenler için Okula Bağlanma Ölçeği

Bu kısımdaki soruları <u>OKULUNU</u> düşünerek cevaplamamı istiyoruz.					
		Hiçbir Zaman	Bazen	Çoğu Zaman	Her Zaman
1.	Bu okulda olmaktan gurur duyuyorum.	1	2	3	4
2.	Bu okulda olmaktan mutluyum.	1	2	3	4
3.	Okulumda kendimi güvende hissediyorum.	1	2	3	4
4.	***	1	2	3	4
5.	***	1	2	3	4
6.	***	1	2	3	4
7.	***	1	2	3	4
8.	***	1	2	3	4

8. Okula Uyum Ölçeği

Bu kısımdaki soruları OKULUNU düşünerek cevaplamayı istiyoruz.					
		Hiçbir Zaman	Bazen	Çoğ Zaman	Her Zaman
1.	Ödevlerimi yanlışım var mı diye kontrol ederim.	1	2	3	4
2.	Sınavım olmadığında bile ders çalışırım.	1	2	3	4
3.	Okulda işlediğimiz konular hakkında belgeseller, eğitici videolar izlemeye çalışırım.	1	2	3	4
4.	***	1	2	3	4
5.	***	1	2	3	4
6.	***	1	2	3	4
7.	***	1	2	3	4
8.	***	1	2	3	4

9. Akran Kabulü-Reddi Ölçeği - Çocuk Formu

Bu kısımdaki soruları <u>ARKADAŞLARINI</u> düşünerek cevaplamayı istiyoruz.					
		Hiçbir Zaman	Bazen	Çoğu Zaman	Her Zaman
1.	Yaşıtlarım beni daha çok sevsin isterdim.	1	2	3	4
2.	Yaşıtlarım benden uzak durmaya çalışır.	1	2	3	4
3.	Benim çok arkadaşım var.	1	2	3	4
4.	***	1	2	3	4
5.	***	1	2	3	4
6.	***	1	2	3	4
7.	***	1	2	3	4
8.	***	1	2	3	4
9.	***	1	2	3	4
10.	***	1	2	3	4
11.	***	1	2	3	4
12.	***	1	2	3	4

10. Demografik Bilgi Formu (Anne)

1.	Doğum tarihiniz (Gün/Ay/Yıl)..... (Doğum tarihinizi bilmiyorsanız) Kaç yaşındasınız?.....
2.	En son tamamladığınız eğitim seviyesi nedir? ☐ Tamamlamadım; okuryazar değilim. ☐ Tamamlamadım; fakat okuryazarım. ☐ İlkokul ☐ Ortaokul ☐ Lise ☐ Üniversite ☐ Yüksek Lisans ☐ Doktora
3.	Medeni halinizi belirtiniz. ☐ Bu araştırmaya katılan çocuğumun babasıyla evliyim, (resmi nikahlı) ☐ Bu araştırmaya katılan çocuğumun babasıyla evliyim, (dini nikahlı) ☐ Bu araştırmaya katılan çocuğumun babasıyla evliyim ama eşimden ayrı yaşıyorum. ☐ Bu araştırmaya katılan çocuğumun babasından boşandım ve tekrar evlenmedim. ☐ Bu araştırmaya katılan çocuğumun babasından boşandım ve farklı birisiyle evlendim. ☐ Bu araştırmaya katılan çocuğumun babası vefat etti ve tekrar evlenmedim. ☐ Bu araştırmaya katılan çocuğumun babası vefat etti ve tekrar evlendim. ☐ Bekarım, hiç evlenmedim.
4.	Çalışmaya katılan çocuğunuzun babası kaç yaşında?
5.	Çalışmaya katılan çocuğunuzun babasının en son tamamladığı eğitim seviyesi nedir? ☐ Tamamlamadım; okuryazar değilim. ☐ Tamamlamadım; fakat okuryazarım. ☐ İlkokul ☐ Ortaokul ☐ Lise ☐ Üniversite ☐ Yüksek Lisans ☐ Doktora
6.	Aile yapınız: ☐ Çekirdek ☐ Geniş ☐ Tek ebeveynli aile
7.	İçinde yaşadığınız topluma kıyasla, ailenizin ekonomik seviyesini nerede görüyorsunuz? 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 En düşük Orta En yüksek

TEŞEKKÜR

Oldukça yoğun ve bir o kadar da keyifli ve öğretici geçen doktora tez sürecimin ardından, emeği geçenlere teşekkürü borç bilirim. Öncelikle, birlikte çalışma fırsatı yakaladığım için kendimi şanslı hissettiğim, her zaman desteği ve rehberliği ile yolumu aydınlatan değerli danışmanım Prof. Dr. Aysun Doğan'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ardından, tez izleme jürimde yer almayı kabul eden, yorum ve önerileriyle tezimin şekillenmesinde büyük katkıları olan Doç. Dr. Türkan Yılmaz Irmak ve Doç. Dr. Deniz Tahiroğlu hocalarıma şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca, tez savunma jürimde yer alan Prof. Dr. Zehra Uçanok ve Doç. Dr. F. Cansu Pala Dedeoğlu hocalarıma çok teşekkür ediyorum.

Doktora sürecimin farklı dönemlerinde, İstanbul Aydın Üniversitesi, Ege Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak görev yaptım. Tüm çalışma arkadaşlarıma destekleri için çok teşekkür ediyorum. Özellikle, bu süreçteki akademik katkılarıyla benim için zoru kolaylaştıran değerli arkadaşlarım Uzm. Psk. Dan. Adil Kaval, Dr. Öğr. Üyesi Güleycan Akgöz Aktaş ve Öğr. Gör. Dr. Yeliz Vural'a en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu tez çalışması, "Ebeveyn Tutumlarının ve Ebeveyn-Çocuk İletişim Özelliklerinin Çocuk ve Ergen Gelişimine Etkisi" başlıklı Tübitak 1003 projesinin bir parçasıydı. Öncelikle, bu büyük proje ekibinin bir parçası olmaktan duyduğum gururu ifade etmek istiyorum. Bana güvenen ve beni ekibe dâhil eden Prof. Dr. Aysun Doğan, Prof. Dr. Sibel Kazak Berument, Doç. Dr. Deniz Tahiroğlu ve Doç. Dr. Başak Şahin Acar hocalarıma çok teşekkür ederim. Proje ekibinde Boğaziçi Üniversitesi, Ege Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden birçok ekip üyesi arkadaşım ile beraber çalıştık. Hepsine ayrı ayrı çok teşekkür ediyorum. Özellikle, Ege ekibinde yer alan arkadaşlarımla yoğun bir iş birliği içerisinde veri toplama sürecini yürüttük. Haftalarca süren saha planlamalarından, ebeveyn aramalarına kadar birçok konuda destek sağlayan Ege ekibindeki arkadaşlarıma çok teşekkür ediyorum. Ve tabii ki, çalışmaya katılım sağlayan ergenlere ve ebeveynlerine ve veri toplama sürecinde destek olan okul yöneticilerine de sonsuz teşekkürler.

Son olarak, en büyük teşekkürü bu süreçte en fazla cefamı çeken ve en büyük destekçim olan canım ailem hak ediyor. Başta, sevgili eşim Yurdanur Akdeniz, senin tükenmek bilmez desteğin ve anlayışın olmasaydı bu çalışmayı tamamlamam mümkün olmazdı. Yol arkadaşlığın, koşulsuz sevgin ve desteğin için minnettarım. Her zaman desteklerini yanımda hissettiğim annem ve babam, size de çok teşekkür ediyorum. Sizlerin evladı olduğum için çok şanslıyım.

Ve çalışmaya katkı sağlayan herkes, iyi ki varsınız.

ÖZGEÇMİŞ

Eğitim Bilgileri:

2018 - halen

Doktora

Ege Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

Gelişim Psikolojisi Anabilim Dalı

GNO: 3,75

Doktora Tezi: Ergenlik Döneminde Siber Zorbalık ile İlişkili

Bilişsel,

Duygusal ve Sosyal Faktörlerin Boylamsal Olarak İncelenmesi

(Danışman: Prof. Dr. Aysun DOĞAN)

2016 -2018

Yüksek Lisans

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

GNO: 3,86

Yüksek Lisans Tezi: 14 – 16 Yaş Aralığındaki Ergenlerin

Bağlanma

Stilleri, Gözlerden Zihin Okuma Becerileri ve Ruhsal Sorunları

ile

İnternet Bağımlılığı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi:
İstanbul İli Örneği (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mesut YAVUZ)

2010 - 2015

Lisans

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

GNO : 3,78

Çalışma Deneyimi:

Mart 2022 - halen

Araştırma Görevlisi

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Psikoloji

Bölümü

Kasım 2019 - halen

İletişim

Etkisi.

Bursiyer

TÜBİTAK 1003 Projesi

Ebeveynlik Tutumlarının ve Ebeveyn-Çocuk

Özelliklerinin Çocuk ve Ergen Gelişimine

(118K035)

Proje Yürütücüsü: Prof. Dr. Aysun DOĞAN

Ağustos 2017 - Mart 2022

Eylül 2015 - Ağustos 2016

Nisan 2015 - Haziran 2015

Şubat 2013 - Mart 2013

Araştırma Görevlisi

İstanbul Aydın Üniversitesi Psikoloji Bölümü

Psikolojik Danışman

Bahçeşehir Koleji Beylikdüzü Kampüsü

Stajyer Psikolojik Danışman

Hayrettin Duran Anadolu Lisesi

Stajyer Psikolog

İnci Çocuk Evi

3. Bilimsel Etkinlikler:

3.1. Uluslararası hakemli dergilerde yayınlanan makaleler (SCI, SSCI, AHCI)

Akdeniz, B., Gündüz, M., Çallı, S., Demirdöğen, Ş. E. ve Yavuz, M. (2020). Parental Attachment and the Theory of Mind Abilities as Predictors of Internet Addiction in Turkish Adolescents. *Psychiatry and Clinical Psychopharmacology*, 30 (3), 1-8, DOI: 10.5455/PCP:20200427054916.

Uzal, G., Yavuz, M., **Akdeniz, B.**, Çallı, S. ve Bolat, N. (2018). İstanbul İlinde Öğrenim Gören Lise Öğrencilerinde Aleksitimi Karakter Özellikleri ile Üst Biliş Özellikleri ve Ruhsal Sorunlar Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 19.

3.2. Uluslararası diğer hakemli dergilerde yayınlanan makaleler (Scopus, ESCI, EBSCO, PsychInfo)

Akdeniz, B. ve Doğan, A. (2024). Cyberbullying: Definition, Prevalence, Effects, Risk and Protective Factors. *Current Approaches in Psychiatry*, 16(3): 425-438. doi: 10.18863/pgy.1325195

Gündüz Soytürk, M. ve **Akdeniz, B.** (2023). Cognitive flexibility and perceived social support as predictors of stress in pandemic. *Yüksek Öğretim Dergisi*, 13 (2), 247-255.

Akdeniz, B. ve Gündüz, M. (2022). The mediating role of non-adaptive emotion regulation strategies in the relationship between perceived social support and anxiety in the COVID-19 pandemic. *Psychiatry and Behavioral Sciences*, 12 (3), 106-113.

Sen Demirdogen, E., Aluc, N., **Akdeniz, B.**, Basar, D., Warikoo, N., & Yavuz, M. (2022). The associations between reading mind in the eyes abilities, alexithymia, empathy, and bullying behavior in Turkish adolescents. *Journal of child and adolescent psychiatric nursing*. 1-10.

Pala, C., Hastanoğlu Şen, Z. ve **Akdeniz, B.** (2021). Mülkiyet Kavramının Erken Çocuklukta Gelişim Süreci ve Farklı Boyutları. *Psikoloji Çalışmaları*, 41(2), 365-402.

Yavuz, M., **Akdeniz, B.**, Akyol, A., Kurt, H. Ç., Bilgis, C., Çolak, A., ... & Kadak, M. T. (2020). Investigating the mediating role of thought-action fusion in the relationship between alexithymia and trait anxiety levels in an adolescent population. *Journal of Clinical Psychiatry*, 23(3), 326-332.

Yavuz, M., Kır, S., Özen, E., Gündüz, M., **Akdeniz, B.** ve Kadak, M. T. (2018). Examination of the associations between digital game addiction, abilities of reading mind in the eyes and alexithymia: An adolescent sample from Ordu Province. *Yeni Symposium*, 56 (4).

3.3. Ulusal hakemli dergilerde yayınlanan makaleler (ULAKBİM TR DİZİN)

Eker, E. & **Akdeniz, B.** (2022). Examination of separation-individuation characteristics on the relationship between fanaticism and aggression in young adults. *OPUS– Journal of Society Research*, 19(48), 603-616.

Kolburan, Ş. G., Eker, E. ve **Akdeniz, B.** (2019). Bilişsel Esneklik ve Mizah Stilleri Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. *Türkiye Klinikleri*, 16 (1), 1-13.

3.4. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında basılan bildiriler

Akdeniz, B., Aytekin, S.T., Coban, I. & Dogan, A. (2022, June, 22). *The relationship between cyberbullying, cyber victimization, alexithymia, and social appearance anxiety among college students* [Poster presentation]. 26th Biennial Meeting of the International Society for the Study of Behavioural Development (ISSBD), Greece.

Coban, I. **Akdeniz, B.**, Aytekin, S.T. & Dogan, A. (2022, June, 22). *The relationship between social media and compulsive internet use, and social appearance anxiety among college students* [Poster presentation]. 26th Biennial Meeting of the International Society for the Study of Behavioural Development (ISSBD), Greece.

Aytekin, S.T., Coban, I., **Akdeniz, B.** & Dogan, A. (2022, June, 22). *An examination of the relationship between social anxiety and compulsive internet use* [Poster presentation]. 26th Biennial Meeting of the International Society for the Study of Behavioural Development (ISSBD), Greece.

Akdeniz, B. & Gunduz, M. (2021, September, 3). *Mediating role of emotion regulation in the relationship between perceived social support and anxiety in the COVID-19 pandemic* [Oral presentation]. European Association for Developmental Psychology Summer Tour, Austria.

Gunduz, M. & **Akdeniz, B.** (2021, September, 3). *The relationship between cognitive flexibility, stress and perceived social support in the COVID-19 pandemic* [Oral presentation]. European Association for Developmental Psychology Summer Tour, Austria.

Akdeniz, B., Dogan, A., Tahiroglu, D., Kazak Berument, S. & Sahir Acar, B. (2021, September, 17). *Mediating role of parental behavioral control in the relationship between cyberbullying and parental warmth* [Oral presentation]. European Association for Developmental Psychology Summer Tour, Norway.

Çallı, S., **Akdeniz, B.** & Yavuz, M. (2021, Nisan, 11-12). *Ergen yaş grubunda uyku sorunları, öz bilinçlilik ile duygusal ve davranışsal sorunlar arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Sözel bildiri]. 10. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Ankara.

Eker, E., **Akdeniz, B.** ve Akyol, A. (2019, Mart, 21-23). *Bireylerin ayrılma-bireyleşme, fanatiklik ve öznel sosyal statü durumları ile saldırganlık seviyeleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi* [Sözel bildiri]. I. Uluslararası Şiddet Anlamak Kongresi, İstanbul.

3.5. Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında basılan bildiriler

Akdeniz, B., Doğan, A., Tahiroğlu, D., Kazak-Berument, S., & Şahin-Acar, B. (2023, Kasım, 2). *Covid-19 pandemi sürecinde takıntılı internet kullanımı ile siber zorbalık arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Poster Bildiri]. 28. Ergen Günleri Sempozyumu, Türkiye.

Akdeniz, B., & Odacı, H. (2023, Kasım, 2). *Üniversite öğrencilerinde ebeveyn reddi ile siber zorbalık arasındaki ilişkide internet kullanım süresinin aracı rolü* [Poster Bildiri]. 28. Ergen Günleri Sempozyumu, Türkiye.

Doğan, A., Çoban, I., **Akdeniz, B.**, Aytekin, S.T., Kazak Berument, S., Şahin Acar, B. & Tahiroğlu, D. (2022, Eylül, 8). *COVID-19 deneyimleri: Çocuk ve ergenlerin sosyal medya kullanımı ve internet bağımlılığı* [Sözel Bildiri]. 3. Gelişim Psikolojisi Sempozyumu, Türkiye.

Tahiroğlu, D., **Akdeniz, B.**, Kara, H.Ş., Kazak Berument, S., Doğan, A. & Şahin Acar, B. (2022, Eylül, 8). *Çocuk ve ergenlerde yönetici işlevlerin gelişimi ve aile ve çevresel faktörlerle ilişkisi* [Sözel Bildiri]. 3. Gelişim Psikolojisi Sempozyumu, Türkiye.

Akdeniz, B., Aytekin, S.T., Çoban, I. & Doğan, A. (2022, Eylül, 8). *Üniversite öğrencilerinde siber zorbalık, takıntılı internet kullanımı ve sosyal medya kullanımı arasındaki ilişkilerin incelenmesi* [Poster Bildiri]. 3. Gelişim Psikolojisi Sempozyumu, Türkiye.

Aytekin, S.T., Çoban, I., **Akdeniz, B.** & Doğan, A. (2022, Eylül, 9). *Sosyal medya kullanıcısı olan üniversite öğrencilerinin sosyal kaygıları ile takıntılı internet kullanımları ve siber zorbalık arasındaki ilişki* [Poster Bildiri]. 3. Gelişim Psikolojisi Sempozyumu, Türkiye.

Uluç, N., Yavuz, M., **Akdeniz, B.** ve Kurtuluş, E. (2018). Bir Kız Ergen Grubunda Psikodrama Tekniklerinin Uygulanmasının Depresyon, Aleksitimi ve Kaygı Düzeyleri Üzerine Etkisinin İncelenmesi. 20. Ulusal Psikoloji Kongresi, TED Üniversitesi: Ankara.

Kolburan, Ş. G., Eker, E. ve **Akdeniz, B.** (2018). Bilişsel Esneklik ve Mizah Kullanım Becerileri Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. III. Ulusal Şiddeti Anlamak Kongresi. MEF Üniversitesi: İstanbul.

Akdeniz, B., Çallı, S. ve Yavuz, M. (2018). Ergenlerde Bağlanma Özellikleri, Gözlerden Zihin Okuma Becerileri ve Ruhsal Sorunlar ile İnternet Bağımlılığı Düzeyleri Arasındaki İlişki. 28. Ulusal Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Kongresi. Hilton Kozyatağı: İstanbul.

3.6. Uluslararası kitap bölümleri

Akdeniz, B. (2021). Sosyal Medya Kullanımı ve Siber Zorbalık. *Sosyal Medya ve Psikoloji* (1. Baskı, s. 217-240) içinde. Akademisyen Kitabevi.

3.7. Projeler

Akademik danışman. (2022 - devam ediyor). TÜBİTAK 2209A Projesi (1919B012108421): Dijital Oyun Bağımlılığının Önlenmesine Yönelik Psiko-Eğitim Programı. Proje Yürütücüsü: Hilmi Akçaalan.

Doktora bursiyeri. (2018 - devam ediyor). TÜBİTAK 1003 Projesi (118K035): Ebeveynlik Tutumlarının ve Ebeveyn-Çocuk İletişim Özelliklerinin Çocuk ve Ergen Gelişimine Etkisi. Proje Yürütücüsü: Prof. Dr. Aysun DOĞAN.

Proje asistanı. (2020 - 2021). TÜBİTAK 1001 Projesi (120K385). COVID-19'un Çocuk ve Ergenlerin Bilişsel ve Psikososyal Gelişimi ile Akademik Hayatına Etkileri. Proje Yürütücüsü: Prof. Dr. Sibel KAZAK-BERUMENT.

3.8. Uluslararası atıflar

WoS: 15

Scopus: 14

Google Scholar: 71

3.9 Diğer akademik faaliyetler

Yerel düzenleme kurulu üyesi. (25 – 29 Nisan 2022). TÜBİTAK 2237A - Bilimsel Eğitim Etkinliklerini Destekleme Programı: Uygulamalı Gelişim Psikolojisi Araştırmaları. Ege Üniversitesi: İzmir. Etkinlik Koordinatörü: Prof. Dr. Aysun DOĞAN.

Editör yardımcısı. (2018 - 2022). Aydın İnsan ve Toplum Dergisi Editör Yardımcısı

Panelist. (2018). Dissosiyatif Bozukluklarla İlişkili Literatürde Güncel Yaklaşımlar. 20. Ulusal Psikoloji Kongresi, TED Üniversitesi: Ankara.

4. Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlara Üyelikler

The International Society for the Study of Behavioural Development (ISSBD)

European Association for Developmental Psychology (EADP)

6. Yabancı Dil Bilgisi

İngilizce – YÖKDİL 82,5.

7. Eğitim/Kurs Bilgileri:

2015 - 2016

Mindfulness Eğitimi

Bahçeşehir Koleji

Eğitmenler: Doç. Dr. Bilge UZUN, Dr. Öğr.

Üyesi Meltem BUDAK-ÜSTÜNDAĞ,

Özen YAZGAN

2014 - 2015

Pedagojik Formasyon Eğitimi

Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi

2012 - 2012

Psikolojik İlk Yardım Eğitimi

Psikolojik Eğitim, Terapi ve Araştırma Derneği

Eğitmen: Dr. Öğr. Üyesi Mert AKCANBAŞ